

**ТАЪРИХИ ХУЛАФОИ
РОШИДИН:
АБУБАКР (Р) ВА УМАР (Р)**

(зиндагонӣ, футуҳот, шаҳодат)

Муаллиф:

Сайид Абдурраҳими Хатиб

Баргардонанда:

Муҳаммадиқболи Садриддин

Душанбе - 2006

Матбааи «Суннатулло»

ББК 86,38+86,3+87,717

С-20

Ин китоб роҷеъ ба зиндагинома, футухот, корномаи ду шахсияти бузурги таърихи ислом ва башарият, саҳобагони гиромӣ: Абубакр (р) ва Умар (р), ки ҳардуяшон хулафои рошидин ва падарарӯсони (хусурони) Паёмбари ислом, ҳазрати Муҳаммад (с) буданд, ба забони фасеҳу ширини форсии тоҷикӣ нақд мекунад.

Чопи дуввум

Номи китоб: Таърихи хулафои рошидин:
Абубакр (р) ва Умар (р)
Муаллиф: Абдурраҳими Хагиб
Баргардонанда: Муҳаммадиқболи Садриддин
Муҳаррири масъул: Файзуллоҳи Аҳё.

Муҳаррири
матни тоҷикӣ:

Шараф Атой

Тарроҳ:

Диловари Бобоҳон

Хуруфчин:

Шифои Назрӣ, Мехрубонуи Раҳимбек.

Ба номи Худованди бахшандаи меҳрубон

Худоро шукр меғям, ки китоби «Шайхайн»-и Абдурахими Хатибро, ки аз зиндагонии комили Абубакри Сиддиқ (р) ва Умари Форуқ (р) баҳс мекунад аз хуруфи форсӣ ба алифбои кириллӣ баргардон ва пешкаши хонандагони азиз гардонидам, то бошад, ки миллати тоҷик аз ин ду абармарди таърихи ислом ва ду ёри босафои ҳазрати Муҳаммад (с) огоҳии комил ва фарогире пайдо намоянд ва ба хубӣ он ду ро бишносанд, зеро то ба ҳол китобе, ки чехраи нуронӣ ва зиндагиномаи ин ду ёри паёмбари исломро барои мардуми шарифи Тоҷикистони азиз бо алифбои кириллӣ муаррифӣ намояд надидам ва пеши худ мақсад гузоштам, ки баргардонии онро шуруъ намоям, агарчи хеле мушкил буд, вале онро ба анҷом расонидам.

Он ҳам бошад, бо лутфу инояти Худованди карим ва фазои орому мўътадили Тоҷикистони соҳибистиклоламон, ки Худоро шукр ҳама мардуми он орому осоишта дар гирди роҳбари фарзонаи он аз як гиребон сар бароварда, қору фаъолият доранд, ки ин қобили ситоишу шукр аст ва Худо онро насибамон гардонидааст.

Сухане чанд доир ба мўхтавои китоб

Аз мазмуни китобе, ки дар даст доред ба хубӣ пай хоҳед бурд, ки Абубакри Сиддиқ ва Умар ибни Хаттоб чи шахсияти зотӣ ва азамати фитрӣ доштаанд ва барои пешрафти дини ислом ва тақвияти мусалмонон чӣ корҳои бузурге анҷом додаанд. Бо вучуди ин азамату бузургӣ хоксору фурутан буда, заррае худхоҳӣ ва такаббур дар онҳо роҳ наёфтааст. Дар муқобили ҳар пирӯзӣ ва пешрафти муҳимме, ки насибашон мешуд худро роҳини лутфи Худо доништа, Худоро ситоиш ва шукргузорӣ мекарданд.

Далелу аснод ва рақамҳое, ки дар ин китоб зикр шудааст, аз китобҳои муаррихони машҳури Ғарбу Шарқ гирифта шудааст ва сирфан ҷанбаи таърихӣ дорад, на сиёсӣ.

Дар гузаштаи начандон дур мардуми шарифи тоҷик дар бораи ҳаёту фаъолияти ин ду абармарди таърихи ислом, яъне Абубакру Умар маълумоти пурраи бо далелҳои таърихӣ асоснок надошт, зеро дар даврони пешазистиклол арзишҳои динии мардуми мо ба таври бояду шояд ачргузорӣ намешуд.

Биноан, бо мақсади хубтар шиносонидани ин шахсиятҳои беназир ва ғанӣ гардонидани маънивиёти хонандагони гиромӣ ба ин кори хайр камари ҳиммат бастам. Дар ин китоб, ки аз таассуби динӣ ори аст, санаду рақамҳои таърихии сахех, беғаразона, бо асосҳои илмӣ дарҷ гардидааст. Муаллиф ҳангоми иброи ҳодисаҳои таърихии марбут ба футуҳоти исломӣ дар баробари зикри сарчашмаҳои муаррихони исломӣ, ҳамзамон дидгоҳи муаррихони ғайримусалмонро, ки донандагони хуби таърих маҳсуб мешаванд, бо овардани иқтибос, ёдрас мекунад.

Аз ҷумла муаррихи номдори фаронсавӣ Густов Лубун, ки мавзӯи футуҳоти исломӣ дар давраи хилофати Умар ибни Хаттоб (р)-ро дар китобаш бо номи «**Тамаддуни ислом**» ҳамаҷониба омуктааст, беғаразона чунин мегӯяд: «Дар дунё кишваркушоёне меҳрубонтар ва фотехоне одилтар аз арабҳо дида ва шунида нашудааст.»

Гузашта аз ин тамоми муаррихони ҳақбини олам эътироф мекунанд, ки мардуми шаҳри Байтулмақаддас дар даврони хилофати Умар (р) новобаста ба мансубияти динию қавмиашон аҳлона, бо эҳтироми ҳуқуқҳои яқдигар зиндагонӣ кардаанд. Ин давраи таърихӣ барои ин шаҳри

муқаддас даврони тиллоии ҳамзистии осоишта эътироф гардидааст, ки ин худ нишондиҳандаи адолатпешагии Умар ибни Хаттоб (р) мебошад.

Бояд тазакурр дод, ки дар ин китоб нақши асҳоби бузурги паёмбари ислом низ ҳамаҷониба ва ҳақбинона нишон дода шудааст. Саҳобаҳои киром, ки шахсиятҳои беназири таърихи башаранд дар атрофи Расули акрам(с) чун як тану ҷон гирд омада, барои таҳқиқи рисолаташ ба ӯ содиқона хидмат карданд. Асҳоб, ки шогирдони мактаби муҳаммадӣ буданд, дар густариш ва устувор гардонидани дини мубини ислом дар нимҷазираи Араб ва берун аз ҳудуди он ҷону молашонро фидо кардаанд. Ин мардони бузург ба монанди Абубакри Сиддиқ, Умар ибни Хаттоб, Усмон ибни Аффон, Алӣ ибни Абутолиб, Амр ибии Ос, Абуубайда ибни Ҷарроҳ, Саъд ибни Абуваққос ва бисёр дигарҳо мебошанд, ки корномаҳои онҳо дар таърихи башар назир надорад.

Муҳаммадиқболи Садриддин.

Муқаддима

Бисмиллоҳи-р-раҳмони-р-раҳим

Алҳамду лиллоҳи раббил оламин ва-салотул-лоҳи ва саломуҳу ало сайиди-л-мурсалин ва ало олиҳи-т-тоҳирина ва асҳобиҳи аҷмаъин.

Муддате буд, ки баъзе аз дўстон дар Бандараббос дархост мекарданд, китобе дар таърихи хулафои рошидин дар ихтиёрашон бигузoram, то мутолиа кунанд ва аз зиндагонии ин бузургворон ба хубӣ огоҳ шаванд, вале мутаассифона, чунин китобе ба забони форсӣ надоштам. Дар ҳар ҷои дигаре, ки ҷўстучў кардам, низ китоби муфиде дар ин хусус наёфтам. Барои ҳамин тасмим гирифтам, то бо мурочиа ба китобҳои муътабари таърихи исломӣ, мухтасаре дар таърихи хулафои рошидин бинависам. Чун дар асари шуғле, ки дорам, фурсати ин кор хеле кам буд ва анҷоми он тўл мекашид, салоҳ дидам таърихи мавриди назарро дар ду қисмат бинависам.

Қисмати аввал таърихи шайхайн Абубакр ва Умар ҷудогона дар як китоб ба нигориш омад, то зудтар хотима ёбад ва дар ихтиёри дўстони гиромӣ қарор диҳам.

Сипас қисмати дуввум, таърихи Усмон ва Алиро дар китоби мустақили дигаре бинависам.

Инак, алҳамду-лиллоҳ ба тавфиқи Худо қисмати аввали таърихи хулафои рошидин бо номи (Шайхайн) хотима ёфта ба ҷоп мерасад. Умед аст, ин шоа-л-лоҳ муфид ва мавриди истифодаи хонандагони гиромӣ воқеъ шавад.

Мақом ва шахсияти ҳар яке аз хулафои рошидин бартар аз ин аст, ки забон битавонад он гуна, ки шоиста аст баён ё қалам аз ўҳдаи он барояд. Ончи гуфта ё навишта шуда, метавонад то ҳадде муаррифи шахсияти азими онҳо бошад ва ман ҳам бо навиштани ин китоб саҳми кучаке аз ин бобат дошта бошам.

Шумо хонандагони азиз бо мутолиаи ин китоб то ҳадде пай мебаред, ки шайхайн чӣ шахсияти зотӣ ва чи азамати фитрӣ доштаанд ва барои пешрафти дини ислом ва тақвияти мусалмонон чи корҳои бузурге анҷом додаанд. Бо он фазоил ва ҷоннисорихое, ки ин ду абармарди беназири таърихи ислом дар густариши ин дини илоҳӣ дар канори паёмбари Худо доштаанд, бозҳам мутавозеъ ва фурутан буданд, заррае худхоҳӣ ва такаббур дар онҳо роҳ наёфт, ҳеҷ гоҳ худнамоӣ аз онҳо сар назад ва дар асари пирӯзӣ ва пешрафти муҳимме, ки насибашон мешуд, худро амонатдори иноят ва лутфи Худо дониста ёро ситоиш ва шуқр мекарданд. Гарчи ҳар вақт зикре аз футуҳоти исломӣ ба миён меояд, номи Умар пеш аз номи Абубақр таҷаллий мекунад, зеро он чӣ Умар (р) дар даврони хилофаташ фатҳ кард ва бар ду импературии бузурги ҷаҳон пирӯз гардид, ғавқулода муҳим буд. Тавфиқе, ки дар қораш ёфт ба муъҷиза бештар шабеҳ буд то ба амри оддӣ. Вале аз ҳақ набояд гузашт ва бояд гуфт, ки Умар домани футуҳотеро, ки Абубақр пайрезӣ ва рӯйи он амал карда пеш рафта буд, тавсия дода буд. Зеро Абубақр дуруст замоне вафот ёфт, ки аз як тараф ба хоки Ироқ ва аз сӯи дигар ба Шом ва Фаластин лашкар кашида буд ва бар қисмати зиёде аз Ироқ тасаллут ёфта буд ва дар хоки Шом, ки таҳти султаи импературии Бизонс (Византия) буд, пеш мерафт.

Пас ҷунончи дар поёни китоб хоҳед дид, ҳазрати Умар қореро, ки ҳазрати Абубақр шуруъ карда буд, идома ва тавсия дода ва онро то ба қамол расонид. Возеҳ аст, ки тақмили як қор, осонтар аз шуруъ ба қоре аст, ки оянда ва саранҷомаш номаълум аст.

Бинобар ин омили аслии ин футуҳотро бояд ҳазрати Абубақр ва тақмил қунандаи онро ҳазрати Умар разияллоху анҳумо донист.

Дар хотима ногуфта намонад, ки матолиб ва умуре, ки дар ин китоб зикр шуда аст, аз китобҳои таърихии мувассақ гирифта шуда ва сирфан ҷанбаи таърихӣ дорад, на мазҳабӣ. Аз ин хотир на ақидаи мазҳабии касеро дастгирӣ мекунад ва на ақидаи мазҳабии касеро рад мекунад. Бинобар ин умед аст мавриди истифодаи умуми мусалмонон қарор гирад. Дар бораи поре аз матолиби таърихии ин китоб ақида ва назари шахсии худамро зикр кардам, ки умед аст иншоа-л-лоҳ ба хато нарафта бошам.

Ба таърихи якшанбе нӯҳуми зулқайдаи соли 1397-и ҳиҷрии қамарӣ мутобиқ бо аввали обонмоҳи 1356 ҳиҷрии шамсӣ.

Сайид Абдураҳими Хатиб

Бисмиллоҳи-р-раҳмони-р-раҳим

Абубакри Сиддиқ (р)

Абубакри Сиддиқ ба иттифоқи тамоми таърихҳои исломӣ ва бегона, халифаи аввали Расули Худо буд. Номи Абубакр, Абдуллоҳ аст ва калимаи Абубакр ба истилоҳи араб кунияи ўст.

Ҳазрати Абубакр, қурайшинасаб ва аз хонаводаи ҳазрати Расулу-л-лоҳ(с) буда, насабаш ба (Мурра) мерасад, ки аз аҷдоди гиромии он ҳазрат аст. Мурра бобои шашуми он ҳазрат ва бобои панҷуми Абубакр аст. Чун Абубакр дар замони қабл аз зуҳури ислом дар байни оммаи табақоти араб ба ростгӯии ва сидқуфторӣ мавсуф ва ба ин сифати камоли инсонӣ шўҳрат ёфта буд, аз ин рӯ ўро Сиддиқ мехонданд ва чун рўзе пас аз зуҳури ислом ба ҳузури Расулуллоҳ мушараф шуд, он ҳазрат фармуд: «анта атиқуллоҳи минаннор» яъне ту аз оташи ҷаҳаннам раҳо ва аз аҳли биҳиштӣ. Аз он рӯз машҳур ба Атиқ низ шуд.

Абубакр ду солу чанд моҳ баъд аз милоди мубораки Расулуллоҳ дар шаҳри муқаддаси Макка мутаваллид шуд. Бинобар ин ду солу чанд моҳ кучактар аз ҳазрат мебошад.

1. Дар истилоҳи араб ба ҳар исме, ки ибтидои он (аб) бошад Абубакр, Абутуроб ва амсоли онҳо (куния) гуфта мешавад. Ҳамчунин ҳар исме, ки ибтидои он (ум) бошад монанди Умму-л-банин, Умму-л-хайр ва ашбоҳи онҳо низ (куния аст), маршрут (ба шарт ин) ба ин, ки шахси соҳиби куния исми асли дошта бошад, монанди Абубакр ва исми аслии ў Абдуллоҳ аст ва монанди Абулқосим, ки кунияи ҳазрати Расулуллоҳ аст ва номи мубораки аслии он ҳазрат Муҳаммад аст.

Хонаводаи Абубакр

Номи падари Абубакр, Усмон ва кунияи падараш «Абукухофа» аст.

Дар соли ҳаштуми ҳиҷрат шаҳри муқаддаси Макка фатҳ ва ба тасарруфи Расулу-л-лоҳ (с) даромад, Абубакр дасти падарашро, ки пир ва нобино шуда буд, гирифт ва ба ҳузури Расулу-л-лоҳ (с) овард. Расулу-л-лоҳ фармуд: Чаро нагузошти ин шайх дар хонааш бошад то ман ба наздаш биравам? Абубукар арз кард, ки ҳаққаш ин аст, ки ў ба ҳузурат мушарраф гардад. Сипас Расулу-л-лоҳ (с) ўро ба рубарўи худ нишонд ва дасти муборакро ба синааш кашид ва фармуд: «Мусалмон шав, эй Абукухофа». Ў фавран даъвати мустақими он ҳазратро пазируфт ва ҳамон ҷо дар ҳузури Расулу-л-лоҳ (с) ба дини ислом мушарраф гардид.

Абукухофа пас аз он дар тўли ҳаёти Расулу-л-лоҳ (с) ва дар тўли ҳаёти фарзандаш Абубакр дар қайди ҳаёт буд ва ҳамеша дар шаҳри Макка басар мебурд. Шаш моҳ пас аз вафоти Абубакр дар давраи хилофати ҳазрати Умар ибни Хаттоб(р) дар шаҳри Макка вафот ёфт ва дар ҳамон ҷо ба хок супорида шуд.

Исми модари Абубакр Салмо ва машҳур ба Умму-л-хайр буд. Ў дар авоили зуҳури ислом дар Макка ба дини ислом мушарраф шуда ва дар хонаи Ибни Абуарқам дар наздикии кўҳи Сафо қарор дошт ва дар он айём маҳалли иҷтимооти мусалмонони аввалия буд, ба ҳузури Расулу-л-лоҳ (с) шарафёб шуд ва бо он ҳазрат барои анҷоми вазоиғ ва таколиғи дини ислом, байъат кард.

Нақши Абубакр (р) дар ислом

Абубакр (р) қабл аз зуҳури ислом дар шаҳри Макка ба тичорат иштиғол дошт ва аз ин роҳ сармояе ба маблағи

чиҳил ҳазор дирҳам, ки дар он рӯзгор сарвати қобили таваҷҷуҳе ба шумор мерафт, ба даст овард. Пас аз он ки мусалмон шуд, сарвати андӯхтаашро дар роҳи пешрафти дини Худо ва рифоҳи ҳоли мусалмонони бебизоғат ба тадриҷ сарф кард. Дар шаби ҳиҷрат, ки ифтихори ҳамсафарӣ бо Расулу-л-лоҳ (с)-ро дошт, панҷ ҳазор дирҳам, ки аз он маблағ боқӣ монда буд ва шояд махсусан барои чунин вақте захира нигоҳ дошта буд, барои рафъи эҳтиёҷоти эҳтимолии ин сафар бо худ дошт.

Ҳазрати Абубақр (р) баъзе аз бардагонеро, ки дар хонаҳои ашрофи Макка буданд ва мусалмон шуда буданд ва аз ин сабаб мавриди шиканҷа ва озори арбобонашон қарор гирифта буданд, то аз дини ислом даст бикашанд, аз онон мехарид ва озодашон месохт.

Яке аз ин бардагон Билоли ҳабашӣ муаззини машҳури Расулу-л-лоҳ (с) буд, ки оқояш (хоҷааш) Умайя ибни Халаф мушрики бутпараст, ҳар рӯз дар вақти зуҳри тобистони гарми Ҳиҷоз, ки ҳаво ба шиддат сӯзон мешуд, ўро ба ҷурми ин ки ба дини ислом мушарраф шудааст, рӯйи регҳои доғ меафканд ва бар рӯйи синааш низ санги доғи бузурге мениҳод ва меғуфт: «Бо ту чунин мекунам, то аз дини Муҳаммад даст бикашӣ ё ба ҳамин ҳол чон диҳӣ» ва Билол, ки имони ба Худо бо тору пуду вучудаш омехта шуда буд ва наметавонист ҷуз ин бошад, ин ҳолати маргофаринро таҳаммул мекард ва меғуфт:

- Аҳад, Аҳад. Яъне Худо яктост. Худо яктост.

Билол дар чунин вазъи тоқатфарсое эмони худро ҳифз карда, дил ба Худо баста, дар интизори фарачу кушоише буд, то ин ки Абубақр аз ҳолаш огоҳ шуд ва ўро аз оқояш харид ва озод кард.

Ҳамчунин шаш нафари дигар аз бардагон, ки мусалмон шуда буданд ва ба ин сабаб аз арбобони ситамкорашон

чабру чафо медиданд, Абубакр онҳоро харид ва озод кард. Яке аз онҳо Омир ибни Фуҳайра буд, ки баъдан чупонии чорвои Абубакрро мекард ва дар айёми иқомати Расулу-л-лоҳ (с) ва Абубакр (р) дар ғори Хиро дар сафари таърихии хичрат, ҳар шаб гусфандони худро ба наздики ғор мебурд, то Расулу-л-лоҳ (с) ва Абубакр (р) аз шири онҳо бинушанд.

Яке дигар аз ин бардагон дӯшизае буд бо номи «Лабина», ки оқояш ўро ба ҷурми ин ки мусалмон шуда буд, озор меод. Ҳамин ки Абубакр (р) аз мочаро хабар ёфт, ўро харид ва озод сохт. Ба ин лиҳоз аст, ки Расулу-л-лоҳ (с) мефармояд:

-«Ҳаргиз ҳеҷ моле монанди моли Абубакр ба ман нафъ нарасонд».

Абубакр (р) бо шунидани ин фармоиш, аз фарти шаъаф ва хушҳолӣ ба гирия афтод ва арз кард:

-Ҳамоно ман ва молам ҷуз барои ту нест, эй Расули Худо.

Абубакр аз содот ва сарварони Қурайш ва мутахаллиқ ба ҳисоли карима ва ороста ба ороиши покино парҳезгорӣ буд. Аз ин рӯ бо он ки шурби хамр (майнушӣ) қабл аз зуҳури ислом ҳалол буд ва дар байни аҳли Макка хусусан бузургонашон хеле шӯҳрат дошт, Абубакр (р) монанди баъзе дигар аз сарони доно ва муваққари (муҳтарам) араб дарёфта буд, ки натоиҷ ва асароти зиёнбахши шароб абадан бо киён ва каромати инсон созгор нест. Аз ин хотир шаробро бар худ таҳрим кард ва ҳаргиз лаб ба он наёлуд.

Абубакр (р) пеш аз зуҳури ислом ҳам марди накукор ва худсохта ва ғарибдӯст ва меҳмоннавоз буд. Аз кӯмак ба мустамадон ва дастгирӣ аз дармондагон ва мусоидати зиёндидагон аз ҳаводиси рӯзгор дареғ намедошт. Бар асари ҳамин ҳисоли сутуда буд, ки мавриди дӯстӣ ва муҳаббати умуми араб гардида ва дар назди куллияи табақоти араб

махусан аҳли Макка дорои эҳтироми камназир буд ва аз ҳар лиҳоз ҳама ба ӯ эътимод мекарданд.

Абубақр (р) дар таъаққул ва идроки ҳақиқ ва қазоёи гомиз ва печида дар мақоме буд, ки бузургони Қурайш барои ҳалли мушкилоти сиёсӣ ва кашфи муъзилоти (проблема) умури умумии худ бо ӯ машварат мекарданд ва аз роҳнамоиҳои саҳеҳ ва орои нишонраси ӯ суд меҷўстанд ва ба гуфтаҳоиаш амал мекарданд.

Абубақр (р) нахустин мусалмон

Чун фаҳмидем, ки Абубақр (р) ҳатто пеш аз зуҳури ислом инсонии комил ва шахси барҷастае буд, пас таъаҷҷуб намекунем, ки чаро аз ҳамон овони ҷавонӣ ва қабл аз ин ки Расулу-л-лоҳ (с) ба рисолат фиристода шавад, бо он ҳазрат, ки дар ин сифоти сутуда дар ҳадди аъло ва дараҷоти комил буда, дўсти самимӣ будааст. Зеро хеле возеҳ аст, ки «қунад ҳамчинс бо ҳамчинс парвоз» ё ба қавли араб ҳамоно парандагон бо гурӯҳи ҳамчинси худ аз ҳаво ба замин менишинанд.

Ҳамчунин чун Абубақр (р) -ро тибқи таърифи таърих шинохтем, набояд таъаҷҷуб кунем, ки чаро нахустин кас аз гурӯҳи мардони бузург буда, ки пас аз рисолати Расулу-л-лоҳ (с) ба ӯ имон овардааст. Зеро мусаллам аст, ки ӯ аз рафоқат ва мусоҳибаи ҷадинсолаи худ бо он ҳазрат ба сихати рафтор ва сидқи гуфторааш пай бурда буд ва яқин дошт, ки он ҳазрат дар даъвати худ ростгў ва расули Худованди бузург аст. Магар мешавад чунин кас, ки аслан дурӯғ гуфтавро раво намедонад ва дар гули ҷиҳил сол қабл аз беъсати худ ҳаргиз нисбат ба халқи Худо дурӯғ нагуфта аст, акнун нисбат ба холиқи ҷалла ва ало дурӯғ бигўяд ва бе ҳақиқат ин иддиоии бузург ва муҳимми рўҳониро бикунад,

ки холиқи мутаъол ўро барои рисолат баргузида ва барои хидояти бандагонаш мабъус фармуда аст. Ҳаргиз. Ин аст, ки Абубакр (р) бо иштиёқи комил қабл аз ҳар марде ба нубувати расули худо имон овард.

Абубакр (р) пас аз мушарраф гардиданаш ба дини ислом монанди гузашта ёвар, мухлис ва ёри вафодори Расулу-л-лоҳ (с) буд. Дар шаби таърихии ҳичрат шарафи мусоҳибати расули Худо ва ифтихори унвони ёри ғорро шарафёб гашт. Худованд ўро тибқи ояти қуръонӣ ёд мефармояд:

Сухани Худо:

«Агар ўро ёрӣ надихед, пас бидонед, ки худованд ўро бо қудрат ва таъйиди худ нусрат дода аст, бадонгоҳ, ки куффор аз Макка берунаш карданд, дар ҳоле ки ў як нафар буд, аз ду нафаре, ки дар он ҳангом дар зор буданд, онгоҳ, ки ба рафиқаш «Абубакр» мегуфт: гам махур, Худо бо мост».

(Сураи Тавба, ояи 40.)

Яке аз ин ду нафар, ки дар оят зикр шуданд, Расулу-л-лоҳ (с) ва нафари дигар ба иттифоқи қуллияи муфассирин ва донишмандони таърихҳои исломӣ Абубакр (р) аст.

Бешак ҳар мусалмоне бояд ба ин чумлаи «Худо бо мост», ки дар ин оят омадааст, бо диққат нигарад, зеро чунон, ки мебинем Расулу-л-лоҳ (с) тибқи ин чумла аз ин оят ба рафиқаш Абубакр (р) мефармояд: Худо бо мост, яъне Худо ду нафари моро дар паноҳи худ нигоҳ дошта аст ва наҷот ва нусрат медиҳад. Ин амрро маҳдуд ба макон ва муваққат ба замони ғор нафармуда аст. Худо ҳамеша чӣ дар ғор ва чӣ дар ҷои дигар ва чӣ дар замони ғор ва чӣ пас аз он доимо бо онҳо будааст. Аз ин хотир расули Худоро пас аз ғор ва дар айёми дигар низ дар анҷоми вазифаи

рисолаташ ба ҳадди ҳайратангез ёри ва нусрат дод. Ин мавзӯро дар китоби «Ақоиди исломӣ»-и худ ба қадри кофӣ шарҳ додаам.

Ҳамчунин Худованди мутаол, Абубакр халифаи расулашро дар анҷом додани умури хилофат то ҳадди эъҷобовар муваффақ фармуд, чунонки дар ин китоб шарҳ медиҳам, тибқи фармоиши Қуръон, сирраш ҳамон аст, ки Худо бо онҳо буд.

Абубакри Сиддиқ (р) дар роҳи даъват

Чунонки гуфтем, Абубакр (р) мавриди эҳтиром ва муҳаббат ва эътимоди умуми табақоти мардум буд. Аз ин хотир дар оғози зуҳури ислом ашхоси маъруф ва саршинос аз аҳли Макка аз қабиле Усмон ибни Аффон, Зубайр ибни Авом, Саъд ибни Абуваққос, Абдурахмон ибни Авф «сарватманди машҳури Қурайш», Талха ибни Убайдулоҳ, Абуубайда ибни Ҷарроҳ «фармондеҳи амини чабҳаи Шом», Арқам ибни Абуарқам, ки хонаи худро дар наздикии Сафо - маркази сиррии даъвати исломӣ қарор дода ва он чоро маҳалли иҷтимоот ва мушовира ва макони ибодати мусалмонони аввалия қарор дод, низ Фотима бинти Хаттоб хоҳари ҳазрати Умар (р) ва Саъид ибни Зайд шавҳари Фотима бинти Хаттоб ба даъвати Абубакр ҷавоби мусбат дода, мусалмон шуданд.

Абубакр (р) на танҳо мавриди эътимоди мардуми оддӣ буд, балки пас аз ислом низ монанди гузашта мавриди итминон ва эътимод ва тарафи музокира ва мушовираи ҳазрати расул қарор мегирифт. Чунонки ибни Халдун дар сафҳаи 206 муқаддимаи худ мегӯяд: “Ҳазрати паёмбар бо ёрони наздики худ ва махсусан беш аз ҳамаи онҳо бо

Абубақр (р) дар умури муҳимми хусусӣ ва умумии худ ба музокира ва мушовира мепардохт”.

Гарчи ҳукумати исломӣ дар замони паёмбари Худо шакли шоҳӣ надошт ва он ҳазрат унвони султон ба худ нагирифт, то монанди шоҳони замони худ расман вазир дошта бошад, вале он чи мусаллам аст Абубақр (р) ва Умар (р)-ро амалан вазири худ қарор дода буд. Онҳое, ки ба кишварҳои мутамадини он рӯзгор аз қабилҳои Эрон, Рум ва Ҳабаша сафар карда буданд ва аз русум ва ташрифоти шоҳон ва фармонравоеҳои кишварҳои мазбур мутталеъ ва огоҳ буданд, Абубақр (р) ва Умар (р)-ро вазирони паёмбари Худо медонистанд.

Саъид ибни Мусайяб, ки яке аз тобеин аст, ин матлабро тасдиқ карда, мегӯяд:

-Абубақр (р) назди паёмбари Худо дар мақом ва манзалати вазир буд, зеро дар тамоми корхояш бо ӯ машварат мефармуд. Ҳаргиз ҳеч касеро бар ӯ муқаддам намедошт ва касеро аз ӯ беҳтар намедонист.

Абубақр то он ҷо мавриди муҳаббат ва инояти расули Худо буд, ки модари мўъминон Оиша мегӯяд: «Аз рӯзе, ки ба ёд дарам, падарам ва модарам ҳар ду мусалмон буданд ва рӯзе намегузашт, ки Расулу-л-лоҳ (с) ҳам аввал ва ҳам охири он рӯз ба хонаи мо ташриф наоранд».

Нависандагони таърихи исломӣ ҳама ба ин ақидаанд, ки Абубақр ҳамеша чӣ дар ҳузур ва чӣ дар сафар мулозим ва ҳамроҳи Расулу-л-лоҳ (с) буд ва мутлақан дар ҳеч ғазва ва чиҳоде аз ҳамроҳӣ бо он ҳазрат боз намонд ва ҳатто дар шаби хатарноки сафари ҳичрат низ ҳамсафари он ҳазрат буд.

Ҷазоии ҳазрати Абубакр (р)

1. Шарафи рафоқат ва дӯстӣ бо Расулу-л-лоҳ (с): Чунон ки қаблан гуфтем Абубакр чӣ қабл аз ин ки паёмбари Худо ба паёмбари барангехта шавад ва чӣ пас аз он, ҳамеша рафиқ ва мухлиси паёмбари Худо буд.

2. Пешдастӣ дар ислом: Чунонки қаблан баён шуд, Абубакр (р) аз нахустин муъминон ва аввалин касе буд, ки аз байни мардони озод ба рисолати паёмбари Худо имон овард.

3. Вазифаи таблиғи дини Худо: Абубакр (р) аввалин касе буд, ки дар оғози зуҳури ислом дар маркази ширк ба таблиғи дини Худо пардохт ва чунонки баён шуд иддае аз ашрофи Макка баробари даъвати ӯ мушарраф ба дини ислом шуданд.

Пас, Абубакр аввалин парчамдор ва нахустин мубаллиғи дини ислом буд, зеро қабл аз ин ки ӯ мусалмон шавад, дини ислом фақат дар хонаи паёмбар (с) буд ва мусалмонон иборат буданд аз паёмбар ва ҳазрати Хадича - ҳамсари он ҳазрат, духтарони гиромии он ҳазрат ва Алӣ ибни Абутолиб – писарамуи (амакбача) он ҳазрат, ки аҳли он хона буданд. Аммо ҳамин ки Абубакр мусалмон шуд, ӯ унвони мубаллиғи аввали дини исломро ба худ гирифт ва амалан ба таблиғи дини ислом пардохт ва ба тавфиқи Парвардигор дар кори худ ба хубӣ муваффақ гардид.

Бинобар ин дини ислом ба василаи Абубакр (р) аз хонаи паёмбари Худо ба хориҷ роҳ ёфт ва ба василаи ӯ шуруъ ба интишор намуд.

4. Абубакр (р) танҳо касе аст, ки дар сафари таърихии ҳиҷрат, ифтихори мусоҳибат ва ҳамроҳ будан бо паёмбари Худоро дошт. Дар кутуби ҳадис ривоят шуда, ки пас аз ин ки Расулу-л-лоҳ (с) ба мусалмонон иҷоза дод то ба Мадина ҳиҷрат кунанд, Абубакр (р) низ тасмим ё ба хулосае омад,

ки ҳичрат намуда, ба Мадина равад. Ин буд, ки аз паёмбари Худо иҷозаи ҳичрат хост. Оё медонед, Расулу-л-лоҳ (с) ба ў чӣ ҷавобе дод.:«Дар ҳичратат шитоб макун, умед аст, ки Худо бароят дар ин сафар рафиқе қарор диҳад». Оё медонед он рафиқе, ки Худо барои Абубақр дар ин сафар баргузид чӣ касе буд. Ба иттифоқи тамоми таърихномаҳо он шахс Расулу-л-лоҳ (с) буд.

5. Абубақр танҳо касе аст, ки дар таърихи ислом унвони халифаи Расулу-л-лоҳ (с) ба худ гирифт ва мардум ўро халифаи Расулу-л-лоҳ (с) хонданд. Хулафои баъд аз ў ҳама унвони амиру-л-муъминин доштанд ва мардум ба онҳо амиру-л-муъминин хитоб мекарданд.

6. Рифъат (бузургӣ) ва шарафи хонаводагӣ:

-Абубақр аз хонаводаи шариф ва рафиъ буд зеро Расулу-л-лоҳ (с) духтараш Оишаи Сиддиқаро ба ҳамсарӣ ихтиёр фармуд. Возеҳ аст, ки ҳеҷ касе ба ҳеҷ вачҳ ҳозир намешавад аз хонаводаи номатлубе ҳамсар ихтиёр намояд, ё аз фомили худ ба шахси нодурусте зан бидиҳад. Пас мусаллам аст, ки хонаводаи Абубақр хонаводаи шариф ва дар сатҳи хело олий буд, ки Сайиду-л-мурсалин бар он ҳисса гузошта, аз ин хонавода ҳамсар ихтиёр намуд.

Қуръони карим айни ин матлабро таъйид ва дастгирӣ фармуда, дар қазияи умму-л-муъминин Оиша мефармояд:

«Занони покиза ва покдоман, мардони неку ва покро месазанд ва баръакс, мардони пок ва неку, занони пок ва баиффатро».

(Сураи Нур, ояи 26.)

Пас бо таваҷҷӯҳ ба ин оят умму-л-муъминин Оиша зани тоҳира ва тайиба ва аз хонаводаи боиззат ва шариф буда, ки муфтахир ва хушнуд шуда, ба ҳамсарии касе мушараф шавад, ки покизатарин афроди башар ва тохиртарин халқи

Худо буд ва он кас чуз сайиду-л-анбиё ва хотаму-л-мурсалин- Муҳаммад (с) каси дигар набуд.

7. Абубақр (р) дар байни мусалмонон танҳо касе аст, ки худаш, падараш ва писару наберааш ҳар чаҳор нафар чашмашон ба дидори Расулу-л-лоҳ (с) мунаввар шуда, ҳама аз саҳобаи Расулу-л-лоҳ (с) мебошанд, зеро худи Абубақр (р) ва падараш Абуқуҳофа ва фарзанди Абубақр (р) ба номи Абдурахмон ва Муҳаммад ибни Абдурахмон наберааш ҳама мусалмон ва ҳама ба дидори Расулу-л-лоҳ (с) мушараф шудаанд. Чунин шараф насиби ҳеҷ касе чуз Абубақр (р) нашудааст.

8. Абубақар танҳо касе аст, ки Расулу-л-лоҳ (с) ўро ба аморати ҳаҷчи мусалмонон, ки яке аз аркони муҳими исломӣ аст, муфтахир намуд.

9. Абубақр (р) танҳо касе аст, ки Расулу-л-лоҳ (с) дар намози ҷамоат ба ў иқтидо фармуд ва бо ў намози фаризаи худро адо намуд. Тирмизӣ муҳаддиси машҳур мегӯяд: «Собит шудааст, ки Расулу-л-лоҳ (с) дар беморие, ки аз он даргузашт, пушти сари Абубақр (р) намоз хонда ва ба ў иқтидо кардааст ва ин ҳақиқатро инкор намекунад чуз нодоне, ки аз ривоят иттилоъ надорад». Байҳақӣ низ мегӯяд: «Ҳазрати Расулу-л-лоҳ (с) дар айёми бемориаш, ки Абубақр (р) ба ниёбат аз он ҳазрат дар масҷиди Маддина эмоми ҷамоат буд, якбор ба Абубақр (р) иқтидо карда, пушти сараш намоз хонда аст» (китоби «Нафосот»- шарҳи “Салосиёт”-и эмом Аҳмад ибни Ҳанбал (с. 96, ҷ.2)).

Дар кутуби сияр (китобҳо дар бораи паёмбар (с) ва аҳодиси саҳеҳ ривоят шуда, ки чун Расулу-л-лоҳ (с) бемор ва дар хона бистарӣ шуд натавонист барои эмоматии намоз ба масҷид ташриф бибарад. Абубақр (р) ба дастури муаккади Расулу-л-лоҳ (с) ниёбатан эмоматии намози ҷамоати мусалмононро ба ўҳда гирифт ва дар анҷоми

фароизи панҷгона пешнамози мусалмонон гардид. Субҳи рӯзи душанбе, ки охирин рӯзи ҳаёти Расулу-л-лоҳ (с) буд ва Абубакр (р) дар меҳроби Расулу-л-лоҳ (с) истода эмоми ҷамоат буд, ҳазрати Расулу-л-лоҳ (с) дар ҳоле ки сари муборакашро бо дастмоле баста буд ба масҷид ташриффармо мешавад. Мусалмонон бо дидани Расулу-л-лоҳ (с) ба ҳадде масруру хушҳол мешаванд, ки дар маҳватаи масҷид асар мекунад ва Абубакр (р), ки пеши сафи мусалмонон дар меҳроб истода буд, мефаҳмад, ки он ҳазрат ба дохили масҷид ташриф оварда аст. Аз ин рӯ меҳода аз меҳроб хорич шавад то ҷои худро ба он ҳазрат биспорад, вале он ҳазрат дасти муборакашро руи шонаи Абубакр (р) мегузорад ва мефармояд: «Дар ҷоят бош ва бо мардум намоз бихон». Худи он ҳазрат низ ба Абубакр (р) иқтидо мефармояд ва дар ҷониби рости Абубакр (р) менишинад ва дар ҳоли нишастан намози фаризаи худро бо ҷамоат меҳонад. Ростӣ, агар барои Абубакр (р) фаразан, ҳеч гуна нур ва фазилате набуд, ҳамин ифтихор ва фазилат бас, ки расуле аз мусалмонон ва он ҳам ашрафу-л-мурсалин ва хотаму-л-анбиё дар адои намози фаризае, ки рукни муҳиме аз аркони дин аст, ба ӯ иқтидо фармудааст.

Ҳаққан аз байни аввалин ва охирин, аз замони Одам-абул Башар то асри нурони Муҳаммад - Сайиду-л-башар ҳеч касе ба чунин ифтихори азиме ноил нагардида ва қуръаи ин каромати бемонанд, фақат ба номи Абубакр аз гардунаи бахти осмони руҳонӣ берун омадааст.

Тавозуъ ва фурутани Абубакр (р)

Абубакр (р) бо он ки халифа ва фармонравои мусалмонон буд ва маъал-васф вазъ ва пӯшоки зоҳирии ӯ нишон намедод, ки ӯ фармонравои ҷаҳони ислом аст. Дар

байни ҷамоате, ки ҳузур дошт, аз назари либос ва маҳалли нишастан ҳатто дар маҷлиси хилофат ҳеҷ гуна имтиёзе бар дигарон надошт. Аз ин рӯ ҳаргоҳ тозавориде (одами нав) меомад, ки қаблан ўро надида буд ва намешинохт, меғуфт: Салом бар ту, эй халифаи расули Худо. Ростӣ, кадом яке аз шумо халифа аст.

Чунин ба назар мерасад, ки Абубақр (р) ин хусни сифатро аз Расулу-л-лоҳ (с) иқтисоб карда буда, зеро он ҳазрат чунин буд ва ҳаргоҳ касе ворид мешуд, ки қаблан шарафи ҳузур надошта он ҳазратро намешинохт, салом мекард ва меғуфт: Салом бар ту, эй Расули Худо ва кадоме аз шумо Расули Худост.

Масъудӣ дар таърихномаи худ ба номи «Муручу-з-заҳаб» (с.298-299) дар бораи тавозўи Абубақр (р) меғӯяд: «Абубақр (р) беъътинотарин мардум нисбат ба дунё буд. Беш аз ҳама кас фурутан буд. Дар ахлоқ ва рафтораш ба мардум бисёр мутавозеъ (хоксор) ва меҳрубон буд. Аз таъоми лазиз ва либоси гаронбаҳо безор буд. Либосаш дар замони хилофат ридое ва абое буд. Пешвоёни қабоил ва ашрофи араб ва подшоҳони Хиттаи Яман бар ў ворид шуданд, дар ҳоле ки либосҳои фохир ва зебо ва зарбофт ва шинелҳои малиладўзи тиллоӣ пўшида ва тоҷҳои мурассаъ ва заррин бо нигинҳои пурбаҳо бар сар ниҳода буданд.

Чун онҳо диданд, ки Абубақр бо он ки халифаи мусалмонон аст ва азамат ва ҷалоли хилофат дорад ва дар мақоми хеле бартар аз онҳо мебошад, фурутан ва аз зоҳирсозӣ ва худнамоӣ безор аст ва назаре ба зару зевари дунё надорад ва монанди соири мардуми оддӣ либоси содда мепўшад. Аз ин рӯ онҳо ба худ омада ба ў иқтидо намуда, ба роҳи ў рафтанд ва ончиро ки пўшида буданд аз тан бадар оварда, либоси содда пўшиданд. Яке аз ин подшоҳон Зулкилоъ подшоҳи Ҳимяри Яман буд, ки бо

чалони салтанат ба Мадина омад ва илова бар хешу қавм ва атрофиёнаш ҳазор ғулум ҳамроҳ дошт, бо ҳамон либоси гаронбаҳо ва тоҷи заррин ба назди Абубакр (р) омад, вале чун ўро бо либоси содда дид, аз либоси подшоҳӣ берун омад ва монанди Абубакр (р) либоси содда пӯшид. Гуё баъзе аз ҳамроҳонаш ўро дар ин боб сарзаниш мекунанд. Оё медонед дар ҷавоби онҳо чӣ гуфт?

Ҷавоб дод:

-Магар мехоҳед акнун, ки мусалмон шудаам, боз ҳам монанди замони куфрам подшоҳи мутакаббир ва худхо бошам. Не, чунин нахоҳам буд. Ба Худо қасам ҳаргиз намешавад ба дурусти фармони Худо бурд, магар дар ҳоли тавозуъ ва чашмпӯшӣ аз зару зинати дунё.

Оре, подшоҳон ва зуамои (пешвоён) қабоил, ки назди Абубакр (р) меоманд, бо он ки қаблан мутакаббир буданд, мутавозеъ (хоксор) мегаштанд ва пас аз ин ки қаблан худхо буданд, фурутан мешуданд.

Дар ғўшаи дурафтодаи шаҳри Мадинаи мунаввара пиразани нобино ва нотавоне буд, ки Умар ибни Хатоб аз ҳолаш бохабар шуда, шабҳо ба хонаи ин пиразан мерафт ва барои касби савоб, корҳои хонаи муҳаққарашро анҷом медод ва мураттаб менамуд.

Пас аз муддате дид, ки каси дигаре ҳар шаб қабл аз ў омада корхояшро анҷом дода ва рафта аст. Аз ин рӯ шаби дигар дар камин нишаст то бидонад чӣ касе аз ў сабақат (пешдастӣ) мегирад ва он шахсро дид ва шинохт. Медонед чӣ касе буд? Он кас ҳазрати Абубакр (р) халифаи расули Худо буд. Оре, Он шахс фармонравои ҷаҳони ислом буд, ки бо ин мақоми азим мутавозеъ буд ва шабҳо бидуни ин ки касе бидонад, қурбатан (наздик шудан) илаллоҳ ба хидмати заифе аз раёёи (мардум) худ мепардохт.

Бо як нигоҳи кўтоҳ ба он чи гуфтем, ба дурустӣ пай мебарем, ки шахсияти бузург ва қаромати комили инсонӣ дар ниҳоди Абубакр (р) нуҳуфта шуда ва мақому ҷалоли хилофат ва фармонравой на танҳо тағйир дар ахлоқаш надод, балки ўро мутавозеътар аз мо қабли хилофат кард.

Ҳамин тавозуъ ҳамроҳ ба ҷалоли хилофаташ буд, ки салотини араб ва зуамои қабоил, ки ба ҳузураш меомаданд, таҳти таъсир қарор гирифта ва онҳо низ ба пайравӣ аз ў монанди ў шуда аз ҷабарут ва таккабур безор ва фурутан мегардиданд. Либоси кибр аз тан берун меоварданд ва зиндагии оддӣ ва содда ихтиёр менамуданд.

Азамат ва қудрати руҳии Абубакр (р)

Қудрати руҳӣ ва азамати шахсият ду сифат аз сифоти худододии башар мебошанд. Ин ду сифат омили асосии иртиқо ва маншаи аслии пешрафти башар дар заминаи масолиҳи умумии ҷомеаанд. Ҳар як аз ин ду сифат ҳангоме ба ҳубӣ таҷаллӣ мекунанд, ки ҳодисае аз ҳаводиси муҳим ва ногувор рух диҳад. Он вақт аст, ки маълум мешавад, ки кадом як аз афроди ҷомеа гумкардаи ин ду сифат аст ва чи қасе доро ва қавӣ буда, ў аз дигарон дар ин ду сифат бартар аст.

Ҳар гоҳ ба ҳар як аз ин ду ҳодисаи азим ки нақл мешавад каме назар андозем, барои мо аён мешавад, ки ҳазрати Абубакр (р) дорои руҳияи басо бузург ва азамати камназир буда ва аз бақияи асҳоби бузурги Расулу-л-лоҳ (с) бартар аст.

Ҳодисаи аввал (даргузашти паёмбар (с))

Рўзе ки Расулу-л-лоҳ (с) вафот ёфта, ба малаи аъло шитофт, ин фоҷиаи азим ба ҳадде ба мусалмонон шадид

буд, ки онҳоро дигаргун сохт гӯё осмон бар сарашон фуруд омад, онҳоро дар вазъи ғайриоддӣ ва дар ҳоли шабиҳ ба беҳушшудан ва аз худбехабарӣ қарор дод: То он ҷо ки ҳатто аз оёти Қуръон, ки ҳамеша тиловат мекарданд, ғофил шуданд чаро ки Қуръон мефармояд анбиёи Худо башаранд ва онҳо ҳам монанди соири афроди башар ҳаёт ва мавт доранд. Махсусан Қуръон ба он ҳазрат хитоб карда мефармояд:

Сухани Худо:

- Ҳамоно, ту эй Муҳаммад хоҳӣ мурд ва онҳо низ хоҳанд мурд.

(Сураи аз-Зумар, ояти 30)

Ояти дигари Қуръон, ки дар ин бора мефармояд:

Сухани Худо:

- Нест Муҳаммад ҷуз расуле, ки пеш аз ӯ ҳам расулоне омадаанд ва рафтаанд.

(Сураи Оли Имрон, ояти 144)

Асҳоби гиромии Расулу-л-лоҳ (с) қаблан аз ин ду оят ва оёти дигари Қуръон иттилоъ дошта ҳамеша тиловат мекарданд, вале инак дар вазъе қарор гирифта буданд, ки тавозун ва саломати фикри худро аз даст дода, аслан ба фикри ин оёт набуданд. Баъзе аз онҳо бовар надоштанд, ки Расулу-л-лоҳ (с) ҳам мемирад ва акнун вафот ёфтааст, бо худ мегуфтанд: Магар мешавад, ки Муҳаммад расули баргузидаи Худо монанди бақияи мардум бимирад. Баъзеҳо аз худ ё аз дигарон мепурсиданд: Ростӣ, оё Муҳаммад вафот ёфтааст? Агар дуруст бошад, пас чӣ мешавад ва чӣ бояд кард? Ояндаи мусалмонон чӣ хоҳад шуд? Сарнавишти дини ислом чӣ хоҳад буд? Ҳатто ҳазрати

Умар ибни Хаттоб(р), ки ба қуввати қалбӣ ва қудрати руҳӣ, шўҳрати таърихӣ дорад, вафоти он ҳазратро бовар надошт. Қабзаи шамшери бараҳна ба даст гирифта мардумро дар масҷид таҳдид мекард ва мегуфт:

-Мабодо аз касе бишнавам, ки бигўяд Муҳаммад вафот ёфта валлоҳ бо ин шамшер сарашро хоҳам зад. Усмон бини Аффон домоди Паёмбар дар гушае аз масҷид ништа буд ва гиря мекард. Хулоса вазъе пеш омада буд, ки мардум ҳатто саҳобаи бузурги Расулу-л-лоҳ (с) шуури худро аз даст дода буданд, касе набуд, ки онҳоро ба ҳақиқати ҳодиса воқиф ва огоҳ сохта, ба роҳи рушд ва савоб даъват намояд то аз ин вазъ берун оянд, чуз Абубакри Сиддиқ (р). Оре, Абубакр (р) пас аз вуқўи ин мусибати ҷонгудоз ибтидоан ба масҷид ворид мешавад ва чун мебинад мардум ошуфтавор дар ҳам рехта сар аз по намешиносанд ва дар вазъи комилан ғайриоддӣ қарор гирифтаанд, онҳоро ба ҳоли худ гузошта аз масҷид хорич ва фавран ба хонаи Расулу-л-лоҳ (с), ки мутғасил ба масҷид буд, дохил мешавад. Пушокро аз чехраи муқаддаси Расулу-л-лоҳ (с) каме ба канор мезанад ва даҳон бар чехраи мубораки Расулу-л-лоҳ (с) гузорида онро мебўсаду мебўяд ва гирякунон мегўяд:

Падар ва модарам фидоят бод, эй расули Худо. Чӣ покиза ва чӣ хушбўӣ, чӣ дар ҳаёт ва чӣ дар мамот.

Сипас чехраи муборакашро мучаддадан мепўшонад. Ба масҷид меояд. Бар руи минбари Расулу-л-лоҳ (с) менишинад. Мардумро ба оромиш ва нишпастану шунидани хутба даъват намуда, пас аз зикри муқаддимаи хутба мегўяд: «Ҳамоно дар он ҳангом ки Муҳаммад зинда буд Худо (дар Куръон) хабар дод, ки ў хоҳад мурд ва чунин фармуд (ҳамоно ту хоҳӣ мурд ва онҳо низ хоҳанд мурд) ва низ фармуд (нест Муҳаммад чуз расуле, ки пеш аз ў

расулоне ба дунё омадаанд ва аз дунё рафтаанд, оё пас харгоҳ ӯ (ҳам монанди онҳо) бимирад ё кушта шавад, шумо ба ақиб баргашта ба дини ботили худ боз мегардед. Огоҳ бошед ҳар кас ба ақибии худ баргардад, ҳеч зиёне ба Худо намерасонад ва Худо ба бурдборон зуд подош медиҳад.) Ҳамоно Худои азза ва ҷалл ба Муҳаммад умр дод ва ӯро дар ин ҷаҳон боқӣ гузошт то онгоҳ ки дини худоро барпо дошт ва ӯ авомири Худо ва рисолатеро, ки Худо ба ӯ тафвиз фармуда буд ба мардум таблиғ фармуд ва бо душманони дини Худо ба ҷанг ва ҷиход пардохт. Акнун Худо ӯро пас аз анҷоми ин маъмурият ва пас аз ин муваффақият ба худ фаро хонд ва шуморо бар ин роҳу равиши равшан ба ҷой гузошт. Огоҳ бошед ҳар кас Муҳаммадро ба паёмбарӣ қабул дорад, пас бидонад, ки Муҳаммад вафот ёфт ва ҳар кас Худоро мепарастад, бидонад, ки Худо зиндааст ва ҳаргиз нахоҳад мурд. Пас биёед дини худро ба ҳубӣ нигаҳ доред ва бар Худои худ таваккул ва эътимод кунед, зеро агарчи Муҳаммад вафот ёфта, дини Худо барҷост. Каломи Худо боқист. Худо ёрӣдиҳандаи дини худ ва тақвияткунандаи диндорон мебошад. Ҳамоно китоби Худо дар байни шумост. Ин китоб рушноӣ ва шифодиханда аст (амрози иҷтимоӣ ва руҳӣ шуморо муолиҷа ва шифо медиҳад). Худо, Муҳаммадро бо ҳамин китоб роҳнамоӣ фармуд ва дар ин китоб он чиро ки Худо ҳалол фармуда ва он чиро, ки ҳаром доништа аст баён шуда аст. Ба Худо қасам ҳеч эътиное надорем ва наметарсем, ки касе халқи худоро бар мо бишпуронад. Ҳамоно шамшерҳои мо бараҳна аст. То кунун аз даст нагузоштаем. Мечангем бо ҳар касе, ки бо мо ба мухолифат бархезад, ҳамчунон ки ҳамроҳи расули Худо бо душманон ҷангидем. Пас, ҳар кас мутамаррид ва саркаш шавад, коре ҷуз ба зиёни хеш нахоҳад кард.

Ин буд хутбаи мухтасаре, ки Абубакр (р) дар масҷиди Расулу-л-лоҳ (с) ва бар минбари Расулу-л-лоҳ (с) ба муносибати вафоти Расулу-л-лоҳ (с) хонд ва чунонки мулоҳиза мешавад, бо ин хутба ба мардуми ҳайрону саргардон тазаккур дод ва таҳаққуқи (дурустии) вафоти Расулу-л-лоҳ (с)-ро ба онҳо эълон намуд ва мардумро мутаваҷҷеҳ сохт, ки гарчи Расулу-л-лоҳ (с) вафот ёфта, вале дини Худо ва китоби Худо боқӣ аст. Ба онҳо фаҳмонд, ки маъбудӣ ҳақиқӣ, Худост на Муҳаммад. Пас агар Муҳаммад аз дунё рафта, Худо ҳамеша боқӣ аст ва нахоҳад мурд. Бояд ўро парастед ва амрашро итоат кунед. Низ ба онҳо тазаккур дод, ки Расулу-л-лоҳ (с) аз тарафи Худо рисолате, ки дошт он рисолатро анҷом дода ба поён расонид. Дини Худоро ба таври комил таблиғ фармуд. Китоби Худоро ба наҳви комил дар байни онҳо ва дар дасти онҳо ба ҷой гузошт. Пас аз ин, ки рисолаташро, ё дурустараш адои вазифаашро анҷом дод, ба сўйи парвардигораш шитофт. Ҳамчунин онҳоро ба бақои дини Худо ва давоми китоби Худо ва ҳусни ояндаи мусалмонон навид дод ва мутмаин сохт. Душманони исломро таҳдид ба шамшераш намуда, онҳоро аз ҳаргуна сўйиқасде барҳазар дошт. Мардум фаҳмиданд, ки ба ростӣ расули Худо вафот ёфта аст. Ҳамаи мардум ояте, ки Абубакр дар хутба хонд ва онҳо дар ин ҳолати дарднок ва ғамангез аз он ғафлат карда буданд, бо садои байни оҳишта ва баланд (яъне, миёна) тиловат намуданд. Ҳамаи онҳо мутмаин шуданд, ки гарчи расули Худо аз миёни онҳо рафта, вале китоби Худо, ки роҳнамои ў буд ва ў умматро бо таълими ҳамин китоб иршод ва роҳбарӣ мефармуд, камокон ба мисли пешин дар байни мусалмонон пас аз худ бар ҷой ниҳода ва аҳкоми Худо аз ҳалол ва ҳаром дар ин китоб баён шуда, пас дигар аз ин бобат саргардон ва гумроҳ нахоҳанд шуд.

Ҳақиқатан, хутбаи Абубакр монанди борони раҳмате буд, ки дар ҳини тўфони хатарноке бар мусалмонон борид ва ин тўфони ваҳшатнокро фуру нишонд ва ба онҳо итминони (боварӣ) хотир ва оромиши қалбӣ бахшид.

Бале ин чунин аст, асароту ҷаззобияти руҳии мардони азими ҷаҳон, ки умматеро мафтунӣ калимоти амиқ ва ҷомеасозӣ худ менамоянд, роҳи ояндаро барои миллати ҳайрон ва саргардон равшан месозанд ва онҳоро аз хатаре, ки дар канори он қарор гирифтаанд, раҳонида наҷот медиҳанд.

Ба ростӣ, агар матонат ва қудрати руҳии Абубакр дар ин ҳангом ба кор намеафтад, маълум набуд асароти афкори ошӯфтаи мардуми саргардон ва ҳайрон ба кучо мерасид ва вазъи ноҳамворашон, ки душманон дар дохили Мадина ва атрофи он дар интизори чунин фурсате буданд, то ба нафъи худ баҳра бигиранд, чӣ мешуд. Худо ба Абубакр беҳтарин подошро диҳад.

Ҳодисаи дуввум (набард бо муртадон)

Дар ҳамон рӯзҳои аввале, ки Абубакр пас аз вафоти Расулу-л-лоҳ (с) ба хилофат расид, бо хатари хавфноке рӯ ба рӯ гардид. Ин хатар мавҷудияти мусалмонон ва каёни (салтанат) дини ислом ва маркази хилофатро саҳт дар маърази завол ва нобудӣ қарор дода буд, бад-ин сон, ки ҷуз аҳли Мадина ва Макка, қабилаи Абдулкайс дар Баҳрайн бақияи мардуми нимҷазираи араб ҳама сар ба тугёнӯ шӯриш бардоштанд ва аз итоати ҳукумати марказии ислом сар боз заданд. Ба ин тафсил, ки баъзе аз қабоили араб дар давраи ҳаёти Расулу-л-лоҳ (с) ҳамчунон мушрик буда, ба дини Ислом нагаравида муҳолифи дини Ислом ва душмани мусалмонон буданд, ҳатто баъзе аз саронашон, аз қабили Мусайламаи каззоб раиси қабилаи бани Ҳанифа

дар Ямома ва зане ба номи Сачоҳа аз қабилаи бани Тамим ва Абҳала ибни Каъб (Асвади Ансӣ) дар Яман ва Тулайҳа ибни Хувайлиди Асадӣ дар қабилаи Асад ва Ғатфон ва Тай, ба дурӯғ иддиои нубувват карда буданд ва корашон хеле боло гирифт. Пайравони часур ва аз чон гузашта пайдо карданд, ки ҳадафи тамоми онҳо нобуд кардани ҳукумати Ислому ва барбод додани дини Ислому буд. Баъзе дигар аз қабилаҳои араб ва ҳатто баъзе аз аҳли Мадина дар дохили шаҳри Мадина гарчӣ дар ҳаёти Расулу-л-лоҳ (с) зоҳиран мусалмон ва мутеи ҳукумати Ислому шуда буданд, вале мунофиқ буданд. Яъне фақат ба зоҳир мусалмон ва мутеи ҳукумати Ислому буданд. Чунонки Қуръон тибқи оятҳои 97-98-ум ва ояти 101-уми сураи Тавба дар бораи онҳо мефармояд:

Сухани Худо:

«Арабҳои бодиянишин кофиртару мунофиқтар аз дигаронанд ва ба беҳабарӣ аз аҳкоме, ки Худо ба Паёмбараш нозил кардааст, сазовортаранд. Ва Худо донову ҳаким аст! Баъзе аз арабҳои бодиянишин он чиро, ки харҷ мекунанд, чун зиёне мепиндоранд ва мунтазиранд, то ба шумо мусибатҳо бирасад. Мусибати бад бар худашон бод ва Худо шунавову доност!».

(Сураи Тавба оятҳои 97-98)

«Гурӯҳе аз арабҳои бодиянишин, ки гирди шуморо гирифтаанд, мунофиқанд ва гурӯҳе аз мардуми Мадина низ дар нифоқ исрор меварзанд. Ту онҳоро намешиносӣ, Мо мешиносемашон ва ду бор азобашон хоҳем кард (як бор дар дунё бо нобудшудани моду фарзандонашон ва бори дуввум азоби қабр) ва ба азоби бузург гирифтор мешаванд».

(Сураи Тавба, ояти 101)

Баъзе аз онҳо мепиндоранд, ки он чӣ ки аз моли худ дар роҳи хайр ва салоҳи умумӣ сарф мекунанд зиён ва хасорат аст. Онҳо дар интизоранд, ки осебҳои замона ба шумо бирасад.

Баъзе дигар аз қабоили араб гарчӣ дар ҳаёти Расулу-л-лоҳ (с) мусалмон шуда буданд, вале чун дар охири ҳаёти он ҳазрат имон оварда буданд, ҳанӯз имон ба дурустӣ дар аъмоқи қалбашон нуфӯз накарда буд то ба хубӣ дар вучудашон сироят намуда онҳоро таҳти таъсири имон дароварад.

Ин ду гурӯҳ, яъне мунофиқин ва навмусалмонон пас аз вафоти Расулу-л-лоҳ (с) муртад шуданд, яъне мунофиқин куфри ниҳонии худро аён сохтанд ва навмусалмонон ба куфри худ бозгаштанд ва ҳарду аз ҳайси маром ва душманӣ бо мусалмонон дар чиҳати гуруҳи аввал яъне куффоре, ки аслан на зоҳиран ва на ботинан мусалмон нашуда буданд, қарор гирифтанд.

Қабоили дигаре ҳам буданд, ки дар ҳаёти Расулу-л-лоҳ (с) ба ҳақиқат мусалмон шуда буданд ва зоҳирану ботинан мўъмин буданд, вале пас аз вафоти Расулу-л-лоҳ (с) бо хифзи ақида ва имони худ аз итоати халифа ва пардохти закоти амволашон, ки рукне аз аркони дини ислом ва амре аз умури иҷтимоии мусалмонон аст, худдорӣ карданд.

Пиндорашон ин буд, ки агар қаблан мутеи давлати исломӣ буданд ва закоти амволашонро, ки ҷанбаи молиёти имрӯзӣ дошта, ба он давлат мепардохтанд илате дошт, ки саҳеҳ буд ва он ин аст, ки раиси давлати исломӣ Расули Худо буд ва тибқи фармудаи Худо, ки «Паёмбар барои мўъминон аз ҷонашон ҳам авлотар аст», вучуди он Ҳазрат

барои идораи умури умумии мусалмонон беҳтар аз худашон буд, вале акнун расули Худо аз дунё рафта ва Абубақр, ки ба ҷои он ҳазрат дар раёсати давлат қарор гирифта, монанди худи онҳо башаре аст, ки ба василаи ваҳй бо Худо иртибот надорад, то аз ин ҷиҳат монанди Расулу-л-лоҳ (с) бартарӣ дошта ва аз онҳо беҳтар бошад. Пас чаро боз ҳам мутеи халифа бошанд ва ҷӣ лузуме дорад, ки акнун ҳам монанди гузашта закоти худро ба маркази хилофат бипардозанд. Оё беҳтар нест, ки бо ҳифзи мусалмонии худ монанди собиқ мустақил бошанд.

Баъзе аз қабоили дигаре ҳам буданд, ки гарчӣ дар ҳаёти Расулу-л-лоҳ (с) мусалмон нашуданд, вале бо он ҳазрат паймони сиёсӣ бастанд ва аз ҳайси сиёсати ҳукумати исломӣ тобеи он шуда хироч ба ин ҳукумат мепардохтанд. Инҳо низ пас аз вафоти Расулу-л-лоҳ (с) аҳдшиканӣ карда, сар аз итоати ҳукумати исломӣ бартофтанд. Ин панҷ гурӯҳ аз ин қабиланд:

1. Мушрикони асли, ки аслан мусалмон нашуда буданд.
2. Мунофиқин.
3. Навмусалмонони муртад (аз дин баргаштагон).
4. Мусалмонони ҳақиқии монеъи пардохти закот ва мутамаррид (саркаш).
5. Мушрикони ҳампаймон бо Расулу-л-лоҳ (с).

Маҷмӯи шумора ва қувваҳои ҷангии онҳо хеле беш аз шумора ва қувваҳои маркази хилофат буд. Гарчӣ аз ҳайси ақида бо ҳам фарқ доштанд ва монеъини закот ақидатан мусалмон буданд, вале ҳамаи онҳо аз ҳайси мухилофат бо ҳукумати хилофат, иттифоқи назар доштанд.

Бинобар ин агар Абубақр ба онҳо маҷол меод, чун ҳадафи муштарак доштанд бешубҳа бо ҳам муттаҳид

мешуданд ва ба Мадина ҳамла мекарданд ва онҳо Абубақр наметавонист бо таҷҳизот ва қуввае, ки дар ихтиёр дошт аз ўҳдаи дифоъ барояд ва дин дар маърази хатар ва ҳукумати исломӣ дар маърази завол қарор мегирифт.

Аз ин ҷиҳат қабл аз ин ки онҳо фурсате пайдо карда, дасти иттиҳод ба ҳам бидиҳанд, ҳазрати Абубақр бояд пешдастӣ карда, дар як лаҳза ва якбора ба сӯи ҳар як аз онҳо ҷудогона лашкар бикашад то онҳоро ғофилгир намуда, дар маҳалли қабила ва дар диёрашон сарқўб намояд. Албатта, барои ин кор бояд таҷҳизот ва неруҳоеро, ки дар ихтиёр дорад ба кор андозад, то битавонад аз ўҳдаи пайкор дар чандин ҷабҳа барояд.

Эъзоми сипоҳи Усома

Вале ин амр дар ин ҳангом барои Абубақр муяссар набуд. Зеро ҳазрати Расулу-л-лоҳ (с) каме қабл аз бемории маргаш лашкаре аз фармондеҳони баргузида ва муҷоҳидини варзидаи мусалмонро таҳти фармондеҳии Усома бинни Зайд ибни Ҳориса ғулумзодааш, ки ҷавони бист сола, вале лоиқ ва далер буд, фароҳам фармуда буд, то ба сарзамини Фаластин, ки мустаъмара ё зери тасарруфи давлати Руми Шарқӣ (Бизонс)буд, равон намояд ва порчаи парчами ин сипоҳро бо дасти мубораки худ ба чуб баст ва ба дасти Усома супурд ва амр фармуд, бо лашкари худ то ноҳияи Балқо ва Дорум дар Фаластин пеш битозад, то сипоҳи ин давлатро, ки хабар расида буд қасд дорад ба Мадина ҳамла намояд, ғофилгир намуда, онҳоро шикаст диҳад ва сипас бе таъхир ба Мадина боз гардад, вале он ҳазрат қабл аз ҳаракати ин сипоҳ ба олами аъло шинофт.

Чун ҳаракати ин лашкар ба сарзамини ишғолии Бизонс (Византия), ки чашми тамаъ ба хоки араб дўхта буд, барои мусалмонон ҷанбаи ҳаёти дошт, Расулу-л-лоҳ (с) дар

беморие, ки аз он даргузашт, худ тавсия ва таъкид фармуд то сипоҳи Усома омода шавад ва барои расидан ба мақсад ҳаракат кунад.

Инак, агар Абубақр лашкари Усомаро дар ин ҳангом ки қабоиلى араб дар дохили нимҷазира саркаш шудаанд, ба ҷанги лашкари Бизонс равон мекард, дигар сипоҳи кофӣ барои дафъи хатари қабоиلى саркаши дохили надошт ва агар аз равона кардани сипоҳи Усома худдорӣ мекард, то камбудии сипоҳи Мадинаро барои муқобила бо қабоиلى саркаш ҷуброн намояд, рӯ ба рӯ бо хатари ҳуҷуми сипоҳи Бизонс мегардид ва гузашта аз ин дар ин сурат бар хилофи васияти муаккади Расулу-л-лоҳ (с) амал мешуд, ки фармуда буд сипоҳи Усомаро омода намоянд.

Акнун ҷунон ки мебинем, Абубақр дар оғози хилофаташ бо мушкиле рӯ ба рӯ шуда, ки ҳалли он, сиёсат ва тадбири дурандешиеро лозим дорад.

Сарони корозмудаи асҳоби Расулу-л-лоҳ (с) шӯриши қабоиلى дохилиро хатарноктар аз ҳамлаи сипоҳи Бизонс медонистанд. Бо ин тавачҷӯҳ, ки сипоҳи Бизонс хориҷ аз хоки араб аст ва то худро муҳайё ва омода намуда, ба мақсад бирасад, муддате ё вақти тулоние лозим дорад. Аз ин рӯ ба Абубақр пешниҳод карданд, то дар ҳоли ҳозир аз фиристодани сипоҳи Усома ба сӯи онҳо боз истад ва онро ба вақти дигар, ки фурсати муносибе ба даст ояд, ба таъхир андозад ва акнун тамоми қувваи худро ҳамроҳ бо сипоҳи Усома муттаҳид намуда, ба сарқуби шӯришчиёни дохилӣ бипардозад.

Вале Абубақр бо ин пешниҳод ба шиддат мухилофат кард ва фармуд: «Қасам ба Худое, ки ҷуз ӯ маъбуде барҳақ нест, сипоҳеро ки расул барои ҳаракат муҳайё фармуд ҳаргиз барнамегардонам ва абадан парчамеро, ки Расулу-л-лоҳ (с) бо дасти худ баст ва биорост боз нахоҳам кард».

Фармон дод то ин сипоҳ бедаранг ба тарафи мақсаде, ки Расулу-л-лоҳ (с) мехост, ҳаракат кунад ва шахсан пиёда ба хоричи шаҳри Мадина дар қароргоҳи сипоҳиён ҳозир шуд ва ба онҳо тавсия намуд ва даст баланд карда барои фатҳ ва ғалабаи онҳо ба даргоҳи муқаддаси парвардигор дуо кард.

Ба ростӣ, ки иқдоми Абубақр дар фиристордани сипоҳи Усома чӣ сиёсати дуруст ва чӣ тасмими саҳеҳе буд. Зеро ҳаракати густардаи ин лашкари мучаҳҳаз дар мулки араб ва ё шибҳи қазира, ки ба наззораи ҳамагон чилвагар буд ва аз канори баъзе аз қабоиلى шӯришӣ убуру мекарданд ва он ҳам барои ҳамла ба хоки давлати муқтадире монанди Руми шарқӣ, ки ғолибан бо императории азими Эрон даргир будааст, тарс ва руъб дар қулуби шуришиёни араб афканд, ки онҳоро аз андешаи ҳамла ба Мадина боздошт ва фоидаи худро дар ин диданд, ки дар кори худ эҳтиёт кунанд ва худро бо Абубақр (р) даргир насозанд: Махсусан вақте мидиданд, ки ин сипоҳ аз заминҳои онҳо мегузарад ва гарду ғубори ҳаракати онҳо фазоро мепӯшонанд ва ҳеҷ тавачҷӯҳе ба онҳо намекунанд ва онҳоро ҳеҷ меҳисобанд.

Азимат ва ҳаракати ин лашкари рашид, қабоиلى шӯриширо ба ин фикр водор намуд, ки агар ҳукумати марказии исломӣ муқтадир намебуд ва ба ҳадди кофи сарбоз ва тадорукоти ҷангӣ барои дифоъ ва муҳофизати Мадина дар ихтиёр намедошт, ин сипоҳро дар ин ҳангом, ки оташи фитна ва ошуб аз ҳар сӯ забона мекашад, аз худ дур намесоҳт.

Абубақр бо ин иқдоми сиёсӣ ба душманони дохилӣ гӯшзад намуд, ки ҳукумати марказии хилофат як ҳукумати муқтадир ва бо шавкат аст, ки наметавон бо он рӯ ба рӯ шуд.

Агар Абубақр ин сипоҳро барои зурозмоӣ ва набард бо давлати Бизонс намефиристорд ва онҳоро барои ҷангҳои

дохилӣ захира ниғаҳ медошт ва бо шӯришиён вориди ҷанг мешуд, дар ҳақиқат лашкари Рум фурсатро ғанимат шумурда, ба хоки араб метохт. Абубакр ночор мешуд лашкари худро ба ду қисмат карда, дар як лаҳза бо ду душмани дохилӣ ва хориҷӣ бичангад ва чи басо ки наметавонист аз ӯҳдаи ин кор барояд. Махсусан дар ҷабҳаи ҷанг бо Рум, ки ҳолати дифоъ ба худ мегирифт. Агар ба таърихи умумии ҷаҳон муроҷиа намоем, хоҳем дид, ки рӯҳияи сарбозони мудофиъ ҳамеша заифтар аз сарбозони муҳочим буда аст. Мудофион ғолибан шикаст хурдаанд ва фатҳ насиби муҳочим буда аст.

Сипоҳи Усома тибқи дастур ва нақшаи Расулу-л-лоҳ (с), ки қабл аз вафоти худ ба Усома дода буд, ба Балқои Фаластин ворид шуд. Он ҷо бо лашкари Бизонси Рум, ки неруҳои онҳо хеле беш аз мусалмонон буд, рӯ ба рӯ гардиданд ва пас аз ҷанги сахте, ки байни онҳо даргирифт ва тарафайн бо шучоати камназире бо ҳам ҷангиданд, рафта - рафта тавфиқ ва ғалабаи мусалмонон, ки муҳочим буданд ва шиорашон дар майдони ҷанг (Аллоху Акбар) буд, намоён гардид. Сипоҳи Рум маҷбур шуд ақиб нишинад то бақияи афроди худро аз маърка бадар бурда начот диҳад.

Усома ба ҳамин фатҳе, ки ба даст овард қонеъ шуд ва ҷунонки Расулу-л-лоҳ (с) ба ӯ амр фармуда буд, беш аз ин дар хоки душман пеш нарафт зеро мақсади аслий аз лашкаркашӣ, қудратнамоӣ ва қуваозмоии ҷангӣ дар муқобили душман ва барои пешгирии хучуми он бар хоки араб буд. Фатҳе, ки ба даст овард, ҳамон ҷизе буд, ки барои таҳқиқи он ҳаракат карда буд ва ин амр дақиқан ҳамон матлабе буд, ки Расулу-л-лоҳ (с) мехост.

Аз ин хотир Усома бо лашкари фотехи худ ба Мадина бозгашт ва дар ҳоле, ки бар ҳамон аспидари шаҳидаш

савор буд ва ҳамон парчами фатҳе, ки Расулу-л-лоҳ (с) бо дасти мубораки худ ороста ва афрошта буд, дар пешопеши ӯ дарҳаракат буд, ба шаҳри Мадина ворид гардид, то пас аз истироҳат ва рафъи хастагӣ аз ин сафари чангӣ дубора дар чангҳои дохилӣ, ки Абубакр қабл аз бозгашти ин сипоҳ шуруъ карда буд, ширкат кунад.

Мусалмонон аз пирӯзии ин сипоҳ бениҳоят хушҳол шуданд. Чаро зиёд хушҳол нашаванд. Магар на ин аст, ки ин фатҳ, умед ва орзуи Расулу-л-лоҳ (с) буд. Магар на ин аст, ки ин фатҳи азим, ки мусалмонон бар душмани хоричӣ ва дар замини худи душмани хоричӣ пирӯз шуданд, барои аввалин бор аст, ки пас аз ҳаёти Расулу-л-лоҳ (с) насиби мусалмонон шуда буд. Магар на ин аст, ки ин пирузии бузург мазҳари қудрат ва намоёнгари шавкати ислом буд. Албатта, оре, ва илова бар инҳо ин фатҳи бузург ношӣ аз ҳусни тадбир ва сиёсати Абубакр (р) буд.

Ройзанӣ (машварат) барои набард бо муртадон ва мункирони (инкоркунандагони) закот

Абубакр (р) қабл аз бозгашти сипоҳи Усома ба бақияи мусалмонон фармон дод, то худро барои набард бо қабоили муртад ва саркаши араб ҳозир намоянд. Вале баъзе аз асҳоби бузурги Расулу-л-лоҳ (с), ки ҳазрати Умар (р) низ аз онҳо буд, нисбат ба набард бо мусалмононе, ки аз додани закот саркашӣ намудаанд, муҳолиф буданд. Ҳазрати Умар ошкоро ба Абубакр гуфт:

- Чӣ гуна бо онҳо, ки гуяндагони Ло илоҳа иллаллоҳ ҳастанд мечангӣ ва ҳол он ки Расулу-л-лоҳ (с) фармуд:

- Ба ман амр шудааст бо мардум бичангам, то он гоҳ ки бигӯянд! Ло илоҳа иллаллоҳ. Пас, ҳар кас инро гуфт, мол ва ҳештанаширо аз ҳучуми ман ҳифз менамояд, магар

дар мавриде, ки гирифтани молаш ё гирифтани шахси худаш тибқи дастури шариат буда ва ҷанбаи ҳақ дошта бошад.»

Вале Абубакр таслими назар ва эътирози онҳо нашуд. Зеро тарки закот на танҳо бар хилофи насси (ояти) сариҳи шаръи ислом буда, балки муҳолифи маслиҳати иҷтимоии ҳукумати ислом буд. Аз ин хотир Абубакр аз ин бобат барошӯфт ва гуфт: «Гузашт он чи гузашт, аҳкоми илоҳӣ барқарор гардид, ҳазрати Расулу-л-лоҳ (с) даргузашт ва ваҳйи илоҳӣ мунқатеъ гардид, (пас аҳкоми илоҳӣ камокон боқӣ аст,) дини Худо комил гардида аст. Оё имкон дорад, ки амре аз умури дин (ки закот яке аз онҳост) нақз ва ботил гардад, дар ҳоле ки ман зинда бошам. Ба Худо қасам бо ҳар касе, ки байни намоз ва закот, ки ду рӯкни исломанд, тафриқ ва ҷудой бигузорад (яъне, намозро фарз доништа бихонад ва закотро лозим надоништа напардозад), хоҳам ҷангид, чунки закот ҳаққе аст аз ҳуқуқи молӣ ва Расулу-л-лоҳ (с) фармуд (магар ба ҳаққаш). Ба Худо, (қасам) агар масалан банди шугуреро, ки қаблан ба Расулу-л-лоҳ меоданд, акнун аз ман дареғ намоянд, бар сари ҳамин чизи кӯчак бо онҳо хоҳам ҷангид то аз онҳо боз ситонам. Ба Худо (қасам) модоме, ки шамшер дар дастам бимонад, бо онҳо хоҳам ҷангид».

Ҳазрати Умар (р) пас аз шунидани фармоиши Абубакр (р) мегӯяд: Пас қасам ба Худо ҷуз ин нест, ки аз ҷавоби Абубакр фаҳмидам, ки Худо ба ӯ илҳом фармуда ва қалбашро барои ин кор кушода ва доништам ки он чи дар ин бора мегӯяд, ҳақ аст.

Абубакр пас аз ҳаракати сипоҳи Усома ба тарафи қабоили навмусалмони муртад ва мусалмонони монеини закот, ки хабар расида буд меҳоҳанд ба Мадина ҳамла кунанд ва баъзе аз онҳо ба сӯи Мадина дар ҳаракатанд бо

сипоҳе, ки аксари онҳо аз шайх ва бузургсолони асҳоби Расулу-л-лоҳ (с) буданд таҳти фармондеҳии шахсии ҳудаш ҳаракат кард. Дар роҳ бо онҳо бархӯрд ва бар онҳо тохт ва хеле зуд ба онҳо ғолиб ва бар амволашон тассалут пайдо намуд. Баъзе аз онҳо таслим шуданд ва сари итоат фуруд оварданд. Баъзе дигар аз таслим ҳуддорӣ намуданд. Абубакр низ онҳоро таъқиб намуд ва аз хоки Ҳичоз ихроҷ ва то ноҳияи Бақия дар хоки Наҷд берун ронд.

Чун ошуби ин қабоил, ки дар гирду атрофи Мадина буданд, хомуш шуд ва фитна фуру нишаст, дар ин ҳангом сипоҳи Усома бо истироҳати чандинрӯза дар Мадина хастагии сафари худро бадар карда, нишот ва ҳаммосаи набард пайдо карда буд. Вақти он расида буд, ки Абубакр ҳисоби худро бо куффори саркаш ва ошубгар дар тамоми нимҷазира яксара намояд. Инак бақияи матлабро аз таърихи Доруқутнӣ мешунавем, ки мегӯяд: Чун Абубакр хост барои идомаи набард бо душманон шахсан фармондеҳии лашкари мусалмононро ба уҳда бигирад, баъзе аз бузургони асҳоби Расулу-л-лоҳ (с), ки яке аз онҳо ҳазрати Алӣ ибни Абутолиб буд салоҳ надиданд, ки Абубакри Сиддиқ (р) шахсан дар ин ҷанг, ки холӣ аз хатар набуд, ширкат намояд. Зеро дар чунин вазъе, ки душман медонад ҳуди раиси давлат дар саҳнаи корзор ҳозир аст ва пайкор менамояд, ҳар ибтикор, ки дар сар дорад истифода хоҳад намуд ва ҳар шиддати амале, ки дар қудрат дорад ба ҳарч медиҳад, то ҳар тавр шуда ёро ба қати бирасонад. Зеро бо қатли ӯ рӯҳияи лашкараш зоеъ ва ба кулӣ аз байн меравад. Дигар қудрат ва суботе нахоҳад дошт ва нахоҳанд тавонист бар рӯи пои худ биистанд ва ба кори худ идома диҳанд. Дар ин сурат шикасти онҳо ҳатмӣ хоҳад буд. Гузашта аз ин ҳаргоҳ халифа дар ҷабҳаи ҷангӣ бошад, дар маркази хилофат касе нест, ки таҷҳизот ва

қувваҳои имдодӣ фароҳам намояд ва ба ҷабҳаҳои ҷангӣ бифиристанд то нерӯҳо ва захираи ҷангиро ки аз даст додаанд, ҷуброн намояд ва ба дасти онҳо бирасонад.

Фармондеҳони набард

Пас ҳузури халифа дар майдони ҷанг бар ҳилофи сиёсати ҷангӣ ва бар ҳилофи маслиҳат ва манфиати давлат мебошад. Халифа ҳатман бояд дар маркази ҳилофат бошад то он чоро муҳофизат намояд ва тадорукот ва қувваҳои имдодӣ, ки лозим мешуд фароҳам ва паёпай ба ҷабҳа бифиристанд. Аз ин хотир Абубақр бо ин фикри ҳакимона мувофиқат намуд ва муборизонро байни ёздаҳ нафар аз амирон ва фармондеҳони варзида чунин тақсим намуд ва ҳар яке аз онҳоро маъмури ҳамла ба ноҳияе фармуд:

1. Холид ибни Валид барои пайкор бо Тулайҳа ибни Хувайлиди Асадӣ, ки дар ҳаёти Расулу-л-лоҳ (с) бардурӯғ даъвои нубувват карда буд ва аз паҳлавонони намоёни майдони ҷанг ва раиси қабилаи бани Асад дар сарзамини Начд буд. Афроди қабилааш аз ҷанговарони номвар буданд. Маъмурияти Холид ин буд ки ибтидо кори Тулайҳаро яксара намояд ва сипас ба қўмаки Иқрима барои барандохтани фитнаи Мусайлама бишитобад.

2. Иқрима ибни Абучаҳд барои пайкор бо Мусайламаи каззоб, ки ӯ низ дар ҳаёти Расулу-л-лоҳ (с) иддиои нубуввати дурӯғин карда буд ва қабилаи бузурги бани Ҳанифа, ки мардуми зўрманд ва разманда буданд, пайраваш шуда, барои ҷанг бо мусалмонон ва ҳамла ба Мадина мусаллаҳ шуда буданд.

3. Муҳочир ибни Умая барои ҷанг бо пайравони Асвади Ансӣ, ки аз суханварон ва зўргўёни (дурӯғтў) араб буд. Ӯ низ дар ҳаёти Расулу-л-лоҳ (с) дар Яман мударои нубувват

шуда ва пайравони фидокор пайдо карда буд. Ў дар охири айёми ҳаёти Расулу-л-лоҳ (с) ба дасти ҳамсараш ба қатл расид. Як рӯз қабл аз вафоти Расулу-л-лоҳ (с) хабари қатлаш ба Мадина расид. Пас аз қатлаш Қайс ибни Абдуяғус дар раъси пайравонаш қарор гирифта, онҳоро роҳнамоӣ кард ва алами (парчам) шӯришро барафрошт.

4. Амр ибни Ос барои ҷанг бо қабоили Кузоъа ва ғайра, ки дар атрофи онҳо буданд.

5. Саъд ибни Ос барои набард бо қабоили араби сокинони марзи араб ва Шом.

6. Ҳузайфа ибни Муҳсин барои ҷанг бо аҳли Дубои Уммон.

7. Арфаҷа ибни Ҳарсама барои набард бо аҳли Маҳра ва Уммон ки шахсе аз онҳо ба номи Зуттоҷлақит ибни Молик, иддаои нубуввати дурӯғин карда буд ва халқи зиёде динашро пазируфта буданд.

8. Шурахбил ибни Ҳасана барои кумак ба Иқрима дар пайкор бо Мусайлама ва пас аз фароғат аз ин ҷанг барои кӯмак ба Амр ибни Ос.

9. Турайфа ибни Ҳоҷиз барои набард бо қабилаи Ҳавозин ва бани Салим.

10. Сувайд бини Муқрин барои корзор бо куффори шурушии Тихома дар Яман.

11. Алоул-азрамі барои пайкор бо муртадини Баҳрайн.

Абубақр (р) ба ҳар яке аз ин фармондеҳон амр фармуд то бо нерӯҳои таҳти фармонашон ба мақсади маъмурияти худ ҳаракат намоянд ва зимни аҳдномае, ки навишта ба онҳо супорид, онҳоро ба тақво ва парҳезкорӣ тавсия намуд ва дастур дод, ки дар таблиғ ва наشري дини ислом бикӯшанд. Бо ҳар касе, ки аз амри Худо саркашӣ ва аз дини Худо рӯй гардонида, ба орзу ва хостаҳои шайтон рӯй овардааст, бичанганд. Таъкид намуд, ки дар масири худ

ҳаргиз касеро, ки намешиносанд дар сипоҳи худ роҳ надиханд, чи шояд ҷосуси душман бошад ва аз асрори онҳо бохабар шуда, ба душман бирасонад. Ҳар як аз ин фармондеҳон тибқи нақшаи ҷангӣ, ки Абубақр ба онҳо гуфта буд, ба тарафи маҳалли маъмурияти худ ҳаракат карданд ва бо шуҷоат ва фидокории камназире, ки аз имони ба Худо ва итминон ба ваъдаҳои Худо ва яқин ба ёрии Худо сарчашма мегирифт, бо душманони ошубгар ҷангиданд. Хеле зуд дар амокини онҳо раҳна карданд ва ба пеш тохтанд ва гарчи монанди ҳар сипоҳи зиңда ва разманда иддае аз онҳо махсусан дар ҷанг бо Мусайлама, ки беш аз дигарон хатарнок буд, ба шаҳодат расиданд, вале дар тамоми ҷабҳаҳои худ барқосо пешравӣ карданд ва бар душманони худ ғолиб гаштанд ва ононро мутеи ҳукумати ислом сохтанд. Баъзе аз саронашон аз қабиле «Мусайлама»-ро ба қатл расониданд ва баъзеи дигар ба монанди «Қурра ибни Ҳубайра» ба дасти Амр ибни Ос асир шуд ва ўро бо ҷамъе аз асирон ба назди Абубақр бурд ва чун аз кори худ изҳори надомат кард ва мусалмон шуд, халифаи мусалмонон ўро мавриди афв қарор дод ва озодаш сохт ва баъзе дигар монанди «Сачоҳа» ва «Тулайҳа» фирор карданд.

Ҳосили он чи гуфтем

Таҳти унвони «азамат ва қудрати руҳии Абубақр» гуфтем, ки ў дорои рӯҳияи басо бузург ва азамате камназир ва аз соири асҳоби бузурги Расулу-л-лоҳ (с) бартар буд.

Аз матолибе, ки то кунун баён гардид фаҳмидем, ки он бузургвор бо сиёсати саҳеҳ ва лаёқати комили худ муваффақ гардид, чаҳор амри муҳимро анҷом диҳад.

1. Мусалмононро, ки дар рӯзи вафоти Расулу-л-лоҳ (с) ошуфтаву парешон ва аз ояндаи сиёсии худ бимнок ва аз сарнавишти дини худ метарсиданд, зимни хутбаи ҷаззоби худ дар масҷиди Мадина ором намуд ва ба онҳо итминони қалб ва оромиши хотир бахшид ва ба ояндаи дурахшоне умедворашон намуд. Ба онҳо навид дод, ки гарчи Расулу-л-лоҳ (с) аз миёнашон рафтааст, вале каломи Худо, ки роҳнамои Расули Худо буд, барои ҳамеша боқӣ ва дини Худо, то абад барқарор хоҳад буд. Душманонро таҳдид ба шамшераш намуд ва ба онҳо хушдор дод ва аз ҳаргуна иқдоми алайҳи мусалмонон барҳазар дошт. Баъдан ин гуфтаро ба сурати амал даровард ва ба он чи гуфт ва гушзад намуд, амал кард ва собит намуд, ки ба он чӣ мегӯяд, амал мекунад.

2. Сипоҳи Усома, ки Расулу-л-лоҳ (с) парчами онро бо дасти мубораки худ барафрошта буд, ба сӯи душмани хоричӣ фиристод ва сипоҳашро сарқӯб намуд. Дандони тамаъи ин душмани хатарнокро, ки барои газидани арабҳо тез карда буд аз бех кашид ва бо ин иқдом ҷизеро ки Расулу-л-лоҳ (с) дар бемории пеш аз маргаш васият фармуда буд, таҳқиқ бахшид.

3. Душманони фитнаангези дохилӣ, ки бар зидди ҳукумати исломӣ қиём ва барои ҷанг бо мусалмонон мусаллаҳ шуда буданд, сарқӯб ва торумор ва онҳоро водор ба таслим ва итоат фармуд. Қабоиلى саркаши арабро, ки аз пардохти закот худдорӣ намуда буданд мағлуб ва мулзам ба пардохти закот намуд.

4. Дар сар то сари нимҷазираи Араб оромиш ва назму амниятро барқарор намуд. Хоки арабро аз ҳар гуна фитна ва фасоди сиёсӣ, татҳир ва пок намуд. Нури ҳидояти илоҳиро дар байни қабоиلى саркаше, ки мехостанд ин

нурро хомуш намоянд, барафрӯхт ва барои ҳамеша фурузон ва тобанда ниғаҳ дошт.

Ҳар як аз ин чаҳор амр ба танҳой баёнғари возеҳи нуфӯзи руҳӣ, қудрати маънавӣ, ҳусни сиёсату тадбир ва басирати Абубакр буда, истеъдод ва лаёқати ин бузургворро барои ихрози мақоми баланди хилофат собит ва мусаллам медорад.

Ростӣ, агар каме фикр кунем, ки Абубакр бо чи азимат ва қудрат сипоҳи мучаҳҳаз ва муназзами душмани қавипанҷаи хориҷиро ба тавассути Усома шикаст дод ва бо чи маҳорат ва тадбире туғён ва ошуби қабоили саркаши дохилиро хомуш намуд ва ба зери фармони худ кашид ва бо чи сиёсат ва басирати тамом нимҷазираро аз ҳар гуна фасоди сиёсӣ пок намуд ва зери пӯшиши низом ва амният қарор дод. Оре, агар андаке ба ин умур тавачҷуҳ ва каме диққат кунем ва чашм аз таассуб бипероем, беихтиёр дар баробари ин бузургвор зону зада, сари таъзим фуруд хоҳем овард.

Аз ин ҷост, ки мебинем Фирдавсӣ шоири номвари Эрон Абубакрро ба хубӣ шинохта ўро сутуда аст, мегӯяд:

Ки хуршед баъд аз набийини меҳ,
Натобид бар кас зи Бубакр бех.

Фирдавсӣ мазмуни ин шеър ки Абубакрро аз ҳама кас ҷуз анбиёи илоҳӣ бехтар медонад, аз худ нагуфта, балки аз фармоиши Расулу-л-лоҳ (с) гирифта, ки дар бораи Абубакр фармуда аст:

«Хуршед барнаомад ва фуру нанишаст пас аз фиристодағони Худо бар касе бартар аз Абубакр».

Суютӣ дар сафҳаи 60-и «Таърихул Ҳулафо»-и худ нақл аз Абулхусайн карда мегӯяд: «Дар зуррияи Одам абулбашар пас аз анбиё ва мурсалин касе бартар аз Абубакр аз модар назоид. Ў дар айёми пайдоиши фитна ва

ошуби ошубгарон ва саркашони муртади қабоили араб, дар мақом ва манзалате қарор гирифт, ки мақом ва манзалати пайғамбарони Худост, зеро имкон надошт ба ин осонӣ бар мушкилот ғолиб ва онҳоро ба ин сурат сарқӯб намояд, чуз бо мадад ва нусрати ғайбии Худои азза ва чал ки ҳамеша кўмаккунандаи анбиё ва мададгори бандагони мўъмин ва муқарраби даргоҳаш буда ва хоҳад буд. Чунон ки Қуръони маҷид мефармояд:

Сухани Худо:

“Ҳамоно мо ёрӣ медиҳем паёмбарони худро ва ҳамчунин бандагони мўъмини худро”.

(Сураи Муъмин, ояти 51)

«Албатта ба шартӣ он ки авзоъ ва аҳволро бисанҷанд ва риоят намоянд ва барои расидан ба ҳар ҳадафе, ки роҳашро дар пеш гирифтаанд, аз ҳамон роҳ бираванд то Худо онҳоро ёрӣ намуда, ба мақсад бирасанд».

Дар ин ҷо лозим медонем, ки аз асли мавзӯи баҳс хориҷ шуда, тавачҷӯҳи хонандагони муҳтарамро ба ин матлаби муҳим ҷалб намоем. Баъзе аз нависандагони бадандеши Ғарб, саркашӣ ва қиёми қабоили арабро, ки пас аз вафоти Расулу-л-лоҳ (с) пеш омад, ҳарбаи (силоҳ) таън қарор дода, меғўянд, ки ҳазрати Муҳаммад дини худро бо сарнайза ва шамшер ба қавми араб таҳмил кард. Қабоили арабро бо эҷоди тарс ва бим мутеъи худ намуд. Пас чун маншаи пешрафт ва муваффақияти он ҳазрат силоҳ ва хавф ва тарс буд, мебинем ҳамин, ки он Ҳазрат вафот ёфт, қабоили араб ба гумони он, ки бо вафоти он ҳазрат қудрат ва шавкати давлати Ислом зоил ё ҳадди ақал заиф шуда, билофосила яке пас аз дигаре аз итоати ҳукумати исломӣ хориҷ ва аз дини ислом баргашта, ба дини собиқӣ худ бозгаштанд. Мутаассифона, баъзе аз мусалмонони кутаҳназар ва

беҳабар таҳти таъсири ин гуфтори беасос қарор гирифта, онро бовар кардаанд.

Аз ин рӯ лозим медонем ин таваҳхуми (гумон) бечоро, ки эҳтимол дорад аз таъбири норасоии баъзе аз воизини беҳабари сари минбарҳо ё аз ибораҳои баъзе аз нависандагони беҳирад сар зада бошад, рад намоем.

Оре, чӣ басо аҳли минбар, ки меғунд ва чӣ бисёр асҳоби қалам, ки менависанд. Баъд аз вафоти Расулу-л-лоҳ (с) чуз аҳли Мадина ва Макка ва Тоиф ва қабилаи Абду-л-қайс дар Баҳрайн, соири қабоили араб дар сар то сари нимқазира ҳама муртад шуда аз дини ислом баргаштанд ва Абубакр бо онҳо ҷангид ва мучаддадан ба ислом овард.

Инҳо бо ин гуфтори ботили худ ва бо ин иборати бе ҳақиқати хеш силоҳи буррандае ба дасти душманони ислом додаанд, то бар расули ислом ва ҳукумати исломӣ битозанд ва появу асоси ақидаи мусалмонони беиттилоъ, махсусан ҷавонони беҳабарро, нисбат ба дини ислом ва расули ислом ба қуллӣ хароб ё суст намоянд. Ҳоло бояд дид, ки асли қазия чӣ буд ва ҷараёни ҳаводис чӣ гуна буд ва ҳазрати Абубакр чи қорре карда аст. Аз хонандагони азиз хоҳиш мекунем ба ончи меғуем ба хубӣ таваҷҷӯҳ фармоянд. Гарчи дар истилоҳи фуқаҳо калимаи ридда фақат ба ин маънии баргаштан аз дин истеъмол шуда ва аҳқоме дар бораи ридда дар ҳамин маънӣ навиштаанд: Вале калимаи ридда ба ин маънии хос, аз истилоҳоти махсуси фуқаҳо ва сохтаи онҳо мебошад, зеро ин калима дар асли луғати арабӣ ба маънии мутлақи баргаштан аз ҳар чизе аст ва ҳатто нисбат ба баргаштан ба сӯи Худо ҳам ридда гуфта мешавад. Чунон ки Қуръони карим мефармояд: «Пас аз он ба сӯи Худо мавлои ҳаққашон баргардонида шуданд». Дар садри ислом калимаи ридда ба ҳамин маъни мутлақ ва ом истеъмол мешуда ва аҳли ридда

ва муртадин ба касоне меғуфтанд, ки аз итоати ҳукумати марказии Ислом баргашта, сар ба шуриш зада буданд, на фақат ба касе ё касоне, ки аз дини худ баргашта бошанд. Пас, муртадоне, ки Абубакр бо онҳо ҷангид ва дар таърихи ислом унвони муртад ба онҳо дода шуда аст, бар хилофи он чи фаҳмида мешавад ва дар фикрҳо ҷой гирифта аст, ҳамаи онҳо касоне набуданд ки дар замони Расулу-л-лоҳ (с) мӯъмини ҳақ ва мусалмони ҳақиқӣ буданд ва пас аз вафоти он ҳазрат аз дини ислом баргаштанд, зеро мусалламан ҳамин, ки имони яқинӣ ба умқи қалби касе нуфуз кард, имкон надорад аз қалбаш берун равад. Чунонки ҳақимони исломӣ гуфтаанд: «муъмини ҳақиқӣ, ки ба яқин имон оварда бошад, наметавонад имонашро аз дил барканад ва ё онро ба чизи дигаре тағйир диҳад».

Магар нашунидаем, ки ҳангоме, ки номаи мубораки Расулу-л-лоҳ (с) ба василаи «Диҳя» саҳоба ва фиристодаи он ҳазрат дар шаҳри Илиё (шаҳри Қудс) дар Шом ба Ҳерақл (Ҳераклус) императори Руми шарқӣ расида буд ва чунон, ки Бухорӣ дар «Ҷомеи саҳиҳ»-и худ нақл мекунад, он ҳазрат зимни он нома рисолати худро ба ӯ таблиғ фармуда, ӯро ба дини ислом даъват фармуда буд. Ҳерақл Абусуфён ва ҳамроҳонашро, ки аз Макка барои тижорат ба он ҷо рафта буданд, ба назди худ ҳозир месозад ва барои таҳқиқи амр ва шинохтани шахсияти он ҳазрат ва пайбурдан ба сидқи рисолаташ дар хузури ҷамъе аз умаро ва сарони Рум ва ҳамроҳони Абусуфён зимни матолибе, ки аз ӯ меурсад, ин суолро низ матраҳ мекунад: Оё шуда аст, ки касе аз онҳое, ки ба Муҳаммад имон овардаанд, аз динаш безор шуда аз он баргашта ба кеши (дини) пешини худ бозгардад. Абусуфён ҷавоб медиҳад. - Ҳаргиз на.

Ҳерақл меғӯяд:

- Имон низ инчунин аст. Ҳамин ки хушӣ ва шириниаш бо тору пуди дилҳо омехта шуд, яъне ҳамин ки имон ба ҳақиқат дар қалби касе нуфӯз кард, имкон надорад хориҷ шавад». Ин матлаб вақте барои ҳар шунавандае беҳтар возеҳ ва мусаллам мешавад, ки ба таърихи мусалмонон дар оғози зуҳури ислом таваҷҷуҳ намояд.

Магар на Умая ибни Халаф, ки арбоби Билоли ҳабашӣ буд, ўро дар ҳангоми зуҳри (нисфирӯзӣ) тобистони сузони Ҳичоз ба рӯи регҳои доғ (гаспон) меандоخت ва бар рӯи синааш санги доғи бузурге мениҳод ва ўро ба ин тарз шиканча медод ва мегӯфт бо ту чунин хоҳам кард, магар он ки аз дини Муҳаммад баргардӣ, ё ба ҳамин ҳол ҷон биспорӣ. Ва Билол (р) ба ин азоби дуру дарози маргзо тан дармедод ва дар ҳамон ҳолат мегуфт:

-Аҳад, Аҳад (Худо ягонааст), вале ҳозир намешуд, ё беҳтар бигӯям барояш имкон надошт аз дини ҳақ даст бикашад ва имони худро мубаддал ба куфр намояд.

Омир ибни Фуҳайраро то он ҳад шиканча медоданд, ки аз ҳоли оддӣ хориҷ ва ҳазён мегуфт, ин азоби алихро ба худ ҳамвор намуда, таҳаммул (тоқат) мекард, вале ҳозир намешуд аз дини ҳақ баргардад.

Танҳо Билол ва Омир набуданд, ки дар асари имон ба дини ҳақ гирифтори чунин вазъи душворе шуда буданд, балки афроди дигаре аз қабиле Аммор ибни Ёсир ва худи Ёсир падари Аммор ва Сумайя модари Аммор ва Ҳамома модари Билол, зане дигар ба номи Зинира ва Суҳайб ва Хаббоб ибна-л-Арат ва ғайри онҳо буданд, ки ҳар гуна азоб ва озореро таҳаммул (бардошт) менамуданд, вале намехостанд аз имонашон даст бикашанд. Оре, мусалмонони ситамдидаи садри Ислом ҳозир мешуданд аз шаҳру диёр ва молу маноли худ даст бикашанд ва барои ҳифзи имони худ тан ба ғурбат диҳанд, ба кишвари Ҳабаша

ҳичрат намоянд, дур аз аҳду ватани худ бошанд, вале ҳозир намешуданд аз имони худ даст бикашанд. Сумайя модари Аммор ибни Ёсир ба дасти Абучаҳл шаҳид шуд. Чаро? Барои он ки ҳозир нашуд даст аз имони худ бикашад. Ў аввалин шаҳиди Ислом аст. Ҳамчунин Ёсир падари Аммор то он ҷо таҳаммули азоб намуд, ки ҷон супурд, вале ҳозир нашуд имони худро аз даст диҳад. Чунонки дар таърихи масеҳият мехонем, пайравони ҳазрати Масеҳ низ мавриди анвои шиканҷа ва озори ҳуққоми ситамгар ва фармонравоёни сангдил ва ҷаббор қарор мегирифтанд ва тан ба марги ғачеъ (дарднок) меоданд ва ҳатто ҳозир мешуданд, зинда назди шерҳои дарранда афканда шуда тика-тика гарданд ва тўмаи шерон бишаванд, вале ҳаргиз қабул намекарданд аз имонашон рӯй гардонанд.

Дар таърихи ислом мехонем он гоҳ ки Мусайламаи каззоб (дурӯғгӯ) иттилоъ ёфт, ки яке аз асҳоби Расулу-л-лоҳ (с) ба номи Ҳабиб ибни Зайди Ансорӣ аз Уммон ба Мадина боз мегардад, коргузори худро ба суроғаш фиристод. Роҳ бар рӯяш баста, асираш намуданд ва даст баста, назди Мусайлама оварданд. Мусайлама ба ӯ мегӯяд:

- Оё гувоҳи медиҳӣ, ки ман паёмбарам? Ҳабиб бо ишора мегӯяд:

- Намешунавам чӣ мегӯи: Мусайлама мегӯяд:

- Оё гувоҳи медиҳӣ, ки Муҳаммад паёмбари Худо аст? Ҳабиб мегӯяд: Бале. Мусайлама барошӯфта ва мегӯяд: Чи гуна он чи аввал гуфтам нашунидӣ ва он чи ин бор гуфтам ба хубӣ шунидӣ ва ҷавоб додӣ! Ва фавран дастур медиҳад ўро ба тарзи дардноке бидушанд. Аз ин хотир аввал ду дасташро аз бозу ва сипас ду пояшро аз рон буриданд ва пас аз ин ўро дар оташ афканда сўзонданд. Бале, ин мўъмини ҳақиқӣ тан ба чунин марге дод, вале тан ба куфр надод.

Ин чост, ки бояд гуфт:

Муваҳҳид чи дар пой рези зараш,

Чи шамшери ҳиндӣ ниҳӣ бар сараш.

Умеду ҳаросаш набошад зи кас,

Бар ин аст бунёди тавҳиду бас.

Бо тавачҷӯҳ ба он чи то ин ҷо гуфтем, чи гуна мешавад гуфт ин мусалмононе, ки дар замони рисолат имон оварда буданд ва барои ҳифзи ақида ва имонашон инчунин буданд, ба маҳзи он ки Расулу-л-лоҳ (с) чашм аз дунё фурӯ баст, даст аз дин ва имони худ кашиданд ва ба куфр ва ширки собиқи худ боз гаштанд. Ҳаргиз чунин амре на воқеъ шуда ва намешавад бовар кард.

Бинобар ин мусаллам аст, ки пас аз вафоти Расулу-л-лоҳ (с) ҳатто як нафар аз мўъминини ҳақиқӣ ва содиқулимон муртад нашуд, яъне аз дини Худо барнагашт ва муртадин ё аҳли ридда, ки пас аз вафоти Расулу-л-лоҳ (с) ба ин ном маъруф шуданд, иборат буданд аз ҳамон гурӯҳҳои панҷгона, ки аз итоати ҳукумати исломи баргаштанд ва Абубақр бо онҳо ҷангиду мучаддадан (аз нав) онҳоро мутеъ ва ба зери фармони худ кашид, яъне:

1. Онҳое, ки дар ҳаёти Расулу-л-лоҳ (с) дар дини худ буда, мусалмон нашуданд ва бо Расулу-л-лоҳ (с) ҳампаймон нашуда ва душмани мусалмонон буданд.

2. Онҳое, ки ба зоҳир мусалмон шуда буданд, вале ботинан дил ба дини ботили худ баста ва дар ҳаёти Расулу-л-лоҳ (с) машҳур ба мунофиқин буданд ва Худо як сураи мустақил ба номи «Алмунофиқун» дар мазаммати онон нозил фармуд.

3. Онҳое, ки пас аз сулҳи Ҳудайбия, ки байни Расулу-л-лоҳ (с) ва Қурайш барои муторакаи (тарки) ҷанг мунақид шуд, бо он ҳазрат ҳампаймон ва мутеъи ҳукумати ислом

шуданд, вале зоҳиран ва ботинан дар дини ботили худ боқӣ буданд.

4. Онон ки пас аз фатҳи Макка ва Хайбар ва интишори хабари ғазваи Табук, ки шўҳрати дини ислом ва қудрат ва шавкати ҳукумати ислом дар ҷазираи араб печида буд, назар ба салоҳи ҳоли худ мусалмон шуда буданд, вале аз ҳаёти паёмбари Худо чизе намонда буд, ки нури имон ба дурусти дар қалбҳояшон нуфўз ва дар вучудашон асар карда, онҳоро дилбохтаи худ созад.

5. Онҳое, ки дар ҳаёти паёмбари Худо мусалмон шуда буданд ва ба дини ҳақ ба хубӣ дил баста буданд, вале ба ҳамон назаре, ки қаблан гуфтем пас аз вафоти Расулу-л-лоҳ (с) аз пардохти закот хуҷдорӣ карданд ва чун онҳо ба ҳақиқат мусалмон буданд, ҳазрати Умар ва баъзе дигар аз бузургони асҳоби Расулу-л-лоҳ (с) муҳолифи ҷанг бо онҳо шуданд ва ба ҳазрати Абубакр гуфтанд: Чи гуна бо онҳо, ки гўяндағони-Ло илоҳа иллаллоҳ- ҳастанд, меҷангӣ. Вале Абубакр назари онҳоро рад карда, чунин мепиндошт, ки хуҷдорӣ аз пардохти закот ба манзалаи зеро по гузоштани рукне аз аркони дини ислом аст. Пас ҳар чи зудтар бояд бо ин гурўҳ ҷангид ва онҳоро аз қудрат соқит ва мутеъи пардохти закот намуд. Зеро ихмоли (ба таъхир андохтани) кори онҳо, мунҷар (анҷом) ба ҳадми (вайронии) соири аркони дин хоҳад шуд ва фармуд: Ба Худо, (қасам) бо ҳар касе, ки байни намоз ва закот ҷудой доништа, инро (намозро) қабул кунад ва он дигарро (закотро) напазирад, меҷангам. Зеро закот ҳаққе аст аз ҳуқуқи молии дини Ислом. Пас агар онро касе напазирад бояд бо ӯ ҷангид ва ба зўри аз ӯ гирифт. Чунонки Қуръон мефармояд:

Сухани Худо:

“Пас ҳаргоҳ аз куфри худ даст кашиданд, намоз хонданд ва закот пардохтанд, шумо аз онҳо даст бардоред.”

(Сураи Тавба, ояти 5)

Мафҳуми ин оят ин аст, ки агар намоз бихонанд, вале аз пардохти закот худдорӣ варзанд, бояд бо онҳо ҷангид то мутеъ гарданд ва закот бипардозанд. Назари Абубақр ҳамин буд, ки ояти муборак мефармояд.

Бинобар ин мусаллам аст, ки ин гурӯҳ аз асли дини худ барнагашта буданд, вале нисбат ба пардохти закоти худ ба давлати ислом шубҳа ва таваҳҳуме пайдо карда буданд, ки беасос ва муҳолифи Қуръон буд. Гурӯҳҳои аввал, дуввум ва саввум аслан мусалмон нашуда буданд то гуфта шавад пас аз реҳлати Расулу-л-лоҳ (с) муртад шуданд ва аз мусалмонӣ баргаштанд.

Гурӯҳи чаҳорум ба дурустӣ мӯъмин нашуда буданд ва имонашон ноустувор буд ҷунон, ки Қуръон дар бораи онҳо мефармояд:

Сухани Худо:

«Аъроб (арабҳои бодиянишин, саҳроӣ) гуфтанд мо имон овардаем, бигӯ шумо ба дурустӣ имон наовардаед ва лекин бигӯед таслим шудаем ва то кунун имон ба дилҳои шумо роҳ наёфта аст».

(Сураи ал-Ҳучурот, ояти 14)

Бо диққат дар баёноти фавқ возеҳ аст, ки пас аз вафоти Расулу-л-лоҳ (с) ҳеҷ аҳаде аз мӯъминини ҳақиқӣ аз дини ҳақ барнагашт ва муртадине, ки дар кутуб ва таърихномаҳо зикр шудаанд муртад аз дин набуданд, балки баргаштагон аз итоати ҳукумати Ислом буданд. Раъй ва назари дуктур

Тоҳо Ҳусайн- донишманди машҳури мисрӣ низ ҳамин аст. Ў дар китоби худ ба номи «Миръотул ислом» дар ин бора меғӯяд: «Араб аз аз ҳар тараф бар Абубакр шуриданд. Бисёре аз онҳо гуфтанд: Намоз мехонем, вале закот намедихем. Онҳо пиндоштанд, ки закот навъе боҷ аст, ки ҳаргиз бо он одат нагирифта буданд, балки ҳар чи бештар аз он безор буданд, чун онро навъи забунӣ ва зиллат медонистанд. Абубакр пешниҳодашонро напазируфт ва тасмим гирифт, ки мардум он чиро ки ба паёмбар ва давлати исломӣ мепардохтанд, ба ў низ бипардозанд. Абубакр гуфт: “Эшон миёни намоз ва закот ҷудой меандозанд, бо он ки Худо миёни ин ду ҷудой наафканда ва борҳо ин дуру дар Қуръон бо ҳам зикр фармудааст. Пас инон ба наҳве аз ҳукми Қуръон сар печидаанд”. Дуктур Тоҳо Ҳусайн меафзояд:

“Дар миёни мардуми дигари араб дурӯғгӯёне зуҳур карданд, ки худро паёмбар пиндоштанд ва бар қавми худ суханоне ба иддиои он ки ваҳй аст, хонданд. Асвади Анасӣ дар Яман ва Мусайлама дар миёни бани Ҳанифа дар Ямома ва Тулайҳа дар бани Асад ва Саҷоҳ дар миёни тавоифе аз Тамим (номи қабила) пайдо шуданд. Худо ба ростӣ дар ояти 14-уми сураи «ал-Ҳучурот» фармудааст: **«Бадавиён (арабҳои бодиянишин, саҳрой) гуфтанд мо имон овардаем бигӯ имон наовардаед ва лекин бигӯед Ислому овардаем, чи ҳануз имон ба дилҳоятон дарнаомадааст».**

Чунон ки мебинем дуктур Тоҳо Ҳусайн, муртадин, яъне шуришчиёнро ду гурӯҳ мешуморад, яке мусалмонони монетини закот, дигаре араби ғайримусалмон, ки пайрави пайгамбарони дурӯғин шуда буданд. Дуктур Тоҳо Ҳусайн дар охири каломи худ ҳазрати Абубакрро, дар фуру нишондани оташи ошӯби шӯришчиён ва тасаллоти комил

бар вазъият, ба хубӣ меситояд. Пас ин донишманди машхур ҳам мутаваҷҷеҳи матлаб шуда, чун муътақид аст, ки ҳеҷ як аз мусалмонони ҳақиқӣ муртад нашуда ва аз дини худ барнагаштааст. Ҳамчунин дуктур Исмоил Сулаймон дар китобаш ба номи “Ҳулафои Муҳаммад” (с.91) пас аз баҳс дар ин матлаб мегӯяд: “Бинобар ин возеҳ аст, ки ҷангҳои машхур ба ҷанги радда дар воқеъ на барои ин буд, ки оташи фитна ва ошӯби мардум, ки қаблан дини исломро қабул карда буданд, вале баъдан аз дин баргашта алайҳи он қиём карда буданд, фуру нишонда шавад. Ҳақиқат ин аст, ки ин ҷангҳо бо душманоне буд, ки на дини исломро шинохта буданд ва на онро пазируфта буданд, ин ҷангҳо барои ин буд, ки онҳоро водор ба таслим намояд то ба ҷамоати мусалмонон пайваста таҳти ҳукми давлати ислом дароянд”. Дар хотимаи ин мабҳас (баҳс) тавачҷӯҳи хонандагони мӯхтарамро ба ин матлаб ҷалб медорем, ки қавми араб чӣ қабоиلى бадавии саҳрогарду ҷодарнишин ва чӣ тавоифи (тоифаҳои) шаҳрнишини араб ҳам худмухтор ва мустақил буданду ҷудо-ҷудо ва ба сурати мулуку тавоифе бидуни он ки барои ҳифзи низоми худ қонуне дошта бошанд, бар худ ҳукумат мекарданд. Қонунашон ҳамон дастур ва фармоне буд, ки иродаи раиси онҳо ба он тааллуқ мегирифт ва аз забонаш хорич мегардид.

Ҳар як аз ин қабоил ва тоифаҳо барои худ маъбуде махсус ба худ дошта онро мепарастиданд. Ин тафарруқи ҳукуматҳои беқонун ва ин гуногунии маъбудҳои ботил ва ихтилофи парастии бе китоб мучиб шуда буд, ки аз якдигар ҷудо ва ҳар қадом мустақил зиндагӣ намоянд ва ҳаргиз таҳти тасаллути ҳукумати воҳиде дарнаёянд, то унвони миллати воҳиде ба худ бигиранд. Ҳеҷ гоҳ маъбуд ва ойини воҳидеро напазируфта буданд, то иттиҳоди динӣ дошта бошанд ва гарчи ҳама қабоил ва тавоифи араб

этикод ва имон ба қудсияти (муқаддасии) Каъба доштанд ва ҳар сол барои анҷоми ҳаҷ ба шаҳри Маккаи мукаррама рӯй меоварданд ва дар як замон ва як макон ҷамъ мешуданд, вале дар айни ҳол ҳар як аз ин қабоил бути махсусе барои худ дар дохил ва хориҷи Каъба гузошта буданд ва дар ҳангоми тавоф ва парастии фақат мутаваҷҷеҳи бути махсуси худ мешуданд. Пас дар ин иҷтимоъ ҳам ягонагӣ надоштанд. Бинобар ин мусаллам аст, ки чунин мардуме, ки тарзи зиндагии онҳо инчунин ва наҳваи ойин ва парастиишон ончунон бошад, хеле мушкил аст, ки ба осонӣ ва барои ҳамеша аз истиқлолияти динӣ ва худмухтории қабилаи худ ҷашм бипӯшанд ва худро таҳти тасаллути дигаре қарор диҳанд.

Вале чун ҳукумати Ҳазрати Расул ҳукумате буд, ки бар поя ва усули рӯҳоният қарор дошт ва куллияи қавонин ва аҳком ва тасарруфоти он ҳазрат аз тариқи ваҳйи осмонӣ ва бо илҳоми илоҳӣ талаққӣ ва иҷро мегардид ва он Ҳазрат байни афроди куллияи қабоил ва ашоири араб мусовот ва баробарӣ мувофиқ мефармуд ва ба ҳеҷ вачҳ ва дар ҳеҷ мавриде ҳавову ҳаваси нафсониро, ки амри табиӣ ҳар башаре аст, нисбат ба ҳеҷ кас, ҳатто нисбат ба хеш ва қавм ё дӯстони наздики худ ба кор намебурд, балки ҳамеша дар ҳар амре ҳақиқатро дар назар мегирифт ва тавачҷӯх ба ҳақ мефармуд ва дар воғузории вазифа ва маъмурият, доиман диroyat ва маърифату лаёқати ашхосро дар назар мегирифт, бидуни он ки аз ин бобат таассуби қавмият ба кор барад ё афроди қабилаеро бар афроди қабилаи дигар, бе ҷиҳат ва бидуни имтиёз тарҷеҳ диҳад. Риояти ин умур, ки барои арабҳо падидаҳои бе собиқа буд, қалбашонро хеле зуд мусаххар намуд ва қабоили мутафарриқи арабро ба хубӣ ҷазб карда якҷоя намуд ва рағбатан мутеи ҳукумати одилонаи он ҳазрат ва ҳампаймони сиёсӣ бо он ҳазрат

гардиданд. Қисмати азиме аз онҳо илова бар он, ки аз ҳайси сиёсати миллӣ мутеи ин ҳукумати рӯҳонӣ шуданд, ақида ва дини худро низ раҳо карданд ва дини ин ҳукуматро, ки фаҳмиданд ҳақ аст, пазируфтанд. Баъзе дигар, ки дар авохири айёми ҳаёти Расулу-л-лоҳ (с) тобеи ҳукумати ислом шуданд, ба тобеияти сиёсӣ шабехтар буд, то бо тобеияти динӣ ва ҳамин, ки Расулу-л-лоҳ (с) аз дунё рафт, баъзе аз ин қабоил, ки васф кардем, нисбат ба ҳукумати исломӣ дар шак афтоданд, ки оё ба ростӣ ҳукумати исломӣ акнун дар замони хилофат ҳам монанди ҳукумати исломии дар давраи нубувват, ки аз ваҳйи илоҳӣ илҳом мегирифт, хоҳад буд ва нисбат ба афроди қабоили мухталиф, ки дар замони ҳукумати нубувват яксон рафтор мекард, акнун боз ҳам назари мусовот ва баробарӣ хоҳад дошт? Оё он ҳукумате, ки онҳо дар замони нубувват мутеи он буданд, акнун дар давраи хилофат ба сурати диктотурии мутлақ дар нахоҳад омад? Оё ин халифа аҳд ва ашираи худро дар дастгоҳи ҳукумат бар дигарон мақаддам нахоҳад дошт? Ҷавоби ин пурсишҳо барои онҳо номаълум буд. Пас ҳоло ки чигунагии ин умур барои онҳо номаълум ва посухи ин суолҳо барои онҳо маҷхул (номаълум) аст ва танҳо гузашти замон аст, ки бояд ба онҳо посухи мусбат ва ё манфӣ бидиҳад, оё бехтар нест, ки худро озод ва аз итоати ҳукумате, ки наредонанд чи гуна хоҳад буд, хорич ва ба вазъи собиқе худ, ки қарнҳо ба он унс гирифта буданд, баргарданд. Ин афкор муҷиб гардид, ки қабоили мазкур аз идомаи итоати ҳукумати марказии хилофат сар боззананд. Дар натиҷа ҳукумату хилофат мунҳасир гардид ба Мадина ва Маккаву Тоиф ва тоифае дар қабилаи Абдулкайс дар Баҳрайн, ки агар ҳазму азм ва тадбиру сиёсати Абубақр набуд чи басо ки ин навоҳиро низ аз даст меод.

Муқаддамоти ҳамла ба Эрон ва Рум

Чунон ки дидем ҳазрати Абубакр ин қабоилро мучаддадан мутеъ ва ором сохт. Пояи ҳукумати худро мустаҳкам намуд. Назм ва амниятро, ба чои ихлол (вайронӣ, харобӣ) ва ошуб, барқарор фармуд. Вале оё кори он ҳазрат ва вазифае, ки хилофати исломӣ ба ўҳдаи ў супорида аст, ба ҳамин чо хотима меёбад? Албатта не.

Магар на ин аст ки Расулу-л-лоҳ (с) дар авохири ҳаёти худ дар соли шашуми ҳичрат ба салотин ва фармонравоёни мамолики мучовир (ҳамсоя)-и нимҷазираи араб аз қабиле Хусрави Парвиз шоҳи Эрон, Ҳерақл (Ҳераклус) императори Руми шарқӣ, Муқавқис фармонравои Миср ва баъзе дигар аз мулук ва умарои Ҳийра ва Яман нома фиристод ва онҳоро ба дини ислом даъват фармуд. Бо ин ки ағлаби онон фиристодагони он ҳазратро гиромӣ дошта ҷавоби муаддабона ба он ҳазрат арз карданд, вале ҳеҷ кадом аз онҳо даъвати он ҳазратро напазируфта мусалмон нашуданд. Чунон ки он ҳазрат дар номаҳои худ ишора фармуда буд, ба муқтазои ин ки «Мардум пайрави дини подшоҳони худ мебошанд» ва мувофиқи ин фармуда имкон дошт, ки миллаташон низ тобеи онҳо шуда мусалмон гарданд. Оё ин номаҳое, ки Расулу-л-лоҳ (с) фиристод, бояд фаромӯш ва бе асар бимонад? Магар мақсади Расулу-л-лоҳ (с) аз даъвати салотин ва фармонравоён ҷуз ин буд, ки чун дини ислом дини умумибашарӣ аст ва бояд ба тамоми миллатҳои ҳамсоя ва дур табиғ ва интишор дода шавад? Магар на ин аст, ки адолати иҷтимоӣ ва тамаддуни исломӣ, ки бар асоси баробарӣ ва бародарӣ ва маҳви осори қавонини табақотӣ ва табъизи наҷодӣ поягузори шуда аст, бояд дар байни бандагони Худо ҳар чо ки бошанд, иҷро шавад?

Пас мусаллам аст, ки вазифаи халифа бо сару сомон додан ба умури дохилӣ хотима намеёбад. Халифа вазифадор аст, ки ба номаҳои мубораки расули Худо таваҷҷӯҳ намуда, тибқи он амал намояд, то ҳамон тавр, ки он ҳазрат хоста буд, дини Худо дар он диёр интишор ёбад. Адолати иҷтимоии ислом дар байни он миллатҳое, ки аз дер боз зери ҳукми ҳокимони ҷобир ва ситамгар камар ҳам карда буданд иҷро гардад ва бандагони Худо аз зери юғи ситамгарон наҷот ёбанд, вале таҳқиқи ин амр ҷуз бо мубориза ва салби қудрати ин мулук ва ҳуккоми мустабид, ки бар бандагони Худо тасаллут ёфта буданд, имконпазир набуд. Пас бояд бо онон мубориза бурд то дасти ситамгарашон кутох ва дасти адолат ба ҷои онон бар сари кор ояд.

Аз тарафи дигар дуруст аст, ки ҳазрати Абубакр (р) ба василаи сипоҳи Усома лашкари Румро шикаст дод, вале мусаламан ин давлат, давлате набуд, ки нанги ин шикастро барои ҳамеша ё ҳадди ақал барои муддати тӯлонӣ таҳаммул намояд ва даст аз интиқом бикашад. Ҷамчунин дуруст аст, ки қабоили шуришии араб мағлуб ва сари итоат пеш овардаанд, вале ин эҳтимол аз байн нарафта буд, ки пас аз муддати кутохе бо ҳам муттаҳид шаванд ва дубора сар ба тугён ва шуриш бизананд. Гузашта аз ин ҳар гоҳ халифа ба сипоҳиёни фотеҳи худ, ки акнун аз ҷангҳои дохилӣ ва хоричӣ фароғат ёфтаанд маҷол диҳад, то даст ба кори зироат ё тичорат ё ҳар кори дигаре бизананд ва возеҳ аст, ки дил ба кори худ хоҳанд баст ва ҳар гоҳ дар оянда барои давлати ислом ҷанге пеш ояд инчунин сарбозоне, ки фикру ғами худро ба кор ва зиндагонии хусусии худ бастаанд, табъан чунон ки бояд шучоати ҷангӣ ва майл ба разм ва пайкор нахоҳанд дошт ва ҳатто дар майдони ҷанг ҳам ба фикри кори шахсии худ буда дар интизори фурсате

хоҳанд буд, ки битавонанд аз сахнаи ҷанг берун шаванд, то ба кори худ бирасанд. Бо ҳамин хотир давлати исломӣ рӯзӣ ва ҳукуқи сарбозон ва сардорони худро вобаста ба ғаниматҳои ҷангӣ карда, ҷаҳор панҷум яъне ҷаҳор сахм аз панҷ сахми қудли ғаниматҳоро, ки дар ҷанги бо душман ба даст меоваранд, ба ҳуди онҳо медиҳад, то дил ба кор бибаданд ва барои пирӯзӣ ва ба даст овардани ғанимати зиёд, бештар шучоат нишон дода, диловарона бичанганд ва манфиати худро дар ин кор бештар аз кори дигар бидонанд.

Абубакр умуреро, ки гуфтем аз назар дур надошт. Аз ин хотир тасмим гирифт сипоҳиёни фотеҳи худро, ки дар ҷангҳои дохилӣ бо шӯришиёни араб корозмуда ва варзида шуда қудрат ва маҳорати ҷангии таҳҷумӣ ба даст оварда буданд, омода намуд ва дар як ҷабҳа бо давлати муқтадири Форс дар хоки Ироқ, ки сокинони он араб ва таҳти истисмори ин давлат буданд ва дар ҷабҳаи дигар бо давлати қавии Бизонси Рум дар сарзамини Шом ва Фаластин, ки сокинони онҳо низ араб ва мустамликаи ин давлат буданд, вориди набард ва пайкор шуд, то бо ин иқдом ҳам ба мазмуни номаҳои Расулу-л-лоҳ (с) таҳқиқ бахшад ва ҳам ба давлати Рум фурсат надихад, то барои интиқом ва ҷаброни шикасти худ ба ҷамъоварии сипоҳи кофӣ бипардозад ва ба хоки араб битозад ва ҳам қабоиلى шӯриши мутешшударо чун пештара дар ҷояшон бинишонад, то андешаи шӯриши навро аз сар бадар оваранд ва ҳам сипоҳиёни худро машғул ва саргарми ҷанг намояд то фурсати коре ҷуз пардохтан ба ҷангро пайдо накунад. Аз ин хотир ба истилоҳи имрӯза Шӯрои низомӣ ташкил дод. Ҳазрати Умар, Усмон, Алий, Абдурахмон ибни Авф, Талҳа ибни Убайдуллоҳ, Зубайр ибни Авом, Саъд ибни Абуваққос, Абуубайда ибни Ҷарроҳ ва ҷамъи дигар аз амирони размии саҳобаи бузурги Расулу-л-лоҳ (с) аз

муҳочирон ва ансорро даъват намуд ва бо онҳо ба машварат пардохт.

Ҳамаи онҳо бо як овоз фикри Абубақр (р)-ро барои лашкаркашӣ ва набард дастгири намуданд ва гуфтанд: Мо ҳама мувофиқ ва мутеъ ҳастем ва ба он чи амр фармой иқдом хоҳем кард. Ҳазрати Абубақр (р) махсусан аз ҳазрати Алӣ ибни Абутолиб назар хост. Ҳазрати Алӣ (к.в.) дар посух фармуд: «Амрат муборақ, чи худат биравӣ ва чи дигареро фиристӣ ба мақсад хоҳӣ расид.»

Абубақр (р) гуфт:

- Ин амрро аз кучо медонӣ?

Фармуд:

- Аз Расулу-л-лоҳ (с) шунидам, ки фармуданд: “Ин дин ва аҳли ин дин ҳамеша ба ҳар ҷое, ки рӯй оваранд ғолиб ва пирӯз хоҳанд шуд”.

Абубақр (р) гуфт:

- Субҳоналлоҳ! Чи нек аст ин башорат! Маро хушнуд намудӣ, Худо туро дар дунё ва охираат хурсанд намояд! Сипас Абубақр ба Билол муаззини Расулу-л-лоҳ (с) амр фармуд ба мардум эълон намояд, то худро барои набард ва ҳаракат ба сӯи Ироқ ва Шом муҳайё намоянд. Дар оғози соли 12 ҳичрӣ лашкаре таҳти фармони Холид ибни Валид сардори номии ислом мучаҳҳаз намуд ва фармони ҳамла ба хоки Ироқро содир фармуд. Ҳамчунин лашкари дигаре муташаккилар аз лашкари Холид шомили чаҳор гурӯҳ ба фармондеҳии чаҳор нафар аз сардорони ҷанговари худ ба мисли Абуубайда ибни Ҷарроҳ, Амр ибни Ос, Шураҳбил ибни Ҳасана ва Язид ибни Абусуфён фароҳам ва фармони ҳамла ба Шом ва Фаластинро содир намуд.

Ҳар як аз ин фармондеҳони иғзоми (сафарбаршуда) ба Ироқ, Шом ва Фаластин ҷосусони (разведкаи) худро барои бадаст овардани ахбори лозима пешакӣ, фиристоданд ва

пас аз он бо лашкари тахти фармондеҳии худ омодаи ҳаракат ба тарафи мақсад гардиданд.

Ҳар фармондеҳ чун омода мешуд ва мехост ҳаракат кунад, ҳазрати Абубакр шахсан дар урдугоҳаш, ки дар хоричи шаҳри Мадина буд, ҳузур меёфт ва бо ӯ худохофизи менамуд. Ёро аз хилофи амри Худо барҳазар медошт. Аз иқоб ва азоби ухравӣ метарсонд ва тавсия мефармуд бо сарбозони худ ба некӣ рафтор намояд. Бар намозҳои фарз бо ҷамоат ва риояи вақтҳои махсуси ҳар намоз диққат намояд. Хештанро ба салоҳ ва парҳезгорӣ биорояд, то Худованд мардумро барояш ораста ва неку созад. Дастур мефармуд нисбат ба намояндагоне, ки аз тарафи душман барои музокира ба наздаш меоянд, ихтиром қоилад шавад ва худ шахсан бо онҳо ба гуфтугӯ бипардозад. Сарбозони худро аз гуфтугӯ бо онҳо манъ намояд ва барои мондани намояндагони душман дар урдугоҳи худ фурсати кам бидиҳад, то чизе аз авзои мусалмононро нафаҳманд. Дар қароргоҳи ҳарбии худ посдорони зиёде ба кори посдорӣ гирифта, онҳоро дар байни қароргоҳи худ пароканда намояд. Ҳар нуқтаеро ба яке аз онҳо вогузораду худ фармондеҳ бар қорашон назорати мустақим ва дақиқ дошта бошад. Гоҳ - гоҳ бидуни иттилоъ, ба онҳо сар занад ба тафтиши онҳо пардозад. Ҳар гоҳ бидонад касе аз онҳо дар анҷоми вазифаи посдорӣ ғафлат ё кӯтоҳӣ кардааст, ёро дар худуди эътидол мучозот намояд. Дар шаб байни посдорони худ навбат гузорад. Навбати аввалро тӯлонитар аз навбати дуввум қарор диҳад (зеро навбати аввал осонтар аз навбати дуввум аст). Аз авзоъ ва аҳволи сипоҳи худ дар ҳеч чое ғафлат накунад, то ҳеч гоҳ фасод ва ихтилофе дар онҳо роҳ наёбад. Аз байни сардорон ва сарбозони худ ашхоси солеҳ ва содиқро интихоб намуда, бо онҳо дар кори худ машварат намояд.

Ҳаргиз камчуръатӣ ва тарс аз худ нишон надихад, то сарбозонаш қавӣ ва далер бошанд. Дар амволи ғанимат, ки аз душман ба даст меоваранд, хиёнат накунад, зеро натиҷаи хиёнат факр ва бечорагӣ хоҳад буд ва ҳам маҳрумӣ аз иноят ва мадади илоҳӣ. Тавсия мефармуд, ки шумо дар сарзамини Шом ва Фаластин мардумро хоҳед дид, ки аз дунё даст кашидаанд ва дар савмаъаҳо (ибодатгоҳ) ва маъбадҳои хориҷи шаҳрҳо иқомат мекунанд: Онҳоро ба ҳоли худашон воғузорида, абадан коре ба корашон надошта бошед. Дар охири ин васиятҳо барои пешрафт ва фатҳи фармондеҳони худ даст ба даргоҳи муқаддаси парвардигор балеанд менамуд ва дуо мекард.

Хонандагони азиз, чунон ки мебинед дар ҳар ҷумлае аз ин васиятҳо ҳикмат ва сиёсате нухуфта, ки аслан иртиботе бо моддиёт ва дунёпарастӣ надорад, балки тамоман аз рӯҳонияти холис сарчашма мегирад. Ҳар як аз ҷумлаҳои бар асоси адолате устувор аст, ки на танҳо дар он рӯзгор бесобиқа буд, балки дар таърихи инсоният аз касе дида ва шунида нашуда буд.

Ҷабҳаи Ироқ

Ҳолид ибни Валид бо сипоҳи таҳти фармони худ ба сӯи Ироқ ҳаракат намуд. Аввалин бархурдаш бо базаи ҳарбии шаҳре буд ба номи Ҳафир, ки ҳокими он паҳлавони ҷанговаре буд ба номи Ҳурмуз. Чун Ҳурмуз, ки муҳофизӣ марзи Эрон буд аз ҳаракати Ҳолид иттилоъ ёфта, ин амрро қаблан ба давлати Эрон хабар дод ва кӯмак хост, вале қабл аз он ки сипоҳи имдодӣ ба он ҷо бирасад, Ҳолид ба он ҷо расид ва Ҳурмуз ночор шуд, ки бо ҳамон қуввае, ки дар ихтиёр дошт ба дифоъ пардозад ва бо лашкари Ҳолид бичангад.

Қатли Ҳурмуз ва фатҳи Ҳафир

Қабл аз ин ки ду сипоҳ бо якдигар даровезанд, Холид Ҳурмузро ба мубориза ва ҷанги тан ба тан даъват намуд. Ҳурмуз, ки эронӣ ва паҳлавони номдоре буд ва арабҳоро дар муқобили худ чизе намешумурд ва дар худ маҳорати ҷангӣ ва қудрати кофӣ медид, бе таъхир қабул кард ва ин ду силаҳшури паҳлавони ҷангӣ ба ҳам даровехтанд.

Холид, ки худ аҳли разм ва ҳамакнун аз разми фотехона фориғ шуда ва бо он ҷушу хуруш ба ин разм омада буд, ба Ҳурмуз маҷол надод ва ўро ба зудӣ дар миёни ду лашкаре, ки барои ҷанг бо ҳам саф кашида буданд, ба қатл расонд ва ҷасадашро бар замин афканд.

Дар ин ҳангом Қабқоъ ибни Амр, савораи машҳури араб аз сафи мусалмонон ба сӯи лашкар тохт. Тамоми нерӯҳои мусалмон бо мушоҳидаи қатли Ҳурмуз ба ваҷд ва ҳаяҷон афтоданд ва ҷун як тан ба сипоҳи Эрон ҳамлавар шуданд? Оё сипоҳе, ки қатли фармондеҳашро дида ва акнун бояд бе роҳбар ва бидуни сарпараст бичангад, рӯҳияи ҷангӣ дорад? Оё ҷунин афрод умеди фатҳ ва пирӯзӣ доранд. Албатта не. Ин сипоҳиёни мудофеъ, бо он ки кӯшиданд анҷоми вазаифа намоянд, натавонистанд дар муқобили сипоҳи араб, ки фармондеҳаш сармасти фатҳи собиқ аст ва бо қатли фармондеҳи душман ба худ менозад ва монанди шер дар майдони ҷанг, меҳурушад ва фармон медиҳад, истиқомат ва истодагарӣ намоянд, ба зудӣ шикаст хурданди фирор намуданд. Ин ҷанг дар назди арабҳо ба ҷанги Зотус салосил (ҷанги занҷир) маъруф аст, зеро ҷунон ки Табарӣ навиштааст, эронӣён занҷирҳое оварда буданд, то асирони мусалмононро ба занҷир кашанд. Баъзе навиштанд, ки пойҳои сарбозони эрониро дар занҷир карда буданд, то фирор накунанд, вале ба

назари ман ин матлаби саҳеҳ нест, зеро сарбозе, ки дар занҷир бошад чи гуна метавонад ба дурустӣ бичангад? Ин фирориён дар роҳи гурези худ, бо сипоҳи имдодие, ки аз Эрон ба дархости собиқ Хурмуз барои тақвияти онҳо фиристода шуда буданд, бархӯрданд. Аз ин хотир онҳо бо ин сипоҳи тозанафас муттаҳид шуда ба тарафи Холид бозгаштанд. Байни ду сипоҳи ҷангӣ аз нав дар ҷое бо номи Алис ҷанги сахте даргирифт, вале Холид онҳоро низ шикаст дода, шуморе аз онҳоро ба қатл расонид ва иддаеро асир намуда, онҳо ва бахше аз ғаниматҳои ҷангиро, ки ба дасти мусалмонон афтада буд, назди халифа ба Мадина фиристод. Холид пас аз тасаллут бар ин ноҳия ба сӯи Ҳийра, ки таҳти фармони шоҳони бани Лахм буд, ҳаракат намуд. Чун аҳли Ҳийра овоза ва шӯҳрати Холидро шунида буданд, тасмим гирифтанд, ки бо ӯ сулҳ намоянд, аз ин хотир ҳамин ки Холид ба он ҷо расид, амири Ҳийра ба номи Айёс ибни Абуубайсаи Тойи бо кормандони дастгоҳи ҳукумат ва аъёну ашрофи Ҳийра ба истиқболи Холид шитофтанд то бо ӯ дар бораи сулҳ музокира ва аз вуқӯи ҷанг ва хунрезӣ ҷилавгирӣ намоянд. Холид мақдами онҳоро гиромӣ дошт ва бо дархости сулҳ мувофиқат намуд ва пешниҳод кард, то яке аз ин се пешниҳодро бипазиранд. Пешниҳоди аввал мусалмон шаванд, то бо дигар мусалмонон баробар ва бародари динӣ шуда, таҳти ҳукми давлати ислом дароянд ва тибқи дастури дини ислом солиёна закоти худро ба давлати ислом бипардозанд. Пешниҳоди дуввум чун пештара дар дини худ, ки масеҳӣ буданд, боқӣ монанд, вале таҳти ҳукми ислом ва мутеи ин давлат буда, солиёна чизя бипардозанд. Яъне ҳар нафаре аз мардони онҳо ба истиснои пирони солхӯрда ва кӯдакони хурдсол ҳар сол як динор тилло молиёти сарона бипардозанд. Давлати ислом низ ҳаққи дигар дар

амволашон надошта бошад. Ҳифзи назм ва амнияти онҳо ба ўҳдаи давлати ислом буда, онҳоро аз ҳар душмане муҳофизат намояд. Пешниҳоди савум чанг.

Онҳо пешниҳоди дуввумро қабул намуданд ва паймони сулҳ ба маблағи дусаду навад ҳазор дирҳам моли сулҳ мунақид гардид, ки пас аз ин солиёна чизя бипардозанд.

Пас аз сулҳи Ҳийра деҳқонон ва кишоварзони атрофи Ҳийра низ бо Холид сулҳ намуданд, ки ҳар сол маҷмуан ду миллион дирҳам чизя ба давлати ислом бидиҳанд. Холид пас аз тасарруфи ноҳияи Ҳийра дар шаҳри Ҳийра, ки маркази ноҳия буд иқомат ва ситоди худро дар он ҷо мустақарр (ҷойгир) намуд ва дастаҳо ва гурӯҳҳои лашкари худро аз он ҷо барои фатҳи ин сў ва он сў равон менамуд. Ба ин тариқ сарзамини Ироқро то канори ҷанубии Дачла (номи дарё) фатҳ намуд.

Фатҳи Анбор

Пас аз он лашкари худро барои фатҳи шаҳре ба номи Анбор муҳайё ва ҳаракат намуданд. Он ҷоро дар муҳосира гирифт ва ҷун аҳолии он ҷо қудрате, ки битавонад то муддати зиёде дифоъ намоянд дар ихтиёр надоштанд, ба ночор аз дари сулҳ пеш омада, таслим гардиданд. Сокинони атрофи Анбор низ ҷорасе ҷуз сулҳ бо Холид надоштанд.

Фатҳи Айну-т-тамп

Ҳамин ки Холид аз фатҳи Анбор ва гирду атрофии он фароғат ёфт, лашкарашро барои фатҳи ноҳияе дар Ироқ ба номи Айну-т-тамп ҳаракат дод.

Дар он чо лашкари зиёде аз эрониён ва арабҳои масеҳӣ аз бани Тағлиб барои ҷанг бо Холид ҷамъ омада буданд. Фармондеҳи араби масеҳӣ ба эрониён гуфт, ки мо дар ҷанг бо арабҳои ҳамнавъи худ аз шумо донотар ва тавонотарем. Бигузored, то мо бо сипоҳи Холид бичангем. Эрониён мувофиқат намуданд ва размандағони Айну-т-тамр бидуни мушорикати эрониён ба муқобила бо Холид шигофтанд. Холид дар ҳамон ҳамлаи аввал муваффақ шуд амирашонро асир намуда, ба қатл бирасонад. Аз ин сабаб сипоҳиёнаш тарсиданд ва тавони ҷангиро аз даст доданд ва шикаст хӯрданд. Шуморае кушта ва асир шуданд ва бақияшон пой ба фирор гузоштанд.

Сипоҳиёни эронӣ, ки вазъиятро ба ин минвол диданд, салоҳи худ надиданд, ки бо Холид рӯ ба рӯ шаванд. Ин буд ки бо фирориёни сипоҳи араби масеҳӣ дар дохили Ҳисори шаҳр қалъанишин шуда, амон хостанд, ки худашон ва амволашон дар амон бошанд, вале Холид ба дархосташон мувофиқат накард ва хост, ки бидуни қайду шарт таслим шаванд ва таҳти ихтиёри Холид қарор гиранд. Чун чорае набуд таслим гардиданд.

Фатҳи Давмату-л-ҷандал

Дар ин ҷанг, ки Холид аз фатҳи Айну-т-тамр фароғат ёфта буд ва ба назми умури дохилӣ мепардохт, Аёз ибни Ғанам яке дигар аз фармондеҳони мусалмонон ба амри Абубакр бо лашкари худ аз Мадина барои фатҳи Давмату-л-ҷандал ҳаракат намуда, ба наздики он чо расида буд ва чун мебинанд лашкари зиёде аз қабоиلى араби масеҳӣ дар он ноҳия барои дифоъ аз ин шаҳр мусаллаҳ ва омодаи ҷанг шудаанд ва сипоҳи мусалмонон ба нисбати онҳо хеле ночиз аст ва барои ҳамла кофӣ нест, номае ба Холид нигошт ва авзои худро ба ӯ иттилоъ дод ва аз вай кўмак хост.

Ҳамин, ки номаи Аёз ба дасти Холид расид, бе даранг ҳаракат намуд ва бо суръат ба кӯмаки Аёз шигофт. Ду лашкари Холид ва Аёз аз ду ҷиҳат ба шаҳр ҳамла карданд.

Чун мудофиёгон натавонистанд аз ӯҳдаи дифоъ аз ду ҷиҳат бароянд аз майдон гурехтанд ва ба дохили ҳисори шаҳр истеҳком гирифтанд, вале лашкари ислом ба зудӣ ба дохили ҳисор роҳ ёфтанд ва шаҳрро тасарруф намуданд. Холид то муддате дар шаҳр иқомат намуд ва ба танзими умури дохили пардохт.

Вақте, ки Холид аз Ҳийра барои фатҳи Анбор хориҷ шуда буд, яке аз умарои сипоҳи худ ба номи Қабқаб ибни Амрро, ки яке аз шуҷоони машҳури араб буд, барои муҳофизати шаҳр ва ҳифзи низоми умури мардум он ҷо ғумошта буд.

Ирониёни муқими Ироқ ва баъзе аз арабҳои ироқӣ, ки тасаввур мекарданд, чун Холид дар онҷо нест ва миқдори мусалмонон барои дифоъ аз шаҳр кофӣ нест, ба тамаъ афтада, лашкари зиёде ҷамъ ва барои тасарруфи шаҳри Ҳийра дар ҷое ба номи Ҳасид ҷамъ омаданд, то пас аз омодашавии пурра ба ҳаракат дароянд ва ҳамла намоянд.

Қабқаб аз ин мочаро иттилоъ ёфт ва қабл аз он ки онҳо омода ва ҳамла намоянд фурсатро аз дасташон гирифт ва бар онҳо тохт ва торуморашон намуд ва ғаноими зиёде аз онҳо ба даст овард, вале мутаассифона фармондеҳони ин сипоҳи шикастхӯрда маъюс нашуданд ва ҳамон дурӣ ва ғайбати Холид аз маҳал, онҳоро ба тамаъи фатҳ андохт. Аз ин хотир боз ҳам ба ҷамъоварии сарбоз пардохтанд. Ҷанговарони тозанафаси зиёде аз хоки Ироқ ҷамъ намуданд, то сипас ба Ҳийра ҳамла намоянд.

Холид дар Давматул Ҷандал аз ин амр иттилоъ ёфт ва лашкари Қабқабро барои дифоъ кофӣ надонист. Аз ин сабаб номаҳое ба ӯ навишта дастур дод дар вақти муайяне

аз шаб бо сипоҳи худ мунтазири вурудаш бошад, то бо ҳам ба душман ҳамла намоянд.

Холид бо лашкараш дар ҳамон шаб ва вақти ваъда шуда ба он ҷо расид ва бо лашкари худ ва лашкари Қаъқоъ бар душман, ки ғофил ва дар хоб буданд аз се ҷиҳат ҳамла намуданд ва онҳоро тақрибан ба кулӣ нобуд сохтанд. Бо ин фатҳ тамаъи душманро аз ҳар гуна ҳамлаҳои дигар қатъ намуданд. Холид пас аз фатҳ хабар ёфт, ки шахсе аз умарои араби масеҳӣ ба номи Рабаи ибни Баҷир аз қабилаи бани Тағлиб дар ду шаҳр Сано ва Замил воқеъ дар шарқи Ироқ сипоҳи зиёде ҷамъ намудааст ва худро барои ҷанг бо Холид омода менамоянд. Аз ин хотир Холид пешдастӣ намуд ва Қаъқоъ ва соири фармондеҳони лашкари худро фаро хонд ва онҳоро барои даргири ва ҷанг бо Рабаи ба он ҷо гусел кард. Пас аз он худаш ҳаракат намуд ва ба онҳо расид. Шабҳангом бар Рабаи ва сипоҳаш ҳучум намуданд ва онҳоро тўмаи шамшер қарор доданд. Ҳар ду шаҳрро тасарруф намуданд. Сипас Холид аз он ҷо ба сӯи шаҳре ба номи Расоб ҳаракат намуд, вале мардуми шаҳр медонистанд, ки аз ўҳдаи дифоъ барнамеоянд ва тоби муқовимат дар баробари Холидро надоранд, қаблан шаҳрро тахлия (холӣ) намуда, фирор карда буданд. Холид бидуни ҳеч гуна вақфае (ист) ба осонӣ онро тасарруф намуд. Аз он ҷо ба шаҳри Фироз, ки дар марзи хоки Ироқ бо Шом буда, ҳаракат намуд. Чун сокинони он шаҳр лашкар ва қувваи кофӣ надоштанд, натавонистанд зиёд муқовимат намоянд. Аз ин рӯ таслим гардиданд ва Холид вориди шаҳр шуд ва маркази ҳарбии онро тасарруф намуд. Чун дар ин ҳангом моҳи рамазон фаро расида буд Холид барои анҷоми фаризаи рӯза дар он ҷо монд. Ба лашкараш иҷозаи истироҳат дод, то онҳо низ ба анҷоми фаризаи

рӯзаи рамазон бипардозанд ва фурсате бошад то ба нақшаи ҳамалот ва футуҳоти баъдӣ бипардозанд.

Бозтоби футуҳоти Ироқ дар Рум

Ҳераклус- императори Руми Шарқӣ - акнун мебинад, ки Холид хоки Ироқро аз канори ҷанубии Даҷла гирифта то Фурот, ки ҳаммарзи хоки Шом аст, фатҳ карда, акнун дар канори хоки Шом, ки мустаъмараи (зери тасарруфи) императори Рум мебошад, бо лашкари нисбатан зиёди худ мустақарр гардидааст. Пас Ҳераклус ҳақ дошт аз ин фармондеҳи моҳир, ки бар ҳар ҷо, ки рӯй меоварад, он чоро мекушояд, (фатҳ мекунад) бимнок бошад, ки шояд вай дар андешаи ҳамла ба Шом бошад. Ў хабар надошт, ки Холид тибқи дастури халифа кор мекунад ва маъмурияташ фақат тасхири хоки Ироқ буда, иҷозаи иқдоми дигар надорад вагарна ҳамла ва пешравӣ дар хоки Шом барояш мушкиле набуд, ки осон нашавад.

Ҳамла ба Холид дар Фироз

Ба ҳар ҳол Ҳераклус аз Холид, ки дар канори хокаш қарор гирифта буд, метарсид. Аз ин хотир ҷиддан ба фикри чорае афтод. Шумораи зиёде аз сарбозони румӣ ва ҷамъи зиёде аз арабҳои масеҳии қабоили Тағлиб ва Иёз ва Намрро фаро хонд ва лашкари азиме фароҳам сохт ва пешдастӣ карда, ба лашкари Холид, ки дар Фироз ба истироҳат пардохта буданд, ҳучум бурданд.

Гарчи шумораи душман дар ин ҷанг хеле зиёдтар аз лашкари Холид ва муташаккил аз сарбозони варзида ва ҷангдидаи румӣ ва араб буданд ва бо шиддат меҷангиданд. Таҷриба низ нишон додааст, ки ғолибан фатҳ ва пирӯзи бо муҳочим (ҳучумгар) аст на бо мудофеъ, вале чун мусалмонон аз ҷон гузашта ва яқдил буданд ва бо имон ва

этиқоди қотеъи ин ки Худо носир ва мададгорашон мебошад ва Расулу-л-лоҳ (с) ба онҳо ваъдаи фатҳ дода аст, бо душман меҷангиданд, тўле накашид ки осори шикаст дар сафҳои душман намоён гардид. Ин буд, ки шикаст хурданд ва ақибнишинӣ карданд. Вале Холид даст аз онҳо барнадошт ва фармон дод то ба таъқибашон бипардозанд ва шамшер аз онҳо барнадоранд ва ба ин тарз дарси ибрате ба Ҳераклус дод, то дигар дар андешаи ҳамла ба мусалмонон набошад ва ин фикрро барои ҳамеша аз сар бадар кунад.

Холид пас аз ин фатҳи азим, ки Худо насибаш фармуд, хотираш аз ҳар гуна пешомаде осуда гардид. Даҳ рӯзи дигар дар Фироз истироҳат намуд ва сипас дар бисту панҷуми зулқаъдаи соли 12-уми ҳичрӣ дастур дод, то лашкараш чуз миқдоре, ки барои муҳофизати шаҳри Фироз лозим буд, ба шаҳри Ҳийра, ки мақарри ситоди фармондеҳии худ қарор дода буд, бозгарданд. Худаш бо гурӯҳе аз фармондеҳон ва ёрони худ махфиёна ба қасди ҳаҷчи байъатуллоҳ ба Макка рафт ва пас аз анҷоми маносики ҳаҷ ба Ҳийра бозгашт, то бар назми он ҷо саҳм дошта бошад.

Футуҳоти барқосо

Чунон ки дидем Холид ба ин тарз тақрибан тамоми сарзамини Ироқро тасхир ва тасарруф намуд. Футуҳоти худро аз шимол ба хоки Эрон ва аз ҷанубу ғарб ба хоки Шом (Сурия) пайваст дод. Муҳимтар ин аст, ки тамоми ин футуҳотро дар зарфи камтар аз як сол ба тавфиқи Худо анҷом дод. Зеро ӯ дар моҳи муҳаррами соли 12-уми ҳичрӣ ба хоки Ироқ ҳамла намуд ва инак, ки моҳи зулҳиҷҷаи ҳамон сол аст, мувафақ шуда ин футуҳоти дурахшонро ба даст оварад ва бо фатҳ ва ғалаба бар ин қисмат аз замини

Ироқ роҳро барои мубориза ва таблиғи дини ислом дар байни эронӣён ҳамвор ва осон намуд. Албатта ҷанг бо сипоҳиёни Эрон ва қабоиلى араби Ироқ, ки ҳама ба дурустӣ мучаҳҳаз ва тамоман мардуми силаҳшур ва ҷанговар буданд, хеле душвор ва фатҳи ин сарзамин хеле мушкил буд, зеро онҳо дар мақарри худ басар мебурданд. Ҷамҷунин таъсисот, қалъаҳои мустаҳкам, озуқа, ва васоилу абзори ҷангии мудерн (пешрафта) ва кофӣ дар ихтиёр доштанд, вале Холид касе набуд, ки аз ҷанг бихаросад ва онро мушкил ё душвор бидонад. Ҷар мушкиле дар муқобили ирода ва қудрати ҷангии ӯ ҳеҷ буд, ҷунон ки гӯё қазо ва қадари илоҳӣ мутобиқи хостаи ӯ дар коранд. Гуфтем Холид пас аз фатҳи Ироқ ва ғалаба бар лашкари Ҷераклус ба шаҳри Ҷийра баргашт то бар низоми умури дохилии сарзаминҳое, ки фатҳ карда буд саҳм дошта бошад ва ба таблиғи дини Худо дар ин диёр бипардозад.

Пас Холидро дар ин ҷо ба ҷояш мегузорем, то ба кораш бирасад ва меравем ба ҷабҳаи Шом ва Фаластин то бибинем мусалмонон дар онҷо ба кучо расидаанд ва то кунун чи коре кардаанд.

Ҷабҳаи Шом ва Фаластин

Пас аз ин ки Холид аз Мадина барои ҳамла ба Ироқ ҳаракат намуд, ба фосилаи каме ҳар як аз фармондеҳони маъмури фатҳи сарзамини Шом(Сурия) ва Фаластин бо сарбозони таҳти фармони худ ба ин тартиб аз Мадина ба сӯи мақсаде, ки ҳазрати Абубакр (р) муайян карда буд, ба ҳаракат даромаданд:

1. Амр ибни Ос ба Фаластин;
2. Язид ибни Абусуфён ба Балқои Шом;
3. Шураҳбил ибни Ҳусна ба Бусрои Шом;

4. Абуубайда ибни Ҷарроҳ, ки ба симати (мақоми) фармондеҳи кулӣ қувваҳои эъзомии самти Шом муайян шуда буд, бо Ҷабияи Шом.

Абуубакр (р) ба ҳар як аз ин фармондеҳон амр фармуд, то дар маҳалли маъмурияти худ мустақилан сипоҳи худро роҳбарӣ намоянд, вале ҳаргоҳ вазъе пеш ояд, ки ҳама ё баъзе аз онҳо дар ҷабҳае назди Абуубайда бошанд, бояд таҳти фармони ӯ дароянд ва тибқи нақша ва амри ӯ анҷоми вазифа намоянд.

Аввалин бархӯрди мусалмонон бо румиён

Амр ибни Ос дар роҳи худ ба сӯи Фаластин ба василаи ҷосусҳояш (разведкааш) хабар ёфт, ки шаш нафар аз фармондеҳони румӣ ҳар яке бо панҷсад нафар сарбоз ҷамъан се ҳазор нафар бо аслиҳа ва таҷҳизоти комил дар ҷое машҳур ба Урба дар хоки Фаластин барои ҷилавгирӣ аз ҳамлаи мусалмонон омода шудаанд, аз ин рӯ яке аз афрод ё сипоҳи худро ба номи Абуумомаи Боҳилӣ бо панҷсад нафар сарбоз ба ҷанги онҳо фиристод. Абуумома ба суръат ба он ҷо расид ва дар андак муддате онҳоро бо шикаст мувоҷеҳ намуд ва як тан аз фармондеҳони машҳурашон ба номи (Нотилиқ)-ро дар ин набард ба қатл расонид. Фирориёни шикастхурдари таъқиб намуда, онҳоро то наздики марзҳои Шом ба ақиб ронд.

Муқаддамоти ҷанги Ярмук

Ин фатҳ ки сароғози бархӯрди мусалмонон бо душман ва пешрави мусалмонон дар мустаъмараи императории Руми шарқӣ буд ва шумораи мусалмонон дар ин ҷанг як шашуми шумораи лашкари Рум буд ва ба илова абзор ва аслиҳаи онҳо дар муқобили аслиҳа ва таҷҳизоти лашкари

Рум ночиз буд, фармондеҳон ва сарони румиро дар хавф ва ваҳшат андохт. Ҷараёни ин ҷанг ва вазъи худро ба «Ҳераклус» императори худ, ки дар он замон дар Фаластин буд, иттилоъ доданд ва кӯмак хостанд.

«Ҳераклус» сарбозони худро, ки дар онҷо буданд, басиҷ (муттаҳид) кард ва нангу номус ва таъсуби динии онҳоро барои дифоъ аз дини масеҳӣ ва калисои масеҳият барангехт. Онҳоро барои муҳофизат аз сарзамини Шом ва Фаластин, ки аз як тараф барои ҷаҳони масеҳият ҷанбаи тақаддус дошт ва аз тарафи дигар бехтарин ва пурбаракаттарин нуқоти он рӯзаи ҷаҳон буд, тарғиб кард. Эҳсосоташонро бар зидди дини исломи адоват ва душманӣ бо мусалмонон таҳрик ва онҳоро барои ҷонфишонӣ омода сохт ва сипас ба шаҳрҳои Димишқи Ҷимас рафт ва ба ҷаъмоварии нерӯ дар ин ду шаҳр пардохт. Пас аз он ба Антокиё ки маркази императории Руми Шарқӣ (Бизонс) буд, ворид шуд. Намояндаи худро аз он ҷо ба Рум фиристод ва гурӯҳи зиёде сарбози саворкор ва фармондеҳи ботачрибаро аз онҷо фаро хонд. Ба ин тартиб лашкари муташаккил аз дусад ҳаштод ҳазор сарбози комилан мучҷаҳаз фароҳам сохт. Гӯё дар таърихи императории Рум то он вақт ҳеҷ гоҳ барои ҳеҷ аз як императорони Рум лашкаре ба ин азамат ва бо ин тадорукот (омодагӣ) фароҳам нашуда буд.

Созмондеҳии нерӯҳои Рум тавассути император

Пас аз ин ки ҳуди император ба шаҳри Ҷимас бозгашт, ситоди худро дар онҷо мустақарр (ҷойгир) ва нақшаву амалиёти ҷангии худро ба ин наҳв шурӯъ кард.

Навад ҳазор нафар сарбозони худро таҳти фармони бародараш Трокус Теодорс дар ҷое ба номи Санияи Ҳалқ, дар иртифооти (баландиҳои) Фаластин мутамаркиз намуд,

то аз пешравии Амр ибни Ос, ки ба василаи Абуумомаи Боҳилӣ дар ин сарзамин пеш омада буд, чилавгири намояд.

Шаст ҳазор нафарро ба фармондеҳии яке аз фармондеҳони варзида ба номи Киловус ба тарафи Чобия иъзом дошт, то аз Абуубайда ибни Ҷарроҳ, ки ба он сӯ дар ҳаракт буд чилав бигиранд. Ба ҳамин андоза таҳти фармондеҳи писари худ ба номи Нувозижурғис барои муқобила бо Язид ибни Абусуфён, ки дар Балқо урду зада буд, гусел дошт. Тақрибан ҳамин қадар ба саркардагии яке дигар аз сардорони лашкари худ ба номи Теодорс барои рӯёруи бо Шураҳбил ибни Ҳасана, ки дар Бусро мавзеъ гирифта буд, фиристод ва бақияи онҳоро барои захира ва муҳофизат аз шаҳри Ҳимас назди худ нигоҳ дошт.

Мавзеъгирии Абуубайда

Абуубайда, ки сарфармондеҳи кулӣ лашкари мусалмонон буд, аз иқдоми Ҳераклус мутталлеъ (огоҳ) ва вазъи худро дар хатар дид, бинобар ин лозим донист, ки дар кори худ биандешад. Аз ин хотир бо фармондеҳони басири (хирадманд) мусалмонон ба машварат пардохт, то тадбире биандешанд, ки аз хатар дур шаванд. Аз миёни онҳо Амр ибни Ос ин доҳии сиёсат маслиҳат дод, то тамоми лашкарро, ки дар ҷабаҳоти гуногун пароканда буданд, фаро хонда, ҳама дар як маҳалли мустақам ва стратегӣ ба номи Ярмук ҷамъ шаванд ва барои дифоъ аз ҳамлаи лашкари Рум мавзеъ бигиранд. Ин назар мавриди таъйиди (дастгирии) тамоми фармондеҳон воқеъ шуд. Ҳамаи онҳо ба он ҷо рафта, дар ҷабҳаи воҳиде мустақар гардиданд, ҷуз Шураҳбил ибни Ҳасана, ки дар Бусро амалан вориди ҷанг шуда буд, натавонист даст аз ҷанг бикашад ва ба он ҷо ояд ва ҷунонки баъдан зикр мешавад,

пас аз фатҳи Бусро ба ончо омад. Фармондеҳони румӣ, ки авзоро ба ин минвол диданд, низ ҳамин корро карданд. Гуруҳҳои худро аз ҳар ҷо хоستانд ва рӯ ба рӯи мусалмонон дар Ярмук урду заданд.

Гарчи аз ин пас баъзе авқот (вақтҳо) бархӯрдҳои кучаке байни тарафайн дар Ярмук рух медод, вале ҳеҷ кадом салоҳи худ намедид ба таври ҷиддӣ ба тарафи дигар ҳамла намояд ва ҷангро ба таври ҷиддӣ шурӯъ кунад. Муддате ба ин ҳол гузашт, дар ин ҳангом Абуубайда вазъи мусалмононро аз ҳайси камбуди нерӯҳо ва таҷҳизоти ҷангӣ ва зиёдии лашкар ва тадорукоти (омодагии) душман ба ҳазрати Абубакр (р) иттилоъ (хабар) дод ва кӯмаки фаврӣ хост.

Абубакр (р) ба Абуубайда ҷавоб навишта, гуфт «Расулуд-лоҳ (с) ба мо ваъда ва навиди фатҳ ва пирӯзӣ додааст. Шумо бо итминон ба сидқи ваъдаи он ҳазрат пеш хоҳед рафт ва пирӯз хоҳед шуд. Ба зуди барои шумо кӯмак хоҳам фиристонд.»

Дар Мадина ҷӣ мегузарад

Абубакр (р) авзои хатарноки ҷабҳаи Ярмукро ба мардуми Мадина ва атрофи он ба аҳли Макка ва тавобеъи он ва ба Яман ва ҷойҳои дигар хабар дод ва онҳоро ба набард дар роҳи Худо даъват намуд. Мусалмонон ба даъваташ посухи мусбат доданд. Барои набард дар роҳи дини Худо ва кӯмак ба мусалмонони дар Шом, ки дар муқобили душман дар вазъи баде қарор гирифта буданд, ба Мадина рӯй оварданд. Ҳамин ки гурӯҳе ба ҳадди кофӣ мерасид, Абубакри Сиддиқ амире аз худашон бар онҳо гузошта, парчами набардро бо дасти худ бармеафрошт ва ба дасташ дода, равонаи Ярмук менамуд. Ба ҳамин наҳв гурӯҳ-гурӯҳ яке пас аз дигаре таҳти фармондеҳии амире аз

амирон аз қабилӣ Ҳошим ибни Утба ибни Абуваққос, Саъид ибни Омир ва Муовия ибни Абусуфён аз Мадина ва Макка ва Зулқалоъи Ҳумайрӣ ва Қайс ибни Ҳабираи Муродӣ ва Ҳосир ибни Саъди Тойи ва Чундуб ибни Амри Давсӣ аз Яман ва ашхоси дигаре аз ҷойҳои дигар, ки ҳама аз фармондеҳони басир ва ботадбир буданд, ба тарафи Ярмук ҳаракат намуданд ва ба лашкари Ярмук пайвастанд.

Расидани нерӯҳои тозанафас

Гарчи лашкари ислом бо расидани ин кӯмакҳо боз ҳам нисбат ба лашкари душман хеле кам буд ва ҳам аз ҳайси нерӯ ва ҳам аз лиҳози таҷҳизоти ҷангӣ қобили муқоиса бо лашкари муқобил набуданд, вале тарзи ҷангӣ ва пешравиӣ хеле босуръати онҳо дар Урба ва шикасти саҳти сипоҳи се ҳазорнафараи мучаҳҳази Рум аз сипоҳи панҷсаднафараи гайримучаҳҳази мусалмонон дар он ҷо, фармондеҳони лашкари Румро водор ба эҳтиёт карда буд. Онон ба худ иҷоза намедоданд, ки ба мусалмонон ҳамла намоянд. Аз ин рӯ ҳар яке аз тарафайн ба ҷасту гурез ба яқдигар ҳамлавар мешуданд. Вазъи тарафайн то се моҳ ба ин минвол гузашт.

Дар ин ҳангом, ки Холид ибни Валид ноҳияи Ироқро фатҳ карда буд ва ба назми умури дохилӣ мепардохт ва кори худро ба хубӣ яксара карда, мехост ба Қодисия ҳамла кунад, аз тарафи Абубакр (р) фамон ёфт, ки нисфи лашкари худро дар ихтиёри Мусанно ибни Алҳориса фармондеҳи номӣ ва фидокори мусалмон, бигузорад. Муҳофизат ва назорат бар низоми он ҷоро ба ӯ бисупорад ва ҳудаш бо нисфи дигари лашкар, ки гуфта шуда буд, бист ҳазор нафар буданд, ба кӯмаки мусалмонон дар ҷабҳаи Ярмук бишинобад. Аз ин хотир ӯ низ тибқи амри халифа бо сипоҳи худ бо шиноба ба сӯи Ярмук ҳаракат намуд.

Аввалин бархурди Холид бо душман дар хоки Шом

Каме қабл аз расидани Холид ба сарзамини Шом Шурахбил ибни Ҳасана бо дастури Абуубайда барои тасхири шаҳри Бусро бо аҳолии он ҷо вориди пайкор шуда буд.

Чун Бусро шаҳри муҳимми тичоратӣ буд, давлати Рум истеҳкомоти муҳимме дар он ҷо сохта, лашкари қавӣ, аслиҳа ва захираи муҳимме дар он ҷо мустақар карда буд. Мудофиони шаҳр аз қалъаҳо ва ҳисори он ҷо моҳирона ба сӯи мусалмонон тирандозӣ мекарданд ва Шурахбил натавониста буд пешрави муҳимме ба даст орад.

Дар ин ҳангом Холид, ки ба Ярмук мерафт, ба кӯмаки Шурахбил шитофт ва чун дид, ки агар бихоҳад ба ҷанг дар инҷо идома диҳад, муддати зиёде вақт мехоҳад, то муваффақ ба фатҳ бишавад. Аз ин сабаб аз дари дигаре барои тасхири шаҳр дохил гардид. Шабе аз фармондори Бусро ба номи Румотус дархости мулоқоти хусусӣ кард. Пас аз мулоқот бо ӯ хубиҳои дини ислом ва ҳадафиро, ки мусалмонон аз лашкаркашӣ доранд, бо ӯ дар миён гузошт ва ӯро ба дини ислом тарғиб ва даъват намуд. Румотус таҳти таъсири баёноти Холид, моили дини ислом гардид ва мусалмон шуд ва дар ҳамон шаб роҳеро, ки аз хориҷ ба шаҳр мерасид, ба Холид нишон дод. Холид дар ҳамон шаб бо лашкари ислом аз ин роҳ ба осонӣ ба дохили шаҳр ворид ва онро тасарруф намуд. Пас аз ин фатҳ, роҳи Ярмукро дар пеш гирифт.

Ҳераклус дар муқобили мусалмонон

Ҳераклус аз шучоат ва басирати мусалмонон дар фатҳи Бусро огоҳ шуда буд. Аз разм ва сиёсати ҷангии Холид дар футуҳоти сареъи Ироқ низ иттилоъ дошт. Низ аз ҳамла ва

пешравии Амр ибни Ос дар хоки Фаластин ва аз шуҷоати ҳайратовари арабҳо дар умури ҷангӣ тарс хурда ҳайратзада шуда буд, аз ин сабаб дар муқобили мусалмонон дар Ярмук эҳсоси хатар мекард ва аз гирифтани натиҷаи лашкаркашии худ ноумед шуда буд. Илова ба ин ки Ҳераклус аҳли дин ва дониш буд ва баррасӣ ва таҳқиқоте, ки дар Инчил ва китобҳои аҳди қадим карда буд, медонист, ки ҳазрати Муҳаммад (с) паёмбари Худо ва дини ислом дини ҳақ аст. Пас чун мусалмонон тарафдори ҳақ ҳастанд, ғолиб хоҳанд шуд ва бар тамоми сарзамини Шом ва Фаластин тасаллут хоҳанд ёфт. Гӯё ин матлаб барои Ҳераклус маълум ва муҳаққақ шуда буд.

Номаи паёмбар ба императори Рум ва мавзеъгирии ӯ

Магар на ин аст, ки чун номаи Расулу-л-лоҳ (с) дар шаҳри Илиё (шаҳри Қудси кунунӣ) ба василаи яке аз асҳоби гиромии Расулу-л-лоҳ (с) ба номи Дихя ба ӯ расид, дастур дод Абусуфён ва ҳамроҳонаш, ки дар он ҷангом барои тичорат ба он ҷо рафта буданд, ба наздаш ҳозир карда шаванд. Ҳамин ки ҳозир шуданд, ҳолати ҳазрати расул (с) ва чи гунагии динаш ва ҳолати пайравонашро аз Абусуфён дар ҳузури ҳамроҳонаш меурсид. Абусуфён бо он ки мушрик буд, аз ору нанги дурӯғ парҳез намуд ва он чи буд, ба ҳақиқат баён кард. Ҳераклус ба хубӣ ба он чи Абусуфён мегуфт, гӯш фаро дод, чунон ки Бухорӣ дар саҳеҳи худ ривоят карда аст, Ҳераклус ба Абусуфён меғӯяд:

«Агар он чи меғӯи, рост аст, пас ӯ ба зудӣ бар ин сарзамин тасаллут пайдо хоҳад кард ва молики ҷойи ду поям хоҳад шуд. Ман медонистам, ки ин паёмбар аз тарафи Худо мабъус (фиристода) мешавад, вале гумон надоштам аз шумо (қавми араб) бошад. Пас ҳаргоҳ

бидонам, ки муваффақ мешавам, ба ҳузураш бирасам, ҳар гуна сахтӣ ва ранчи сафарро бар худ ҳамвор ва осон намуда, ба ҳузураш мешитобам ва агар дар наздаш бошам ду пои муборакашро мешўям, то обшустаи пояшро ба табаррук баргирам».

Ба тавре, ки аз суханони Ҳераклус маълум аст, ў ба чизҳое, ки аз Абусуфён шунида буд боварӣ карда буд ва муътақид шуда буд, ки он ҳазрат Саллаллоҳу алайҳи ва салам ҳамон расули хотамул-анбиё (охирин паёмбар) мебошад, ки башорат ва муждаи биъсаташро аз Таврот ва Инҷил фаҳмида аст. Аз ин сабаб ҳамин ки пас аз ин мочаро аз Илиё ба шаҳри Ҳимас меравад, ба сардорони артиш ва сарварони мамлақати Рум даъватнома дода, онҳоро дар айвон ва меҳмонхонаи қасри императории худ ба ҳузур меҳоҳад ва бо онҳо дар ин бора музокира менамояд, то раъйи ононро нисбат ба ин матлабе, ки худ бовар карда ва ба сӣҳати он эмон дорад, бидонад.

Ин матлабро низ аз саҳеҳи Бухорӣ мешунавем, ки дар ривояти худ мегӯяд: «Ҳерақл (Ҳераклус) ба бузургони румӣ даъватнома дод, ҳамин ки ҳозир шуданд, дастур дод дарҳои меҳмонхонаи қаср баста шавад. Пас ба пешайвони болои қаср баромад, то бар онҳо намоён гашт ва гуфт:

-Эй ҷамоати Рум, оё дўст доред растагор ва хушбахт шавед? Оё меҳоҳед мамлакататон боқӣ ва мулкатон дар ин сарзамин барои шумо пойдор бимонад? Биёед, бо ин набӣ (Муҳаммад) байъат кунед».

Онҳо аз сухани Ҳераклус ранчиданд ва барошuftанд ва монанди ҳайвонҳои ваҳшӣ ба тарафи дарҳои қаср давиданд, то хорич шаванд, вале дарҳо баста буд. Ҳераклус, ки онҳоро ба ин ҳол дид ва аз имонашон ноумед гардид, дастур дод, то онҳоро баргардонанд. Ба онҳо гуфт: «Ҳамоно ман ин суханро бо шумо гуфтам, то шуморо биёзмойам ва

мизони алоқа ва пойдории шуморо нисбат ба динатон бидонам, дидам ва фаҳмидам, ки чи гунаед». Онҳо аз Ҳераклус хушнуд шуда, сар фуруд оварданд. Бухорӣ дар охири ин ривоят мегӯяд: «Ин буд охириин достони Ҳераклус дар ин бора». Бо диққат дар он чи байни Ҳераклус ва Абусуфён дар шаҳри Қудс гузашт ва ҷавобе, ки Ҳераклус пас аз шунидани сухани Абусуфён ба ӯ дод ва изҳори назаре, ки дар бораи наби ислом кард ва бо тавачҷӯ ба мочарои Ҳераклус бо сарон ва сарварони Рум дар қасраш дар шаҳри Ҳимас, барои мо ба дурустӣ возеҳ мешавад, ки ӯ ба сиҳати (дурустии) нубувати расули ислом имон дошта, ва яқин дошт, ки дини ислом дар дилҳои аҳли Шом ва Фаластин нуфӯз ва ҷой хоҳад гирифт ва рӯзе хоҳад расид, ки давлати мусалмонон бар ин диёр ҳоким хоҳад шуд ва онҳоро ба зери султа ва нуфӯзи худ хоҳад кашид, вале чун дид сарон ва амирони мамлакаташ аз пазируфтани ин дин сар бозаданд, тарсид, ки танҳо намонад ва императории худро аз даст диҳад ё ба эҳтимоли қавӣ ӯро ба қатл бирасонанд. Аз ин хотир дигар иқдоме накард ва барои бақои ҳаёти худ ва ибқои императории худ дилашонро ба даст овард.

Музокироти охириин барои ҷилавгирӣ аз ҷанг

Ба ҳар ҳол ҷӣ аз назари ин ки бигӯем, Ҳераклус дар ботин ба сиҳатии дини ислом имон дошт, чунон ки аз ривояти Бухорӣ исбот мешавад ва чи аз назари ин ки чун ба шуҷоат ва диловарии арабҳо махсусан ба маҳорати ҷангии Холид имон дошт, мусаллам ин аст, ки майл надошт, ки бо лашкари арабҳо бичангад. Аз ин хотир ба сипаҳсолори лашкари худ амр кард бо амири лашкари мусалмонон дар бораи сулҳ музокира намояд, то шояд, ба тавофуқе бирасанд ва аз вуқуи ҷанги махуфе, ки бар рӯи

онҳо сояи торик ва тарсноке афканда аст. ҷилавгирӣ кунанд.

Вале намояндагони лашкари румӣ ба ҳеҷ кадом ду амре, ки Абуубайда тибқи дастури ислом барои сулҳ пешниҳод кард, мувофиқат накарданд, яъне на қабул карданд, ки мусалмон шаванд то лашкари ислом даст аз сарашон бардораду дар қаламрави ҳукумати ислом дохил шаванд ва на солиёна молиёти сарона ба номи ҷизя ба давлати ислом бипардозанд ва камокон дар дини худ боқӣ бимонанд. Аз ин хотир сулҳ байни онҳо анҷом нагирифт ва кор ба қазоват ва ҳукми шамшер воғузур гардид. Абуубайда дар охири ҷаласаи музокира гуфт:

- Пас то вақте ки бар тамоми сарзамини Шом ва Фаластин даст наёбем, даст аз ҷанг нахоҳем кашид.

Ҳамзамон бо ин моҷаро Холид ба урдугоҳи мусалмонон ба Ярмук расид ва бо расидани ӯ бо сипоҳиёнаш шумораи сарбозони мусалмонон ба ҷиҳилу шаш ҳазор расид, ки як ҳазор нафарашон аз саҳобаи гиромии Расулу-л-лоҳ (с) ва сад нафар аз аҳли Бадр буданд ва пас аз ин бо расидани катоб ва гурӯҳҳои имдодии дигар, ки Абубакр (р) онҳоро паёпаё раво медошт, шумораи онҳо ба сад ҳазор нафар ва иддаи сипоҳи Рум ба дусаду ҳаштод ҳазор нафар расида буд.

Ҳамин ки Холид ба он ҷо расид, ба баррасии авзоъ ва аҳволи сипоҳи ислом пардохт ва иттилоъ ёфт, ки гарчи фармондеҳони ҷабҳаҳои гуногун акнун бо сипоҳи худ дар ин ҷо ҷамъ шуданд ва дар муқобили душман ҷабҳаи воҳиде ташкил додаанд, вале ҳар як аз онҳо меҳодад мустақилан бо душман бичангад, бидуни он ки ҳамаи онҳо таҳти фармони фармондеҳи воҳиде қарор дошта бошанд, то онҳоро роҳбарӣ кунанд ва тибқи як нақшаи якпорча бо душман бичанганд.

Аз ин рӯ Холид ин тарз (ва тактикаи) чангиро мухолифи маслиҳати мусалмонон донист ва фармондеҳон ва баъзе аз афроди коршинос ва бонуфӯзи мусалмононро назди худ чамъ намуд ва дар байни онҳо ба по хеста чунин гуфт:

«Ҳамоно имрӯз рӯзи муҳимме аз рӯзҳои Худост. Дар чунин рӯзе на худситои шоиста аст ва на саркашӣ равост. Мубориза ва кӯшиши худро аз ҳаргуна ғаразе пок созед ва бо муборизаи худ Худоро хушнуд намоед. Имрӯз фардое дорад ва чӣ фардое. Фардое, ки сарнавишти қотеъи ҳар яке аз тарафайн барои ҳамеша муайян хоҳад шуд. Бо ин парокандагӣ, ки ҳар гурӯҳе мустақил ва ҷудогона бошад бо душмане, ки бо назм ва омодагии комил бо шумо мечангад, воридаи чанг нашлавед. Чунин амре дар чанг ва пайкор дуруст нест ва набояд бошад. Ҳамоно дар пушти сари шумо (дар Мадина) касе аст, ки агар он чиро, ки шумо акнун дар ин ҷо медонед, ӯ ҳам дар он ҷо медонист, намегузошт чунин кунед. Биёед коре кунед, ки гарчи дастур надода, вале шумо медонед, ки агар аз вазъи шумо огоҳ буд, фармудааш инчунин буд ва инчунин дӯст медошт».

Тарҳи Холид барои фармондеҳӣ

Чун хутбаи маъқул ва гирои Холид мавриди қабул ва таҳсини шунавандагон қарор гирифт, гуфтанд:

-Пас ҳар нақшае, ки салоҳи медонӣ бигӯ.

Гуфт:

-Тамоми мусалмонон бояд таҳти роҳбарӣ ва фармони як сарфармондеҳ бичанганд. Ин сарфармондеҳӣ бояд байни фармондеҳони гуногуне, ки акнун ин вазифаро доранд, рӯз ба рӯз ба навбат даст ба даст гардад ва дар аввалин рӯзи шуруъи чанг ба худам воғузур намоед.

Ин пешниҳод мавриди мувофиқати ҳозирин гардид ва муттафиқан ўро ба фармондеҳӣ дар рӯзи аввали ҷанг, ки тибқи назар Холид бояд таъйин ва шурӯъ шавад, баргузиданд.

Нақд ва арзёбии мочарои боло

Ба назари ман: Гарчи ин ривояти таърихӣ, ки меғӯянд Холид чунин гуфт ва чунин кард ва ҳудаш худро амир ва фармондеҳи кулли лашкари мусалмонон барои рӯзи аввали ҷанг қарор дод, дар ғолиби таърихҳо дида мешавад ва ҳатто^ мутаассифона, доктор Муҳаммад Фариди Ваҷдӣ - донишманди машҳури мисрӣ дар доирату-л-маорифи (энциклопедия) худ ин ривоятро нақл карда аст. Вале ин ривоят бо воқеияти амр интибоқ (наздиқӣ) надорад. Зеро ба тавре, ки баён кардем, ҳазрати Абубакр (р) дар он ҳангом, ки ҷаҳор нафарро ба фармондеҳии сипоҳиёни мусалмонон мансуб намуд ва ба сӯи Шом ва Фаластин фиристонд, ба онҳо фармуд, ҳар ҷо ки ҳар як аз онҳо мустақилан ба танҳой дар ҷабҳаи махсусе мечангад, ҳудаш амир ва роҳбари сипоҳи худ хоҳад буд, вале ҳар гоҳ ҳамаи онҳо дар як ҷо ҷамъ шаванд, Абуубайда сипоҳсолор ва фармондеҳи кулли лашкар хоҳад буд ва ҳамаи онҳо бояд таҳти фармони ӯ буда, ба роҳбарии ӯ ва таҳти фармондеҳии ӯ анҷоми вазифа намоянд.

Бинобар ин чи гуна мешавад гуфт, онҳо дар Ярмак, ки аз ҳама ҷо ҷамъ шуда буданд боз ҳам бар хилофи амри Абубакр (р) ҳар як мехост, мустақилан бичангад. Ҳол он ки дар ин ҳангом тибқи амри сареҳи Абубакр (р) Абуубайда вазифаи амиру-л-ҷайш (сарлашкар)-ро дошт ва ба истилоҳи имрӯза сарфармондеҳи кулли қувваҳо буд. Абубакр (р) ба ин амирони гурӯҳҳои лашкар фамон дода буд, ки таҳти фармони ӯ анҷоми вазифа намоянд. Гузашта

аз ин мо дар таърих мехонем, ки Холид на фақат рӯзи аввал ҷанги Ярмук фармондиҳии лашкарро ба даст гирифта, роҳбарӣ мекард, балки аз ибтидои шурӯъи ҷанг бардавом онҳоро роҳбарӣ ва фармон медод ва навбатро ба каси дигар надод то он ки ҳазрати Абубакр (р) вафот ёфт ва Умар ибни Хаттоб(р) пас аз ӯ тибқи ҳукме, ки содир намуд ва бо дасти пайки махсусе фиристод, ӯро аз роҳбарӣ ва сарфармондеҳии лашкар бекор ва Абуубайдари ба ҷояш мансуб фармуд.

Сарфармондеҳии Холид ба дастури Абубакри Сиддиқ

Пас агар ин ривояти мавриди баҳс саҳеҳ(дуруст) бошад, бояд гуфт тибқи мувофиқати бақияи фармондеҳон ҳаққи Холид фақат рӯзи аввали ҷанги Ярмук буда ва бақияи айём чунон, ки худӣ ӯ гуфта буд навбат бояд ба соири (дигар) фармондеҳон мерасид. Дар ин сурат эҳтиёче набуд, ки ҳазрати Умар ӯро аз ин мансаб барканор намояд. Зеро вазифаи сарфармондеҳиро ба сурати ҳамешагӣ дар ихтиёр надошт. Пас истимрори Холид дар ин роҳбарӣ бидуни он ки навбатро ба дигарон бидиҳад ва низ эҳтиёчи ҳазрати Умар (р) ба барканории Холид аз ин мансаб, далели мусаллам бар ин аст, ки ӯ ба амри ҳазрати Абубакр (р) ба таври собит раҳбарии лашкарро ба даст гирифта буд, гузашта аз ин ҳаргоҳ ба ривояти дигаре, ки дар ин бора дар баъзе аз таърихҳои боваринок омадааст, мурочиҷа намоем, ба хубӣ мефаҳмам, ки он ривоят саҳеҳ нест. Инак шумо ва ин ривояти дигаре, ки дар китоби «Ал футуҳот ул-исломия»-и Зайнийи Деҳлон омадааст.

Футуҳот меғӯяд:

- Абубакр(р) ба Холид нома навишт, ки аз Ироқ ба Шом биравад ва ба Абуубайда ва мусалмонҳое, ки ҳамроҳаш буданд, бипайвандад. Гуфта буд ҳамин, ки ба онҳо расидӣ ту фармондеҳи ҷамоати мусалмонон хоҳӣ буд ва салом бар ту.

Абубакр (р) номае дар ин хусус низ ба ин иборат ба худи Абуубайда фиристода аст, ки дар он мегӯяд:

- Ман барои ҷанг бо душман Холидро ба сарфармондеҳии мусалмонон дар Шом баргузидам. Ту бо ӯ муҳолифат накун ва он чи мегӯяд бишунав ва баҷо ор. Ман ӯро фармонраво ба ту нафиристодам, аз ин ҷиҳат, ки ту назди ман беҳтар аз ӯ нестӣ, лекин ба ин назар аст, ки ман гумон мекунам, ки ӯ дар ҷанг тадбир ва басирате (таҷриба) дорад, ки ту надорӣ. Худо хайрхоҳи мову ту бошад ва салом бар ту.

Холид низ пас аз дарёфти дастури халифа ва қабл аз ҳаракат аз Ироқ ба Шом ҳамроҳи Амр ибни Туфайл аз он ҷо номае ба ин мазмун навишт ва барои Абуубайда фиристод.

Амон ва саломатӣ дар рӯзи қиёмат ва ниғаҳдорӣ аз ҳар пешомад ва амри ногувореро дар дунё аз Худо масъалат (дархост) менамоем. Аз халифаи Расулу-л-лоҳ (с) номае ба ман расида. Дар он амр фармуда, то ба Шом биёям ва ба лашқари он ҷо назорат намоям ва роҳбарӣ ва фармондеҳии лашқарро ба даст гирам. Ба Худо қасам, ман ҳаргиз ин амрро на амалан хостаам ва на он гоҳ ки ба ман воғузор шуд, толиби он будам. Ту акнун ҳоло ҳам бар ҳамон ҳоле хоҳӣ буд, ки қаблан будӣ. Аз амрат тамарруд (саркашӣ) намекунам ва бо раъят (фикрат) муҳолифат нахоҳам кард. Дар ҳеҷ амре аз умур бидуни назарат тасмими қатъӣ нахоҳам гирифт, зеро ту сарвари мусалмонон ҳастӣ. Мо фазилататро нодида нахоҳем

гирифт ва аз раъй ва назарат бе ниёз нестем. Худо эҳсон ва файзаширо ба мо ва шумо ба таври комил лутф ва ба ҳамаи мо тарахҳум (рахм) фармояд, то аз сӯзиши оташи чаҳанам маҳфуз шавем ва амон ва раҳмат ва баракоташ бар ту бод.

Ҳамин ки Абуубайда номаи Холидро хонд, фармуд «Худо муборак фармояд бар халифаи Расулу-л-лоҳ (с) он чиро, ки писандида ва Худо зинда бидорад Холидро». Аз ин номаҳо ба хубӣ фаҳмида мешавад, ки Холид аморати лашкари Шомро ба амри халифа ба даст гирифт, на худаш худро амир намуд, он ҳам барои рӯзи аввали маъракаи Ярмук.

Фармондеҳи коркушта (кордида)

Оре, Холид нақшаи ҷангии худро дар ҷангҳои Ироқ бо зиракӣ ва тадбири дурусте тарҳ ва ба хубӣ иҷро намуд ва хеле беш аз интизор ба суръат пеш рафт. Ҳатто як бор ҳам шикаст нахӯрд. Дар муддати кӯтоҳе минтақаи Ироқро фатҳ ва комилан бар он тасаллут ёфт. Пас аз тасарруфи билоди Ироқ аз уҳдаи ҳифз ва назми лашкари фотех, ки ғолибан дар ҷунин вақт, даст ба ғорат ва харобкорӣ мезананд, ба хубӣ баромад. Ҳамчунин бар назми умури дохилии сарзаминҳои фатҳшуда, ки табъан дар асари ҷанг муҳтал мегардад, бо тадбир ва басирати дурусте ҳокимият дошт. Махсусан дар ҷанг бо душмани хоричӣ пухта ва фанҳои лозимаро омӯхта буд.

Ҳазрати Абубакр (р) бо таваҷҷӯҳ ба ин умури муҳим, ки аз ҳар кас барнамеояд, ин вазифаи бузургро дар хоки душмани хоричӣ ба ӯ вогузор фармуд.

Абуубайда гарчи марди майдони ҷанг ва размандаи далере буд, вале то он вақт тарзи ҷанг ва пайкори хоричиро надида буд, то бидонад фану фавти ҷангии худро чигуна поярезӣ намояд. Махсусан, ки ҷабҳаи Шом дар вазъи

хатарноке қарор гирифта буд, зеро нерӯҳо, таҷҳизот ва тадорукоти ҷангии мусалмонон нисбат ба душман хеле ноҷиз буд. Гузашта аз ин душман дар хоки худ буд ва метавонист навоқис ё камбудихоӣ худро, ки дар амалиёти ҷангӣ руҳ медиҳад, ҷуброн намояд ва он чиро, ки аз даст медиҳад ба осонӣ ба даст оварад, вале барои мусалмонон дар хоки душман бо он тӯли масофат, ки то маркази хилофат дар байн буд, ҷуброни ҳар гуна норасоӣ на ба зудӣ ва на ба осонӣ муяссар буд. Аз ин рӯ чунин ҷабҳае ниёзи ҳатмӣ ба шахси мудир ва мударббуре дошт, ки қор гирифта ва қаблан вориди ҷанг бо душмани хоричӣ шуда бошад ва бо тарзи қори онҳо ошноӣ пайдо карда бошад ва дарсеро, ки қаблан аз онҳо омӯхта, дар ин ҷо ба қор барад. Ҷуз Холид касе дигар дар он замон ин вижагиҳоро (хухсусиятҳоро) надошт. Аз ин сабаб халифаи мусалмонон ба мучибӣ ҳукме, ки навишт ва мо онро нақл кардем, ўро ба сарфармондеҳии лашкари Шом мансуб фармуд. Дар номаҳое, ки дар ин маврид ба Абуубайда навишт, ёдовар шуд, ки (бадин ҷиҳат аморати лашкари Шомро ба Холид супоридам, ки дар ҷанг тадбир ва басирате дорад, ки ту надорӣ) пас чун Холид аз тарафи Абубакр (р) барои ҳамеша аморати лашкари исломро дошт, халифаи дуввум ҳазрати Умар(р) чунон ки баъдан хоҳем дид ба сабабҳое, ки дар назар дошт, ўро аз аморати лашкар сабуқдуш намуд ва Абуубайдари ба ҷояш мансуб фармуд.

Ба ҳар ҳол, чунон ки гуфтем, ҳамаи мусалмонони ҷанговар, ки шумораи онҳо ба сад ҳазор нафар расида буд, дар Ярмак, ки ташхис дода буданд аз лиҳози стратегӣ муносибтар аз ҷойи дигар аст, мавзеъ гирифтанд. Лашкари Рум низ бо шумораи дусаду ҳаштод ҳазор нафараи худ дар муқобили мусалмонон сангар заданд. Ин ду лашкар, ки аз ҳайси нерӯ ва таҷҳизоти ҷангӣ қобили муқоиса бо якдигар

набуданд, барои ҷанг рӯ ба рӯ қарор гирифтанд. Ҳар як аз онҳо бо эҳтиёт ва дурандешӣ машғули нақшакашӣ барои ҷанг буданд.

Дидори як фармондеҳи румӣ бо Холид ва мусалмон шудани ӯ

Дар ин асно яке аз сарлашкарони румӣ ба номи Юриғус ё ба қавли муаррихони араб (Ҷурҷа) ки аз шучоат ва футухоти намоёни Холид дар хоки Ироқ бохабар буд, махфияна бо Холид мулоқот намуда, мегӯяд: Ба Худо, ба ман рост бигӯ: оё саҳеҳ аст, ки Худо шамшере аз осмон барои Муҳаммад нозил кард ва ӯ он шамшерро гирифт ва ба ту дод. Оё ба ин сабаб аст, ки рӯ ба ҳар сӯ ниҳӣ, мегушой ва бо ҳар душмане ки мечангӣ, пирӯз мешавӣ. Холид мегӯяд:

-Хайр (яъне не) чунин чизе набудааст. Юриғус мегӯяд:

- Пас чаро чунин ҳастӣ ва чаро чунон ки мешунавем ба ту мегӯянд Сайфуллоҳ, (яъне, шамшери Худо)? Ва ба ҳар кас рӯй оварӣ, ӯро шикаст медиҳӣ. Холид мегӯяд рӯзе Муҳаммад набии Худо ба ман фармуд: Ту шамшери Худои, шамшере ки онро алайҳӣ (бар зидди) мушрикони аз ғилоф баркашид ва бароям дуои фатҳ ва пирӯзӣ фармуд. Яъне «Расулу-л-лоҳ (с) ба ман лақаби Сайфуллоҳ дода аст. Аз ин хотир ба ин лақаб шӯҳрат ёфтам ва чун Расулу-л-лоҳ (с) бароям дуо фармуд, дар ҷанг бо душманон ғолиб ва пирӯз мегардам».

Изхороти Холид дар қалби Юриғус асар мекунад ва тасдиқ менамояд, ки лақабе, ки Расулу-л-лоҳ (с) ба Холид дода, сидқ пайдо карда, ва дуое, ки он ҳазрат барояш карда, мустаҷоби даргоҳи павардигор воқеъ шуда аст, чун дар ҳар ҷанге ҷуз пирӯзӣ намебинад. Пас Муҳаммад (с) расули худост. Ин буд, ки сарлашқари румӣ ба дасти Холид

мушарраф ба дини ислом мегардад ва дар сафи сипоҳи ислом қарор мегирад ва дар корзор бар зидди Рум ширкат мекунад.

Яқин аст, ки чун Юригус аз фармондеҳон ва соҳибмансабони олирутбаи Рум буд ва аз авзоъ ва аҳволи дохилии лашкари Рум ва аз нуқоти муҳим ва нақшаи ҷангии онҳо бохабар буд, пайвастанӣ ӯ ба ҷабҳаи мусалмонон хеле ба наъфи онҳо буд ва мусалламан Холид дар кори худ аз ӯ кӯмаки фикрӣ гирифта аст.

Созмондеҳии муҷаддади нерӯҳо тавассути Холид

Холид то як моҳ пас аз вурӯдаш ба Ярмук ба баррасии авзоъ ва санҷиш ва тарзи коре ки бояд анҷом диҳад, пардохт. Ҳамин ки ҷонибҳои кори худро ба хубӣ санҷид ва нақшаи кори худро такмил намуд, тасмим гирифт, ки ҳамлаи худро ба душман оғоз намояд. Лашкари худро тибқи нақшаи ҳисобшуда ба сиву шаш гурӯҳ тақсим намуд ва дар сари ҳар гурӯҳе як нафар аз фармондеҳони корозмуда ва ҳар ҷанд гурӯҳеро бо фармондеҳонашон таҳти фармон ва роҳбарии як нафар аз фармондеҳони бузурги лашкар ба ин тарз қарор дод:

1. Ҷанд гурӯҳ бо фармондеҳонашон таҳти фармони Абуубайда ибни Ҷарроҳ ба унвони қалби лашкар, яъне размандағони миёни майдони ҷанг;

2. Ҷанд гурӯҳи дигар бо фармондеҳонашон ба саркардагии Амр ибни Ос ва Шурахбил ибни Ҳасана ба унвони маймана яъне ҷангандағони қисмати рости майдони ҷанг;

3. Ҷанд гурӯҳ ба роҳбарии Язид ибни Абусуфён ба унвони майсара, яъне ҷангандағои қисмати чапи майдони ҷанг ва Қаъқоъ ибни Амр, паҳлавон ва саворкори номии

араб, ки Холид ўро аз Ироқ бо худ оварда буд, ба фармондеҳии як гурӯҳи мустақил таъин намуд ва ба Абудардо саҳобаи ҷалили Расулу-л-лоҳ (с) мансаби қазовати сипоҳро воғузор намуд. Ба Абусуфён ибни Ҳарб вазифаи иҷрои аҳкоми қазоиро воғузор кард. Фармондеҳии пештозони лашкарро ба яке аз ҷанговарони кордида ба номи Қубос ибни Ашям супурд ва гурӯҳеро ба унвони посдорони пушти ҷабҳаи ҷанг муайян кард.

Оғози набарди Ярмак

Ҳамин ки Холид аз сафорой ва ороиши ҷангии лашкари мусалмонон ба ин наҳв фориг гардид ва ҳар як аз гурӯҳҳои қалб, майманаву майсара, ва пештозон ва посдоронро дар ҷойгоҳашон мустақар ё ҷойгир намуд, ба Иқрима ибни Абуҷаҳл ва Қабқоъ ибни Амр, ки ҳар ду аз саворкорони моҳир ва шамшерзанони номии араб буданд, дастур дод, то ба сӯи душман, ки сафорой карда ва омодаи ҷанг буданд, ҳамла намоянд ва оташи ҷангро бифрӯзанд. Ба ин тартиб ҷанг шурӯъ гардид ва тарафайн ба сӯи ҳам тохтанд ва ба шиддат бо ҳам омехтанд.

Аҳаммияти ҷанг барои тарафайн

Ин ҷанг, аввалин ҷанге буд, ки тарафайни мутахосим дастаҷамъӣ ва ба таври ҷиддӣ бо тамоми қувваю қудрат ба ҳам метохтанд ва сарнавишти қатъии ояндаи ҳар як аз онҳо барои ҳамеша дар гарави натиҷаи ҳосилгашта аз ин ҷанг буд, зеро ки агар мусалмонон дар ин ҷо шикаст меҳурданд, ҳеч нафаре аз онҳо ҷон ба саломат бадар намебурд, зеро ин ҷо хоки душман буд ва фосилаи он то маҳалли мутамаин (амн) аз хоки араб зиёд буд ва ҳеч паноҳгоҳе барои сипоҳи шикастхурдаи мусалмонон вучуд надошт. Аз ин хотир

ҳамаи онҳо то охирин нафарашон дар майдони ҷанг кушта ё хорич аз майдон асири дасти душман шуда, қатли ом мешуданд. Пас аз ин дигар давлати ислом на танҳо ба тамаъи фатҳи Шом намеафтод, балки мавриди ҳамлаи интиқомии давлати Рум дар хоки худ араб воқеъ мегардид. Фармондеҳони лашкари мусалмонон ин матлабро ба хубӣ медонистанд. Аз ин сабаб худро муҳайё намуданд, то фидокорӣ намоянд ва ҳар тавре шуда, гуӣи пирӯзиро дар майдони ҷанг бирабоянд. Аз тарафи дигар сипоҳи Рум ҳам дар ин ҷабҳа аз натоиҷи ҳавлангези моддии шикасти худ метарсид. Ҳам наметавонист ин ор ва зиштиро таҳаммул намояд, ки бо шумораи зиёд ва таҷҳизоти комили худ аз шумораи кам ва ғайримучаҳҳази арабҳо шикаст хурданд. Ҳар гоҳ бо ин зиёдии шумораи худ аз сипоҳи араби ангуштшумор шикаст бихурад, артиши Рум ҳамагӣ чӣ сарбозон ва чӣ фармондеҳон рӯҳияи ҷангии худро ба кулли хоҳанд бохт ва дигар ҳозир нахоҳанд шуд, бо арабҳо барои ҷанг рӯ ба рӯ шаванд. Дар ин сурат мусаллам аст, ки арабҳо парчами футуҳотро ба дӯш хоҳанд кашид ва бо суръат дар хоки онҳо пеш хоҳанд рафт. Давлати Рум низ ба ин матлаб пай бурда буд ва ба ҳамин ҷиҳат буд, ки то метавонист дар ин ҷабҳа сарбозони худро мутамаркиз менамуд ва созу барги хеле зиёде фароҳам месохт, то ҳар тавре шуда ба пирӯзи бирасад.

Ҳамлаи сарсахтонаи румиҳо

Ба назардошти ин ҳама тарафайн бо камоли аз худгузаштагӣ ба ҳам тохтанд ва махсусан сипоҳи Рум ба ҳадде мардона ва бебокона мечангиданд, ки дар ҳамон оғози ҷанг бо як ҳамлаи ҳамоҳанг ва шадид, сафҳои мусалмононро дар ҳам шикаста, онҳоро аз музвезҳояшон

берун намуданд ва то маҳалли посбонон дар пушти чабҳа ақиб ронданд.

Икристиа ва фарёдаш

Дар ин ҳангоми басо ҳассосе, ки мусалмонон дар маърази шикаст қарор гирифта буданд, Икристиа ибни Абучаҳд ин паҳлавони бебок дар байни мусалмонон нидо дар дод ва гуфт: «Кист, ки бо ман аҳду паймон намояд, ки то пои марг бичангад ва то кушта нашавад даст аз ҷанг накашад».

Ин нидои руҳонӣ нангу номус ва ҳаммосаи мусалмононро барангехт ва онҳоро ба ҳаяҷон дар овард. Ҳама бо рӯҳияи тоза, ки аз манбаи файёзи (саршори) имон сарчашма мегирифт ба тарафи душман рӯй оварданд. Махсусан амаки Икристиа ба номи Ҳорис ва ашхоси дигаре аз салаҳшӯрони мусалмонон аз қабиле Зирор ибни Азвар ва ғайра дар асари нидои Икристиа бо аз худ гузаштагии ачибе, чунон ки ӯи меҳонанд худро қасдан дар оғӯши марг биафкананд, ба тарафи душман ҳамла намуданд. Худи Халид сипаҳсолори лашкари мусалмонон ва Юриғус ҳамон амир ва фармондеҳи румӣ, ки мусалмон шуда буд, ҳар ду ба ҷои фармон, силоҳ ба даст гирифтанд ва монанди сарбозони оддӣ амалан ворида ҷанг шуданд. Ба ин тартиб рӯҳияи ҷангии мусалмонон, ки дар аввали ҷанг заиф шуда наздик буд шикаст бихӯранд, тақвият ёфт ва чунон, ки ӯи имони ҷозим ба фатҳ ва пирӯзии қатъӣ доранд, ҳама бо ҳам бо фарёди Аллоҳу акбар, ки фазои майдонро бо худ ҳамсадо карда буд, ба қалби сафҳои душман ҳамлаи шадид намуданд. Ба ҳаде ба амалиёти ҷанги эҳтимом варзиданд ва саргарм шуданд, ки ҳатто барои анҷом додани намозҳои зуҳр (пешин) ва аср даст аз кор накашиданд ва дар ҳоле ки

даст андаркори чанг буданд, намози зарурати қитол хонданд. Рукӯъ ва сучӯд (сачдаҳо) ва соири аркони амалиро бо ишора ва ҳаракат додани сар анҷом меоданд ва дар ин ҳолат, ки дил ба лутфи Худо баста буданд, аз даргоҳи муқаддасаш истимдод намуда, дуои нусрат ва фатҳ менамуданд. Чунон ки дар баъзе таърихҳо аз қабилӣ «Сираи ҳалабия» зикр шуда ва «Носихут - таворих» низ нақл кардааст, чун вазъи хатарноке дар аввали чанг пеш омада буд, заноне ки барои дармон ва муолиҷаи мачруҳин дар пушти чабҳаи мусалмонон ҷой гирифта буданд, аз ҷойгоҳи худ хориҷ ва силоҳ ба даст гирифта, ворида майдони чанг шуданд ва монанди размандгони мард амалан дар чанг бо душман ширкат намуданд. Хавла духтари Азвар (хоҳари Зирор ибни Азвар), ки зани шердил ва чобуксавор буд, дар байни саворкорон мечангид.

Яқини сипоҳи ислом ба пирӯзӣ

Мусалмонон яқин доштанд, ки аз лиҳози нерӯ ва таҷҳизоти чангӣ дар муқобили душмани худ ночизанд ва танҳо чизе, ки мумкин аст, онҳоро аз хатари душман начот диҳад, ҳамон ҷиддият, фидокорӣ, сабр ва субот дар майдони чанг аст. Аз ин хотир дил ба Худо баста, ба умеди ваъдаи Худо, ки дар Қуръон ба онҳо навиди нусрат дода аст, бо шиори рӯҳонии «Аллоҳу акбар» ва бо имон ва эътиқоди қатъӣ ба ин ки чи басо шумораи каме, ки бар гурӯҳи зиёде ба ёрии Худо пирӯз шудаанд, чунон ки Қуръон мефармояд,

Сухани Худо

«Чи басо гурӯҳе андак, ки бо ҳукми илоҳӣ бар гурӯҳе бисёр пирӯз шудааст ва Худованд бо шикобоён (сабркунандагон) аст».

Бар душман тохтанд (ҳамла карданд) ва бо он ки дар оғози ҷанг садама диданд ва ҷанде аз онҳо ба шаҳодат расиданд ва ба ночор ақиб нишинӣ карданд, наздики зуҳри ҳамон рӯз бар душман ғоиб (ғолиб) омаданд. Осори заъф ва нотавонӣ дар сафҳои мақаддами душман ба хубӣ дида мешуд. Дар нимаи дуввуми ҳамон рӯз, яъне баъд аз зуҳри ҳамон рӯз маҷбур ба ақибнишинӣ шуданд. То ғуруби офтоби ҳамон рӯз ба ҳадде (румиён)рӯҳияи худро бохта буданд, ки фармондеҳон ва саворкорони онҳо по ба фирор гузошта, пиёдагони худро бе роҳбар дар майдони корзор танҳо гузоштанд.

Шикасти душман ва пирӯзии мусалмонон

Мусалмонон ба дастури Холид роҳро барои тафаррук ва фирори савораҳо боз намуданд ва ба куштори пиёдаҳои шикаст хӯрда ки аксарияти лашкари душманро ташкил медоданд пардохтанд. Ҳамин ки шаб фаро расид, бақият – ул сайфи пиёда, ки хаста ва аз кор афтода буданд, барои начоти худ ба ҳандақ рӯй оварда, мутаҳассин гардиданд, вале мусалмонон ба рӯи онҳо рехтанд ва ба осонӣ аз дами шамшер гузарониданд. Қабл аз сапедаи субҳ қувваи душман ба қулли муталошӣ ва аз кор афтоданд. Амалиёти ҷангӣ мутаваққиф гардид ва мусалмонон ба ҷаъмоварӣ ва муҳофизати ғаниматҳои ҷангӣ ва дафни шаҳидони худ пардохтанд.

Ҳосили ҷанг

Дар ин набард илова бар ин ки шумораи хеле зиёде аз душман дар майдони ҷанг ба қатл расиданд, ҷамъи зиёде низ дар хандақ аз дами шамшер ва нӯки найзаи мусалмонон гузаштанд ва ба ҳалокат расиданд. Яке аз фармондеҳони номдори румӣ ба номи Биғору ва ҷамъе аз амирон ва сардорони лашкари Рум низ ба қатл расиданд. Хайма ва боргоҳи Тазоруқ бародари император, ки худаш фирор карда, онҳоро ба ҷой гузошта буд, ба дасти Холид афтод.

Аз мусалмонон ҳудуди се ҳазор нафар ба шаҳодат расиданд, ки яке аз онҳо Юриғус амир ва фармондеҳи навмусалмони румӣ буд. Ҳамчунин Икрима, Умар писари Икрима, амакаш Ҳорис ибни Ҳишом, Амр ва Ибон фарзандони Сайид, Туфайл ибни Амр, Ҳишом ибни Ос ва ҷандин нафари дигар, ки ҳама аз ҷанговарони машҳури мусалмонон буданд, ба шаҳодат расиданд. Мусалмонон бо фидокорӣ ва нисори хуни инҳо буд, ки аз шикаст наҷот ёфтанд ва сафҳаи ҷангро, ки дар аввали рӯз ба нафъи душман ва зиёни мусалмонон боз шуда буд, аз таърихи ислом қанда ба дур андохтанд ва ба ҷои он сафҳа фатҳи Ярмуқро дар китоби таърихи ислом барои ҳамеша қайд намуданд.

Дар ин ҷанг ғаниматҳо ва захираи ҷангии зиёде насиби мусалмонон гардид, то он ҷо ки саҳми ҳар як саворакорон ба бисту чаҳор ҳазор динори тилло ва саҳми ҳар як аз пиёдагон ҳашт ҳазор динори тилло расида буд ва ба ҳамин мизон пули нуқра байни онҳо тақсим гардид. Як панҷум аз ғаноим (ғаниматҳо) ба маркази хилофат, ба Мадина фиристода шуд.

Холид ибни Валид саворакорони шикастхӯрда ва баъзе аз пиёдагонро, ки дар роҳи фирор буданд то наздикии Димишқ таъқиб намуд ва иддаи дигаре аз онҳоро ки

пароканда ба ин сӯ ва он сӯ медавиданд, ба қатл расонид. Шуморае аз онҳоро ба асорат гирифт ва баъзе аз онҳоро, ки наҷот ёфта, буданд худро ба Димишқ расонида, дарҳои хисори шаҳро ба рӯи мусалмонон бастанд.

Арзёбии набард ва баррасии ихлос ва фидокори сипоҳи ислом

Муҳимтарин ва хатарноктарин ҷангҳои исломӣ дар Шом ҳамин ҷанги Ярмук буд, ки сарнавишти мусулмонро барои пешрафти баъдӣ ва сарнавишти душманро барои шикастҳои баъдӣ ва сукути тамоми Шом ва Фаластин ба дасти мусалмонон таъин намуд. Роҳро барои футухоти пайдарпайи дигар барои мусалмонон осон кард ва императори (рум) ва сардоронашро аз ҳар гуна муваффақияте дар муқобили арабҳо барои ҳамеша маъюс ва ноумед сохт. Чунон ки таърихҳо мегӯянд, Икрима дар ҷанги Ярмук хеле бебокона меҷангид. Дар ҷанг чехра ва синааш ҷароҳат бардошт. Баъзе ба ӯ гуфтанд бар худ ирфоқ (раҳм) намояд ва бо эҳтиёт бичангад, вале аз ҷавобе, ки дод маълум мешавад, муҳаррики ӯ дар ин ҷанг камоли имон буда ва наметавониста ҷуз инчунин бошад, зеро ҷавоб дод: «Ман ва падарам аз душманони сарсаҳти Расулу-л-лоҳ (с) будем. Барои бутҳои Лот ва Уззо фидокорӣ менамудем ва бо расули Худо меҷангидем. Акнун чи гуна метавонам хештанро аз Худо ва расулаш дареғдорам? На, ба Худо қасам ҳаргиз».

Байҳақӣ низ дар ривояти худ мегӯяд: «Чун Холид (р) дид, ки Икрима (р) пиёда бо душман меҷангад, ӯро хост ва гуфт: Дар қорат эҳтиёт кун, зеро кушта шудани ту барои мусалмонон хеле гарон мешавад. Икрима (р) ҷавоб дод: Эй Холид! Маро ба ҳоли худ вогузор. Ту назди Расулу-л-лоҳ (с) хусни собиқае дорӣ, ки ман надорам. Ман дар замоне аз

сахттарин душманони Расулу-л-лоҳ (с) будам (мехоҳам бо иқдоми часурунаи худ чуброни гузашта намуда, барои ризои Худо ва расулаш дар пешрафти дини Худо ва тақвияти давлати ислом фидокорӣ намоям то ба савоби ухравӣ даст ёбам».

Икрима (р) ба ҳамин тариқ мардона ва собитқадам меҷангид ва пай дар пай монанди балои осмонӣ бар сари душман фуруд меомад ва онҳоро дар даҳонаи марг меафканд, то он ки дар асари зарботи зиёд, чунон ки худаш мехост ва орзӯяшро дошт, дар роҳи Худо ба шаҳодат расид.

Барои он ки аз мизони ихлос ва муҳаббат ва исори (аз худгузаштагон) муслимиини садри ислом мутталеъ бошем то иллат ва сирри пешрафти босуръати онҳоро бидонем, ба ин воқеае, ки дар ҷанги Ярмук воқеъ шуда буд, тавачҷӯх мекунем.

“Алфутуҳоту-л-исломия” аз Ҳузайқату-л-адавӣ ривоят карда, ки меғӯяд:

-Пас аз хотимаи ҷанги Ярмук зарфи обуро ба даст гирифта рафтам, то писари амуямро, ки дар байни маҷрӯҳон дар майдони ҷанг афтада буд, пайдо кунам ва ба ӯ об диҳам. Вақте ӯро пайдо кардам, ки мушриф бар мавт ва дар ҳоли назъ (ҷондихӣ) буд.

Гуфтам:

- Мехоҳӣ ба ту об диҳам? Бо ишора гуфт:

- Бале, иттифоқан дар ин ҳангом садои нолае ба гӯшаш расид. Аз ин хотир ишора кард, то обро ба он касе диҳам, ки нола мекунад. Дидам он кас, ки нола мекунад, Ҳишом ибни Ос аст. Иттифоқан, ӯ ҳам дар ҳамин вақт садои нолаи дигаре шунид ва аз қабули об худдорӣ намуд ва ишора кард:

-Обро ба касе бирасонам,ки нола мекунад. Рафтам то ба ў бидиҳам, вале то расидам, фавт карда буд. Аз ин рӯ баргаштам, то ба Ҳишом бирасонам. Дидам ў низ дар ҳамин фосила вафот ёфта аст. Рафтам то обро ба писари амуям бирасонам, дидам, ки ў низ фавт (вафот) карда аст, Худо раҳматашон кунад. Дар баъзе таърихҳо айни ин мочаро нақл шудааст, ки мегӯянд: Ин се нафар маҷруҳон Иқрима, Ҳорис ибни Ҳишом амаки Иқрима ва Айёш ибни Рабаи бародари модарии Ҳорис ибни Ҳишом будаанд, вале ин ривоят саҳеҳ нест, зеро Иқрима ва писараш Умарро пас аз хотимаи ҷанг дар охири нафас ба назди Холид ибни Валид, ки дар хаймаи худ буд, оварданд. Холид аз диданашон дар ин ҳолат, хеле ғамгин гардид, зеро ин ду нафар аз ҷанговарон ва саворакорони варзида ва бетарс буданд. Холид сарашонро ба рӯи зонуи худ гузошт ва об дар даҳонашон рехт ва ҳар ду дар ҳамон ҷо ҷон супурданд ва рӯҳи покашон ба олами улвӣ парвоз намуд.

Барканории Холид аз аморати лашкар

Ҳондем, ки Холид пас аз вуруд ба Ярмак то як моҳ авзои он ҷоро баррасӣ ва дар фикри нақшаи ҷангии худ буд ва ҳеч гуна бархӯрди ҷиддӣ бо душман надошт. Дар ин асно ҳазрати Абубақр (р) дар Мадина вафот ёфта ва ҳазрати Умар ибни Хаттоб (р) ба ҷои ў ба хилофат расид. Ҳазрати Умар (р) фардои он шабе, ки Абубақр (р) вафот ёфт, вафоти ўро тавассути ғуломи худ Ярфо ва ҳамчунин барканории Холид ва насби Абуубайда ба ҷои ўро ба василаи Маҳмия ибни Зайнам ва Шаддод ибни Ивси Ансорӣ дар номае ба Абуубайда иттилоъ дод.

Баъзе аз ривоятҳо инро мерасонад, ки фиристодагони ҳазрати Умар (р), ки ҳомили ҳукми барканории Холид буданд, субҳи рӯзе, ки набарди Ярмак даргирифта буд ва

мусалмонон ба шиддат саргарми чанг буданд, ба ончо расиданд ва фармони Умар (р) -ро ба Абууайда таслим намуданд, вале Абуубайда ин фармонро то поёни чанг ва фатҳи комили мусалмонон назди худ нигоҳ дошт. Ҳамчунин вафоти Абубакр (р)-ро ба касе изҳор надишт ва ҳамин ки мусалмонон ба пирӯзии қатъӣ расиданд, мазмуни номаи ҳазрати Умар (р)-ро ба Холид иттилоъ дод ва мавзӯи онро ва хабари вафоти Абубакр (р)-ро ба лашкар эълон намуд. Аз ин пас фармондеҳии кулли лашкарро ба ҷои Холид ба ӯҳда гирифт.

Баъзе дигар мегӯянд Абуубайда мазмуни номаи ҳазрати Умар (р) -ро пас аз фатҳи Ярмук низ ҳамчунон назди худ махфӣ нигоҳ дошт ва камокон таҳти фармони Холид озими душман гардид. Ҳамин ки ончо низ фатҳ ва ба тасарруфи комили мусалмонон даромад, хабари фавти Абубакр (р) ва фармони Умар (р)-ро дар бораи барканории Холид эълон намуд ва фармондеҳии кулли лашкари исломро ба ӯҳда гирифт.

Доктор Муҳаммад Ҳусайни Ҳайкал донишманди мисрӣ дар китоби худ ба номи «Алфоруқ» мегӯяд: «Ба назари ман дурустар аз ҳамаи ривоятҳо ин аст, ки Абуубайда хабари барканории Холидро ба касе нагуфт ва чанд рӯз онро пинҳон намуд ва дар ин бора фикр кард, ки чи бояд кунад ва чи гуна онро ифшо намояд, дар ин асно хабари вафоти Абубакр (р) дар байни лашкар паҳн гардид ва хабардор шуданд, ки ҳазрати Умар (р) ба хилофат расида аст.»

Холид аз собиқае, ки байни ӯ ва ҳазрати Умар(р) вучуд дошт, эҳсос мекард, ки ӯро аз фармондеҳии кулли лашкар барканор хоҳад кард, аз ин хотир ин мазӯро бо баъзе аз ашхоси боварии лашкар ва наздикони худ дар миён гузошт. Шояд бо Абуубайда ҳам дар ин бора музокира

карда бошад ва Абуубайда дар ин фурсати муносиб фармони Умар (р) -ро ба ӯ иттилоъ дода бошад.

Ба ҳар ҳол, Холид тибқи фармони Умар(р) аз сарфармондеҳии лашкар барканор гардид, вале ӯ касе набуд, ки аз ин пешомад дилтанг шавад ва биранҷад. Ӯ барои ризои Худо ва нафъи мусалмонон кор мекард, на риёе дошт, на тафохуре мекард ва на баҳраи моддие ба нафъи хусусии худ бар медошт. Холид(р) пас аз ин бо майлу рағбат таҳти амри Абуубайда(р) кор мекард ва фармондеҳии яке аз гурӯҳои лашкарро ба ӯҳда гирифта буд ва анҷоми вазифа менамуд. Абуубайда (р) низ онгоҳ ки Абубакр (р) ӯро аз фармондеҳи кулли ҳамин лашкар маъзул ва Холид (р)-ро ба ҷояш гузошт, наранҷид ва бо хотири болида таҳти фармони Холид анҷоми вазифа намуд. Тибқи дастури Холид роҳбарии қисмати қалби лашкари мусалмононро дар Ярмук ба ӯҳда гирифт ва ба сифати як фармондеҳи ҷузъӣ кор кард.

Чун тағйири фармондеҳии кул аз Холид ба Абуубайда пас аз пирӯзии қотеъи мусалмонон сураат гирифт, дар низом ва нишоти лашкари ислом ҳеҷ гуна асари номатлубе ба бор наёвард ва чун пештара дилгарми кор буданд.

Холид чӣ касе буд ва чӣ гуна мусалмон шуд?

Ҷавоби саволи аввалро аз он чи ки то ин ҷо дар боби футухоташ дар Ироқ ва Шом хондем, ба дурустӣ дар меёбем, зеро дидем, ки чи гуна амири басир ва фармондеҳи донову забардасти ҷангӣ буд. Дар тамоми ҷангҳо ҷуз фатҳу пирӯзӣ надошт. Ҳатто дар ҷанги Ухуд замоне, ки ҳанӯз мусалмон нашуда буд ва фармондеҳи гурӯҳи саворкорони Қурайшро ба ӯҳда дошт, ӯ буд ки моҳирона дар як фурсати муносиб аз пушти сар бар мусалмонон тохт ва саҳнаи ҷангро ки дар аввали кор ба

наъфи мусалмонон буд ва тақрибан ба нафъи мусалмонон хотима ёфта буд, тағйир дод ва бар мусалмонон ғолиб гардид. Ў буд, ки тақрибан тамоми қисмати ҷанубии Фурот аз хоки Ироқро фатҳ кард. Ҳамчунин ў буд, ки тибқи нақшаи моҳиронае бар лашкари Рум дар Ярумук пирӯз гардид ва ба ин тарз роҳи пешрафтро барои бақияи футуҳот дар Шом ва Фаластин ҳамвор ва осон намуд.

Ҷавоби саволи дуввумро аз худи Холид (р) мешунавем, ки мегӯяд: «Ҳамин ки Худо хост маро ба саодат бирасонад, муҳаббати Расулу-л-лоҳ (с) ва рағбат ба дини исломро дар қалбам афканд.

Рӯзе ки Расулу-л-лоҳ (с) пас аз сулҳи Ҳудайбия барои анҷом додани умраи қазой ба Макка омад, бародарам Валид, ки қаблан мусалмон шуда, ба Мадина ҳичрат карда буд, ҳамроҳи мусалмонон дар канори Расулу-л-лоҳ (с) ба Макка омада буд. Ў маро хост, вале ман он рӯз дар Макка набудам, аз ин хотир номае ба ин мазмун бароям навишт:

«Бисмилоҳир раҳмонир раҳим. Аммо баъд, ман хеле таъачҷуб мекунам, ки ту бо ин ақл ва маърифате, ки дорӣ, худро аз ислом дур медорӣ. Расулу-л-лоҳ(с) аз ман чӯёи ту шуд ва фамуд Холид кучо аст? Ман арз кардам, ки Худо ўро меоварад. Расулу-л-лоҳ (с) фармуд: Оё чунин шахсияте пай ба ҳақ намебарад? Эй бародарам! Акнун дарёб он чиро, ки то кунун аз даст додӣ».

Холид мегӯяд: Ҳамин ки номаи бародарам ба дастам расид беш аз пеш ба дини ислом моил шудам ва махсусан хушҳол шудам, ки Расулу-л-лоҳ (с) чӯёи ман шуда аст. Аз ин хотир тасмим гирифтам, ки аз Макка ба Мадина назди Расулу-л-лоҳ (с) равам. Хостам барои худ рафиқ ва ҳамсафар пайдо кунам. Аз ин хотир ин матлабро назди Сафвон ибни Умайя дар миён гузоштам. Ў пас аз андаке тафаккур ва андеша мувофиқат намуд. Қарор гузоштем дар

чоё ба номи «Яъҷач», хоричи шаҳри Макка мулоқот ва бо ҳам раҳсипори Мадина шавем. Итифоқан дар роҳи худ бо Амр ибни Ос бархурд кардем. Маълум шуд ки ў низ монанди мо ҳидоят ёфта, мехоҳад ба Мадина равад. Аз ин хотир ҳар се нафар бо ҳам ба роҳ афтодем. Дар моҳи сафари соли ҳаштуми ҳиҷрат ба Мадина расидем. Расулу-л-лоҳ (с) аз хабари вуруди мо хушҳол шуда буд ва дар интизори мо нишаста буд. Холид меғӯяд: -Пас аз вуруд ба Мадина назди Расулу-л-лоҳ (с) шитофтем. Ҳамин ки маро аз дур дид, ҳамчунон ба рӯям табассум ва лабҳанди шодмонӣ мезад, то бар хузураш машарраф шудам ва ба унвони набии Худо бар он ҳазрат салом намудам ва шаҳодат арз карда, гуфтам:

-Ашҳаду ан ло илоҳа илла-л-лоҳ ва ашҳаду анна Муҳаммадан Расулу-л-лоҳ.

Расулу-л-лоҳ (с) фармуд: Худоро меситоем, ки туро тавфиқ дод ва ба дини ислом роҳнамоӣ фармуд. Медонистам дар ту ақле аст, ки умедвор будам, туро чуз ба роҳи хайр набарад.

Холид арз мекунад: Аз гузаштаи худ ки алайҳи (зидди) Расулу-л-лоҳ (с) қиём ва бар зидди ислом иқдом намуда ва ба ҷанг пардохта, бимнок аст. Расулу-л-лоҳ (с) мефармояд: Дини ислом осори аъмол ва гуфтори бади ҳар касро, ки дар замони куфр аз ў сар зада аст, маҳв мекунад ва сипас мефармояд: Худоё барои Холид ибни Валид корҳоеро, ки бар зидди ислом анҷом додааст, бибахш». Чунон ки мебинем Холид дини исломро ба майлу рағбат қабул намуд ва чунон ки Расулу-л-лоҳ (с) фармуд:

«Ақле дошт, ки ўро ба роҳи ҳақ кашонид».

Мусалмонон аз қудум ва исломи Холид басо хушҳол шуданд, зеро ўро ба хубӣ мешинохтанд ва медонистанд, ки ў дар майдони ҷанг чи кас аст.

Холид пас аз исломи худ дар лашкаркашӣ барои фатҳи Макка дар канори Расулу-л-лоҳ (с) буд. Расулу-л-лоҳ (с) ўро ба фармондеҳии қисмати майманаи лашкари ислом, ки аз афроди қабоили Аслам ва Музайна ва Ҷухайна ва дигарон ташкил ёфта буд ва ҷуз як фармондеҳи моҳир наметавонист онҳоро роҳбарӣ кунад, муфтахир фармуд ва парчами ифтихори ин қисматро ба дасти мубораки худ ба дасташ супурд.

Ҳамчунин Холид дар ҷанги Ҳунайн ва Тоиф ифтихори хузур дошт. Ў дар сафҳои мусалмонон бо гурӯҳе таҳти фармонаш бо душманони дин ҷангид ва ҷунон ки қаблан фаҳмидем ва баъдан дар ин китоб хоҳем дид, пас аз вафоти Расулу-л-лоҳ (с) бо камоли ихлос ва фидокорӣ дар роҳи ризои Худо барои нашри дини ислом ва набард бо душманон пардохт ва маҳорат, кордонӣ ва шуҷоату басираташ дар нақшакашӣ ва амалиёти ҷангӣ мавриди қабули дўсту душман гардид. Ҳазрати Абубакр (р) ўро хеле хуб шинохта буд ва яқин дошт, ки ў беҳтар аз ҳар кас метавонад аз ўҳдаи лашкаркашӣ ва набард бо лашкари муқтадири Рум барояд. Ба ин ҷиҳат буд, ки фармондеҳии лашкари исломро дар Шом аз Абуубайда (р), ки гарчи марди ҷангӣ буд, ва маҳорат дошт, вале нармхў буд, ба Холид, ки дар худ шиддати амал дошт, воғузур намуд ва ҷунон ки хондем мусалмононро бо пирўзӣ расонид. Лашкари Румро торумор намуд. Баъдан ҳам бо он ки ба фармони Умар (р) аз фармондеҳии кулли ҷабҳаи Шом барканор гардид, аслан дилсард нашуд ва камтарин танбалӣ ва сустӣ дар ў роҳ наёфт. Дар ҷангҳои баъдии Шом таҳти фармони Абуубайда (р) ба симати (сифати) як фармондеҳи ҷузъ фидокорӣ намуда, мечангид ва пешравӣ мекард. Дар ин ҳол боз ҳам мусалмонон аз ў бениёз набуданд ва аз раъй (фикр) ва назараш истифода

мекарданд ва дар мушкилоти ҷангӣ, ки пеш меомад, назарашро меҳостанд ва он чи назар меод ба кор мебастанд ва хайр меиданд. Ҳатто худ Абуубайда (р) ҳам бо он ки фармондеҳи кулли қувваҳои ҷабҳа буд, дар умури муҳимме, ки руҳ меод, бо ӯ машварат менамуд ва ба он чи раӣ меод, амал мекард.

Оре, Холид пас аз ин ҳам ба пешравиҳои худ дар ҳоки душман идома дод то он ки ба шаҳри муҳим Қансирин аз тавобеҳи Ҳалаб расид ва чун хабари рашодат ва шахомат ва пешравиҳои Холид ба ҳазрати Умар(р) расид, таҳсинқунон фармуд: «Худо раҳмат қунад Абубакрро, ӯ беҳтар аз ман мардумро мешинохт.»

Холид дар соли 22-юми ҳиҷрӣ дар шаҳри Ҳалаб шаҳре, ки худаш қаблан фатҳ карда буд вафот ёфт ва дар ҳамон ҷо ба хок супорида шуд. Акнун қабраш дар он ҷо маъруф аст ва мардум онро зиёрат мекунанд.

Холид дар бемории маргаш мегуфт:

«Дар хеле аз майдонҳои ҷанг, ҷангидам. Дар баданам як ваҷаб (ҷо) нест, ки асаре аз зарбати шамшер ё пайи найзае надошта бошад ва инак бар рӯи бистар дар хона мемирам. Вой бар буздилоне, ки аз майдони ҷанг гурезонанд ва аз марг тарсон». Холид пеш аз маргаш васият кард, ки тамоми аслиҳа ва аспашро ба халифаи мусалмонон ҳазрати Умар ибни Ҳаттоб (р) бидиҳанд ва доданд.

Гуфтем лашкари ислом дар Ярмак таҳти фармондеҳии Холид ба пирӯзӣ расид ва сипоҳи Румро торумор намуд ва онҳоро то шаҳри Димишқ таъқиб намуд. Бозмондагони онҳо ба шаҳри Димишқ паноҳ бурданд ва мутаҳасин (қалъанишин) гардиданд ва Холид ба фармони Умар ибни Ҳаттоб (р) аз фармондеҳии лашкар барканор ва Абуубайда ба ҷои ӯ мансуб гардид.

Пас мо акнун лашкари исломро дар ҳамин ҳоли нишотангезашон дар ин чо ба ҷой мегузorem то мучаддадан дар шарҳи таърихи ҳазрати Умар ибни Хаттоб(р) халифаи дуввум боз ба ин чо баргардем ва футуҳоти дурахшони баъдии онҳоро ба қалам оварем ва ба иттилои хонандагони азиз бирасонем.

Пас ҳоло меравем ба баҳс дар мазӯи аслии худ, яъне идомаи шарҳи таърихи ҳазрати Абубакр, ки футуҳоташ дар ҳамин чо хатм мегардад.

Хилофати ҳазрати Абубакр (р)

Дар ҳамон рӯзе, ки ҳазрати Расулу-л-лоҳ вафот ёфт, ҷамоате аз ансор яъне мусалмонони аҳли Мадина аз ду тоифаи Авс ва Хазраҷ дар маҳаллаи хазраҷиҳо ба номи Сақифаи бани Соида Сақифа ҷойгоҳ ва макони сарпӯшидаеро мегуфтанд, ки мардуми қадим дар маҳаллаи худ месохтанд ва дар лаҳзаҳои даркорӣ он чо ҷамъ мешуданд ва дар корҳои муҳим ва мушкилоти ҳамагонӣ бо якдигар гуфтугӯ ва мақсадгузорӣ мекарданд. иҷтимоъ намуданд, то аз миёни худашон яъне ансор халифае барои мусалмонон баргузинанд.

Саъд ибни Убода раиси тоифаи Хазраҷ дар байни онҳо ба по меистад ва мегӯяд: «Эй ҷамоати ансор, дар дини ислом собиқа ва фазилате доред ки ҳеҷ қabilaи дигаре, надорад. Худои азза ва ҷал бо шамшерҳои шумо барои паёмбараш заминро аз хуни душманон рангин сохт. Қабिलाҳои араб ба василаи шамшерҳои шумо барои паёмбараш гардан ниҳоданд. Худо ўро дар ҳоле аз миёни шумо гирифт ва ба назди худ фаро хонд, ки аз шумо розӣ ва хушнуд ва ҷашми муборакаш ба шумо рӯшан буд (яъне аз шумо хурсанд буд). Пас ин амр (хилофат)-ро сахт ба даст

бигиред, чунки ин ҳақ ба шумо беш аз дигарон мерасад ва шумо нисбат ба ин амр беҳтар аз дигаронед.»

Гӯё хутбаи Саъд дар қулуби ансор ба хубӣ таъсир менамояд, зеро он чи аз авсофи онҳо дар хутбаи худ гуфта буд, ҳақиқат дошт, вале бояд фаҳмид, ки он чи ба он тасреҳ карда буд, наметавонист онҳоро нисбат ба бадаст овардани мақоми хилофат аз дигарон беҳтар бидонад, зеро хилофат амре аст сиёсӣ ва гарчи бо авсофе, ки гуфта буд, мубойанат (чудост носозгорӣ) надорад, вале лозимаи он нест. Ба ҳар чихат, ансор пас аз ин хутбаи ҳаяҷоновар, мехостанд Саъдро ба хилофат баргузинанд то бо ӯ байъат кунанд. Агар Абубақр, Умар ва Абуубайда ибни Ҷарроҳ (р) аз мочаро иттилоъ намеёфтанд ё андаке дертар ба он чо мерасиданд, мардум бо ӯ байъат мекарданд ва кори хилофат яқсара мешуд ва чунон, ки баъдан баён мешавад, оқибати бисёр хатарноке ба бор меовард, зеро қабоили араб чуз сарварӣ ва аморати Қурайшро намепазируфтанд ва аз ҳамин чо ихтилофи калима пайдо ва натиҷаи кор ба низоъи дохилӣ мекашид. Чун Абубақр, Умар ва Абуубайда (р) аз иҷтимои ансор ва мақсудашон аз ин иҷтимоъ хабар ёфтанд, бедаранг ба назди онҳо шитофтанд ва ҳамин ки ба онҳо расиданд, Абубақр (р) дар байни онҳо ба по хост ва матолиберо гуфт, ки ҳадафи тамоми муҳочирон буд:

«Албатта, Худои аzza ва чал Муҳаммадро барои роҳнамой ва таблиғи дини ҳақ ба рисолат барангехт. Ӯ мардумро ба сӯи дини ислом даъват фармуд. Худо рӯйхо ва дилҳои моро ба сӯи он чи ки даъват фармуд ҷалб сохт ва мо ҷамоати муҳочирон аввалин касоне будем, ки дини Худоро пазируфтем. Тамоми мардум баъд аз мо мусалмон шуданд. Мо хешони Расулу-л-лоҳ (с) ҳастем ва илова бар ин аз ҳайси бисёрии насаб то он чо бартарем, ки ҳеч қабилае аз қабоили араб нест, магар ин ки барои Қурайш дар онҳо

фарзанде мутаваллид гардид (яъне бо тамоми қабоиلى араб пайванди хешӣ ва қавмият дорем). Ростӣ қавм ва қабоиلى араб аморат ва хилофатро нахоҳанд шинохт ва қабул нахоҳанд кард, чуз барои ин ҷамоат (Курайш). Шумо ҷамоати ансор ба Худо қасам он касоне ҳастед, ки муҳочиронро (дар шаҳри худ ва дар хонаҳои худ) ҷой додед ва расули Худоро дар паноҳи худ гирифта ёрӣ кардед. Дар пешрафти дини Худои азза ва ҷал дар ғаму шодӣ ҳамкор ва шарики мо будед. Пас, шумо маҳбубтарин ва гиромитарин мардум ҳастед ва месазад, ки ба қазо ва қадари Худо ва таслим дар баробари амри Худо ва низ дар он чи ки Худо ба шумо ва бародарони муҳочиратон дода аст, розӣ шавед. Ҳасад наварзед. Шумо касоне ҳастед, ки аз худ гузаштед ва дигаронро дар ҳангоми зарурат ва эҳтиёҷ бар худ авлотар доштед. Ба Худо қасам, шумо ҳамеша бародарони муҳочиратонро нисбат ба дорони худ мақаддам медоштед. Пас беҳтар месазад, ки ихтилоф дар ин амр аз дасти шумо сар назанад ва аз ҳасодат нисбат ба амри хайре, ки Худо ба онҳо дода аст, дур шавед. Мо муҳочирон амирон хоҳем буд ва шумо ансор вазирони мо. Ҳеҷ машварате бидуни даҳлати шумо сурат нахоҳад гирифт ва ҳеҷ амре бидуни ширкати шумо анҷом нахоҳад ёфт. Аз шумо мехоҳам, то бо Абуубайда ё Умар ибни Хаттоб (р) байъат кунед, чунки ҳар як аз онҳо аҳлияти ин корро доранд.»

Хутбаи Абубакр, ки ҳам ҳақиқат дошт ва ҳам бо меҳрубонӣ ва мулотифат (лутф) баён намуд ва ҳам ҳуқуқи муҳочирон ва авлавияти онҳоро барои хилофат тавзеҳ дод ва ҳам ҳаққи маънавий ва авсофи ансорро ҳифз намуд ва онҳоро ба вазорат дар хилофат пазируфт, қулуби ансорро нарм ва онҳоро хеле таҳти таъсир қарор дод. Гӯё дар тоифаи Хазраҷ беш аз Авс муассир шуда, зеро Қайс ибни Саъид яке аз сарваронашон фавран бархоста мегӯяд: «Эй

ҷамоати ансор, агар мо аҳли фазилат ва набард ва собиқаи неку дар ин дин будем, ба Худо қасам чуз ризои Худо ва итоати набии хеш чизе нахостем, пас барои мо намесазад, ки худро аз ин ҷиҳат бар мардум бартар бидонем, мо аз ин бобат толиби матоъ ва мансаби дунявӣ нестем, чунки Худо бар мо миннат дорад (ки моро муваффақ фармуд). Бидонед, ки Муҳаммад (с) аз Қурайш аст ва қавмаш ба ин амр (хилофат) ҳақтар ва беҳтаранд. Ба Худо қасам, Худо ҳаргиз маро нахоҳад дид, ки дар ин амр бо онҳо низоъ ва кашмакаш кунам. Аз Худо битарсед ва бо онҳо низоъ ва мухилофат накунад».

Дар ин асно тоифаи Авс, ки гӯё барои худ эҳсоси хатар мекарданд ба яқдигар гуфтанд: «Ҳаргоҳ касе аз қабилаи Хазраҷ ҳарчанд як бор ба хилофат бирасад барои онҳо ин фазилат ва ифтихор то абад барқарор хоҳанд монд ва ҳаргиз шуморо дар қорашон шарик нахоҳанд кард. Бархезед ва бо Абубақр (р) байъат кунед».

Ҳазрати Умар (р) дар ҷавоби Абубақр (р) ки дар охири хутбаи худ фармуд, бо Абуубайда ё Умар, ки ҳар ду аҳлиятдоранд, байъат кунед, гуфт:

-Паноҳ мебарам ба Худо аз ин ки чунин шавад (яъне, яке аз ду нафари мо халифа шавад) ва ҳоло он ки ту бо ин фазоиلى барҷаста дар байни мо бошӣ. Ту ба ин амр аз мо ҳақтарӣ. Чунки аз мо (ҳамаи мардум) зудтар ба дӯстӣ бо Расулу-л-лоҳ (с) мушарраф шудӣ ва аз ҳайси базли (сарфи) мол дар роҳи дини Худо аз мо беҳтар ва бартарӣ. Ту дар байни муҳочирон беҳтарин ҳастӣ ва аз ду нафаре, ки дар сафари хичрат дар ғор буданд, ту нафари дуввум ҳастӣ. Туи ки барои имомати намоз ҷойгузини Расулу-л-лоҳ (с) шудӣ. Намоз беҳтарин аркони дини ислом аст. Пас бо ин васф чи касеро месазад, ки аз ту пештар шавад. Ту бояд ҷонишини

Расулу-л-лоҳ (с) шавӣ, пас мо бо беҳтарин касе, ки Расулу-л-лоҳ (с) ўро аз миёни ҳамаи мо бештар дўст медошт, байъат мекунем. Дастатро бидеҳ то бо ту байъат кунам.»

Аз хутбаи Қайс (р) ва хутбаи ҳазрати Умар (р) мефаҳмем, ки замина барои байъат (аҳд) бо Абубакр (р) ба хубӣ фароҳам ва мавриди мувофиқати ин ҷамъият, ки ҷанбаи шўро дошт, воқеъ гардида аст, зеро бузургони ҳар ду тоифаи ансор аз Авс ва Хазраҷ (ба ҷуз Саъд ибни Убода) ба далелҳои Абубакр(р) қонеъ шуданд, вале баъзе аз ҷавонони мутаассиби Хазраҷ, ки дар ақаллият буданд, қабл аз анҷом ёфтани байъат ба мухилофат бархоста, мехостанд хилофат дар тоифаи худашон бошад. Аз ин саббаб ҷанҷол ва низоъ ба роҳ андохтанд ва кор ба ҷое расид ки Ҳаббоб ибни Мунзири хазраҷӣ дар он маҷлис шамшер кашид ва агар фавран шамшерро аз дасташ намегирифтанд ва касе аз ҳозирон маҷрўҳ мегардид, балво ва фитнае рух меод, ки бадии оқибаташро ҷуз Худо касе намедонист, ки чи гуна ва ба кучо мекашид. Хулоса лаҳзаи хеле буҳронӣ ва хатарнок паид омад, ки мумкин буд иттиҳод ва ягонагии мусалмонон, ки Расулу-л-лоҳ (с) дар миёни онҳо ба вучуд оварда буд ва онҳоро бародари ҳам карда буд, барҳам хурад ва дар натиҷа ҳастии дини ислом, ки душманон дар каминаш буданд, дар хатар афтад.

Ҳазрати Умар(р) ин доҳии бузурги иҷтимоӣ ва ин нобиғаи сиёсии ислом дарёфт, ки фитнаи бузурге дар шарафи таквин ва пайдоиш аст ва ҷуз бо хотима додан ба амри хилофат ва қарор гирифтани мардум дар муқобили амри анҷомёфта, ҳеҷ илоҷе надорад. Ў фаҳмид, ки аксарият ба иттифоқи ҳозирон дар Сақифа, моил ба байъат бо Абубакр (р) ҳастанд. Аз ин хотир ҳар гуна фурсатеро аз дасти фитна ва ошўб гирифт ва хитоб ба Абубакр (р) карда, гуфт:

«Дастатро бидех, то бо ту байъат кунам».

Ҳазрати Умар (р) ба дин сон даст ба дасти Абубакр (р) дод ва ба унвони хилофат бо ӯ байъат фармуд. Пас аз ӯ мардум ба Абубакр (р) рӯй оварда яке пас аз дигаре бо ӯ байъат карданд.

Фардои ин рӯз низ ҳазрати Абубакр (р) барои байъати умумии мардум дар масҷиди Расулу-л-лоҳ (с) ва бар минбари Расулу-л-лоҳ (с) нишаст. Аммо қабл аз ин ки шурӯъ ба суханрони намояд, ҳазрати Умар (р) дар паҳлӯи минбар истод ва пас аз ҳамди Худо чунин гуфт: «Албатта Худо умури шуморо ба касе воғузур намуд, ки беҳтарини шумо ва рафиқи Расулу-л-лоҳ (с) ва шахси дуввум аз ду нафар аст, ки дар ғор буданд, пас бархезед ва бо ӯ байъат кунед.

Онгоҳ мардум ба тарафи минбар шитофта бо майлу рағбати комил бо ҳазрати Абубакр (р) байъат намуданд. Бо ин байъати умумие, ки пас аз байъати аҳли шӯро дар Сақифа анҷом гирифт, хилофати Абубакр (р) мавриди мувофиқат ва дастгирии аксарияти онон ва иттифоқи уммати Муҳаммад (с) иборат аз муҳочирон ва ансор қарор гирифта ва ӯ ба унвони халифаи аввали Расулу-л-лоҳ (с) зимоми ҳукумати исломиро ба даст гирифт, ба тавре, ки дар ин китоб хоҳем дид чи баракате барои мусалмонон ва дини ислом дар бар дошт.

Аввалин хутбаи халифаи мусалмонон пас аз интиҳоб

Ҳазрати Абубакр (р) пас аз ин байъат, ки каме қабл аз вақти зуҳр (пешин) хотима ёфт, рӯи минбари Расулу-л-лоҳ (с) ба по истод ва пас аз ин ки Худоро ситоиш кард ва паёмбарашро сутуд, чунин гуфт: «Эй мардум, ростӣ ман акнун ҳукмфармой шумо шудам, вале намехоҳам аз ин

чиҳат, ки ҳукмфармо ҳастам, худро беҳтар аз шумо бидонам. Пас ҳаргоҳ дар анҷоми корҳоятон хуб кор кардам, маро ёрӣ кунед ва ҳаргоҳ бад кор кардам, маро ба роҳи рост роҳнамоӣ кунед. Ростӣ амонат аст (бояд онро риоят кард) дурӯғ хиёнат аст (бояд аз он парҳез кард). Ҳар заиф ва нотавон аз шумо назди ман қавӣ ва тавоно аст, то он гоҳ, ки иншоаллоҳ ҳаққашро аз ситамкор гирифта, ба ӯ бозгардонам ва баракс ҳар шаҳси қавӣ аз шумо назди ман заиф ва нотавон хоҳад буд, то он ки иншоаллоҳ ҳақи ситамдидагонро аз ӯ боз ситонам. Ҳар қавме, ки сустӣ намоянд ва аз мубориза дар роҳи Худо даст бикашанд, ҳатман Худо онҳоро хор ва залил хоҳад фармуд. Ҳаргоҳ фаҳшо ва маъсият ривоч ёбад, Худованд қатъан онҳоро ба балои оми худ гирифтдор хоҳад сохт. Маро фармон баред модом ки Худо ва расули Худоро фармон барам ва ҳаргоҳ бар хилофи ҳукми Худо ё муҳолифи амри расулаш амал намоям, ҳақ надорам маро фармон баред.

Чун дар ин ҳангом вақти намози зуҳр расида буд, дар охири хутбааш фармуд:

-Барҳезед барои намозатон, Худо шуморо ба раҳмати худ гирад.

Таҳлили мўхтавои хутбаи Абубакр(р)

Ин хутбаи таърихӣ аввалин хутбае аст, ки аввалин халифа ва фармонравои ҳукумати исломӣ пас аз вафоти Расулу-л-лоҳ (с) дар аввалин иҷтимои мусалмонон дар масҷиди Мадинаи мунаввара рӯи минбари муқаддаси расули Худо иброз ва ҳатти машӣи сиёсии худро баён кард. Дар ин хутба ба ҳубӣ дида мешавад, ки халифаи мусалмонон ҳукумати исломиро комилан бар асоси демократия ва адолати иҷтимоӣ қарор дода аст, зеро:

Аввал: Мебинем, ки халифа ошкоро дар ин чамъомад меғӯяд: (Бо он ки фармонравои шумо ҳастам, вале худро аз ҷиҳати ин мақом ва мансаб беҳтар аз шумо намедонам).

Дуом: Худро мутеи қонуни ислом (Қуръони Худо ва суннати Расулу-л-лоҳ (с)) медонад на ҷабркунанда ва диктотур. Аз ин хотир ошкоро ба уммат ҳақ дода, то бар аъмолаш на танҳо назорат намоянд, балки амалан даҳолат кунанд. Чунон ки меғӯяд: Ҳаргоҳ (дар иҷрои умури уммат) бар тибқи аҳкоми Худо ва расулаш амал кунам, маро ёрӣ кунед ва дар ғайри ин сурат ҷилавгирӣ намуда, роҳнамоиям кунед.

Саввум: Умматро то онҳо вазифадор ба иттиботи амри худ намуд, ки ӯ тибқи қонуни ҳукумати ислом амал намояд, на худӯҳона ва бар тибқи ҳавои майли шахси худаш. Чунон ки дар хутбаи худ меғӯяд: (Маро фармон баред модом, ки Худо ва расулашро фармон барам.)

Халифа дар ин хутба ҳам умматро мукаллаф намуд, то мутеи халифа бошанд ва ҳам ба онҳо ҳақ дод, то ба кораш назорат ва муҳофизат намоянд, то он ки умури умумии уммати Муҳаммад (с) мувофиқи қонуни ҳукумати исломӣ анҷом ва раванг гирад ва ҳаргоҳ дар қорре бар ҳилофи қонун рафтор намояд, дасташро гирифта монед шаванд.

Чаҳорум: Афроди умматро аз ҳайси ҳуқуқи маданӣ дар муқобили қонун ва адолат баробари ҳам доништа аст, то он ҷо, ки меғӯяд: Барои татбиқи ҳақиқат ва рафъи зулм фарқе намедонад, ки ситамгар тавоно бошад ва ситамдида нотавон, ё баракси он бошад, зеро асоси судури ҳукм, қонун ва адолат аст. Ҳадаф аз судури ҳукм иҷрои адолат ва муҳофизати ҳуқуқи афроди уммат аст ва он ҷи набояд дар ин бора ба назар овард, ҳамон тавон ва нотавонии тарафайни қазия аст.

Панчум: Барои ҳифзи ҳуқуқ ва корҳои ҷамъият ва муҳофизати дин ва посдори аз марзҳои кишвар ва густариши адолати иҷтимоӣ ва наشري дини Худо, уммати Муҳаммадро ба шучоат ва салаҳшурӣ даъват ва тарғиб менамояд, бидуни он ки дар иҷрои ин амри муҳимме, ки бақо ё аз кор рафтани халифа дар ихтиёри ин қудрат қарор мегирад, худ ва барои бақои худ шароите пешбинӣ намояд, то шолудаи (бунёд, асос, поя) бақои худро зери сояи ин қудрат мустаҳкам кунад. Зеро мусаллам аст, ки ҳамин қувва аст, ки агар хост халифа бимонад, хоҳад монд ва ҳаргоҳ ирода кунад набошад, наметавонад бимонад.

Халифаи мусалмонон дар охири хутбаи худ комилан дилбастагии худро нисбат ба уммат нишон медиҳад. Онҳоро ба ахлоқи ҳасана даъват менамояд. Аз дурӯғ ки фасоди фардӣ ва иҷтимоии зиёде дар бар дорад, барҳазар медорад. Онҳоро ба ростгӯӣ, ки яке аз хасоиси азими инсонӣ ва маншаи ҳусули итминон ва лозимаи ҳаёти ҳар фард ва ҳар қавме аст, тарғиб менамояд ва ба илова авоқибӣ хонумонсӯзи фаҳшо ва маъсиятро ба онҳо таззакур медиҳад, то бипарҳезанд ва бад-инсон ҷомеаи исломӣ, як ҷомеаи фозила ва ораста ба камолоти инсонӣ, ҷомеае, ки шоистаи ҳаёти матлуб ва қобилияти таҳаррик, тараққӣ ва пешрафт дошта бошад, дар байни худ ба вучуд оваранд.

Дар ин ҷо:

Дар ин ҷо андаке тааммул мекунем ва аз худ мепурсем: Оё хилофати ҳазрати Абубақр(р) бар асоси шӯро анҷом гирифт? Оё ин мочаро, ки дар Сақифаи Бани Соида сурат гирифт ва мунтаҳӣ ба байъат бо он ҳазрат гардид (шӯро) маҳсуб мешавад ва барои интиҳоб ва таъини халифаи мусалмонон кофӣ буд?

Оре, хилофати ҳазрати Абубакр (р) бар асоси матини шўро сурат гирифт ва он чи дар Сақифа гузашт, (шўро) буд. Ин шўро чунон ки баён мешавад, комилан саҳеҳ ва барои интихоби халифа ва байъат бо ӯ кофӣ буд.

Возеҳ аст, ки шароит ва дастурамали шўро ҳамеша бояд мутобиқи масолеҳ ва муқтазоёти замонӣ ва маконӣи ҳар миллате қабул ва тадвин гардад ва низ мусаллам аст ки масолеҳи ҳар миллате дар тўли таърихи вучудашон яксон нест, балки бо тараққӣ ё таназули авзоъ ва аҳволи иҷтимоии онҳо ва бо шиддат ва заъфи салоҳи маънавӣ ва амонат ва дурусткориҳои онҳо махсусан бо тафовути мизони шоистагӣ ва маориф ва маълумоти онҳо фарқ мекунад, аз ин рӯ барои ҳеҷ миллате имкон надорад нисбат ба ҳеҷ мавзӯе аз мавзуоти иҷтимоии худ, як оийннома ва дастурамали оддӣ ва тағйирнопазир барои худ тадвин намояд. Махсусан дар бораи шўро, ки сарнавишти онҳо тамоми ҷанбаҳро аз хатти ماشӣи сиёсӣ, иқтисодӣ, фарҳангӣ, дифоъ ва умури дохилӣ то корҳои байналмилалӣ ва ғайраро таъин менамояд, ин амр ғайри мумкин аст.

Пас ҳар миллате дар ҳар даврае аз давраҳои ҳаёти худ бояд бо таваҷҷўҳ ба авзоъ ва хусусияти иҷтимоӣи худ ва тибқи талаботи замонӣ ва маконӣи худ ва бо риёяти шароит ва имконоти умумӣи худ қонун ва оинномаи шўро ё ҳар қонун ва оинномаи дигареро барои худ тадвим ва бар асоси он амал намояд. Аз ин сабаб аст, ки на дар Қуръони карим низомномае барои амалӣ кардани шўро зикр шуда ва на ҳазрати Расули Худо (с) дар ин бора дастурул-амале ба уммати худ дода аст, то чунонам гуфтем ҳар миллате аз миллатҳои исломӣ дар ҳар даврае ҳар таври салоҳи ҳоли худ бидонад низом ва қонуне барои эҷоди маҷлиси шўро дар назар бигирад ва ба ҳар наҳве (тарзе), ки маслиҳаташ

ичоб намојад шароите барои тасвиби (савоб дид) қонунҳои маданӣ, ҷазоӣ ва дигар ва дигар умури иҷтимоӣ худ, ки дар шӯро тарҳ (пешниҳод) мешавад раъйпурсӣ намојад. (Он чи ки аз аҳкоми маданӣ, ҷазоӣ ва ё ҳар ҳукми дигаре, ки дар Қуръон сариҳам (ошкоро) зикр шудааст ва ё тибқи аҳодиси набавӣ баён шудааст, мусалмонон ҳақ надоранд бар асоси шӯро тағйиру табдиле дар онҳо ҷорӣ намојанд, магар ин ки мувофиқи қоидаҳои усулӣ, маҷоле (имконият маврид) барои иҷтиҳод дар онҳо бошад.

Пас чун мусалмонони садри ислом аз ҳайси сидқиғфтор, салоҳирағфтор, саломат ва сафоӣ қалб, дар имон ба ҳақ, фурутанӣ дар муқобили ҳақоик ва риояти комили ҳуқуқи башар, дар мақом ва манзалате буданд, ки назар ба мавҷуди ҳокӣ ба фариштагон шабехтар буданд ва гузашта аз ин умури ҳукумати онҳо ибтидоӣ ва хеле содда буд, шӯроӣ онҳо бар ҳасби иқтизоӣ ҳамин авсофи ҳасана ва хислатҳои шоиста, ки доштанд, хеле содда ва мухтасар сурат мегирифт. Дар айни ҳол барои ҳифзи масолаҳшон дар муҳите комилан рӯҳонӣ, босафо ва содиқона, комилан кофӣ буд. Шӯрое, ки хилофати ҳазрати Абубакр (р) дар он ба тасвиб расид, дар муҳити ҳамон авзоӣ рӯҳонӣ ва сидқу сафо, ки гуфтем, ташкил ёфт ва аҳли шӯро, мардони муъмин ва содиқ ва солаҳ аз муҳочирон ва ансор буданд, ки Қуръони карим тибқи ояи 100 сураи Тавба онҳоро ситуда ва ба салоҳ ва ҳусни сират ва рағфорашон гувоҳӣ дода аст ва он бехтарин гувоҳ аст, Қуръони карим чун мефармојад:

Сухани Худо:

«Муъминони собиқини аҳди аввали зуҳури ислом, ки иборатанд аз муҳочирон ва ансор ва онон, ки дар некӣ пайрави онҳо шуданд, Худо аз ҳамаи онҳо хушнуд аст. Онҳо низ аз Худо хурсанданд ва Худо барои онҳо боғҳое фароҳам сохта аст, ки дар онҳо ҷўйҳо ҷорӣ аст

ва онҳо дар ин чо ҷовидонанд ва ин аст растагории бузург.»

(Сураи Тавба, ояи 100)

Ҳамчунин Қуръон дар ояи дигаре дар шаъни ин мардуми шариф мефармояд:

Сухани Худо:

«Ононе ки имон оварданд ва (барои ҳифзи ақида ва имонашон аз шаҳрашон) ҳичрат карданд ва (барои пешрафти дини Худо) бо душманони дин ҷангиданд (яъне муҳочирон) ва ҳамчунин ононе, ки (муҳочиронро дар шаҳри худ ва дар хонаҳои худ) ҷой доданд (ва расули Худоро барои пешрафти дин ва пешбурди ҳадафи муқаддасаш) ёрӣ намуданд (яъне ансор) ин ду гурӯҳи бузург, муъмини ҳақиқианд.»

(Сураи Анфол, ояи 74)

Оре, ҳаминҳое, ки Худо ба насси Қуръони карим онҳоро ситуда ва аз онҳо розӣ ва онҳо низ аз Худо розӣ буданд ва растагории басе азиме доштанд ва Худо онҳоро дар Қуръони маҷид тибқи ояи аввал аҳли биҳишт ва тибқи ояи дуввум, муъмини ҳақ доништа аст, аҳли шўрое буданд, ки Абубакр (р)-ро бар курсии хилофати исломӣ шинонданд.

Оё чунин мардуме, ки салоҳ ва имони онҳоро Худо таъйид кард ва дар насси сареҳи Қуръони осмонӣ ситуда шудаанд, имкон дорад, ки ғаразварзи намуда, тобеи ҳаво ва мутеи ҳаваси нафсонии хеш бошанд ва касеро бидуни лаёқат бар дигарон тарҷеҳ диҳанд ва ўро ба ноҳақ ба хилофат баргузинанд? Албата не, зеро вақте чунин амре имконпазир аст, ки шавад Қуръон дар зикри авсоф ва хасоиси онҳо ба хато рафта аст. Мусаллам аст, ки ҳеч

мусалмоне ҳатто суст имон ҳам чунин гумоне намекунад, то чи расад ба ин ки чунин ақидае дошта бошад.

Натичагирӣ

Бинобар ин хилофати ҳазрати Абубақр (р) аз ҳар чиҳат ҳақ буд ва бар асоси шӯро сурат гирифт ва ин шӯро мутобиқ ба авзои он рӯзи уммати Муҳаммад (с) ва дар он асри тиллоии сидқу сафо ва дар шуои ақида ва имон анҷом гирифт ва комилан кофӣ буд, зеро сарони ансор ва сарварони муҳочирон, ки авсофи ҳар ду гурӯҳ дар Қуръон ба некӣ зикр шуда дар як маҳал ҳамъ шуданд ва барои интихоби халифа ба музокира ва ба истилоҳи имрӯзӣ, ба муборизаи интихоботӣ, пардохтанд. Ҳар як аз гурӯҳи ансор ва муҳочирон бо якдигар ба ҷидол пардохтанд, далели ҳудро дар муҳити ором баён карданд ва дар ниҳоят далели муҳочирон мавриди дастгирии ансор воқеъ гардид ва таслими пешниҳоди муҳочирон шуданд ва натичатан чунон ки хондем, оғози маҷлиси шӯро чуз чанд нафар аз ансор, ки дар ақалият буданд бо хилофати Абубақр (р) мувофиқат намуданд ва дар ҳамон маҷлис бо ихтиёри худ бо он бузургвор байъат намуданд. Як рӯз баъд аз ин байъат низ умуми саҳобаи гиромии Расулу-л-лоҳ (с), ки Абубақр (р) -ро ба хубӣ мешинохтанд ва ўро лоиқи ин мансаби муҳим медонистанд, дар масҷиди Мадина дар ҳоле, ки Абубақр (р) рӯйи минбари Расулу-л-лоҳ (с) нишаста буд, бо ў байъат карданд.

Пас хилофати ҳазрати Абубақр (р) ибтидо ба василаи интихоби аҳли шӯро ва байъати онон дар маҷлиси шӯро ва баъдан бо байъати умумии мусалмонон дар масҷиди Мадина ки маркази ҳукумати ислом буд, анҷом пазируфт ва барҳақ буд.

Посух ба як шубҳа

С: Оё назар ва тасвиби (раъй) ин иддаи андак, ки дар шӯро ҳозир буданд, барои интихоби халифа кофӣ буд ва интихоби ин идда, ки нисбат ба маҷмӯи уммати Муҳаммад (с) унвони ақаллиятро доштанд, барои бақияи афроди уммат, ки ҷанбаи аксарият дошта ва ғоиб буданд, тақдирсоз ва қобили қабул аст?

Ҷ: Чунон ки қаблан гуфтем дар он замон дастурамале барои шуро тадвин нашуда буд, ки шароите барои он муқарар ва иддаи интихобкунандагонро таъин намояд то гуфта шавад интихоб ва байъати ин идда дар шӯро ба ҳади нисоб нарасида буд, бинобар ин ҳузури он иддаи ҳозир дар шӯро кофӣ ва тасвиб ва интихоби онҳо саҳеҳ ва барои соири афроди уммат қобили қабул буд ва чи далели қавитар аз фармоиши ҳазрати Алӣ ибни Абутолиб, ки ба мучиби хутбаи 374-уми «Наҳчу-л-балоға» дар тайиди ин матлаб сариҳан мефармояд: «Эй мардум, ҳамоно, ҳақтар аз ҳама кас барои мақоми хилофат, он касе аст, ки барои идора кардани умури хилофат тавонотар ва ў ба амри Худо дар умури хилофат донотар бошад, ҳаргоҳ касе пас аз хусули байъат ба муҳолифат бархост, то фитна ангезад, бояд ўро насихат намуд ва аз ў хост то даст аз фитна кашида таслим шавад ва агар боз исрор намояд ва таслим нагардад, дар ин сурат лозим аст барои хомӯш намудани оташи фитна бо ў ҷангид, ба чонам қасам, агар чунин бошад, ки хилофат танҳо дар сурате по бигирад, ки ҳамаи афроди уммат дар як ҷо ҷамъ ва ҳамаи онҳо дасти байъат бидиҳанд, пас ҳаргиз ҳеҷ роҳе барои анҷом гирифтани хилофат нахоҳад буд. (Зеро имкон надорад ҳамаи мардум барои интихоби халифа дар як вақт дар як ҷо ҳозир шаванд) пас барои таъйини халифа ҳузури иддае лозим аст, ки аҳлияти интихоб намудан дошта бошанд ва ҳамин

ки онҳо касеро ба хилофат баргузиданд ва бо ӯ байъат карданд, интихоби онҳо ҳалқунанда ва ҳукм бар касоне аст, ки ғоиб буда, дар он ҷо ҳозир набошанд. Онон ки дар шуро ҳозир будаанд, ҳақ надоранд аз фикри худ баргарданд ва онон, ки ғоиб будаанд ва дар маҷлиси шӯро ҳозир набуданд, ҳақ надоранд ба узри ин ки дар шӯро ширкат надоштаанд, каси дигарро баргузинанд ва бо ӯ байъат кунанд».

Арзёбии суҳанрони Алӣ ибни Абутолиб дар боби тарзи интихоби халифа

Тавре ки мебинем ҳазрати Алӣ (к.в.) дар гуфтори худ, ки дар бораи хилофат баён ҷамӯда аст, тасреҳ карда, ки интихобшаванда бояд беш аз дигарон шавкат (обрӯ) ва қудрат дошта бошад, то битавонад ба дурустӣ бар авзоъ тасаллут пайдо кунад ва ба хубӣ аз ӯҳдаи анҷоми умури муҳимми хилофат барояд. Дар иҷрои аҳком ва умури Худо дар муҳити хилофат ва сиёсати мамлакат донотар аз дигарон бошад ва низ шарт карда, ки интихобкунандагон бояд аҳлияти интихоб намуданро дошта бошанд, вале ҳадди нисобе барои таъдодашон таъин нафармуда аст. Сипас сариҳан мефармояд ҳамин ки ин идда, ки аҳлият доштанд бо касе байъат карданд, барои ҳуди онҳо ва мардуме, ки дар шӯро ҳозир набошанд ба ҳадде лозим аст, ки на ҳуди онҳо ҳақ доранд аз фикри худ баргарданд ва на дигарон ҳақ доранд бар муҳолифат бархоста, бо каси дигар байъат кунанд, ҳаргоҳ касе оташи фитна барафрӯзад ва муҳолифат намояд, бояд ӯро насихат кард ва ба роҳ овард ва агар боз ҳам ба яқравии худ идома диҳад, бояд бо ӯ ҷангид (ва ҳунаш мубоҳ аст).

Бо таваҷҷӯҳ ба фармоиши ҳазрати Алӣ (к.в.) хилофати ҳазрати Абубакр (р) бо байъати ҳамин идда, ки дар шӯро

ҳозир ва байъат карданд кофӣ буд, зеро ҷамоати муҳочирон ва ансор бо ӯ байъат карданд ва онҳо ҳам бо таввҷҷӯҳ ба сароҳати он ду ояи муқаддасаи Қуръони карим, ки дар баландии шаън ва манзалаташон нозил гардида аст, мардуме буданд мўъмини ҳақ ва худотарс ва бихишати ва бадеҳӣ аст, ки чунин мардуме аҳлияти интиҳоб намуданро доштанд.

Интиҳоби мўъминоне, ки мавриди қабул ва дастгирии Худованд ҳастанд

Мумкин аст гуфта шавад саҳеҳ аст, ки муҳочирон ва ансор ба мучиби насси (ояти) Қуръони карим мўъмини ҳақ ва худотарс ва бихишти буданд, вале аз қучо маълум шуд, ки барои интиҳоб кардани халифае, ки сирфан ҷанбаи сиёсат ва тадбири мулк ва мамлакат дорад, аҳлият доштаанд?

Ҷавоб.

Аввалан: Чунин мардуме^ ки тибқи насси сареҳи Қуръон ончунон буданд, имкон надорад иқдом ба коре кунанд, ки набояд бикунанд, вагарна на мўъмин ҳақ ва на мавриди ризои Худо ва на бихишти мебошанд, ва ҳол он ки Худо онҳоро ба ин авсофи бас муҳим сутуда аст. Пас иқдоми онҳо ба ин амри муҳимми иҷтимоӣ саҳеҳ ва ҳақ ва ҳалқунанда мебошад.

Сониян: Ҳазрати Алӣ (к.в.) пас аз хутбаи шашуми «Наҳҷулбалоға» сариҳан таъйид намуда, ки муҳочирон ва ансор аҳлияти интиҳоб намудани халифаро доранд. Дар ин бора чунин фармуда аст:

Шӯро ҳаққи муҳочирон ва ансор мебошад, ҳар гоҳ онҳо дар интиҳоби фарде бо ҳам тавофуқ намуданд ва ӯро эмом хонданд, ин амр мавриди ризо ва хушнудии Худо аст.

Бинобар ин илова бар ин, ки аз авсофи ҳасанаи онҳо маълум мешавад, ки аҳлияти интиҳоб намудан доштаанд, ҳазрати Алӣ низ бо таваҷҷуҳ ба сифатҳои Қуръони онҳо сариҳан фармуда аст, ки фақат онҳо ин ҳақро доранду бас.

Интиҳоби Абубакри Сиддиқ (р), ҷилавгирӣ аз ошуби бузург

Дар хотимаи ин мабҳас бояд ба ин матлаб ба хубӣ таваҷҷуҳ дошт, ки чунон ки қаблан зикр шуд ду тоифаи Авс ва Хазраҷ дар Сақифаи бани Соида ҷамъ шуданд ва бар сари таъйини халифа бо якдигар рақобат карданд. Сарони муҳочирон низ ба Сақифа ворид ва ба нафъи худ ба онҳо ба гутфутӯ пардохтанд ва ба ин гуна се тоифа аз Авс, Хазраҷ ва муҳочирон дар муқобили якдигар қарор гирифтанд. Ҳар як ба нафъи худ ба муборизаи интиҳоботӣ бархостанд. Ҳатто корашон ба мушоҷара ва низоъ кашид то он ҷо, ки Ҳаббоб ибни Мунзири Ансорӣ шамшер кашид ва дар ниҳоят ҳар ду тоифа- Авс ва Хазраҷ таслими назари муҳочирон гардиданд ва ҷуз Саъд ибни Убодаи Ансорӣ, ҳамаи онҳо дар ҳамон маҷлис бо ҳазрати Абубакр(р) байъат карданд.

Ҳаргоҳ бо ин вазъе, ки пеш омада буд, қазияи хилофат дар ҳамин маҷлис хотима намеёфт ва аз имрӯз ба фардо меафтод, мусалламан фурсати муносибе, ки ба даст омада буд, аз даст мерафт ва имконоти саҳл ва осоне барои бурузи афкоре падид меомад ки кори ҳар се тоифа ба задхурди мусаллаҳона ва фитна ва ошӯби дохилии мусалмонон мекашид.

Магар надидем, ки Ҳаббоб дар ҳамин маҷлис ансорро ба шӯриш таҳриқ кард ва шамшер кашид ва агар фавран шамшерро аз дасташ намегирифтанд, ҳама ошuftаи фитна ва фасод мегашт ва кор аз маҷрои табиъи хориҷ мешуд ва ба ҷойи мушкиле мерасид, ки ҳалли он ҷуз бо

хукми шамшер ва найза имкон надошт. Натиҷаи ин низоъ ва ҷанги дохилӣ ҷуз бадбахтӣ, бечорагӣ ва тақвияти душмани хоирҷӣ чизи дигаре набуд.

Ҳушёрӣи Умар ибни Хаттоб (р)

Пас ҳақо чи хуб шуд ки сиёсат ва дурандешӣ ва нубуғи фикрии ҳазрати Умар ибни Хаттоб (р) ба кор афтод ва ба қазияи хилофат дар ҳамон маҷлиси аввал ба суръат хотима дод ва саҳифаи шар ва фасоде, ки яқин буд ба василаи мунофиқин ва душманоне, ки дар шаҳри Мадина ва атрофи он буданд, навишта мешуд ва дар таърихи ислом роҳ меёфт аз байн бурд ва оби яъс ва ноумедиرو ба дасти онҳо рехт. Ба назари ман суръати интихоби халифа ки дар Сақифаи бани Соида анҷом ёфт, раҳмати худовандӣ буд, ки ба василаи иқдоми сареҳи ҳазрати Умар (р) бар уммати Муҳаммад (с) нозил гардид ва уммати Муҳаммадро аз табоҳӣ ва ҷанги дохилӣ наҷот дод ва ваҳдату ягонагии онҳоро, ки Расулу-л-лоҳ (с) барои онҳо ба вучуд оварда буд, камокон ҳифз кард ва дарҳои фитна ва ихтилофотро, ки душаманони бадандеши ислом дар пайи он буданд, бар рӯйи уммати Муҳаммад (с) решақан намуд.

Оре, ҳазрати Умар (р) ба ин наҳв дарҳои фитнаеро, ки мумкин на, балки қатъӣ буд дар ин ҳангоми хатарнок боз шавад, маҳкам баст ва то ӯ зинда буд ин дарҳо ҳамчунон баста буд ва ҳамин ки вафот ёфт, фитнае, ки дар пушти дарҳо зиндонӣ шуда буд, ба ҳадде ҷон гирифт ва ба ҷунбиш даромад, ки дарҳоро боз накард то берун ояд, балки якояқ дарҳоро шикаст ва берун чаҳид то уммати Муҳаммадро лагадмол кунад.

«Саҳеҳи Бухорӣ» дар сафҳаи 68 ҷилди нуҳум дар ин бора меғӯяд (Шақиқ аз Ҳузайфа ибни Ямон ривоят карда меғӯяд: Ҳузайфа гуфт:

- Рўзе назди Умар (р) ништа будем, ў пурсид: Кадом яке аз шумо фармоиши Расулу-л-лоҳ (с)-ро дар бораи фитна ва балво ба ёд доред? Ман гуфтам: Фитна ва ибтилои инсон аз тариқи зан, мол, фарзанд ва ҳамсояш амре аст, ки намоз, садақа, амри ба маъруф ва наҳйи аз мункар (амри ба кори нек ва наҳй аз кори бад) каффорааш мешавад ва гуноҳашро маҳв мекунад. Ҳазрати Умар (р) фармуд: Аз ин қабил фитнаҳо намекурсам, балки саволам аз фитнае аст, ки монанди амвоҷи хурӯшон ва дарё зиёд ва пушти сари ҳам рӯй меоварад, гуфтам: Ё амир-ал-мўминин! Аз чунин фитнае, ки мекурс тарс бар ту нест ва ба ту намерасад, чун байни ту ва он фитна дарвозае қарор гирифта, ки баста шуда аст. Ҳазрати Умар (р) пурсид:

-Оё ин даре, ки акнун бар рӯи фитна баста шуда, баъдан шикаста мешавад ё боз мегардад? Гуфтам:

- Шикаста мешавад. Ҳазрати Умар (р) фармуд:

- Пас дигар ҳаргиз даре бар рӯи фитна баста намешавад (зеро шикаста ва аз байн меравад, дигар даре нест, то бар рӯи фитна баста шавад).

Гуфтам:

- Бале чунин хоҳад шуд.

Ровӣ мегӯяд: Ба Ҳузайфа гуфтам:

- Оё Умар (р) медонист, ки он даре, ки шикаста мешавад кист? Гуфт: Бале ба ҳадде медонист ки ман медонам қабл аз расидани рӯзи баъдӣ, шаб фаро мерасад, зеро чизе, ки ман ба ў гуфтам амре набуд, ки аз ҳақиқат дур бошад. Ровӣ мегӯяд: Ба масруқ гуфтам то аз Ҳузайфа бипурсад:

-Он дарвозаи басташуда бар рӯи фитна кист? Ҳузайфа гуфт: Он Умар аст.

Чунон ки медонем ҳазрати Умар (р) ба мавти табиӣ аз дунё нарафт, балки бо ханчари тавтиаи душманони ислом шаҳид гардид. Пас ҳамон тавре, ки Хузайфа гуфта буд, он дарвоза боз нашуд, балки шикаста шуд ва ба ҳадде ба шиддат шикаста шуд, ки роҳ барои раҳнаи фитна ва балво барои ҳамеша боз шуд ва дигар даре набуд ва пайдо нашуд, ки бар рӯи фитна баста шавад.

Фитна бо шаҳид шудани амиру-л-мўъминин Умар(р) озод гардид. Дар авоили хилофати ҳазрати Усмон (р) (фитна) дар паси пардаи пушида машғули нақша ва тадбири кори худ шуд. Ва дар охирҳои хилофати ҳазрати Усмон (р), (фитна) аз паси парда хорич ва худнамои кард ва ошкоро ба фаолият пардохт ва монанди амвоҷи хурӯшон сари ҳам ғурид ва ваҳдати уммати Муҳаммадро ба ихтилоф ва низоъ мубаддал кард ва натиҷатан онҳоро ба ҷанги дохилии хонумонсӯз кашонид. Касе монанди пешвои мо Умар (р) набуд, ки аз ўҳдаи дафъаш барояд ва онро боз ба зиндон афканад ва дарро ба рӯяш маҳкам бибандад.

Гуфтем суръати интихоби Абубакр (р) дар он маҷлис раҳмати илоҳӣ буд ва сиёсати Умар (р) дар ин бора мучиби наҷоти уммати Муҳаммад (с) аз табоҳӣ гардид.

Инак ин матлабро аз худӣ Умар(р) мешунавем, ки мефармояд: Хилофати Абубакр (р) ба суръат анҷом гирифт ва Худо ба ин тарз мусалмононро аз шарри хилофат (ки дар паси пардаи таъхир дар камин буд) нигоҳ дошт. Худӣ ҳазрати Абубакр (р) низ ба ҳамин лиҳоз буд, ки дар ҳол қабул фармуд ва даст дод, то бо ў байъат намоянд. Матлабро аз худаш мешунавем, ки мефармояд:

-Пас бо ман байъат каранд ва ман пазируфтам. Чорае наёфтам, чуз ин ки бипазирам, зеро аз шарри таъхири он бар уммати Муҳаммад (с) тарсидам.

Ҳаққо, ҳаргоҳ ба он чи дар бораи хилофати Абубакр (р) то ин чо гуфтем бо чашми ҳақиқат бингарем, ҳамоно ҳаққонияташ монанди хуршед дар рӯзи сафо ва дар миёни осмон барои мо рӯшан хоҳад буд, зеро ҳаққонияти ин хилофат аз таваҷҷӯҳ ба оёти муқаддаси Қуръон, ки нақл шуд ва аз воқеияти байъат, ки ба василаи уммати Муҳаммад анҷом ва баён гардид ва аз фармоишоти ҳазрати Алӣ ибни Абутолиб (к.в.), ки дар «Наҳч-ул-балоға» зикр гардида, ба ҳадде возеҳ аст, ки камтарин тардиде ба дил роҳ намеёбад.

Абубакри Сиддиқ(р), мавриди дастгирии паёмбар (с).

Савол: Оё Расулу-л-лох (с) дар ҳини ҳаёти худ, Абубакр (р)-ро номзади хилофат фармуд?

Ҷавоб: Тибқи ақидаи аҳли суннат ҳазрати расул(с) ҳеч касеро-на Абубакр (р) ва на ғайри ӯро на ба хилофат таъин ва на номзади хилофат фармуд. (Агар ҳазрати Расули Худо (с) барои худ ҷойнишин, яъне халифа таъин карда буд, хатман дар давраи бемориаш, ки даргузашт-он чо ки борҳо такид карда фармуд, то лашкари Усома мучаҳҳаз ва барои мақсади дар назардошта сафарбар карда шаванд-ба халифаи таъин кардааш мефармуд, ки эй фалонӣ, бояд пас аз фавти ман лашкари Усомаро омода карда ва ҷой мақсадбуда равона намой. Зеро ҳар гоҳ касе барои худ ҷойнишин муайян кунад, корҳои баъд аз ҳаёташро фақат ба ӯ васият менамояд, то анҷом диҳад, лекин чунон, ки дар тамоми таърихҳо омадааст, он ҳазрат инкорро барои шахси муайяне нафармуд, вале дастур дод, ки лашкари Усома такмин намуда ба мақсад ҳаракат диҳанд. Пас чунон, ки мебинем он Ҳазрат (с) китоб ба уммат фармуда, на ба

шахси муайяне, зеро шахсеро ҷойнишини худ таъйин накарда буд, то ўро мавриди хитоб қарор диҳад. Абубақр (р) чун ба хилофат расид, аввалин коре, ки қард васияти Расулуллохро ба ҷо оварда лашкари Усомаро мучаҳҳаз намуд ва ба мақсад ҳаракат дод). Чаро? Барои ин ки он ҳазрат, Расули Худо ва дар қорҳои муҳимми умматаш тобеи ваҳии Худо буд, чунонки ояи 106 сураи Анъом ба он ҳазрат хитоб намуда мефармояд:

Сухани Худо:

“Дар анҷоми умурат пайравӣ кун он чиро, ки аз ҷониби парвардигорат ба ту ваҳй шуда бошад”.

Ҳамчунон Қуръон барои таъкиди ин амр тибқи ояи 2-и сураи Аҳзоб ва ояи 109-уми сураи Юнус ин матлабро такрор фармудааст:

Сухани Худо:

“Ва пайравӣ намо аз он чизе, ки ваҳй фиристода шудааст ба ту”.

“Ва пайравӣ намо аз он чизе, ки аз ҷониби парвардигорат ба ту ваҳй фиристода шудааст”.

Аҳли суннат мегӯянд пас чун Худо дар бораи таъин ё номзади халифа ояе, ки далолат бар яке аз ин ду амр бошад, дар Қуръон нозил нафармуда аст он ҳазрат дастуре надошта, то дар ин бора иқдоме фармояд, вале аз пораҳое аз иқдомоти амалӣ ва баъзе аз фармоишоти қавли Расулулло-лоҳ (с) ба хубӣ фаҳмида мешавад, ки он ҳазрат медониста ва пешбинӣ фармуда, ки Абубақр ба хилофат мерасад, зеро аввалан раёсат ва қорвони ҳаҷчи байтулоҳ вазифаи раиси уммат мебошад, ки шиорҳо ва маносики қавлӣ ва амалии ҳаҷро дар вақтҳои махсуси онҳо аз қабиле тавофи Каъба, саъйи байни Сафо ва Марва, иқомат

дар Арафа, Мино ва рамйи чумарот (санг задан) ва ғайри инро бо азкор ва адъия, амалан ва қавлан ба умуми мардум таълим диҳад ё касеро, ки аҳлияти ин корро дошта бошад, аз тарафи худ ба ниёбат баргузинад, чунон ки худи Расулу-л-лоҳ (с) дар соли охири умри муборакаш ҳаҷчи умматро ба ўҳда гирифта, шахсан анҷом дод. Ин ҳаҷ дар таърихи ислом ҳаҷҷатуллвидоъ ном дорад. Дар кутуби саҳеҳи таърихи ислом мебинем, ки Расулу-л-лоҳ (с) дар соли нуҳуми ҳиҷрат яъне як сол қабл аз вафоташ ин раёсатро ба ўҳдаи Абубакр (р) супурд ва ў ин вазифаро ба ўҳда гирифт ва анҷом дод.

Сониян: Имомати намози ҷамоат дар маркази давлати ислом вазифаи раис ва шахси аввали уммати Муҳаммад(с) мебошад, ки шахсан дар он ширкат намояд ё дар ҳангоми зарурат ба шахси дуввуми уммат вогузорад, аз ин хотир Расулу-л-лоҳ (с) ин вазифаро ҳамеша шахсан дар Мадина анҷом медод, вале дар авохири аёми бемории маргаш, ин вазифаи муҳимро ба Абубакр (р) вогузор намуд. Саҳобаи гироми Расулу-л-лоҳ (с) пас аз вафоти он ҳазрат, ангушт рӯи ҳамин нуқта гузошта гуфтанд: расули Худо ўро барои анҷом додани рукни муҳимми дини мо писандид ва баргузид, пас месазад, ки мо ўро барои дунёи хеш напсандем?

Ҳазрати Умар ибни Хатоб(р) низ ба ин матлаб истедлол намуд, (чунончӣ) дар маҷлиси шӯрои Сақифа ба Ансор ёдовар шуд

Ҳазрати Умар (р) дар он маҷлис ба Ансор, ки дар кашмакаши интихоби халифа буданд, хитоб карда мегӯяд: Оё шумо намедонед, ки Расулу-л-лоҳ (с) Абубакр (р) -ро амр намуд, то дар анҷоми намози ҷамоат имоми мусалмонон бошад? Қадам яке аз шумо ба худ иҷозат медиҳад, ки ўро ки расули Худо имом намуд, барканор

намоёд ва ҳудаш ба ҷояш биистад ва имом шавад? Ансор якзабон гуфтанд: Ба Худо паноҳ мебарем аз ин ки ҷуръат карда Абубакр (р)-ро, ки расули Худо ўро пеш гузаронидааст бар канор карда, худ ба ҷояш биистем.

Воғузориҳои ҳар як аз ин ду вазифаи динӣ, яъне раёсати ҳаҷ ва имомати намоз аз ҷониби Расулу-л-лоҳ (с) ба Абубакр (р) далолатгар ва ишора ба хилофаташ буд. Зеро ҳар як аз ин ду вазифаи динӣ аз вазоифи раиси давлат дар маркази ҳукумати исломӣ аст.

Солисан: Бухорӣ ва Муслим аз Ҷубайр ибни Мутъим ривоят кардаанд, ки меғӯяд: Зане (аз қабоили хоричи Мадина) хидмати Расулу-л-лоҳ (с) омад, он ҳазрат фармуд: Боз ҳам дар оянда ба он ҳазрат мурочиат намоёд, он зан арз кард: Ҳаргоҳ омадам ва туро наёфтам (мақсудаи вафоти он ҳазрат буд) Расулу-л-лоҳ (с) фармуд: Ҳаргоҳ маро наёфтӣ назди Абубакр (р) биё.

Робиъан: Ҳоким аз Анас ибни Молик ривоят карда, ки меғӯяд тоифаи бани Мусталиқ маро ба назди Расулу-л-лоҳ (с) фиристонданд, то аз он ҳазрат пурсам пас аз вафоташ закоти амволашонро ба чӣ касе бипардозанд. Омадам ва пурсидам. Фармуд: Ба Абубакр (р) пардозанд.

Гарчи Расулу-л-лоҳ (с) дар ин ду ҳадиси худ, Абубакрро сариҳан халифаи худ нахонд, вале ба таври возеҳ фаҳмида мешавад, ки он ҳазрат воқеият ва таҳаққуқи хилофати Абубакр (р)-ро медониста ва пешбинӣ мефармуда аст, яъне он ҳазрат аз нишонаҳо ва асарот, сифот, собиқа ва шахсияти мумтози Абубакр (р) ва маҳбубияташ дар қулуби умуми мардум яқин дошта ки мардум ҷуз ў каси дигарро бар хилофат барнамегузинанд ва ногузир ў ба хилофат хоҳад расид ва ҷунон, ки дидаем ба хилофат расид ва пешбиниҳои Расулу-л-лоҳ (с) сад дар сад таҳқиқ пайдо кард.

Хилофати Абубакри Сиддиқ, мавриси таъйди Қуръони карим

Ҳаргоҳ ба Қуръони карим рӯчӯ намоём, оётеро мебинем, ки гарчи тасриҳ ба хилофати Абубакр (р) накарда, вале агар андаке дар онҳо тадабур кунем, пай ба сикҳат ва ҳаққонияти он хоҳем бурд ва ин ки барои рӯй овардан ба ин матлаби муҳим, ки ҳар мусалмон бояд ба он тавачҷӯх намояд, ду ояе аз ин оёти поки Қуръон интиҳоб намуда, дар онҳо андеша менамоём.

Ояи нухуст:

1. Ояи 54-уми, сураи Моид, ки мефармояд:

“Эй касоне, ки имон овардаед, ҳар кӣ аз шумо аз динаш бозгардад, пас, ба зиди Худо мардумеро биёварад, ки дӯсташон бидорад ва дӯсташ бидоранд. Дар баробари мӯъминон фурутананд ва дар баробари кофирон дурушттабъ, дар роҳи Худо ҷиҳод мекунанд ва аз маломати ҳеч маломатгаре намеҳаросанд. Ин фазли Худост, ба ҳар касе, ки хоҳад медиҳад ва Худованд фарохнеъмату доност!”.

(Сураи Моид, ояи 54.)

Ҳаққан ба ин ояи муқаддаса бояд ба дидаи таҷҷубовар нигарист, зеро мефармояд: Ҳаргоҳ касе муртад шавад, Худо ба зудӣ касонеро ба ҷангаш меоварад, ки ҳам ӯ онҳоро дӯст медорад ва ҳам онҳо ӯро дӯст медоранд. Ин васф ва авсофи муҳимми дигаре, ки дар ин оят зикр шудааст, фазли Худо аст, ки ба онҳо ато фармуда. Онҳо дар роҳи Худо бо душманон (муртадон) мечанганд.

Оё мешавад, ки ин гурӯҳи мавсуф ба ин авсоф ҷуз Абубакр (р) ва размандагонаш бошанд? Албатта не, зеро қаблан ба тафсил баён кардем ва тамоми таърихҳои

исломӣ ва ғайриисломӣ иттифоқ доранд, ки воқеаи саркашии қабоили араб (ба ҳамон таъбири саҳеҳ, ки баён шуд) дар оғози даврони хилофати Абубақр (р) ба вуқӯъ пайваст ва Абубақр (р) буд, ки ин фитнаро ба зудӣ хомӯш ва муртадонро сарқӯб кард ва ёронаш буданд, ки Худо онҳоро ба зудӣ бар сари муртадон овард. Абубақр (р) ва ёронаш буданд, ки барои сарқӯб кардани муртадин ба набард пардохтанд. Пас мусаллам аст, ки мисдоқи ин ояи карима фақат ва фақат ҳазрати Абубақр (р) ва ёронаш мебошанд, ки Худо онҳоро дӯст дошта ва онҳо низ Худои худро дӯст медоштанд ва мавриди иноят ва фазли Худо буданд. Онҳо буданд, ки бо мӯъминон фурутан буданд ва бо кофирон (муртадин) саҳтгирӣ карда, ҷангиданд ва онҳоро сарқӯб намуда водор ба таслим карданд ва чунон ки ин оят мефармояд, ин авсоф фазли Худост, ки ба Абубақр (р) ва ҳамроҳонаш ато фармуда аст.

Чун ҷуз Абубақр ва ҳамроҳонаш касе мисдоқи ин оят нест, возеҳ аст, ки хилофати Абубақр мавриди ризои Худо аст ва ин хилофат низ фазли Худованд аст, ки ба Абубақр (р) иноят фармуда ва Худо ўро муваффақ фармуда аст.

Ояи дуввум:

Сухани Худо:

2. Худо ваъда фармуда ба мӯъминони некукори шумо, ки онҳоро дар замин халифа ва фармонраво фармояд, чунон ки халифа гардонид ононро, ки пеш аз онҳо буданд ва динашонро, ки Худо барояшон писандида аст, тақвият фармояд ва тарсашонро мубаддал ба оромиш ва амният фармояд, (сифоташон ин аст), ки маро мепарастанд ва (дар парастишашон ҳеҷ чиз ва ҳеҷ касро) бо ман шарик намегардонанд.

(Сураи Нур, ояи 55.)

Ҳама медонем, ки пас аз вафоти Расулу-л-лоҳ (с) Абубакр (р) ба хилофат расид ва хондем ки хавфе, ки аз ноҳияи қабоиلى саркаши араб дар дохили хоки араб падида омад ва хатаре, ки аз тарафи давлати Бизонс аз хориҷи сарзамини араб мутаваҷеҳи мусалмонон гардид, ҳар ду дар авоиلى хилофаташ ба вучуд омад ва онҳоро таҳдид кард ва ҳар ду бо иқдоми ҷиддӣ ва сареъи Абубакр (р) бартараф ва мубаддал ба амният ва оромии гардид ва низ донистем, ки дини ислом, ки дар маърази хатари қиёми муртадин қарор гирифт, дар асари қиём ва кӯшиши Абубакр (р) аз хатар наҷот ёфт ва ҳамчунон мустаҳкам ва по бар ҷо монд ва пас аз он густариш ёфт.

Бо андаке тафаккур дар ин ояи муқаддаса мусаллам мегардад, ки Абубакр (р) як муъминини некукор ва як худопарастии муваҳҳид буд, вагарна тибқи муқтазои ин ояи муборака ба мақоми хилофат намерасид.

Аз ин оят ба хубӣ ва ба таври возеҳ истинбот мешавад, ки хилофати Абубакр (р) тибқи ваъдае буд, ки Худо ба мучиби ин ояи қуръонӣ ба ӯ фаъл гардонида буд. Ин хилофат ҷуз ҳақ набуд, зеро ба ҳадде мувофиқ бо мисдоқи ин оят аст, ки камтарин шакке барои касе боқӣ намегузорад.

Абубакр, ноибии уммат дар истихлоф

Мумкин аст эътироз шавад, ки истихлофи мазкур дар ин оят ба синаи ҷамъ омада аст, ки мефармояд: Ҳамаи онҳоро дар замин халифа мефармояд, на як нафар аз онҳоро, вагарна мефармуд: Як нафари онҳоро. Бинобарин дар ин оят далел бар сиҳхати хилофати Абубакр (р) дида намешавад, зеро ӯ як нафар аз уммат аст.

Ҷавоб: Шакке нест, ки имкон надорад ҳамаи афрои уммат халифа бошанд, яъне ҳамаи онҳо ҳукмфармои

мамлакаташон бишаванд, валекин дар ҳар як аз даврони гузашта, як нафар аз мусалмонон халифа ва пас аз он дар ҳар замоне низ як нафар аз афроди ҳар кишваре аз кишварҳои исломӣ подшоҳ буда ва бақияи афрод тобеи халифа ё подшоҳи худ будаанд.

Пас удули Қуръон аз сиғаи муфрад ба сиғаи ҷамъ дар ояи мавриди истидлол, нукта ва ҳикмате дорад, ки лозим аст ба он таваҷҷӯҳ кард.

Саҳеҳ аст, ки халифа як нафар аст, ки зимомии умури умматро ба даст мегирад ва ҳукумат мекунад, вале возеҳ аст, ки бақои уммат ва истиқлоли сиёсии уммат ҳифзи ақида ва дини уммат ва озодии аъмол ва шиорҳои динии уммат ва ба таври қулли ҳамаи чизи умумии уммат баста ба вучуди ҳамин як нафар халифа аст, ки бар ҳама чизи уммат бузургворӣ дорад ва умматро ба сӯи хушбахтии дин ва дунё роҳбарӣ менамояд.

Аз сӯи дигар медонем, ки давомнокии хилофат, пешрафти умури хилофат ва муваффақияти халифа дар анҷоми умури умумии уммат низ вобаста ба вучуд ва ҳамкориҳои уммат бо халифа аст, чунки агар уммат дилбастагӣ ба халифа надошта, бо ӯ ҳамкорӣ накунад, халифа наметавонад коре пеш барад ва наметавонад дар хилофаташ боқӣ бимонад.

Пас бо ин таваҷҷӯҳ халифа яъне уммат ва уммат яъне халифа, зеро бақои ҳар як аз ин ду вобаста ба вучуд ва бақои дигар мебошад, зеро Қуръон дар ояи мазкур нафармуда, ки Худо як нафар аз онҳоро халифа мефармояд, балки барои иршоди уммат ба нукоти фавқ, сиғаи ҷамъ зикр фармуда, мефармояд: Онҳоро халифа мефармояд, чуноне ки Қуръони маҷид дар бораи салтанат низ дар сиғаи ҷамъ истифода намуда аст ва ҳоло он ки ҳама медонем, ки дар ҳар мамлакате фақат як нафар подшоҳ

аст, масалан дар сураи Моида дар ин бора дар ояи 20-ум мефармояд: Онгоҳ ки Мусо ба қавмаш гуфт:

Эй қавм! Ба ёд оред байъати Худоро, ки дар байни шумо ва аз худи шумо паёмбароне қарор дод ва шуморо низ подшоҳ фармуд.

(Сураи Моида, ояи 20.)

Чунон ки дар ин оят мебинем ҳазрати Мусо ба бани Исроил мефармояд, Худо шуморо подшоҳ гардонид. Ҳоло он ки яқинан Худо ҳамаи онҳоро подшоҳ нафармуда аст, балки ҳамеша дар ҳар асре, ки онҳо истиқлоли сиёсӣ ва подшоҳӣ доштаанд, як нафар аз онҳо подшоҳ буда ва бақияи афроди бани Исроил тобеъ ва мутеи подшоҳи худ будаанд, вале ин ҷо низ мушоҳида мекунем, ки Қуръон тибқи ин ояи карима ҳамаи онҳоро подшоҳ хонда аст.

Зикри Қуръон дар ин хусус аз сиғаи муфрад, ки малик мебошад ба сиғаи ҷаъм, ки мулук аст, ба он ҳикмат мебошад, ки дар бораи халифа болотар баён гардид.

Корҳои бисёр муҳимме, ки ҳазрати Абубакр (р) дар давраи хилофаташ анҷом дод.

1) Ҷамъоварии Қуръон:

Гар чи дар замони ҳаёти Расулulloҳ (с) шахсиятҳое буданд монанди Абубакр (р), Умар, Алӣ, Усмон, Зайд ибни Собит, Зубайр ибни Аввом, Халиду Абон фарзандони Саъид ибни Ос, Алои Ҳазрамаӣ, Убай ибни Каъб ва чандин нафари дигар, ки котиби ваҳии буданд ва ҳамин, ки қисмате аз Қуръон нозил мешуд яке аз онҳо ба дастури Расулulloҳ (р) онро менавишт, вале он Ҳазрат дар давраи ҳаёт буданаш ба онҳо амр нафармуд, то тамоми он чи нозил шудааст ва дар назди ҳар яке аз онҳо қисмате аз он

мебошад як чо чамъ оварда ва ба шакли китоб навишта шавад- Чаро? Барои он ки чунон ки гуфтем, Қуръон якбора ба суннати як китоб аз ҷониби Парвардигор (ҷ) нозил нагардид, балки дар баъзе вақтҳо як сураи комил нозил мешуд ва дар баъзеи дигар як ё якчанд оят бар андозаи талаботи авзоъ ва аҳвол ба тадриҷ (кам-кам) нозил мегардид. Ҳамин ки қисмате ба ин тарз нозил мегардид Расули Худо (с) ба яке аз нависандагоне, ки номашонро зикр кардем амр мефармуд, то онро бинвисад ва дастур меод, ки ин оят ё оятҳои нозилшударо баъд аз фалон оят ва дар фалон сура, ки қаблан нозил шуд ва навишта шуда буд, бинвисанд. Сабаби ин ки ҳазрати Расул (с) дастур нафармуд, Қуръон дар замони ҳаёташ якҷо чамъ ва навишта шавад ин буд, ки ваҳйи илоҳӣ мунқатиғ нашуда буд ва ба сурати тадриҷӣ ва андозаи талаботи ҳол мурағбат нозил мегардид ва ҳар лаҳза то охири дақиқаҳои ҳаёти Расулуллоҳ (с) эҳтимол дошт, ки боз ҳам нозил ва бар ҳаёте, ки қаблан нозил шуда буд афзуда шавад.

Аз ҳамин ҷиҳат он Ҳазрат наметавонист Қуръонро ба сурати як китоби комил тадвин фармояд, зеро ҳанӯз тақдир намуда буд, вале ҳамин ки он Ҳазрат вафот ёфт ва ваҳйи илоҳӣ мунқатиғ гардид ва маълум шуд, ки Қуръон ба таври тамом ва комил нозил шудааст, вақти он расида буд, ки мусалмонон китоби Худоро, ки дар синаҳои ҳофизонаш ҳифз ва низ ҳамаи он ҷудо-ҷудо ва ба ҳар қисмате дар назди китобони ваҳйи ниғаҳдорӣ мешуд, ба як чо чамъ оварда навишта ва ба сурати як китоб дароваранд. Вақте ки ҳафтад нафар аз ҳофизони қулли Қуръон дар ҷабҳаи ҷанг ба мусаиламаи Каззоб ба шаҳодат расиданд, ҳазрати Умар (р) аз вуқуъи ин амри хатир (пурхатар) мутаассир ва аз ояндаи китоби Худо бимнок шуд, чун мушоҳида кард, ки бисёре аз ҳофизони Қуръон дар ин

набард шаҳид гаштанд ва дар оянда низ аз чунин набардҳо боз ҳам дар пеш доранд ва агар бақияи ҳофизони Қуръон дар ҷангҳои дигар, ба шаҳодат бирасанд ва мумкин аст, ба шаҳодати онҳо баъзе аз сураҳо ва ё ҳаёте аз Қуръон аз даст биравад ва китоби Худо, ки асоси дин, пояи ахлоқи марҷаъи аҳкоми маданӣ ва сиёсии мусалмонхост, ноқис бимонад, пас бояд ба фикр чора афтад ва чи чиз метавонад чораи кор бошад ва пеши ин хатарро бигирад ҷуз ҷамъоварӣ ва тадвими Қуръон дар як ҷо ба сурати як китоб?

Ана барои анҷоми ҳамон амри муҳим, ки ҳазрати Умар (р) ба назди ҳазрати Абубақр (р) халифаи мусалмонҳо мешитобад ба ҳодисаи шаҳодати қорӣни Қуръон ва лузуми ҷамъоварии Қуръонро бо ӯ дар миён мегузорад, вале Абубақр (р) мегуяд: Чӣ гуна кореро кунам, ки Расулulloҳ (с) накард?. Аммо ҳазрати Умар (р) исрор меварзад ва мегуяд: Ба Худо қасам! Ин кори хайр аст ва бояд анҷом дод. Ин сухан дар ҳазрати Абубақр (р) асар мекунад ва Худованд қалбашро барои анҷоми ин кор мекушояд.

Зайд ибни Собит яке аз нависандагони ваҳйи ва низ яке аз ҳофизони Қуръон буд, ки тамоми онро азёд медонист ва зиёда аз ин ӯ буд, ки дар соли охири ҳаёти Расули Худо (с) тамоми Қуръони азёдкардаашро ба ҳузури он ҳазрат пешкаш карда ва дар назди он ҷаноб аз аввал то охир Қуръонро хонда буд ва он ҳазрат он чи ки ӯ хонда буд истимоъ (гушкардаи) фармуда таъйид ба тасдиқ карда буд. Аз ҳамин ҷиҳат Абубақр (р), ки ӯро шоистаи ин кори муҳим медонад ба назди худ ҳозираш мекунад ва мегуяд: Умар (р) пешниҳод кардааст, то Қуръонро дар як ҷо ҷамъ намоям. Чун ту ҷавонӣ хушманд ва мӯъмини амине ҳастӣ ва барои Расулulloҳ (с) қисматҳое аз Қуръонро менавиштӣ

анчоми ин корро ба ту месупорам. Акнун ба диққат таҳқиқ кун ва ба тадвину навиштани тамоми Қуръон ва ҷамъовариҳои он дар як ҷо машғул шав. Зайд мегуяд: Агар Абубакр (р) мефармуд, ки кӯҳеро аз ҷояш қанда ба ҷои дигар барам бароям осонтар буд, аз анчоми ин маъмурияти бесобиқа.

Бинобар ин ба Абубакр (р) мегуяд: Ҷи гуна ба коре даст мезанӣ, ки Расулulloҳ (с) накард. Абубакр (р) мегуяд: Ин кори хайр аст ва бояд кард. Зайд низ ба аҳамият ва хайр будани ин кор пай мебарад ва Худованд қалбашро барои иқдом ба ин кори хайр ҳидоя мефармояд.

Бо вучуди он ки Зайд ҳофизи қулли Қуръон буд ва аз аввал то охири онро азёд медонист ва метавонист бе муроҷиъатба каси дигар бекаму кост онро бинависад, вале барои он ки таҳқиқи бештаре намояд ва барои он ки дар бораи ҷамъовариҳои Қуръон дар оянда нофаҳмиҳое пеш наояд, он чиро ки қаблан дар ҳаёти Расулulloҳ (с) ба таври пароканда ва ҷудо-ҷудо навишта шуда буд ва ҳар қисмати назди яке аз нависандагоне буд, ки Расулulloҳ (с) онҳоро амин дониста навиштани Қуръонро ба онҳо иҷоза дода буд, ҷамъоварӣ намуда ва ба навиштани дар он ҷо ҷамъ кардани Қуръон ба сурати як китоб шурӯъ кард ва дар ин кор аз бақияи ҳофизони Қуръон дархости кӯмак намуд. Зайд ибни Собит муваффақ шуд Қуръони маҷидро дар муддати ду сол тадвин намуда ба сурати як китоби комили осмонӣ ба ҳамин тартибе, ки имрӯз дар дасти мо вучуд аст, даровард.

Ин матлабро бояд фаҳмид оёти ҷамъоваришудаи Қуръон, ки ба воситаи Зайд ибни Собит сурат гирифт ва дар байни мо мавҷуд аст ба ҳамон тарзе, ки Расулulloҳ (с) дар давраи ҳаётиаш дастури навиштани онҳоро дода буд навишта шуданд, зеро ривоят шуда, ки ҳамин ки як ё

якчанд оят нозил мешуд Расулulloҳ (с) дастур меод барои навиштани онҳо ва мефармуд: Фалон оятро баъд аз фалон оят қарор диҳед. Бинобар ин Зайд ибни Собит оятҳои ин Қуръонро ба ҳамон тариқае, ки дастури Расулulloҳ (с) буд, тадвин (ба шакли девон навиштаи) кард, вале сураҳои мустақили Қуръонро аз он ҷо ки аз Расулulloҳ (с) дастуре набуд, ки фалон сураро баъди фалон сура қарор диҳанд, бинобар ин дар ҳангоми тадвинаш мувофиқи назари ҳофизони Қуръон ва нависандагони он тартиб дода шуданд, на мутобиқи тартиби нузули онҳо. Сураҳои қалонҳаҷм оғоз карда шуд ва ба сураҳои қутохҳаҷм хотима дода шуд. Ин амр мавриди мувофиқат ва иҷмои Саҳобаи Расулulloҳ (с) қарор гирифт. Пас аз барои ҳамеша ва дар ҳар асру замони мавриди иҷмои Муҳаммад (с) буда ва мебошад.

Ин Қуръони комил, ки ба ин диққат навишта шуд ва ба ин тарз комил гардид, дар замони ҳаёти Абубақр (р), назди ҳуди ӯ дар Дорул-хилофа ниғаждорӣ мешуд. Пас аз ӯ назди Умар ибни Хаттоб (р) халифаи дуввум ва пас аз вафоташ муддате назди уммулмуъминин Ҳафса (р) духатри Умар (р) буд, то ин ки Усмон (р) дар давраи хилофаташ онро аз ӯ гирифт.

Фиристодани лашкари ислом

Омода намудан ва фиристодани лашкари Усома ва шикаст додани сипоҳи мағрури Рум (Бизонс), ки на танҳо тамаи императори Рум, ки чашм ба хоки арабистон дӯхта буд ба қулли қатъ кард, балки онро бо ин ғалаба дар оянда ба ҳоли мудофия андохт. Баъдан чунон ки қаблан хондем, зарбаҳои сахте бар қувваи мудофеаш ворид сохт ва бар қисмати муҳимме аз сарзаминҳои ғасбардаи ӯ ҳоким гардид.

Ҷанг бо қабоиلى мушрик ва муртад

Ҷанг бо қабоиلى мушрик ва қабоиلى саркаш ва ошўбгарони фитнаангез ва набард бо навмусалмонони мункири закот ва қатли Мусайламаи каззоб ва хотима додан ба ошуби онҳо ва поксозии комили хоки араб аз фитнаи бадхоҳон ва ошўби бадандешон ва даровардани назм ва амният дар саросари хоки араб ва таҳкими пояҳои давлати ислом ва тақвияти дини ислом ва ҷамъ намудани тамоми қабоиلى араб дар зери парчами як ҳукумат ва як дини муқаддас.

Ҳамла ба Ироқ

Ҳамла ба хоки Ироқ ва гирифтани қисмати зиёде аз он дар андак замоне ва ишоаи (пахн кардан, ошкор кардан) дини Худо дар он ноҳия.

Фатҳи Шом

Лашкаркашӣ ба Шом, ки зери истисмори давлати Рум буд ва пешравӣ дар ин хитта (сарзамин, мамлакат) ва бисёре аз хусусиятҳои фитрии Абубақр (р), ки зикри онҳо дар ин мухтасар намеғунҷад, ошкоро аз азамати Абубақр (р) ҳикоят менамояд. Чунон азамате, ки ба нудрат дар ҳар чанд асре як бор дар марде аз бузургони ҷаҳон таҷаллий мекунад то пой пеш ниҳода, миллатеро ба сӯи хушбахтӣ пеш бурда, сарбаланд намояд ва дардҳои иҷтимоии онҳоро шифо бахшад ва орзую ҳавасҳояшонро бароварда созад, ё умматеро, ки дар маърази фитна ва ошўби дохилӣ қарор гирифта бошанд, онҳоро моҳирона ба осонӣ ва бо таъйиди (мадад, ёрӣ) Худованд ҷалла ҷалолуху начот диҳад ва ба сарманзили саодат бирасонад.

Ба ростӣ Абубакр (р) пас аз Расулу-л-лоҳ (с) яке аз ҳамин мардони бузурги таърихийи ҷаҳони башарият мебошад.

Вафоти Абубакр (р)

Модарамон Оиша (р) мегӯяд:

-Бемории Абубакр (р) рӯзи душанбе ҳафтуми ҷимодию-л-охири соли 13-уми ҳиҷрийи шуруъ шуд. Ў дар он рӯз, ки ҳаво хеле сард буд, ҳамом кард ва таб гирифт. Понздаҳ рӯз дар хона бистарӣ шуд ва натавонист ба масҷид биравад. Баъд аз ғуруби хуршед рӯзи сешанбе бистудуввуми ҷимодию-л-охир мувофиқ бо (22-юми августи соли 632 мелодӣ) вафот ёфт. Ў монанди Расулу-л-лоҳ (с) 63 сол умр дид.

Аҳли Мадина бо шунидани хабари вафоташ ба андӯҳи саҳт фурӯ рафта, гирён гардиданд. Ҳамин ки хабари вафоташ ба ҳазрати Алӣ (к.в.) расид, фавран ба хонаи Абубакр (р) шитофт ва фармуд:

-Ҳамоно мо махлуқи Худоем ва ба сӯйи ӯ боз мегардем, акнун хилофате, ки пас аз нубуват ба вучуд омад, мунқатеъ шуд. Абубакр (р) ҳангоме, ки мусалмон шуд сивуҳафт сол дошт ва пас аз он бистушаш сол дар ислом басар бурд, муддати хилофаташ ду солу се моҳ ва ду рӯз буд.

Дар ҳамон шаби вафоташ тибқи васияти худ Абубакр (р), ҳамсараш Асмо бинти Умайс бо кӯмаки писараш Абдурахмон ўро ғусл дод ва сипас ўро пас аз такфин бар рӯи сарири (тахти хоб) махсуси уму-л-муъминин Оиша, ки Расулу-л-лоҳ (с) дар ҳаёти худ дар ҳучраи Оиша рӯи он мехобид, қарор доданд.

Ҳазрати Умар (р) имоми ҷамоат шуд ва намози ҷаноза бар ӯ хонд. Пас аз он Умар (р), Талҳа (р), Усмон ибни Аффон (р) ва Абдурахмон писари Абубакр (р) дар қабраш,

ки тибқи васияташ дар ҳучраи модарамон Оиша дар ҳамсоягии зариҳи (қабр) Расулу-л-лоҳ (с) канда буданд дохил шуданд ва ўро ба тавре, ки сараш баробар бо дўши мубораки он ҳазрат қарор гирад, дафн карданд.

Охирин каломе, ки Абубакр (р) дар ҳини назъ ба забон овард ин чумла буд: *«Парвадигорам! маро ба мусалмонӣ аз дунё бигир ва маро ба бандагони дурусткорат бипайванд».*

Васияти Абубакр (р):

Аз Табаронӣ ва ғайра ривоят шуда, ки Абубакр (р) дар бемории маргаш ба духтараш Оиша, фармуд:

- Эй Оиша, мо умури мусалмононро ба даст гирифтем. Ҳеҷ гуна пуле, на диноре (тилло) ва на дирҳаме (нуқра) аз байтулмоли онҳо ба унвони ҳуқуқ (маош) нагирифтем. Он чи бардоштем таоми ночизе буд ба андозаи рафъи гуруснагӣ, либосе буд барои пўшидани бадан акнун аз моли мусалмонон назди мо чуз ин ғуломи ҳабашӣ ва ин шутур ва ин қатифа (чомаи пашмин, ки пас аз ғул баданро бо он пок кунанд), ки онро мепўшидам чизи дигаре намонда аст. Чун дар замоне, ки аз онҳо истифода мекардам халифа будам, ҳақ доштам аз онҳо истифода кунам. Ҳамин ки мурдам, ҳамаи онҳоро ба Умар ибни Хаттоб(р) бозгардон. Ҳамин ки Абубакр (р) вафот ёфт, Оиша ин ашёро назди Умар (р) фиристонд. Умар (р) гириякунон гуфт:

- Худо туро раҳмат фармояд эй Абубакр! Касеро ки пас аз ту бошад (яъне халифа шавад) ба мушкили андохтӣ. Зеро ў ҳам бояд монанди ту зўҳд ва тақво дошта бошад. Инчунин зўҳду тақвое сахту мушкил аст.

**Охирин сухани мо дар бораи шахсият ва азамати
ҳазрати Абубакр (р)**

Чунонки фаҳмидем ҳазрати Абубакр (р) марди амал буд на марди сухан. Ў дар муддати кӯтоҳи хилофаташ, ки беш аз ду солу чанд моҳ набуд, шӯришиёни фитнаангези дохилиро саркӯб намуд ва онҳоро ба зери фармони худ кашид ва сар то сари нимчазираи арабро аз оташи фитна ва фасоде, ки аз ҳар сӯ забона мекашид ва ҳукумату дини исломро саҳт дар рӯ ба рӯи хатар андохта буд, наҷот дод ва амният ва оромиро барқарор намуд, пас аз он низ ором нанишаст, балки фатҳи хоки Ироқу Шомро, ки аввалӣ таҳти истисмори Форс ва дуввуми мустамликаи Руми шарқӣ (Бизонс) буд, оғоз кард. Бар қисмате аз Ироқ тасаллут ёфт ва дар хоки Шом пешрафт ва он чиро, ки фатҳ намуд, ба қаламрави давлати исломи зам кард. Бо анҷоми ин кори муҳимми низомӣ, роҳро барои фатҳи хоки Форс ва тасаллут бар бақияи сарзамини Шом барои нашри таълими ислом ва ҷорӣ кардани адолати ислом ҳамвор сохт. Бо муваффақият дар ин корҳои бисёр муҳим, ки ҳар кас аз ўҳдаи он бар намеомад, ба хубӣ баромад. Рисолате, ки ба ўҳда гирифт, ба дурустӣ ва амонати комил адо намуд. Он гоҳ бо васияте, ки мазмуни он нақд шуд ва ҳикоят аз мизони зуҳд ва тақвои ў менамояд ба сӯи парвардигори бузургаш, ки ўро дар анҷоми ин вазифа ва ин рисолат нусрат ва тавфиқ дод шитофт ва имтидод ва итмоми футуҳотеро, ки оғоз карда буд ба ўҳдаи Умар ибни Хаттоб (р) халифаи дуввум супурд.

Футуҳоти густурда ва сареъи Умар ибни Хаттоб (р), ки дар замони хилофаташ анҷом дод, гарчи то ҳадди зиёде дар асари қудрат ва шавкати фитрӣ ва ношӣ аз тадбир ва басирати бемонанди ҳудаш буд, вале ба ҷуръат метавон гуфт, ки зодаи футуҳоти музаффаронаи Абубакри Сиддиқ (р) буд, ки асоси маҳками онро пайрезӣ кард. То дами марг фармондеҳони лашкараш ба суръат ва бидуни вақфа дар

хоки душман рахна карда пеш мерафтанд. Раҳмати Худо бод бар ту, эй Абубакр (р).

Зиндагонии Форуқи аъзам -ҳазрати Умар ибни Хаттоб(р)

Халифаи дуввуми Расулу-л-лоҳ (с) ба иттифоқи таърихҳои худӣ ва бегона ҳазрати Умар ибни Хаттоб(р) буд.

Умар (р) аз қабилаи Қурайш ва аз хонаводаи Асил ибни Адӣи буд, силсилаи насабаш ба Каъб ибни Луай бобои ҳафтуми Расулу-л-лоҳ (с), ки бобои нухуми Умар (р) буд, ба Расулу-л-лоҳ (с) мерасад.

Номи падараш Хаттоб ва номи модараш Хантама бинти Ҳишом аз хонаводаи бани Махзуми Қурайш буд. Кунияш (Абуҳафс) ва лақабаш (Форуқ) буд.

Умар (р) аз овони ҷавонӣ монанди бақияи афроди хонаводаи сарватмандаш ба тичорат машғул буд. Барои анҷоми умури тичорӣ худ чандин бор ба Ироқ ва Шом (Сурия) ва то шаҳри Қудс дар хоки Фаластин, ки дар он замон Илиё ном дошт, сафар кард.

Табъан ин мусофиратҳо, ки ба хориҷи кишвараш буд, он ҷо, ки таҳти ҳукумати Эрон ва он ҷо ки таҳти истеъморӣ Рум буд ва тамаддуни ин ду давлати мутамаддин бар он навоҳи густурда шуда буд дар ақл ва фаросати Умар (р) ва дар тарзи тафаккур ва муошираташ бо мардум асар гузошта буд ва аз ин тариқ ҳусни басират ва тадбире пайдо карда буд, ки умуми мардум, шефтаи ахлоқ ва маҷзуби шахсияташ шуда буданд.

Насаби Умар ибни Хаттоб(р)

Ҳазрати Умар (р) аз хонаводаи афроди Қурайш буда, дар муҳити зиндагонии ашрофи он рӯзгор бузург шуд. Аз

ин хотир аз ҳайси баландманишӣ ва каромати нафс, ки хикоят аз бузургвории инсон менамояд ва дар фасоҳат, балоғат ва расоии калом, ки ҳар шунавандаеро таҳти таъсир қарор медиҳад ва махсусан дар сароҳати лаҳҷа нисбат ба изхори ҳақоиқ ва тарафдорӣ аз ҳақ, намунаи комили абноии замони худ буд, аз ин рӯ назди аҳли Макка ва сокинони хориҷи Макка эҳтиром ва азамати хося дошт, то он ҷо, ки бисёр вақтҳо дар воқеаҳои муҳиме, ки рух медод ёро барои ҳукм кардан ҳакам бармегузиданд ва назаре, ки медод қабул мекарданд ва ба қазовате, ки мекард таслим мешуданд, зеро барои ҳама каси ботаҷриба собит шуда буд, ки ӯ ҳам доно аст ва ҳам ҷуз ҳақиқат намечӯяд ва ҷуз ҳақ намегӯяд.

Умед ва дуоӣи паёмбари Худо(с) барои мусалмон шудани Умар (р)

Бинобар ин, чун ҳазрати Умар (р) инчунин шахсе буд, набояд таъҷуб кард, ки чаро Расулу-л-лоҳ (с) умед дошт ё мусалмон шавад, зеро касе, ки дар замони ҷоҳилияташ инсонии комил ва тарафдори ҳақ бошад фосилае намонда, то ба дини ҳақ бирасад ва чун Умар (р) ончунон шахсияте дошт, ҷои таъҷуб намемонад, ки чаро Расулу-л-лоҳ (с) орзу мефармуд, ки ӯ мусалмон шавад, зеро исломи чунин шахсе дар пешрафти дини ислом ва дар тақвияти мусалмонон таъсири босазо дорад ва чунон, ки баъдан мехонем, хоҳем фаҳмид, ки амалан чи таъсири мусбате гузошт.

Пас шоиста буд, ки Расулу-л-лоҳ (с) барои тавфиқ ва исломи ҳазрати Умар (р) ба даргоҳи муқаддаси бузургвори ҷалла ва ало дуо кунад ва бифармояд: *«Худоё дини исломро бо мусалмон шудани ҳар кадом аз ин ду марде, ки назди ту*

маҳбубтар бошад, Умар ибни Хаттоб(р) ё Амр ибни Ҳишом, тақвият бифармо».

Дуои Расулу-л-лоҳ (с) дар бораи Умар ибни Хаттоб(р) мавриди истичобати Парвардигори олам қарор гирифт ва чунон, ки акнун бо зикри муқаддимае баён мешавад, ба дини ислом мушарраф гардид, афроди хонаводаҳои ашроф ҳамеша ва махсусан дар замони гузашта хеле пойбанди суннатҳои меросии худ буда ва ҳастанд. Хусусан нисбат ба ақоид ва дини меросии худ, ҳар дине, ки дошта бошанд хеле мутаассибанд ва натавонанд ҳозир намешаванд, мароми муҳолиф бо ақида ва мароми мағрурони худро, ки бо он бузург шудаанд ба осони бипазиранд, балки ҳатто ба худ иҷоза намедиханд, ки ба он гӯш диҳанд, то бишунанд чи мегӯяд ва чи мехоҳад. То он ҷо, ки қудрат доранд мекушанд, то мароми муҳолифашон чон нагирад. Чунон ки Қуръон тибқи ояти 26 сураи Фуссилат қавли чунин қасонеро ҳикоят карда мефармояд:

Сухани Худо:

Кофирон ба якдигар гуфтанд гӯш надихед ба ин Қуръон, то нашунавед чи мегӯяд.

(Сураи Фуссилат ояи, 26.)

Душмани Умар бо ислом ва мусалмонон

Ҳазрати Умар ибни Хаттоб(р) чунон ки гуфтем аз хонаводаи ашрофи замони худ буд ва ба ҳукми ҳамин қоидаи кулӣ, ки баён шуд ба дини меросии худ шадидан дил баста буд. Аз ҳамон замоне, ки дини ислом ошкор гардид ва ошкоро таблиғ шуд, бар зидди он қиём кард ва аслан ҳозир нашуд ба моҳияти он тавачҷӯх кунад ё ба таблиғ ва даъватҳои гӯш фаро диҳад, то аз ҳақиқати он огоҳ шавад.

Бадеҳӣ аст, ки инсон вақте метавонад ақида ва маромро писанд намояд ва бипазирад, ки ба ҳақиқаташ пай бибарад ва бидонад чи мегӯяд, чи мехоҳад ва чи нафъе дорад. Ҳамин ки ба хубии он пай бурд ва фаҳмид, ки ҳақ аст, онгоҳ агар пардаи таассуб ва лаҷоҷат пеши чашми басираташро нигарад ва қасдан қуфли бадтинатӣ бар даричаи қалби худ назанад, ҳатман, на танҳо онро қабул мекунад, балки аз тарафдорони ҷиддии он хоҳад шуд. Қиссаи ҳазрати Умар(р) бо дини ислом чунин буд, яъне модоме, ки аз тарафи таассуб нисбат ба дини меросии худ, ҳозир набуд камтарин тавачҷӯхе ба дини ислом намояд ё ба даъват ва таблиғи мусалмонон гӯш диҳад, душмани ислом ва мусалмонон буд ва ҳамин ки дар хонаи хоҳараш Фотима бинти Хаттоб варақе аз Қуръон ба даст гирифт ва ба диққат хонд ва фаҳмид, ки ҳақ аст бедиранг писандид ва фавран исломро пазируфт.

Достони таърихии мусалмон шудани Умар ибни Хаттоб(р)

Инак достони таърихии исломашро аз таърихи ибни Ҳишом мешунавем, ки мегӯяд:

-Рӯзе ҳазрати Умар (р) шамшерашро ба дӯш мегирад, аз хона хорич мешавад ва ба роҳ меафтад, то Расулу-л-лоҳ (с)-ро ҳар ҷо биёбад ба қатл бирасонад. Дар байни роҳ бо яке аз ақвомаш ба номи Нуайм ибни Абдуллоҳ рӯ ба рӯ мешавад. Гӯё Нуайм ўро ошуфта ва ғайри оддӣ мебинад, аз ин сабаб мепурсад: Ба кучо меравӣ? Мегӯяд:

- Меравам, то ин касро, ки аз дини Қурайш баргашта ба Худоҳояшон носазо мегӯяд ва дини ҷадиде бино карда аст пайдо кунам ва ба қатл бирасонам. Нуайм мегӯяд:

- Ба Худо қасам, ки худро фиреб медиҳӣ ва фиреби фикри хоми худро мехӯрӣ, агар даст ба ин кори хатарнок

ба бизанӣ фарзандони Абдуманоф (яъне бани Ҳошим) туру ҳам бар рӯи замин намегузоранд? Гузашта аз ин оё беҳтар нест, ки фикри хешу қавмат бошӣ, ки пайрави ҳамин кас шудаанд, ки мегӯӣ?

Умар (р) таачҷуб карда, мепурсад:

- Кадом хешу қавм? Нуайм мегӯяд:

- Хоҳарат Фотима ва шавҳараш Саъид ибни Зайд (писари амакат) ҳар ду мусалмон ва пайрави Муҳаммад (с) шудаанд.

Ин хабар барои Умар (р) ғайри мунтазира буд. Ӯ ҳаргиз бовар намекард, ки касе аз хешони наздиқаш монанди Фотима бинти Хаттоб бо писари амуяш Саъид шавҳари Фотима мусалмон шаванд, акнун ба гӯши худ аз касе мешунавад, ки гумон намекунад, ки дурӯғ бигӯяд. Дар чунин вазъияте оё беҳтар нест аз қатли Муҳаммад (с) даст бардорад ва ба хонаи хоҳараш бишиতোбад, то қабл аз ҳар коре ба ҳисоби хоҳар ва писари амуяш бирасад?

Умар (р) бедаранг роҳи худро тағйир медиҳад ва ба тарафи хонаи хоҳараш мешитобад. Ҳамин ки ба он ҷо мерасад, садои хондани чизе ба гӯшаш мерасад, вале қабл аз ин ки ба онҳо наздиқ шавад, хоҳараш эҳсос мекунад касе меояд, аз ин хотир Ҳаббоб ибни Аратро, ки барои онҳо Қуръон мехонд бо варақаи Қуръони дар дасташ буда, дар ҷое аз хона пинҳон мекунад.

Умар (р) наздиқ мешавад ва аз хоҳараш мепурсад, ки ин чи буд ки шунидам хонда мешуд? Хоҳараш мегӯяд:

-Чизе хонда нашуда, ки бишунавӣ, вале Умар (р) ба гӯши худ шунида буд, магар мешавад тардид кунад? Албата не. Аз шунидани ин ҷавоб Умар (р)фаҳмид, ки он чи Нуайм гуфта буд саҳеҳ буда ва ҳар ду мусалмон шудаанд, вале аз ӯ мепӯшанд, аз ин рӯ мегӯяд:

-Бале, худам шунидам, ки мехондед, ба Худо қасам, хабар ёфтаам ва акнун худам фаҳмидам, ки шумо тобеи Муҳаммад (с) шудаед ва динашро пазируфтаед. Онгоҳ бедаранг ба домодаш Саъид ҳамла мекунад. Фотима ба тарафдории шавҳараш бармехезад ва ба дифоъ мепардозад. Умар (р) хашмгин мегардад ва зарбати сахте бар рухсори хоҳараш мезанад, ки хунолуд мешавад.

Дар ин ҳангоми ҳасос, ки Фотима мебинад бародараш ҳамият ва таассуби динии ботили худро дорад бо худ меғӯяд, оё равоист, ки ӯ таассуби динии ботили худро дошта бошад ва мо таассуби динии ҳақ надошта ва онро пинҳон кунем, то кай? Пас ӯ ва Саъид якзабон шуда меғӯянд:

-Бале мо мусалмон шудаем. Ба Худо ва расулаш имон овардаем. Ҳар чи метавонӣ фуру мағзор, худро таслими амри худои воҳиди худ кардаем.

Умар (р), ки чашмаш ба рухсори хоҳараш меафтад ва мебинад хунолуд шуда аст аз кори худ пушаймон мешавад. Зеро ба ҳар чихат ӯ хоҳараш мебошад, ки акнун ба ҷои он ки ӯро навозиш кунад, мачруҳаш карда аст, отифа ва вичдонаш ӯро сарзаниш мекунад. Ин ҷо аст, ки аз кардаи худ пушаймон мешавад. Пас дар ҳамон ҷое, ки истода аст ва ин афкор аз хотираш мегузаранд бар замин менишинад ва бо худ меғӯяд: - Ин ҳамон Фотима хоҳари ман аст, ки чанде қабл монанди ман дилбохтаи дини Қурайш ва чун табъан занон беш аз мардон дил ба дини худ мебанданд, ӯ ба дини худ дилбохтатар аз ман буд. Пас чи шуда ва чи сирре дар байн аст, ки онро тарк намуда, ба дини ҷадид (нав) рӯй оварда ва то он ҷо пойдор аст, ки ҳар гуна осеbero таҳаммул мекунад ва ҳозир нест даст аз он бикашад. Яқинан сирре дар ин кор ҳаст. Бе шак ҳақиқате дар миён аст, ки ман намедонам, оё беҳтар нест, ки онро бидонам? Ин афкор ба таври табиӣ дар ин соат дар қалби тоҳири

Умар (р) хутур мекунад, аз ин рӯ бо мухолифат аз хоҳараш меҳоҳад то он чиро ки меҳонданд, ба ӯ диҳад, то бихонад ва бидонад он чиро Муҳаммад(с) оварда ва таълим медиҳад чист.

Хоҳараш мегӯяд:

-Метарсам ба мо пас надихӣ. Умар (р) қасам ёд мекунад, ки ҳамин ки онро бихонад пас бидиҳад. Фотима ба хубӣ дар меёбад, ки бародараш дигаргун шуда аст ва осори ҳидоят ва тавфиқ дар вучудааш таҷаллӣ карда аст. Умед аст дини ҳақро бипазирад, аз ин хотир он варақ аз Қуръони каримро, ки авалҳои сураи Тоҳоро дошт, ба ӯ медиҳад ва Умар (р) онро бо адаб аз дасти хоҳараш гирифта меҳонад ва мегӯяд:

-Чӣ нек аст ин калом? Ва чӣ гиромӣ аст ин баён? Ҳаббоб ибни Арат ҳамон касе, ки қабл аз вуруди Умар (р), барои Фотима ва шавҳараш Қуръон меҳонд, бо шунидани ин сухани умедбахш фавран аз махфигоҳи худ хориҷ мешавад. Ба назди Умар (р) мешитобад ва мегӯяд:

-Эй Умар! Ба Худо қасам, умед дорам, ки Худованд туро ба иҷобати дуои паёмбараш интиҳоб намуда бошад, чунки дирӯз шунидам, ки мефармуд:

-Худоё! Дини исломро бо мусалмон шудани ҳар кадом аз ин ду марде, ки назди ту маҳбубтар бошад, Умар ибни Хаттоб(р) ё Абулҳакам Амр ибни Ҳишом тақвият бифармо. Худоро... Худоро... .

Умар мегӯяд: Маро роҳнамоӣ кунед, то ба назди Расулу-л-лоҳ (с) биравам. Он ҳазрат дар ин хангом бо иддае аз асҳобаш дар хонаи Ибни Арқам наздики кӯҳи Сафо, ки маҳалли иҷтимооти мусалмонони аввалин буд, басар мебурд.

Умар ба роҳнамоии онҳо ба он ҷо мешитобад ва дар мезанад. Ба Расулу-л-лоҳ (с) иттилоъ медиҳанд, ки Умар (р)

шамшерашро ба душ овехта, пушти дар истода, мехоҳад дарояд. Ҳамза (р) амаки Расулу-л-лоҳ (с) ин шамзерзани машҳури бани Ҳошим арз мекунад:

-Ё Расулу-л-лоҳ (с)! Иҷоза бифармоед биёяд. Агар қасди хубӣ дорад ба ёриаш мешитобем ва ҳар гоҳ иродаи бадӣ дар дил дошт, ўро бо шамшери худаш хоҳам кушт. Ҳазрати расул(с) иҷоза мефармояд, то биёяд.

Ҳамин ки Умар (р) ба хона ворид мегардад фавран ба назди ҳазрати Расул (с) мешитобад ва арз мекунад:

-Гувоҳи медиҳам, ки ту расули Худоӣ, омадаам ба наздат, то ба Худо ва ба он чӣ аз назди Худо ба ту расидааст имон биёварам.

Расулу-л-лоҳ (с) ва мусалмонон, ки дар хона буданд аз хурсандӣ ва хушҳолӣ ба ҳадде бо садои баланд такбир меғўянд, (яъне Аллоҳу акбар меғўянд), ки садоёшон ба гўши он даста аз мардуми Макка, ки наздики хона буданд мерасад.

Чунон ки мебинем ҳазрати Умар (р) то даме, ки намедонист Қуръон чист ва чи меғўяд, ба ҳадде нисбат ба дини меросии худ таассуб дошт, ки ҳатто бовар намекард, ки эҳтимол дорад ҳақ бошад, вале ҳамин ки варақаи Қуръонро аз дасти хоҳараш гирифт ва хонд ва ба ҳақиқат ва ҳаққонияти он пай бурд, маҷзуби он гашт ва фавран аз дини меросии худ, ки пай бурд ботил аст, безор гашт ва аз он даст кашид ва дини исломро писандид ва пазируфт. Пас аз он бо ҳамон гармӣ ва таассубе, ки нисбат ба дини ботили худ дошт, дар эълони эмонаш ва дар иттилоъ ва тақвияти дини ҳақ кушид ва на танҳо раво надид, ки дини ҳаққи худро аз душман бипўшад, балки нагузошт Расулу-л-лоҳ (с) ва мусалмонон воҷиботи дини худро монанди гузашта ба таври пинҳонӣ ва дар хонаи дарбаста анҷом диҳанд ва чунон ки акнун шарҳ медиҳем, онҳоро барои анҷоми

ибодат аз хона хорич ва ба масцидул Ҳарам яъне Макка ворид намуд, то сафҳаи чадид ва умедбахше дар таърихи ислом барои ҳамеша ва то абад боз намояд.

Умар (р) мусалмон шудани худро ошкор месозад.

Ҳазрати Умар (р) дар соли панҷум ё шашуми зуҳури ислом (тибқи шарҳи фавқ) ба дини ислом мушараф гардид. Чун иддаи мўъминон дар он ҳангом аз чихил нафар мард ва ёздаҳ нафар зан чамъан панҷоҳу як нафар беш набуд, ҷуръат надоштанд дар Масцидулҳаром ошкор ибодат кунанд, вале Умар (р) касе набуд, ки дини худро аз касе бипӯшад ё аз касе битарсад ва ибодати худро пинҳонӣ анҷом диҳад. Аз ин рӯ ҳамин ки мусалмон гардид, арз кард:

-Ё Расулу-л-лоҳ (с)! Чаро дини худро пинҳон мекунем ва ҳол он ки мо барҳақем? Расулу-л-лоҳ (с) мефармояд:

-Шумораи мо кам аст эй Умар (р) (яъне чун иддаи мусалмонон андак аст ва наметавонанд аз худ дифоъ намоянд, салоҳ дар ин аст, ки вочиботи дини худро махфиёна анҷом диҳем).

Умар (р) арз мекунад:

-Ё Расулу-л-лоҳ (с)! Қасам ба он касе, ки туро ба ҳақ фиристод, ҳар маҷлисе, ки қаблан дар айёми куфрам дар он ҷо нишастаам, ҳатман ба он ҷо равам, то бо имон бинишинам ва имонамро барои мардум ошкор созам-сипас аз ҷой бархоста ба Масцидулҳаром дохил мешавад ва исломашро ошкор медорад ва пас аз он Каъбаро тавоф намуда, назди ҳар як аз гурӯҳҳо ва ҷамооте, ки дар Масцидулҳаром гирди ҳам нишаста буданд менишинад ва дини худро барои онҳо эълон менамояд ва он гоҳ назди Расулу-л-лоҳ (с) боз мегардад ва арз мекунад:

-Падар ва модарам фидоят, ё Расулу-л-лоҳ (с)! Акнун чӣ чизе туро боз медорад, ки ибодатро ошкоро анҷом бидиҳӣ,

ба Худо қасам ҳар маҷлисе, ки қаблан дар ҳоли куфр дар он нишаста будам, ба он чо рафта исломи худро барои аҳли маҷлис изҳор ва ошкор сохтам, бидуни он, ки аз касе бимнок бошам.

Бо мусалмон шудани Умар (р), ислом ошкор мешавад.

Аз ин рӯ Расулу-л-лоҳ (с) байни ду саф аз мусалмонон қарор мегирад. Дар пеши саф дар ҷониби росташ ҳазрати Умар (р) ва дар пеши саф дар ҷониби чапаш ҳазрати Ҳамза ибни Абдулмутталиб буд. Ин гуна ба тарафи Масҷидулҳаром ҳаракат менамоянд ва Байту-л-лоҳро дар пеши ҷаъми мушрикони тавоф мекунанд. Пас аз он рӯ ба Каъба истода намози зуҳр мехонанд. Мушрикони аз ҳайбати Умар (р), марди азими бани Адӣи ва аз шавкати Ҳамза - шучоъи бузурги бани Ҳошим ҷуръат накарданд монанди тавофашон шаванд ё пеши намозашонро бигиранд ё ҳадди ақал эътироз намоянд.

Инҷо буд, ки ҳазрати Умар (р) ин калимаи таърихии худро бо садои расо бар забон овард ва гуфт:

-Пас аз имрӯз дигар ҳаргиз Худоро пинҳон наменпарастем.

Оре, мусалмонон пас аз ин, ҷуръат пайдо карда, ба тавофи Байту-л-лоҳ мепардохтанд, ва рӯ ба рӯи Каъба истода намоз мехонданд, гарчи мавриди истехзо ва тамасхури мушрикони қарор мегирифтанд ва чи басо ки аз онҳо азият ва озор меиданд, вале ба ҳар ҳол даст намекашиданд ва ибодати худро дар Масҷидулҳаром ошкор анҷом медоданд ва ба динашон дар асари ислом ва иқдоми бобаракати Умар (р) сафҳои ҷадид ва муҳиме дар таърихи ислом барои мусалмонон кушода шуд.

Мусалмонон муваффақ шуданд ошкор изҳори вучуд намоянд.

Таъсири мусалмон шудани Умар (р) бар таърихи ислом.

Аз ин ҷиҳат аст, ки Абдуллоҳ ибни Масъуд чунон, ки Бухорӣ ривоят карда, мегӯяд:

-Аз рӯзе, ки Умар (р) мусалмон шуд, барои ҳамеша тавоно шудем. Исломаш барои мо фатҳ ва кушоиш буд.

Ҳамчунин Ибни Саъд ва Табаронӣ аз Абдуллоҳ ибни Масъуд ривоят кардаанд, ки мегӯяд (исломи Умар (р) барои мусалмонон фатҳ, ҳичраташ пирӯзӣ ва хилофаташ раҳмати илоҳӣ буд, ёд дорам, ки наметавонистем рӯй ба Каъба истода намоз гузорем, то он ки Умар (р) мусалмон шуд. Ҳамин, ки ӯ мусалмон шуд, исломашро ошкор сохт ва мардумро ошкоро ба дини ислом даъват намуд. Мо гурӯҳ-гурӯҳ дар ҷонибҳо ва атрофи Каъба менишастем ва Каъбаро тавоф мекардем ва бо ҳар касе, ки бо мо бо хушунат рафтор мекард ба муқобила мепардохтем, ҳақи худро аз ӯ боз меситондем).

Оё боре фикр кардаед, ки ин ибодат ва шиори динӣ, ки дар масҷидҳои мусалмонон ҳатто дар мамолики масеҳӣ ва дар панҷ қораи дунё ошкор анҷом мегирад ва ин азон ва тиловати Қуръони карим, ки аз манораҳои масҷид аз баландгӯҳо дар фазо танин меандозад ё ба василаи родю ва тиливизион пахш мешавад, маншаи аслии ҳамаи инҳо ҳазрати Умар ибни Хаттоб(р) аст?

Магар ӯ набуд, ки асоси онҳоро ҳамон рӯзе гузошт, ки дар маҳзари Расулу-л-лоҳ (с) арз кард, то ба Масҷидулҳаром омада, ибодаташро ошкор анҷом диҳад? Магар ӯ набуд, ки пеши сафи тарафи ростии ҳазрати Расул

(с) қарор гирифт ва мусалмонро ба Масцидулҳаром бурд, то бо ҳам намоз бихонанд ва Байтулоҳро дар пеши чашми душманони ислом тавоф намоянд ва Куръонро ошкоро тиловат намоянд ва ба гӯши мардум бирасонанд?

Пас чи қадар ҳақиқат дорад ва чи қадар ҳақ аст, ки Фирдавсӣ шоири шаҳри форсу тоҷик, ки дар «Шоҳнома»-аш дар шаъни Умар (р) мегӯяд:

Умар (р) кард исломро ошкор,
Биорост гетӣ чу боғи баҳор.

Муқоисаи мусалмон шудани Абубақр (р) ва Умар (р)

Дар таърихи Абубақр (р) хондаем, ки ӯ ҳангоме мусалмон шуд, ки дини ислом нав зухур ва ба афроди хонадони Расулу-л-лоҳ (с) ва дар муҳити ҷаҳор девори хонаи он ҳазрат мунҳасир буд ва ҳамин, ки ӯ мусалмон шуд, дини ислом дар асари таблиғи муассири ӯ ба хориҷи хонаи нубувват роҳ ёфта ва шуруъ ба интишор намуд.

Акнун дар ин ҷо мебинем ки ибодат ва воҷиботи дини ислом, ки қабл аз исломи Умар (р) дар хонаи ибни Арқам махфиёна анҷом мешуданд, дар асари баракати исломи Умар (р) ва эҳтимоми ӯ, аз хонаи ибни Арқам хориҷ гардид ва ба Масцидулҳаром роҳ ёфт ва пас аз он, то кунун ва то абад на танҳо дар Масцидулҳаром, балки дар тамоми нуқоти ҷаҳон ошкоро анҷом гирифта ва хоҳад гирифт.

Пас ҳазрати Абубақр (р) асли дини исломро аз ҳисори хонаи Расулу-л-лоҳ (с) ба хориҷ кашид ва ҳазрати Умар (р) ибодат ва воҷиботи дини исломро аз чордевори хонаи ибни Арқам хориҷ намуда, ба Масцидулҳаром расонид, то барои ҳамеша ва дар ҳама ҷо ошкор гардад.

Ҳичрати Умар ибни Хаттоб(р)

Умар (р) на танҳо ислом ва ибодаташро аз касе пинҳон надошт, балки ҳичраташро аз душманон напӯшид, дар он хангом, ки Расулу-л-лоҳ (с) ба мусалмонон дастур фармуд ба Мадина ҳичрат намоянд, Қурайш бимнок шуда намегузоштанд мусалмонон ба он ҷо равад, зеро иддаи зиёде аз аҳли Мадина мусалмон шуда буданд ва дини ислом дар он ҷо ба суръат пеш мерафт. Онҳо метарсиданд, ки бо рафтани мусалмонони Макка ба он ҷо шумораи онҳо хеле зиёд гардад ва қудрате ба даст оваранд, ки дар оянда барои Қурайш хеле хатарнок бошад аз ин ҷиҳат буд, ки аз ҳичрати онҳо ҷилавгирӣ мекарданд. Мусалмонон ночор буданд шабҳангом махфиёна аз Макка хориҷ шаванд ва роҳи Мадинаро пеш гиранд.

Вале Умар (р) бар худ напосандид махфиёна ҳичрат намояд, ҳамин ки тасмим гирифт ба Мадина равад, дар хона силоҳ пӯшид ва ба Масцидулҳаром рафт, Байту-л-лоҳро тавоф намуд ва намоз хонд. Онгоҳ ба мушрикони, ки гурӯҳ - гурӯҳ дар атрофи Каъба нишаста буданд, гузар кард ва гуфт:

-Зишт ва қабех бод ин суратҳо ва равияҳое, ки мебинам. Ман ҳам акнун ҳичрат мекунам ва назди бародаронам ба Мадина меравам, ҳар касе мехоҳад фарзандонаш ятим, ҳамсараш бева ва падар ва модараш дар азояш бинишинанд, пас дар роҳ бо ман рӯ ба рӯ шавад. Ҳеч кас ҷуръат накард ёро аз рафтан боз дорад ё дар роҳ таъқибаш намояд. Бидуни ҳеч гуна пешомаде ба саломат ба Мадина расид ва ғавран ба назди Расулу-л-лоҳ (с) шитофт.

Оё Умар (р) ошкор ҳичрат намуд?

Ин ривоят нисбат ба ҳичрати ҳазрати Умар (р) гарчи машхур шуда, вале Ибни Ҳишом ва ибни Саъд ва Табарӣ онро қабул надоранд, мегӯянд:

-Ҳазрати Умар (р) ҳам тибқи дастури ҳазрати Расул (с), ки фармуда буд мусалмонон махфиёна ҳичрат кунанд, монанди дигар мусалмонон махфиёна ҳичрат кард. Ин матлабро аз худ Умар (р) мешунавем, ки мегӯяд (ман ва Аёш ибни Раба ва Ҳишом ибни Ос бо ҳам музокира кардем, ки дар вақти муайян дар чое бо ҳам мулоқот намоем ва аз он чо пинҳонӣ бо ҳам ҳичрат кунем). Қарор гузоштем, ки агар як нафар аз се нафари мо ба ҳар иллате муваффақ нашуд ба ваъдагоҳ бирасад, ду нафари дигар метавонанд бо ҳам ҳаракат кунанд, ман ва Аёш ибни Раба дар ҳамон вақти муайян ба ваъдагоҳ расидем, вале Ҳишом натавонист биёяд, аз ин рӯ мо ду нафар бо ҳам ҳичрат кардем.

Доктор Муҳаммад Ҳусайни Ҳайкал дар китоби худ ба номи ҳаёти Умар (р) низ ин ривоятро бар ривояти аввал тарҷеҳ дода мегӯяд:

- Чун Расулу-л-лоҳ (с) фармуда буд мусалмонон махфиёна ҳичрат кунанд Умар (р) касе набуд, ки аз низом ва дастуре, ки Расулу-л-лоҳ (с) муқаррар фармуда буд саркашӣ намояд, гарчи ў дар тўли ҳаёташ ҳаргиз заъф ва тарс надошт ва метавонист бо камоли чуръат ошкорро ҳичрат кунад, вале чун марди назм ва инзибот буд, ба худ иҷоза намедод аз дастури соҳиби рисолат сарпечӣ намояд.

Ҳазрати Умар (р) дар канори Паёмбар (с)

Ҳазрати Умар (р) пас аз мушарраф шудан ба дини ислом, ҳамеша дар суҳбатҳои Расулу-л-лоҳ (с) буд ва чи

некусухбатҳое! То он ҷо ки қудрат дошт дар нусрати он ҳазрат ва дар тақвияти дини ислом мекӯшид. Ҳаёти худро вақфи дифоъ аз дини Худо ва пешрафти Расули Худо (с) намуд.

Ҳазрати Умар (р) дар ғазовот ва ҷангҳои Бадр, Уҳуд, Хандақ ва Ҳудайбия, ки мунҷар ба ақди сулҳ тарки ҷанг байни ҳазрати Расул (с) ва Қурайш гардид, ҳамчунин дар фатҳи Макка ва Хайбар ва ғайра ҳамроҳи Расулу-л-лоҳ (с) буд.

Ҳазрати Умар (р) то он ҷо мавриди боварии Расулу-л-лоҳ (с) буд, ки он ҳазрат дар бисёре аз умури муҳими худ бо ӯ машварат мефармуд. Чунон ки Табарӣ ривоят мекунад, он ҳазрат дар бораи ӯ фармуд:

«Умар (р) бо ман аст ва ман бо Умар (р) ва пас аз ман ҳар ҷо, ки Умар (р) бошад ҳақ ҳамроҳи ӯ аст».

Ҳамчунин Абубақр (р) дар умури муҳими хилофаташ бо Умар (р) машварат ва тибқи роҳнамоии ӯ амал мекард ва натиҷаи нек мегирифт, зеро ҳар ҷо ки ӯ маслиҳат меодод ҷуз хайр ва салоҳ набуд. Гузашта аз ин Абубақр (р) ҳалл ва фасли қазоёи мушкили сиёсии худро ба ӯ воғузор менамуд. Умар (р) дар ҷангҳои зидди муртадин, ки дар ин китоб ба тафсил гузашт, бозӯи рости Абубақр (р) буд.

Ҳазрати Умар (р) ба ҳадде дӯст ва муҳиби мухлиси Расулу-л-лоҳ (с) буд, ки ҳаргоҳ касе андаке ба он ҳазрат беадабӣ мекард бармеошуфт ва ӯро танбеҳ меодод ва ҳаргоҳ ин беадабӣ дар ҳузурӣ он ҳазрат воқеъ мешуд иҷоза мехост, то фарди хатокорро мучозот кунад.

Ҳазрати Умар (р)

1. Ҳазрати Умар (р) марде буд илҳом ёфта, чунон ки Бухорӣ аз Расулу-л-лоҳ (с) ривоят карда, ки мефармояд:

«Дар умматҳои пеш аз шумо мардуме буданд, ки ба онҳо ҳақоқиқ илҳом мешуд, агар дар уммати ман чунин касе бошад, қатъан ӯ Умар (р) хоҳад буд».

2. Ҳазрати Умар (р) лаёқати паёмбарӣ дошт, чунон ки Тирмизӣ ва Ҳоким ҳар ду аз Расулу-л-лоҳ (с) ривоят кардаанд, ки фармудааст:

«Агар ман хотами анбиё набудам ва баъд аз ман паёмбаре маъъус мешуд он паёмбар, Умар ибни Хаттоб буд».

Саъдӣ шоири шаҳири Шерозӣ ба ин ҳадис тавачҷӯх дошта, ки дар васфи Умар (р) мегӯяд:

Дигар Умар, ки лоиқи паёмбарӣ будӣ,
Гар сайиди русул набудӣ хатми анбиё.

3. Ҳазрати Умар (р) тарафдори ҳақ буд, чунон ки Ибни Моча ва Ҳоким ҳар ду аз Расулу-л-лоҳ (с) ривоят кардаанд, ки фармуда аст:

«Худо ҳақро бар забони Умар қарор дод, то ҳақ бигӯяд».

Дар ривояти дигар омада аст:

«Худо ҳақро бар забон ва дили Умар қарор дод».

Тавозӯъ ва фурӯтани Умар (р)

Ҳазрати Умар (р) ба ҳадде хоксор буд, ки ҳатто дар замони хилофаташ, ки фармонравои императори васеи ислом буд ва фармондеҳони лашкараш дар ҷабҳаҳои набард пеш мерафтанд ва ҳар рӯз хабари хуши тозае аз футуҳот ба ӯ мерасид ва ғаноими зиёде аз тилло ва нуқра ва ғайра монанди сел ба Мадина сарозер мешуд ва ҳама таҳти ихтиёраш қарор мегирифт ва бадеҳӣ аст, ки ин умури нишотангез дар рӯҳияи ҳар фармонравое таъсир мегузорад ва ӯро мағрур ва худхоҳ мекунад, вале дар руҳияи ин шахси азим ва ин фармонравои бузург кучактарин таъсире

нагузошт ва рафтор ва ахлоқашро заррае тағйир надод. Дар ҳамон айём, ки дар авчи қудрат ва азамат буд, дар хини хутбаи чумъа рӯи минбар дар масҷиди Мадина, ҳамон либоси соддаи оддиро, ки ҳозирин мепӯшиданд ў низ мепӯшид ва аз ин лиҳоз ҳеҷ фарқе аз дигарон надошт.

Ҳазрати Умар (р) дар замони иззати императории худ ҳаргоҳ барои адои ҳаҷчи Байту-л-лоҳ ба Макка мерафт на танҳо боргоҳе ҳамроҳ надошт, ҳатто хайма ва чодири соддае, ки ҳар мусофири одди дар он айём дошт бо худ намебурд. Ҳар вақт мехост дар ҷое истироҳат кунад ё пустеро бар шоҳаи дарахте меандоخت ё меовехт, то зери сояш истироҳат кунад. Ин матлабро аз Абдуллоҳ ибни Аббос мешунавем, ки мегӯяд:

-Ман ҳамроҳи Умар (р) ҳаҷ кардам, ў дар сафари ҳаҷ на хаймае мезад ва на соябоне дошт, пӯсте дар ҷое меовехт ва зери он соя истироҳат мекард.

Ҳазрати Умар (р) дар ҳамон айёми шавкаташ, ки пушти ду императори бузурги ҷаҳонро меларзонд, дида мешуд, ки машке пур аз об ба дӯш гирифта, ба ҷое меравад, иллоти ин корро аз ў пурсиданд ҷавоб дод:

- Чун нохудоғоҳ худамро писандидам, аз хавфи он ки мабодо такаббур бошад, нафси хешро бо ин кор фуру нишонданиам. Ин матлаб аз Убайдуллоҳ ибни Умар ибни Ҳафс ривоят шуда, ки мегӯяд:

-Умар ибни Хаттоб(р) машки оборо бар дӯшаш гирифта буд, баъзе гуфтанд: Ҷаро чунин мекунӣ? Гуфт:

- Худро писандидам, хостам бо ин кор нафси худро заиф кунам.

Рӯзе, ки қосиди Саъд ибни Абуваққос дар беруни шаҳри Мадина бо ҳазрати Умар (р) мулоқот мекунад ва хабари пирӯзии мусалмонон дар Қодисияро, ки фавқуллода муҳим буд, ба ў медиҳад ва табъан ҳар кас

бошад дар ин ҳангом ба чунин пирӯзии дурахшоне даст ёбад, худхоҳ ва мағрур мешавад, вале ин хабар дар ҳазрати Умар (р) асаре накард ва ҷуз ин ки аз ин пирӯзӣ дилхуш шуда, Худоро шукр кунад чизи дигаре аз ӯ мушоҳида нашуд ва то он ҷо фурутан монд, ки чун он қосид, ӯро намешинохт ҳамчунон бар шутураш савор буд ва ҳазрати Умар (р) пиёда дар канораш бо шитоб қадам бармедошт ва бо ҳам дар бораи ин пирӯзии бузург савол ва ҷавоб мекарданд ва бо ҳамин ҳол, ки қосид савори шутур ва ҳазрати Умар (р) пиёда буд, ворида шаҳр шуданд ва чун қосид шунид мардум бар ҳазрати Умар (р) ба номи амиру-л-мўъминин салом мекунанд, ӯро шинохт ва арз кард чаро нафармудӣ, ки амиру-л-мўъмининӣ? Ҳазрати Умар (р) бо ҳамон тавозуъ фармуд:

- Бародарам боке нест.

Хилофати ҳазрати Умар (р)

Дар боби хилофати Абубақр (р) хондаем, ки дар маконе ба номи Сақифаи бани Соида бар сари интиҳоби халифа чӣ гузашт ва фаҳмидем, ки чи фитнае дар камин буд ва агар Умар (р) бо он сиёсат ва дурандешие, ки аз хусусиятҳои машҳури ин марди бузург буд, кори хилофатро дар ҳамон маҷлис ба суръат хотима намедод мунозира ба низои дохилӣ мекашид ва мушкиле ба бор меовард, ки маълум набуд кори мусалмонон ба кучо мерасид.

Ҳангоме ки Абубақр (р) бемор шуд ва эҳсос кард, ки ба марг наздик мешавад, беш аз ду сол ва чанд моҳ аз мочарои сақифа нагузашта буд ва ҳанӯз шабеҳи бадҳайбати он воқеа аз ёдаш нарафта буд, ӯ марди сиёсат буд ва дар муддати хилофаташ бо сиёсат сару кор дошт, мардони сиёсӣ аз

рӯйдодҳои гузаштаи олам илм ва маърифат пайдо мекунанд ва бо рӯшанбинии басираташон мушкilotи ояндаро зери назар гирифта, илочи воқеаро пеш аз вуқӯъ меандешанд.

Дурандешии Абубакр (р)

Оре, Абубакр (р) аз мочарои Сақифа дарс гирифта буд ва метарсид, ки ҳаргоҳ аз дунё биравад ва амри хилофат ва ҷонишини худро барои мусалмонон равшан накунад, боз ҳамон ихтилоф ва низое пеш меояд, ки дар интиҳоби худаш дар Сақифа пеш омад ва дар сафҳои муттаҳиди мусалмонон ихтилофе падид оварад, ки душманони дин ва давлати ислом аз ин ихтилоф баҳра бардошта ба ҷудоиандозӣ ва фасодкорӣ дар байни мусалмонон бипардозанд.

Ҳаргоҳ чунин амре пеш ояд маълум аст, ки мусалмононро бо мушкilotе рӯ ба рӯ менамояд, ки забонааш хеле беш аз ошӯби муртадон ё хатари давлати Рум мебошад, ки дар ибтидои хилофаташ пеш омад, чи мусалмонон дар он рӯз барои муқобила бо ин ду душман муттаҳид буданд ва ҳама зери ливои иттиҳод ворида корзор шуданд ва ба натиҷае расиданд, вале ихтилофи дохилии онҳо, ду сафи муҳолифи ҳамдигарро дар баробари ҳам қарор медиҳанд. Маълум аст, ки ҳар кадом аз ин ду саф, ки шикаст бихӯрад, ба зиёни ислом ва мусалмонон ва дар ҳар тараф, ки куштор сурат бигирад ба суди душман хоҳад буд, яъне он чиро, ки душмани хоричӣ мехоҳад, худи мусалмонон бо дасти худ барояш анҷом медиҳанд. Дар ин сурат пайкор ва муборизаи мусалмонон, ки дар ноҳияи Ироқ ва Шоми Шарқӣ шуруъ шуда буд ва ба хуби пеш мерафт, на танҳо мутаваққиф мегардид, балки мусалмонон мувоҷеҳ бо шикасте мешуданд, ки дигар

ҳаргиз наметавонистанд худро сафу чамъ намоянд ва даст ба кор зананд. Натиҷатан таблиғи дини ислом ва иҷрои адолати иҷтимоии ҳақиқӣ, ки ҳар як аз ин ду амр ҳадафи аслии дини ислом ва набард мебошад барои ҳамеша боз меистод.

Ҳазрати Абубакр (р) ба хубӣ мутаваҷҷеҳи ин хатари хавфнок шуда буд, аз ин рӯ аз роҳи шафқат ва дилсӯзӣ, салоҳи уммати Муҳаммад (с)-ро дар ин дид, ки қазияи хилофатро дар ҳаёташ ҳал намояд, то роҳ ба сар задани ҳар гуна ихтилоф ва мунозиае, ки балои беилочи ҳар уммате аст, бар рӯи ин уммати ислом масдуд (баста) шавад.

Барои таҳқиқи ин матлаб, асҳоби бузурги Расулу-л-лоҳ (с)-ро яқояк ба назар овард ва дар хусусиятҳо ва сирати онҳо ба тафаккур пардохт, то аз байни онҳо касеро номзади хилофат намояд, ки дар умури хилофат саҳтгир бошад, вале на то сарҳади саркашӣ ва табъан ором бошад, вале на то ҳади заъф ва нотавонӣ. Пас аз баррасии комил, ду нафар аз онҳоро, ки ҳар як дорои ин сифот буданд мавриди назараш қарор гирифтанд, яке Умар ибни Хаттоб(р) ва дигаре Алӣ ибни Абуталиб. Фармуд Алӣ дар иҷрои умури хилофат ба ҳадде рост меравад, ки ҳаргоҳ дар пешбурди амре аз умури хилофат монеае пеш ояд, тасмим хоҳад гирифт аз рӯи монеа убур кунад ва чи басо, ки он монеа то он ҷо саҳт бошад, ки убур аз рӯи он номумкин гардад, аз ин рӯ ба ҳадафи матлуби худ нарасад ва ҳамин амр кофист, ки дар қораш вақфа ҳосил шавад ва ба таъхир афтад ва чи басо, ки андаке таъхир дар кори сиёсати мамлакат, авзои умумии миллатеро дигаргун ва масири таърихи онҳоро аз тараққӣ ба таназзул тағйир дода аст.

Ройзании Абубакр (р) барои интихоби Умар (р)

Умар (р) низ ба роҳи мустақим меравад ва ҳаргоҳ дар анҷоми амре аз умури хилофаташ бо монеае бархурд намояд, моҳирона масири худро тағйир медиҳад ва аз канораи он монеа убури мекунад то ба мақсад бирасад (ва маълум аст, ки дар ин сурат он монеа бе асар буда, таъъан аз байн меравад ва ҷунин кас бори хилофатро ҷунон ки шояд ба саломат ба сарманзили мақсуд мерасонад).

Бо ин тавваҷҷӯҳ тасмим гирифт дар ҳаёти худ ҳазрати Умар (р)-ро аз тариқи шӯро ба хилофат баргузинад. Барои анҷоми он амр аз бузургони асҳоби Расулу-л-лоҳ (с), ки ба аёдаташ меоманд, дар бораи ҳазрати Умар (р) бозҷӯйи ва барои воғузур кардани хилофат ба ин шахси бузург бо онҳо машварат намуд.

Дидгоҳи Абдурахмон ибни Авф дар бораи Умар (р).

Аз Абдурахмон ибни Авф суол кард. Ў ҷавоб дод:

- Вазъи касеро аз ман мепурсӣ, ки худат беҳтар аз ман огоҳӣ, Абубақр мегӯяд:

-Гарчи огоҳам, меҳоҳам назаратро бидонам, мегӯяд:

-Ба Худо қасам, ў беҳтарин касе аст, ки интиҳоб мекунӣ, вале дар қораш хушунат ва саҳтгирӣ дорад, Абубақр (р) мегӯяд:

- Хушунаташ дар муқобили оромӣ ва нармиши ман лозим буд, то кори хилофат мувозинат пайдо карда, ба ҳубӣ пеш равад. Ҳаргоҳ хилофат ба худаш бирасад, аз бисёри аз хушунаташ меғузарад.

Дидгоҳи Усмон (р) дар бораи Умар ибни Хаттоб(р)

Сипас аз Усмон ибни Афон мепурсад. Ў низ мегӯяд:
-Ту ўро беҳтар аз ман медонӣ. Абубакр (р) мегуяд: Бо ин ҳол мехоҳам назаратро бидонам.

Усмон мегӯяд:

-Худоро гувоҳ мегирам, он чи медонам ин аст, ки ботинаш аз зоҳираш беҳтар аст. Дар миёни мо барои хилофат касе беҳтар аз ў нест.

Дидгоҳи дигар асҳоб

Бо Усайд ибни Ҳузайри Ансорӣ машварат менамояд, ў ҷавоб медиҳад:

-Худоро гувоҳ мегирам, ки ақида дорам баъд аз ту, ў беҳтарин касе аст, ки аҳлияти ин мансабро дорад, ў дар маҳали ризо розӣ мешавад ва дар ҷои ғазаб хашмгин мегардад. Ниҳонаш аз аёнаш беҳтар аст. Барои хилофат касе тавонотар аз ў нест.

Аз Саъид ибни Зайди Ансорӣ ва ҷамоати дигаре аз муҳочирон ва ансор дар бораи ҳазрати Умар пурсуҷӯ менамояд. Ҳамаи онҳо ўро меситоянд ва лоиқи мақоми хилофат медонанд.

Интихоби Умар (р) ва аҳдномаи Абубакри Сиддиқ (р)

Абубакр (р) пас аз анҷоми ин таҳқиқот ва итминон аз фикри мувофиқи бузургони асҳоби Расулу-л-лоҳ (с), ки аҳли ҳал ва ақд буданд Усмон ибни Аффонро ба ҳузури худ мехоҳад ва амр мефармояд, то ин аҳдномаро, ки худӣ ў имло менамояд бинависад. (Ин аст аҳдномае, ки Абубакр (р) ҷонишини Муҳаммад Паёмбари Худо дар охирин рӯзи кораш дар дунё ва аввалин рӯзи кораш нисбат ба охират анҷом медиҳад. Ин аҳдномаро дар ҳоле анҷом медиҳад, ки

дар чунин ҳол ҳар кофуре имон меоварад ва ҳар бадқоре дурусткор мегардад, ман Умар ибни Хаттоб(р)-ро ба хилофат баргузидам, агар ба некӣ ва адолат рафтор кунад, ин ҳамон тасаввур ва бардошти ман дар мавриди ӯ аст ва агар ситам пеша намуд ва аз роҳи ҳақ бериш гашт ман бе гуноҳам зеро илми ғайб надорам ва ман бо ин иқдом чуз хайр қасди дигаре надорам. Ба ҳар касе чизе мерасад, ки худаш анҷом диҳад ва онон, ки ситам кунанд зуд хоҳанд донист, ки ба чи ҳоли баде мерасанд). Сипас Абубакр (р) ду дасташро ба сӯйи осмон баланд карда ва гуфт:

- Худоё! Ман бо ин иқдом чуз хайр ва хубӣ барои мусалмонон чизи дигаре нахостаам ва чун аз сар задани фитна дар байни онҳо тарсидам, ба ин коре, ки медонӣ иқдом кардам, дар ин кор ба хуби таваҷҷӯҳ ва диққат кардам, аз ин рӯ бар онҳо касеро ба аморат баргузидам, ки барои ин кор беҳтар ва қавитар аз ҳамаи онҳо аст. Худоё! Ӯро аз халифаи ҳидоятёфтаат қарор деҳ ва миллаташро барояш солеҳ ва дурусткор фармо.

Чунон ки дар таърихҳои эътимоднок мехонем ин аҳднома дар ҳаёти Абубакр (р) мавриди қабули бузургони асҳоби Расулу-л-лоҳ (с) қарор гирифт. Пас аз вафоташ асҳоби Расулу-л-лоҳ (с) иборат аз муҳочирон ва ансор ва дигарон дар масҷиди муқаддаси Мадина чамъ шуданд ва дар ҳоле, ки Умар (р) бар рӯи минбари Расулу-л-лоҳ (с) нишаста буд, бо майл ва ихтиёри комил бо он бузургвор байъат ва хилофатро ба ӯ воғузур карданд.

«Таърихи Эрон» таълифи Пирниё Муширу Давла дар ин бора мегӯяд:

-Дар айёме, ки Абубакр (р) бемор буд, ба ишораи ӯ Умар (р) барои мардум намоз мегузурид ва чун марги худро эҳсос кард, оммаи мардумро бо байъат бо Умар (р) ба хилофат даъват намуд ва мардум ҳам аксаран ба фикри

ӯ рафтанд ва пас аз вафоти Абубакр (р) ба Умар ибни Хаттоб(р) дастӣ байъат доданд.

Ба тавре, ки мебинем ҳазрати Умар (р) аввал ба василаи шӯро дар ҳаёти Абубакр (р) ба хилофат баргузида шуд. Магар надидаем, ки Абубакр (р) дар ҳаёти худ ба бузургони муҳочирон ва ансор, ки баъзе аз онҳоро ном бурдем ва аз аркон ва пояҳои солеҳи давлати ислом ва тибқи фармоиши Алӣ ибни Абутолиб, ки дар Наҳҷ-ул-балоға баён карда аст, аҳли интиҳоб намудан буданд, машварат фармуд ва онҳо ҳамагӣ Умар (р) -ро ситуданд ва ба хилофаташ раъӣ мувофиқ доданд ва шӯро чуз ин нест.

Мансус набудани наҳваи интиҳоби халифа

Мумкин аст пурсида шавад, ки аввалан шӯрои хилофат бояд пас аз марги халифа сурат гирад, на дар замони ҳаёташ. Сониян:

-Шӯро бояд ба василаи ҷамоате аз аҳли шӯро, ки ҳама дар як ҷо иҷтимоъ намоянд анҷом гирад, на бо раъйгири аз ҳар яки онҳо ба сурати ҷудогона.

Ҷавоб: Дар пиромуни интиҳоби Абубакр (р) ба тафсил баён кардам, ки на дар Қуръон дастур ва низоме барои таҳқиқи шӯро зикр шуда ва на дар суннати Расулу-л-лоҳ (с) баён шуда аст, то маълум шавад шӯро бояд пас аз вафоти халифа бошад ё қабл аз он ё бояд дар ҳузури ҷамоате аз мусалмонон, ки дар як ҷо ҷамъ бошанд сурат гирад ва агар ба василаи фард фарди онҳо ҷудо ҷудо бошад, саҳеҳ нест.

Бинобар ин мусалмонон ҳақ доранд, ки дар ҳар даври ҳосе барои шӯро ҳар равия ва равишро, ки салоҳи худ бидонанд интиҳоб намуда, амал намоянд, чи дар вақти ҳаёти халифаи вақт бошад ва чи баъд аз вафоташ. Чи дар ҳузури ҷамоате аз аҳли шӯро, ки дар як маҳал иҷтимоъ намоянд анҷом шавад ва чи ба василаи фард фарди онҳо

чудогона. Шарти асосии сиҳтаи интиҳоб фақат аҳлияти интиҳобкунандагон ва интиҳобшаванда аст.

Ба ҳар ҳол пас аз ин шӯро, ки дар хонаи халифа анҷом ва мунҷар ба тадвини аҳднома гардид, бақияи муҳочирон ва ансор ва соири мусалмонон низ пас аз вафоти халифа дар масҷиди Мадина ба Умар (р) дасти байъат дода, ўро ба хилофат баргузиданд.

Пас якбор ўро шӯро ба хилофат ихтиёр намуд ва бори дигар умуми мусалмонон дар масҷиди Мадина бо шӯро ҳамсадо шуда, назари шӯроро таъйид ва аҳдномаеро, ки Абубакр (р) навишт, тасбит карданд ва ба ин наҳв хилофати ҳазрати Умар (р) мавриди дастгирии уммати Муҳаммад(с) қарор гирифт.

Пас ҷои кучактарин шак ва тардиде дар сиҳҳати хилофати пурбаракати Умар (р) вучуд надорад, оё медонед, ки ҷомеаи исломӣ ва дини ислом чи хайре аз хилофаташ дид? Ин таърих аст, ки бо забони гӯё ва қазовати саҳеҳаш ба ин пурсиш посух медиҳад. Мо гӯшае аз ин таърихро дар ин китоб ба қалам меоварем.

Аввалин хутбаи ҳазрати Умар (р) дар оғози хилофаташ

Саъд ибни Мусайяб мегӯяд:

- Ҳамин ки Умар (р) ба хилофат расид, барои хутба рӯи минбари Расулу-л-лоҳ (с) нишаст ва пас аз зикри муқаддимаи хутба чунин гуфт:

-Эй мардум, медонед, ки шумо дар гузашта аз ман саҳтгирӣ ва хушунат дидаед.

Рафтори хушунатомезам аз ин чиҳат буд, ки ман бо Расулу-л-лоҳ (с) будам, ғулом ва хидматгузораш будам. Он ҳазрат чунон ки Худо фармуда аст, нисбат ба мўъминон рауф ва меҳрубон буд. Ман дар канораш монанди

шамшери бараҳна будам, нисбат ба ҳар ҷасур ва беадабе, ки аз нармӣ ва меҳрубонии Расулу-л-лоҳ (с) суистифода менамуд, амри он ҳазратро итоат намуда, иҷро мекардам, назди он ҳазрат ҳамеша чунин будам, то он гоҳ, ки Худо ўро аз дунё бурд, ў аз ман розӣ буд ва ман аз ин бобат Худоро меситоям ва худро хушбахт медонам.

Баъд аз Расулу-л-лоҳ назди Абубакр (р) халифаи Расулу-л-лоҳ (с) низ чунин будам ва чунон ки медонед ў шаҳси ором буд ва дар кораш нармиш нишон медод. Бинобар ин ман дар кораш монанди шамшери аз ниём кашида будам, хушунатамро бо нармиши ў меомехтам (то умури хилофат таодул ёфта ба хуби пеш равад) ҳамроҳи Абубакр (р) инчунин будам, то он ки Худо ўро аз дунё гирифт, дар ҳоле ки аз ман розӣ буд ва Худоро аз ин бобат шукр мекунам ва худро аз ин ҷиҳат некбахт медонам.

Акнун пас аз Абубакр (р) хилофат ба ман расид. Медонам, ки баъзе мегўянд:

-Дар гузашта, бо он ки умури мо дар ихтиёри каси дигаре буд, бар мо саҳт мегирифт, акнун ки хилофат ба худаш расида ва умури мо мустақиман дар ихтиёраш қарор гирифта, чӣ хоҳад кард?

Бидонед, ки шумо барои шинохтанам ниёзе надоред, ки аз касе бипурсед, зеро маро ба хуби шинохта ва омуктаед. Худоро сипосгузорам, ки аз Муҳаммад (с) паёмбарамон фаҳмидам он чиро ки бояд фаҳмам, бидонед, ки он шиддат ва хушунатам, ки дидаед акнун чандин баробар шуда аст, вале фақат нисбат ба ситамгарон ва барои гирифтани ҳақии заифон ва нотавонон аз зурдастон ва тавонгарон. Ман ҷуз дар ин маврид дар муқобили покдоманон ва парҳезкорон руҳсорамро бар замин мениҳам, эй бандағони Худо! Аз иқоби Худо битарсед ва маро дар амр ба маъруф ва наҳйи аз мункар ва дар иҷрои

корҳоятон, ки Худо ба ман лоиқ дидааст, кўмак ва ёрӣ кунед ва ҳама хайрхоҳам бошед.

Таҳлили мўҳтавои нахустин суханрони Умар ибни Хаттоб(р)

Ин аст аввалин хутбаи Умар ибни Хаттоб(р) халифаи дуввуми Расулу-л-лоҳ (с), ки матлаби худро зимни ин хутба барои мардум баён карда мегӯяд, ман ҳамеша дар хидмати Расулу-л-лоҳ (с) будам ва он чи бояд, аз он ҳазрат ёд гирам, ёд гирифтам. Низ дар тўли хилофати Абубакр (р) ҳамроҳаш будам ва он чи бояд аз ӯ бидонам донистам, баъзе ҳамон сиёсат ва тадбири умури мусалмонон, ки онҳо дошта ва анҷом медоданд, ман ҳам ба ҳамон роҳ хоҳам рафт, аммо шиддат ва саҳтгирӣ, ки дар ҳаёти Расулу-л-лоҳ (с) ва дар замони хилофати Абубакр доштам, аз ин хотир буд, ки он бузургворони нармхў ва меҳрубон дар кори сиёсат ва идораи мулк ва мамлакат намешавад бо умуми мардум чунин рў ба рў шуд. Бояд бар ҳасби иқтизо дар ҷое бо меҳрубонӣ ва дар маҳалли дигар бо хушунат рафтор кард, то ба ин наҳв корҳо ба дурустӣ пеш равад, бинобар ин ман хушунатамро бо меҳрубонии онҳо меомехтам.

Акнун ки худам ба хилофат расидаам ва тамоми умури мусалмононро ба даст гирифтаам, барои пешбурди корҳои хилофатам меҳрубонӣ ва саҳтгириро дар ҷанби (пахлӯи) ҳам қарор хоҳам дод. Бо бадкорон ва ситамгарон беш аз пеш саҳт хоҳам гирифт ва нисбат ба дурусткорон ва парҳезкорон бо камоли муҳаббат ва меҳрубонӣ рафтор хоҳам кард.

Чун таърих намоёнгари ин матлаб мебошад, ки ҳамеша он уммате саодатманд аст, ки афродаш худошинос, худопараст ва худотарс бошанд, Худоро нозир бар аъмолашон бидонанд ва аз тарси иқоби Худо даст ба кори

бад назананд (яъне дар зоташон пулиси ботинии боздорандае вучуд дошта бошад) бинобар ин, Умар (р) дар ин хутба хитоб ба мардум карда мефармояд, аз азоби Худо барҳазар бошед, то аз роҳи ҳақ бадар наравед ва хушбахт бошед ва чун ин матлаб имкон надорад умумият дошта бошад ва бешак дар байни ҳар миллате ҳастанд мардуме, ки имонашон заиф ва инсонияташон ноқис аст ва бинобар ин аз азоби дардноки ухравӣ наметарсанд, инҳо бояд аз дастгоҳ ва созмони интизомӣ ва пулиси зоҳири битарсанд, то даст ба кори бад назананд ва агар зананд аз ин созмон чазо бубинанд, аз ин сабаб Умар (р) дар поёни хутбаи худ хитоб ба мардум карда, мефармояд:

- Маро дар ҳар маврид, ки мардумро ба кори нек фармон диҳам ва низ дар ҳар ҷо, ки мардумро аз кори бад боз дорам, ёрӣ кунед.

Равиши ҳукумати исломӣ дар давраи нубувват ва хилофати Абубақр (р) ва Умар (р)

Равия ва равиши ҳукумати исломӣ дар асри нубувват ва дар давраи хилофати Абубақр (р) ва Умар (р) бар мабнои ҳамин сиёсате буд, ки Умар (р) дар хутбаи худ баён фармуд. Умар (р) давлати кучаки исломро бо ҳамин сиёсат ба як императории азим расонид ва онро бо ҳамин сиёсати саҳеҳ идора ва муназзам фармуд.

Дар таърих мехонем, ки хилофат ва ҳукумати халифаҳо баъд аз Умар (р) фоқиди ин сиёсат буд ва бар мабнои сарфи меҳрубонӣ ва нармиш устувор буд ва монанди ҳукумати замони нубувват ва ҳукумати халифаи аввал шахсе монанди Умар (р) надошт, то меҳрубонӣ ва нармиши онҳоро бо саҳтгирии худ такмил намояд, бинобар ин душманони дин ва мухолифони давлати ислом, ки ҳамеша дар паи фурсати муносибе буданд,

вақтро муносиб ва фурсатро ғанимат шумурда даст ба фитна ва харобкорӣ заданд. Корро ба чое расониданд, ки назми дохилии ҳукумати ислом халалдор ва ҳукумат ва императории давлати ислом аз ҳайбат ва қудрат соқит гардид ва натиҷатан ҳуди халифаҳои вақт қурбони ин фитна шуданд ва дин ва давлати ислом бо забони ҳоли худ фиғон бароварданд, ки фитна бар по шуда, вале Умар (р) нест, то онро моҳирона ва бо қудрат аз бех барканад ва нобудаш кунад.

Аз хутбаи Умар (р) ба хубӣ маълум мешавад, ки ў дар пешбурди умури ҳукумати ислом дар замони Расулу-л-лоҳ (с), бо он ҳазрат ба таври муассир ҳамкорӣ карда ва сипас дар тўли муддати хилофати Абубақр (р) бо ў низ дар иҷрои умури хилофаташ ҳамкорӣ кардааст. Умар (р) ин матлабро дар зимни хутбаи худ сариҳан дар чамъомади мусалмонон баён кард ва касе инкораш накард.

Ҳамчунин аз ин хутба маълум шуд, ки ҳамаи мардум Умарро хеле хуб мешинохтанд, пас лаёқат ва қобилияташ барои хилофат амре набуда, ки аз онҳо махфӣ бошад, аз ин сабаб бо илми кофӣ аз шахсияташ бо ў байъат карданд ва хайр диданд. Ҳазрати Умар (р) дар охири хутбааш баён месозад, ки хилофаташ дар ҳақиқат тавфиқи Худо буд, пас ҳукумати хилофат чанбаи руҳоният дорад, бинобар ин халифа бояд ин амрро доиман мадди назари худ қарор дода Худоро дар назар бигирад, то дар иҷрои умури мамлакат аз ҷоддаи ҳақ дур наравад ва аз масири адолат ўбур накунад. Ҳазрати Умар (р) ба гувоҳии таърихнависони ҷаҳон комилан ба ин матлаб иноят дошта ончунон буда, ки дар хутба гуфт. Мо акнун таҳти унвони зер ба нақли воқеае мепардозем, ки ин матлабро ба хубӣ равшан менамояд.

Адолати Умар (р)

Ҳазарти Умар (р) ба ҳадди намунаи комил ҳақ ва рамзи адолат буд, ки адли Умар (р) зарбулмасали хосу ом қарор гирифта шўҳрати таърихӣ дорад. Акнун се воқеа аз воқеаҳои муҳимеро, ки ҳар як аз онҳо намунае аст шунидани аз адолати Умар (р) барои хонандагони гиромӣ нақл мекунем.

Воқеаи аввал

Аз нигоҳи Умар ҳама озодад.

Дар айёме, ки Амр ибни Ос аз тарафи ҳазрати Умар (р) воли ва фармонрави сарзамини Миср буд, дар яке аз майдонҳои умумии шаҳре, ки қароргоҳи фармонравояш буд мусобиқаи аспдавонӣ баргузор шуд. Саворкорони моҳири масеҳии Мисрӣ ва мусалмонони араб дар ин мусобиқа ширкат карданд. Яке аз аспҳое, ки барои мусобиқа ба майдон оварда шуда буд, аспи асили Муҳаммад фарзанди Амр ибни Ос буд, ки ба воситаи яке аз саворкорони араб вориди майдони мусобиқа шуда буд, чун яке аз аспҳо, ки шабоҳати зиёде ба аспи Муҳаммад ибни Амр дошт, дар гармогармии мусобиқа аз бақияи аспҳо, пеш гузашт, Муҳаммад ибни Амр ба тасавури ин ки аспаш баранда шуда аз фарти хушҳоли аз ҷой бархеста меғўяд:

-Қасам ба парвардигори Каъба ин аспи ман аст, вале ҳамин ки асп наздик меояд маълум мешавад он асп, аспи яке аз масеҳиёни қибтӣ (ба масеҳиёни Мисрӣ қибтӣ гуфта мешавад. Қибтиён аз зурияи Мисриёни аслии қадим ҳастанд) аст ва чашми Муҳаммад ибни Амр хато дида аст. Аз ин рӯ аз шиддати шармандагӣ ва барои фуру нишондани хашмаш қибтии соҳиби аспи барандаи мусобиқаро бо тозиёна мезанад ва меғўяд:

-Бигир ин зарбаҳоро аз дасти фарзанди ашроф.

Хабари ин мочаро ба гўши Амр ибни Ос мерасад. Ў ба чои ин ки фарзандашро адаб кунад ва аз қибтӣ узр бихоҳад ўро ба зиндон меафканад, то мабодо ба Мадина биравад ва ба ҳузури ҳазрати Умар (р) шикоят кунад.

Чун муддате аз ин воқеа гузашт, Амр ибни Ос тасаввур кард, ки қазия кўҳна шуда ва қибтӣ иқдومه намекунад, аз ин хотир ўро озод намуд, вале қибтӣ, ки аз аъён ва ашрофи шаҳр буд наметавонист зиштии ин зарбаҳоро, ки дар ҳузури мардум хўрда буд, фаромўш кунад, аз ин сабаб роҳи Мадина дар пеш мегирад ва шикояташро ба ҳузури Умар (р) арз менамояд.

Анас ибни Молик ровии дoston мегўяд:

- Ҳазрати Умар шикояти қибтиро шунид ва сипас фармуд ин чо бимон чанде нагузашт, ки фаҳмидам ҳазрати Умар (р) фармон дода, то Амр ибни Ос ва фарзандаш Муҳаммад аз Миср ба Мадина оянд, чун ногаҳон дидем, ки ҳар ду омаданд. Ҳазрати Умар (р) онҳоро ба маҷлиси хилофат ҳозир ва қибтии шикоеъткунандаро низ дар он чо ҳозир кард, то аз нав шикояташро дар ҳузури онҳо такрор намояд.

Чун Муҳаммад ибни Амр дар ҳузури Умар (р) ба чурми худ иқрор намуд, он ҳазрат тозиёнаеро, ки дар даст дошт ба қибтӣ дод ва фармуд ин ту ва ин фарзанди ашроф, ки туро бегуноҳ зад, инак ўро бо дасти худ бо ин тозиёна бизан ва қасосатро аз ў бигир.

Қибтӣ тозиёнаро бардошт ва дар ҳузури халифа ва аҳли маҷлис Муҳаммад ибни Амрро зери зарбати тозиёна гирифт. Ҳазрати Умар (р) мефармуд (бизан фарзанди ашрофро) сипас фармуд(бизан бар фарқи сари худи Амр ибни Ос, чунки фарзандаш туро ба ин сабаб зад, ки ў дар он чо қудрат дорад) Амр ибни Ос арз кард (ё амиру-л-мўъминин! Авф бифармо, ҳаққашро гирифтӣ ва

вичдонатро аз ин бобат роҳат фармудӣ). Қибтӣ низ арз кард ё амиру-л-мўъминин! Касеро, ки маро зада буд, задам. Ҳазрати Умар (р) фармуд:

-Ба Худо қасам агар ин фармонраворо мезадӣ туро боз намедоштам, то он ки худат даст аз заданаш боз медоштӣ, ҳазрати Умар (р) пас аз он рӯй ба Амр ибни Ос кард ва ҳақиқате гуфт, ки таърихи башарият аз забони касе ҷуз Умар (р) нашунида ва ҳамеша то абад барои ӯ онро сабт кардааст. Медонед чӣ фармуд? Фармуд:

-Эй Амр! Аз кай мардумро ғулом кардаед ва ҳол он, ки модаронашон онҳоро озод зоидаанд?

Воқеаи дуввум

Баробарии ҳамагон дар додгоҳи Умар (р).

Муҳаммад Фариди Ваҷдӣ - донишманди мисрӣ дар «Доирату-л-маориф»-аш ва Сайидмуҳаммад Рашиди Ризо олими динии мисрӣ дар тафсираш ба номи «Ал Манор» нақл кардаанд, ки Ҷабла ибни Айҳам подшоҳи араби бани Ғассон дар замони хилофати Умар ибни Хаттоб(р) мусалмон шуд ва дар мавсими ҳаҷ бо сарони тоифа ва бузургони қавмаш барои анҷоми маросими ҳаҷ ба Макка омад. Иттифоқан хангоме, ки машғули тавофи Каъба буд, марде нохудогоҳ по рӯи ридояш, ки бар дӯш афканда буд, мегузорад. Подшоҳи бани Ғассон, ки ғурури салтанат дар сар дошт, амали ин мардро беадабӣ медонад ва бар худ раво намедонад ва намеписандад, ки нодида гирифта бигузорад, аз ин рӯ саҳт ба чеҳрааш мезанад.

Ин мард, ки худро бегуноҳ медонист наметавонад таҳаммул намояд ва чашм бипӯшад. Ӯ медонист, ки дар асри Умар (р) зиндагӣ мекунад, асре, ки адолати иҷтимоӣ ба таври баробар, бидуни фарқ гузоштан байни подшоҳ ва

дигарон ҳақиқатан ичро мешавад, аз ин рӯ ба ҳузури ҳазрати Умар (р), ки дар Макка буд мешитобад ва шикоят мекунад. Ҳазрати Умар (р) ин подшоҳро барои муҳокима ва талаби ҳаққи араби бадавӣ ба маҷлиси хилофат ҳозир мефармояд:

-Бояд дар ивази як зарбае, ки ба ноҳақ задаи мучозот шавӣ ва аз дасти ин мард як зарба бихӯрӣ, ё аз ӯ бихоҳӣ, ки авф намояд ва аз ҳаққаш даргузарад.

Подшоҳи ғассонӣ ҳайрон шуда мегӯяд:

-Оё шумо барои шахси оддӣ аз подшоҳ қасос мегиред? Ҳазрати Умар (р) мефармояд:

- Бале, дини ислом туро дар баробари ҳақ ва адолат бо ӯ яқсон медонад ва дар ҳуқуқи иҷтимоӣ байни ту ва ӯ камтарин фарқе намегузорад.

Ҷабла барои интихоби яке аз ин ду амре, ки Умар (р) фармуд то фардои он рӯз мӯҳлат меҳаҳад, вале ҳамин ки шаб фаро мерасад дар торикии шаб бо ҳамроҳонаш ба Қустантиния фирор мекунад ва ба дарбори Бизонс паноҳанда мешавад ва ба дини масеҳии собиқӣ худ боз мегардад.

Гӯё Ҷабла баъдан аз кораш пушаймон мешавад ва ашғоре ба ин мазмун дар ин бора месарояд: Аз нанги таҳаммули як шаппотӣ, ки барои гирифтани қасос маҳкум шудам, аз дини ҳақ баргашта, ба дини масеҳият боз гаштам ва агар сабр мекардам ин зарбаи қасосро таҳаммул менамудам, зиён надошт. Ин фаҳре, ки барои ҳифзи чоҳ ва ҷалол буд, маро аз пазириши қасос боздошт ва натиҷатан аз дини ҳақ баргаштам. Ин амр чунин менамояд, ки чашми солимро бо чашми кӯр иваз карда бошам, эй кош модарам маро намезод, то чунин намебудам ва эй кош он чиро, ки Умар (р) гуфта буд мепазирuftам.

Воқеаи саввум

Шикастани ғурури мутакаббирон.

Ҳазрати Умар (р) дар яке аз солҳои хилофаташ, ки барои адои ҳаҷ ба Макка рафта буд, мардуми яке аз маҳаллаҳои Макка ба ҳузураш рафтанд ва шикоят карданд, ки Абусуфён (раиси бани Умая) маҷрои оби яке аз дараҳои атрофи Маккаро ба нафъи худаш ба тарафи хонаҳои онҳо тағйир дода аст. Ҳаргоҳ борон биборад хонаҳои онҳо дар зери хатари сел хоҳанд монд.

Умар (р) ҳамроҳи шикояткунандагон ба он ҷо меравад ва аз он боздид менамояд. Сипас Абусуфёнро ба ҷои воқеа ҳозир карда мефармояд, то қубуреро, ки сохта буд бо дасти худаш хароб кунад ва сангҳои онро бо дасти худаш ба ин тараф ва он тараф бипартояд.

Абусуфён, ин марди аввали бани Умая, ҷуз итлоати амр чорае намебинад. Дар ҳузури шикояткунандагон ва мардуми дигаре, ки дар он ҷо буданд, ба ғайри он ки сухане бигӯяд, сангҳоро бо дасти худ аз ҷой меканад ва ба ҷои дигар мебарад.

Ҳазрати Умар (р) дар ин ҳангом рӯй ба Каъба меистад ва Худоро ситоиш карда мегӯяд: -Худоро ситоиш мекунам, ки бандаш Умар (р) -ро ба ҷое расонида, ки дар шаҳри Макка ба Абусуфён фармон медиҳад ва Абусуфён итлоат карда фармон мебарад.

Ин ҳамон Абусуфён аст, ки қаблан бо мусалмонон душманӣ намуда, бар зидди Расулу-л-лоҳ (с) лашкар кашида, ҷангҳои Уҳуд ва Аҳзобро ба роҳ андохт. Ҳамин шахсе, ки қаблан шер буд, акнун дар баробари Умар (р) мутеъ шуда, монеаеро, ки сохта буд акнун тибқи фармони Умар (р) бо дасти худаш хароб мекунад. Он ҳам дар шаҳри Макка ҳамон шаҳре, ки худи Абусуфён пештар

фармонравояш буд, фармон меод ва мардум итоаташ карда фармон мебуданд.

Таҳлиле аз адолати Умар (р)

Ҳаққан ҳар як аз ин се қазияи таърихӣ ба танҳои намунаи возеҳе аз демократии ҳукумати исломӣ ва мисоли ошқоре аз адли Умар (р) мебошад.

Ба тавре ки дидаем ҳазрати Умар (р) дар қазияи аввал ҳаққи як нафари мисриро аз писари Амр ибни Ос гирифт, дар сурате, ки шикояткунанда яке афроди раъият ва масеҳимазҳаб буд ва Муҳаммад ибни Амр ибни Ос араб, мусалмон ва фарзанди фармонравое буд, Умар ибни Хаттоб(р) ин мансабро ба ӯ амр фармуда ва кишваре таҳти фармонаш буд, илова бар ин ҳуди Амр ибни Ос ин кишварро ба фармони Умар (р) фатҳ карда ба тасарруфи давлати ислом оварда буд, вале дар назари Умар (р) адолат чизе буд, ки бидуни риояти чизи дигаре бояд иҷро гардад. Дар қазияи дуввум шунидем, ки Умар (р) як нафар подшоҳро бо он ҷалол ва шавкати подшоҳӣ барои гирифтани қасос ва адои ҳаққи як нафар араби оддӣ ҳозир ва маҳкум фармуд ва дар қазияи саввум фаҳмидем, ки Умар Абусуфён- сарвари бани Умая, фармонравои собиқи Маккаро барои гирифтани ҳаққи мардуми оддии Макка маҳкум ва ҳукмашро шахсан иҷро фармуд.

Бо каме тавачҷӯҳ ба ҳар як аз ин се қазияи таърихӣ барои мо маълум мегардад, ки Умар (р) чунон ки дар аввалин хутбаи худ дар масҷиди Расул (с) ва бар минбари Паёмбар гуфта буд, (барои гирифтани ҳаққи заифон аз қавиён беш аз пеш саҳт хоҳам гирифт) фақат ҳарф назад ва қавли бе амал ба касе таҳвил надод, балки беш аз он чи интизор мерафт ба қавлаш амал кард ва он чиро гуфт таҳқиқ бахшид.

Ба таври кулӣ ақидаи Умар (р) ин буд, ки мусалмон бояд марди кор бошад, на марди гуфтор, мард бояд камтар харф бизанад, зиёдтар кор кунад, худаш чунин буд ва аз мардум мехост чунин бошанд. Ўст, ки меғӯяд:

- Ҳаргоҳ Худо бихоҳад қавмеро хушбахт фармояд онҳоро тавре бор меоварад, ки кирдорашон зиёд бошад ва гуфторашон кам ва агар бихоҳад қавмеро бадбахт фармояд, кору кӯшишро аз онҳо бармегирад ва гуфторашонро зиёд мекунад яъне некбахтии ҳар қавм дар ин аст, ки камтар сухан бигуянд ва зиёдтар амал аз худ нишон диҳанд ва баръакс маҳрумият ва бадбахтӣ ин аст, ки камтар кор кунанд, то битавонанд ваъдаи ҳоли ва навиди бе ҳақиқат ба мардум бидиҳанд. Таърихи умумии башар чуз ин чизи дигаре нишон намендиҳад.

Назорати Умар (р) бар амали коргузоронаш

Ин як амри табиӣ аст, ки ҳар кас ҳар равия ва ахлоқе дорад мехоҳад дигарон махсусан наздикон ва зердастонаш низ монанди худи ӯ бошанд, аз ин рӯ Умар (р), ки худаш машғали комили адолат буд, мехост волиён ва умарое барои идораи умури мамлакат ба вилоятҳо бифиристад, ки аз ҳар ҷиҳат одил бошанд ва нисбат ба иҷрои аҳкоми қазоӣ комилан адолатро дар назар бигиранд ва бадин иллат, ки ҳамеша нозир ва муроқиби корҳои мансабдорони худ буд ва ҳаргоҳ гурӯҳе ё аҳаде аз вилоятҳо ба Мадина меомаданд, авзои умумии онҳо ва тарзи рафтор ва хислатҳо ва ахлоқи амири онҳо ва чигунагии қазоват ва аҳкоми содир ва ҷорӣ намудаи амиро аз зердастонаш меурсид. Ҳаргоҳ ҷавоби яке аз ин пурсишҳо ризоиятбахш набуд, фавран ба таҳқиқ мепардохт ва агар собит мешуд, ин амиро аз кораш бекор менамуд ва каси дигарро ба ҷояш мефиристонд.

Ҳазрати Умар (р) барои ин ки аз ин бобат ба умаро ва волиёни вилоятҳо хушдор диҳад ва умуми мардумро дар чараёни кор бигузорад, рӯзе бар рӯи минбар чунин гуфт:

-Эй мардум, ба Худо қасам ман коргузорони худро ба сӯи шумо намефиристам то шуморо бизананд ё амволатонро ба ноҳақ аз шумо бигиранд, балки онҳоро ба ин хотир мефиристам, ки динатонро ба шумо биёмӯзанд, суннат ва равиши паёмбаратонро ба шумо ёд диҳанд, дар байни шумо ба ҳақ қазоват кунанд ва аҳкомашонро дар байни шумо ба адолат иҷро намоянд. Пас ҳар касе, ки бо ӯ чуз ин рафтор шавад, ҳатман назди ман шикоят кунад, қасам ба он зоте, ки ҷони Умар (р) дар дасти ӯ аст аз амири бадрафтораш қасос хоҳам гирифт.

Ҳазрати Умар (р) то он ҷое дар пайи осоиши мардум буд, ки вақте хабар ёфт амири Ахвоз дар фасли тобистон бар фарози кӯҳе, ки ҳавояш хунуктар аз шаҳр аст, манзил гирифта ва мардуми шаҳр барои арзи умурашон ба саҳти ба он ҷо мераванд, номае ба ӯ навишта фармуд (хабар ёфтаам дар ҷое нишастай, ки омаду рафти мардум ба назди ту душвор аст, фавран он ҷоро тарк кун ва ба шаҳр бозгард ва коратро бар мардум, чи мусалмон ва чи аҳли зимма осон бинамо).

Аз баррасии хислатҳо ва хусусиятҳои фитрии инсонӣ ба субут расида, ки ҳар шахси одил меҳрубон аст. Ин ду сифат, яъне адолат ва меҳрубонӣ лозим ва малзуми якдигаранд, Умар (р) низ чунин буда ва нисбат ба раияташ меҳр ва муҳаббат дошт, ҳатто бо ақалиятҳои ғайри мусалмон, ки дар мамлакати ислом зиндагӣ мекарданд, то метавонист шахсан бо онҳо мулоқот ва ҳолаташонро ҷӯё мешуд ва низ аз бузургони саҳобаи Расулу-л-лоҳ (с) ҷӯёи авзои онҳо мешуд.

Дар ин бора ривоят шуда, ки рӯзе ҳазрати Умар (р) аз кӯчае мегузашт, чашмаш ба пирамарде афтод, ки бар дари хонае истода чизе металабид, аз ин рӯ ба ӯ наздик ва шахсият ва ҳолашро пурсид, арз кард:

-Яке аз раоё ва яҳудӣ ҳастам, ки чун пир ва нотавон гаштаам ниёз ба кӯмак дорам. Умар ба ҳамроҳонаш фармуд:

-Дар айёми чавониаш тибқи фармони ислом аз ӯ чизя гирифтаам, акнун, ки пир ва нотавон шуда раво нест, ки ӯро ба ин ҳол раҳо кунам сипас ӯро ба амини байт-ул-мол супурд, то барояш ҳақ таъин кунад.

Чун Умар (р) фитратан одил ва рауф буд, зимомдорон ва коргузоронашро аз байни мардуми рауф ихтиёр мекард. Ҳаргоҳ эҳсос мекард касе аз онҳо номехрубон аст ӯро бар канор мекард. Дар ин бора ривоят шуда, ки раёсати чоеро ба марде аз қабилаи бани Усд, ки медонист мудаббир ва кордон аст вогузор мекунад. Ӯ ба маҷлиси Умар (р) меояд, то ҳукмашро гирифта ба маҳалли маъмурияташ биравад. Иттифоқан дар ҳамин вақт яке аз фарзандони кӯчаки Умар (р) ба маҷлис меояд. Умар ӯро ба оғӯш мекашад ва мебӯсад. Он мард арз мекунад:

-Ё амира-л-мўъминин шумо фарзандонатонро мебӯсед? Ба Худо қасам ман ҳеч гоҳ фарзандамро набӯсидаам.

Умар (р) мефармояд:

-Пас ту, ки бо фарзандат меҳр надорӣ, ба Худо қасам бо мардум бемеҳртарӣ. Пас ҳукмеро, ки навишта ва ба дасташ дода буд, аз ӯ пас мегирад ва мефармояд:

-Ман ҳаргиз кори мусалмононро ба ту ва амсоли ту нахоҳам супурд.

Футухот дар замони Умар(р)

Дар таърихи зиндагии Абубакр (р) хондаем, ки ў замоне вафот ёфт, ки тамоми қабоили саркаши араб сарқўб ва сарсупурдаи давлати ислом шуда буданд. Авзои дохили хоки араб ором ва комилан таҳти фармони ҳукумати ислом даромада буд.

Дар ин ҳангом ки Умар (р) ба хилофат расид, хотираш аз ин чиҳат осуда буд ва бояд тамоми кушиши худро ба хориҷи сарзамини Арабистон равона бидорад ва ба ҷабҳаҳои набарде, ки Абубакр (р) дар Ироқ ва Шом шуруъ карда буд тавачҷўх намуда, ва онро идома диҳад.

Чун Умар (р) марди бисёр доно ва муқтадир ва махсусан дар умури сиёсати кишвар кордон буд ва ба илова сардорони мухлис монанди Саъд ибни Абуваққос, Холид ибни Валид, Абуубайда ибни Ҷарроҳ, Амр ибни Ос, Ҳишом ибни Утба, Холид ибни Абусуфён, Қаъқоъ ибни Амр, Тулайҳа ибни Хувайлид ва амсоли онҳо, ки мардони корозмуда ва дар фунуни ҷангӣ кордида буданд, дар ихтиёр дошт ва низ сарбозони мўъмин ва фидокор дар фармонаш буданд, ба зудӣ як тарафи Эронро фатҳ кард ва бисоти давлати азими Сосониरो яксара барҷид ва аз сўи дигар дар ҳамон вақт дасти давлати Румро, ки ҷандин қарн бар қисмати муҳими Осиёи ғарбӣ ва шимоли Африқо тасаллут дошт ва дар он ҷо фармонравоии мутлақ мекард, аз ин навоҳӣ қатъ намуд ва натиҷатан бойтарин ва ободтарин кишварҳои мутамаддини он рўзгорро ба зери фармони худ ва дар таҳти фармонравоии давлати ислом даровард. Инак бо риояти ихтисор ба шарҳи қисматҳои муҳиме аз футуҳоти ин халифаи рошид мепардозем. Қабл аз шуруъ ба ин матлаб бояд бидонем акнун, ки ин халифа футуҳоти худро шуруъ мекунад, футуҳоти халифаи аввал дар хоки Ироқ ва Шом ба кучо расида ва вазъи лашкари ислом дар ин ду ҷабҳа чигуна аст.

Ҷабҳаи Шом

Дар таърихи зиндагии Абубақр (р) хондаем, ки мусалмонон дар хоки Шом пеш рафтанд ва ахиран дар маҳалле ба номи Ярмук бо лашкари хатарноки душман рӯ ба рӯ шуда буданд. Аз ин сабаб Абуубайда фармондеҳи лашкари мусалмонон, ки худро дар хатар дида буд ин амрро ба Абубақр (р) гузориш дода тақозои кӯмак кард. Абубақр (р) низ гурӯҳҳои имдодиро фароҳам намуда ва паёпай ба он ҷабҳа мефиристонд. Ба Холид ибни Валид фармондеҳи ноҳияи Ироқ низ дастур дод, ки бо нимае аз лашкараш барои тақвияти Абуубайда аз Ироқ ба Ярмук биравад.

Гарчи ба назари Абубақр (р) бо расидани ин гурӯҳҳои кӯмакӣ ба Ярмук руҳияи ҷангии мусалмонон қавӣ мегардад ва ҷабҳаҳое аз ҷанговарони мӯъмин ва фидокоре ба вучуд меояд, ки аз марг намеҳаросанд, чунки бо таваҷҷӯҳ ба оёти Қуръони карим подоши шаҳодат дар майдони набардро ҷаннат медонанд. Чунин размандгоне бо инояти павардигор ба фатҳ ва пирӯзӣ хоҳанд расид, вале бо вучуди ин ҳам то амалан таҳқиқ наёфта наметавон онро ба ҳисоби яқин гузошт. То ҳангоме, ки Абубақр (р) дар бистари беморӣ зинда буд, хабари хубе аз ин ҷабҳа ба Мадина нарасида буд. Вазъи ҷабҳаи Шом аз ин қарор буд.

Ҷабҳаи Ироқ

Қаблан фаҳмидаем, ки Холид бар қисмати зиёде аз хоки Ироқ тасаллут ёфта ва он чоро тасарруф карда буд. Инак вақте, ки Холид ба дастури Абубақр (р) ба ҷабҳаи Шом ҳаракат намуд, бист ҳазор нафар аз лашкарашро таҳти амри Мусанно ибни Ҳориса яке аз сардорони

кордини ҷабҳаи Ироқ қарор дод, то сарзаминҳоеро, ки фатҳ карда буд нигаҳдорӣ намояд, гарчи Мусанно сардори шучоъ буд ва пас аз ҳаракати Холид бар лашкари Ҳурмуз дар ҳудуди Бобул ғолиб шуд ва онҳоро шикаст дод, вале аз худ итминон надошт, ки битавонад то муддати тӯлонӣ навоҳии фатҳшударо нигаҳ дорад, ё ба хубӣ бар ҳифзи назми дохилии онҳо тасаллут дошта бошад. Метарсид, ки ҳаргоҳ давлати Форс лашкари муҳиме фароҳам кунад, ӯ натавонад бо ин идда лашкар ва созу барге, ки дорад аз ӯҳдаи дафъаш барояд.

Аз ин хотир дар Ҳийра, ки маркази ситоди фармондеҳии мусалмонон буд мустақар шуд ва ҳолати дифои ба худ гирифт.

Ин сардор низ вазъи ҳассоси худро ба Абубақр (р) иттилоъ дода, кўмак хоста буд, вале Абубақр (р) диккати худро мутаваҷҷеҳи ҷабҳаи Ярмук карда, дар талоши фароҳам кардани қувваи ёрирасон ва фиристодани онҳо ба он ҷабҳа гардида буд. Чун Мусанно аз халифа иқдоме надид, шахсе ба номи Башир ибни Ҳисомияро ба ҷои худ таъин кард ва худаш раҳсипори Мадина гардид, то хатари ҷабҳаи Ироқро шахсан ба арзи халифа расонид ва дархости кўмак намуда, пешниҳод кард, то иҷоза диҳад аз ҳамон мардуми қабоиلى саркаши араб, ки сари таслим пеш ниҳодаанд ва нишонаи имон ва салоҳ дар онҳо ҳувайдо аст кўмак гирад, зеро онҳо аҳли разманд ва ба тамаи ғаноими ҷангӣ хуб мечанганд ва ҳастанд дар миёни онҳо мардуме монанди Амр ибни Маъдикараб ва Тулайҳа ибни Хувайлид, ки дар нақшаи ҷангӣ доно ва дар фунуни размӣ варзидаанд.

Гирифтани онҳо ба кори набард ба хайр ва салоҳи ҳукумати ислом хоҳад буд.

Бо ин тавзеҳ мебинем, ки гарчи лашкари ислом дар ҳаёти Абубакр (р) дар ҳар ду ҷабҳа тибқи дилхоҳ ва он чи тасаввур мешуд пеш рафтанд, вале ахиран ҷабҳаи Ироқ пас аз рафтани Холид аз он ҷо тибқи изҳори Мусанно вазъи хубе надошт. Аз ҷабҳаи Ярмук ҳам хабари умедбахше ба Мадина нарасида буд.

Охирин супоришҳои Абубакр (р) ба Умар (р) дар бораи ҷабҳаҳо

Абубакр (р) ҳақ дошт дар ин чанд рӯзи охири ҳаёташ, ки бемор буд ва дар бистари марг басар мебуд, беқарор бошад, зеро ҷунон ки гуфтем то он вақт сарнавишти мусалмонон дар ҳеҷ як аз ин ду ҷабҳа барояш равшан набуд ва бадин лиҳоз буд, ки пас аз супурдани аҳдномаи хилофат ба Умар (р), ӯро шабҳангом назди худ мехонад ва бо таъкид аз ӯ мехоҳад, ки пас аз ғавташ ҳамин ки ӯ зимоми хилофатро амалан ба даст гирифт, фикри худро сарфи умури лашкари ислом намуда, неру ва тадорукоти кофӣ фароҳам наояд. Ҷангро дар ҳар ду ҷабҳа аз нав шуруъ кунад ва бидуни вақфа идома диҳад ва дар хоки душман пеш равад.

Гӯё Абубакр (р) гурӯҳҳои ёрирасонро, ки ба ҷабҳаи Ярмук фиристода буд, барои тақвияти мусалмонон он ҷо кофӣ медонист, аз ин сабаб дар он шаб ба Умар (р) мегӯяд:

-Гумон мекунам фардо бимирам, ҳамин ки мурдам рӯзатро ба шаб нарасонӣ, магар он ки мардумро ба ҳамроҳӣ ва кӯмаки Мусанно даъват созӣ. Мабодо мусибати маргам шуморо аз умури динатон ва аз он чи ки парвардигоратон тавсия фармуда ба таъхир андозад. Дидӣ, ки пас аз вафоти Расулу-л-лоҳ (с), ки ҳеҷ мусибати

сангинтар ва ҳеч фоҷиае фузунтар аз он набуд чи гуна кор кардам.

Ҳамин ки Худо сарзамини Шомро барои шумо фатҳ кард он қисмат аз лашкари ҷабҳаи Ироқро, ки ба он ҷо рафтаанд ба Ироқ боз гардон, чунки онҳо кордида ва ин ҷо далерони он маҳал ҳастанд.

Абубақр (р) дар ҳамон шаб Умар (р)-ро аз умуре, ки аз ин бобат бар халифаи мусалмонон вочиб аст ва ӯ бояд тибқи масъулияти доштааш иқдом ва анҷом диҳад, огоҳ сохт. Ҳамин ки аз васияташ фориғ шуд, Умар (р) дар ҳоле, ки дар ин мансаби муҳим ва вазоифе, ки бояд адо намояд фикр мекард, аз назди Абубақр (р) хориҷ гардид.

Абубақр (р) дар аввали шаби сешанбе бистудуввуми чимодулахири соли 13-уми ҳиҷрӣ вафот ёфт. Ҳамин ки посе аз он шаб гузашт ӯро пас аз анҷоми ташрифоти динӣ, ки ба василаи Умар (р) сурат гирифт дар ҷануби қабри Расулу-л-лоҳ (с) дар ҳучраи махсуси умумлӯъминон Оиша (р) ба хок супурданд.

Умар ибни Ҳаттоб (р) ва афкори ҷабҳа

Умар (р) пас аз ин ки нимае аз он шаб гузашта буд, ба хона рафт. Дар бистари хоб дар фикри фардош буд, фардое, ки рӯзи аввали хилофаташ хоҳад буд, фардое ки бори сангини ҳукумати исломро бар дӯш мениҳад, фардое, ки бояд ҳудро омодаи набард бо ду императори азими ҷаҳон намояд ва бояд пеш равад, фардое, ки чашми умеди уммати Муҳаммад (с) ба он духта мешавад.

Аввалин кори Умар (р) тибқи васияти Абубақр (р) таваҷҷӯҳ ба лашкари мусалмонон дар ду ҷабҳаи ҷанг - Шом ва Ироқ буд, ки гарчи ҷабҳаи Шом бо расидани кӯмакҳои имдодии Абубақр (р) вазъи дилпуркунанда дошта, аз хатар хориҷ шуда буд, вале аз вазъи онҳо хабари хуше ба Мадина

нарасида буд, то мусалмонон хушҳол ва дилгарм шаванд ва ба майдонҳои ҷанг бишитобанд. Вазъи ҷабҳаи Ироқ низ чунон ки гуфтем умедбахш набуд, бинобар ин вазъи ҳар ду ҷабҳа то он вақт дар Мадина номуайян буд. Акнун Умар (р) бояд камари ҳимматро баста, чашми сиёсатро боз намояд, то он чунон натиҷаи дилхоҳе ба даст оварад, ки уммати Муҳаммад (с) аз ӯ меҳоҳад.

Аз таърихи гузаштаи Умар (р) фаҳмидаем, ки ӯ марде аст бо ҳиммати оҳанин ва бо қудрати фавқулодаи азим, бинобар ин ӯ ба хубӣ метавонад аз ӯҳдаи ҳар коре, ки бадон қасд намояд барояд ва чунон ки хоҳем дид ба ҳадде дар қораш муваффақ шуд, ки гӯё муъҷизае будааст, чунки дар ҷаҳони башарият то он вақт собиқа надошт, ки касе ҷуз Умар (р) дар як замон бо ду императори азими ҷаҳон даст ва панҷа нарм кунад ва бар онҳо ғолиб шуда бо парчами пирӯзӣ аз маърака хориҷ шавад ва бисоти онҳоро барчинад.

Нахустин рӯёруи Умар (р) бо мардум пас аз хилофат.

Оре, Умар шаби аввали вафоти Абубақр (р) -ро бо афкори хастакунандае басар бурд.

Ҳамин ки субҳ барои намоз ба масҷид омад, мардум, ки дар интизори омаданаш буданд, ба тарафаш шитофтанд ва бо ӯ байъат намуданд. Сурати байъати мардум ӯро хушҳол кард ва то андозае шиддати афкорашро фуру нишонд. Боз ҳамин ки Умар (р) барои намози зуҳр ба масҷид омад, мардуме ки ғоиб буданд ва муваффақ ба байъат нашуда буданд бо ӯ байъат карданд, чун мардум барои намози зуҳр ҷамъ ва масҷид лабрез аз ҷамъият гардид, Умар (р) ба минбар рафт ва аз рӯи адаб

рӯи палае поинтар аз палае, ки Абубакр (р) меистод қарор гирифт ва хутбаи мухтасаре хонд, ки дар зимни он аз азамат ва фазоили Абубакр (р) ва хайрот ва баракоте, ки аз ӯ ба ислом ва мусалмонон расида буд сухан гуфт ва худро фарде аз афроди мусалмонон, ки ҳукумати онҳоро ба даст гирифтааст, муаррифӣ кард. Ибороте, ки Умар (р) бо лаҳни ҷаззоб ва латиф адо кард дар мардум асари нек ба ҷой гузошт, мардум ба гуфтаҳои ӯ далели қонеъкунундае бар дурустии назар ва амиқии сиёсати Абубакр (р) дар таъйини ӯ ба хилофати мусалмонон дарёфтанд ва ӯро ба хубӣ пазируфтанд.

Истиқболи сарди мардум аз дархости Умар (р)

Ҳамин ки намози зуҳр ба ҷамоат хонда шуд, Умар (р) рӯ ба мардум кард ва онҳоро барои ҳаракат ба Ироқ барои кӯмак ба Мусанно даъват кард ва васиятеро, ки Абубакр (р) дар ин бора карда буд ба гуши онҳо расонид. Мардум тақозои Умарро шуниданд, вале ҳеч кас аз онҳо ҷавоби на мусбӣ ва на манфӣ надод, шояд хатаре, ки мусалмонон дар ҷабҳаи Шом бо он мувоҷеҳ шуда буданд ва бо он ки гурӯҳҳои ёрирасон ба онҳо расида буд, вале то кунун хабаре аз онҳо нарасида буд, ин номаълумӣ мусалмонони Мадинаро нигарон карда буд, аз ин хотир намехостанд дар Ироқ низ даргир бо душмане бишаванд, ки муҳимтар буда ва дар хатаре афтанд, ки рафъи он мушкилтар бошад, онҳо дар сукуташон нисбат ба тақозои Умар (р) маъзур буданд, зеро шавкат ва шукуҳи шоҳаншоҳии Эрон ва қудрати низомии давлати Эрон пушти давлатҳои он рӯзгорро ба ларза оварда буд. Баъзе аз мардум ақидае доштанд, ки ғалаба ва пешравии Халид дар хоки Ироқ ба ин сабаб буда, ки давлати Эрон амалиёти низомии ӯро ночиз гирифта ва то он ҳад муҳим надониста аст, ки неруи худро барои

муқобила ва пешгирии ў бифиристад вагарна муваффақ намешуд пирўз шавад ва пешравӣ кунад, вале акнун Эрон мусалламан кори мусалмононро сарсарӣ нахоҳад гирифт ва нафақат барои пешгирии аз ҳучуми мучаддади онҳо иқдоми ҷиддӣ хоҳад гирифт, балки он чиро ки дар асари саҳлангорӣ аз дасташ рафта аст аз дасти онҳо бозпас хоҳад гирифт. Бинобар ин шуруи мучаддади ҷанг дар Ироқ дар назари аҳли Мадина ба салоҳи мусалмонон набуд, ба ҳар ҷиҳат касе аз ҳозирин даъвати Умарро барои ҳаракат ба сӯи Ироқ тасдиқ накард ва ба сукут гузаронданд.

Дуввумин дархости Умар (р)

Субҳи рӯзи дуввум Умар (р) дар масҷид ба мардум хитоб карда фармуд (ман наменписандам, ки касе занон ва кӯдакони арабро ба ғуломи бигирад. Намехоҳам ин равиш ба унвони суннати роиҷ барои ҳамеша дар байни араб боқӣ бимонад, чунки барои ояндаи аъроб зиёнбахш хоҳад буд) ва ба мардум амр кард, то занон ва кӯдаконе, ки дар замони Абубакр (р) дар ҷанг бо саркашони араб асир ва ба ба унвони ғулом, дар назди онҳо буданд озод намуда, ба ҳешовандонашон баргардонанд.

Умар (р) бо ин фармон равише ба миён кашид, ки гарчи бо сиёсати собиқи аҳди Абубакр (р)- халифаи аввали мусалмонон муҳолиф буд, вале сиёсати кунунии халифаи дуввум инчунин талаб мекард. Ин амр ба сарфа ва салоҳи мусалмонон буд, зеро Умар (р) бо ин иқдом алоқа ва муҳаббати қабоили арабро ба хуби ҷалб намуд ва қалбашонро ба даст овард ва робитаи онҳоро, ки қаблан бо ҳукумати ислом хуб набуд ба робитаи ҳасанае, ки бар пояи муҳаббат устувор мегардад, мубаддал намуд.

Ин сиёсат ба назари Умар (р) барои мусалмонон ҷанбаи ҳаётӣ дошт, зеро чунон ки медонем дар ин ҳангом

қисмати умдаи лашкари ислом дар ҷабҳаи Ярмук, Шом мустақар шуда буд, ҳоло Умар (р) агар бақияи лашкари мусалмононро омода намояд ва ба Ироқ бифиристад, дигар касеро надорад, ки аз ўҳдаи муҳофизати ҷазираи араб барояд. Бими ин мерафт, ки фурсати муносибе ба дасти қабилаҳои мазкур бирасад, то мучаддадан сар ба туғён бизананд. Дар ин сурат ҷазираи араб дар оташи фитна ва ошўб хоҳад сўхт, Умар (р) бо ин иқдоми сиёсии худ на танҳо он қабоилро умедвор ба инояти ҳукумати ислом намуд, балки илова бар ин, ҷилави ин хатарро низ гирифт. Пас ҳоло Умар (р) метавонад ба онҳо итминон дошта онҳоро мусаллаҳ намояд ва воридаи ҷабҳаҳои набард намояд.

Суханрони Мусанно барои мардуми Мадина дар мавриди моҳияти низоми Эрон

Пештар гуфтем, ки Мусанно пешниҳод кард, то ин қабоилро барои набард даъват кунад, вале Абубакр (р) фурсати ин корро наёфт ва аз дунё рафт, акнун чун Мусанно аз судури фармони Умар (р) барои озодии зан ва фарзандони он қабоил фаҳмид, ки ў мувофиқи ин кор аст, аз нав назарашро ба Умар (р) пешниҳод кард, гарчи назари Мусанно писанди Умар (р) буд ва шояд ҳам худаш дар андешаи ин кор буд, ки фармони озодии занон ва атфоли қабоили мазкурро содир кунад, вале дар ин ҷо ба сукут гузаронд. Чунки ў мехост пеш аз ин кор, мардуми Мадинаро, ки чашми дигарон ба онҳо дўхта буд, мувофиқ ва ҳозир ба набард дар Ироқ кунад, зеро ба ҳар роҳе, ки онҳо раванд дигарон ба ҳамон роҳ хоҳанд рафт.

Мусанно аз қиёфа ва симои ҳозирин дар масҷид дармеёбад, ки азамати шоҳаншоҳӣ ва қудрати низомии Форс ва ғалабаи онҳо бар миллатҳои мухталифи ҷаҳон дар

назарашон гиреҳи кӯре аст, ки бовар намедоранд ба дасти онҳо кушода шавад, аз ин рӯ дар миёни онҳо бапо хост ва гуфт:

-Эй мардум! Мабодо шўҳрат ва ҳайбати Форс дар назаратон зиёд чилва кунад, мо чандин бор дар хоки Ироқ бо онҳо ҷангидем ва ба осонӣ бар онҳо пирӯз шудем ва хеле зуд бар шаҳрҳои мутаадиди онҳо, ки беҳтарин ноҳияи он ҷо аст даст ёфтем ва онҳоро тасарруф кардем ва агар Худои азза ва ҷал бихоҳад боз ҳам бар онҳо пирӯз хоҳем шуд.

Умар (р) эҳсос кард, ки изҳороти Мусанно дар мардум таъсири нек намуд ва чехраҳояшон боз гардида аст, аз ин хотир фармуд (эй мардум! Хоки хушки Ҳичоз ҷои хубе барои шумо нест, ҷуз барои ба даст овардан коҳ ва гиёҳ. Дар сарзамине, ки Худо ба шумо ваъдаи фатҳ дода хоҳед дид, ки чи неъматҳое барои шумо мерос гузошта. Худо ёридиҳандаи дин ва нусратдиҳандаи мададкорони роҳи ҳақ буда, ба пайравони дини худ меросҳои миллатҳои мухталифро хоҳад бахшид, кучоянд бандагони некукори Худо?)

Вокуниши мардум

Мардум бо ҳама тарс ва хавфе, ки аз Форс доштанд пас аз шунидани суханони кӯтоҳи Мусанно ва таваҷҷўҳ ба фармоиши мухтасари Умар (р), ки бо далелҳо ба ояи Қуръон ба онҳо навиди пирӯзӣ дод, дар худ эҳсоси оромиш ва итминон намуда, мутамоил ба иҷобати амри Умар (р) шуданд, ҷаро иҷобат ва фидокорӣ дар роҳи ҳақ накунанд? Магар инон набуданд, ки дар замони нубувват фидокорӣ карданд ва набии Худоро дар пешрафти дини ислом нусрат доданд? Чӣ гуна мешавад, ки барои ҳамин амре, ки қаблан дар таҳқиқи он фидокорӣ карданд акнун барои ҳамеша сукут ихтиёр намуда, аз ҷой начунбанд!

Онҳо то ин вақт бадин чиҳат дар тасмими худ дудила буданд, ки мушкили корро хеле душвор мепиндоштанд ва бовар намекарданд, ки дар корашон муваффақ шаванд, вале ҳоло ки Мусанно онҳоро аз рӯҳияи размандгони Форс огоҳ сохта, мушоҳидаҳои худро бозгӯ карда ва ҳазрати Умар (р) низ ба онҳо навиди пирӯзӣ ва фатҳи ин сарзаминро медиҳад ва мегӯяд Худо ба онҳо ваъдаи фатҳ дода ва онҳо имон доранд, ки ваъдаи Худо хилоф намепазирад, ҳар мушкиле дар назарашон осон мегардад, аз ин хотир барои рафтан ба майдони ҷанг, ки имон доранд пирӯз хоҳанд шуд, мешитобанд.

Нахустин даста озими Ироқ мешавад

Оре, чунин шуд ва Абуубайди Сақафӣ, ки яке аз фармондеҳони машҳури араб буд ба по хост ва омодагии худро бо афроди таҳти фармонаш барои ҳаракат ба сӯи Ироқ эълон кард. Ё аввалин касе буд, ки довталаби ин кор гардид. Пас аз ӯ Саъд ибни Убайди Ансорӣ ва сипас Сулайт ибни Қайс ду нафари дигар аз умарои араб мувофиқат намуда, эълон карданд, ки бо қавми худ барои ҳаракат ба Ироқ муҳаё ва омодаанд. Мувофиқати ин се нафар аз умарои араб боист шуд, ки бақияи мардум низ бо онҳо ҳамсадо ва омодаи кор шаванд. Теъдоди онҳо ба зуди ба ҳазор нафар расид.

Ҳазрати Умар (р) аз фароҳам шудани ин лашкар, ки муқаддима ва пешқаровули аввали лашкари бузуртаре хоҳад буд хушҳол гардид ва Худоро шукр намуд, ки мусалмононро аз тарс, ки табоҳкунандаи ҳар қавме аст начот дод, то ӯ ба мақсадаш, ки ба салоҳи ҷомеаи исломӣ буд, бирасад.

Бояд дид, ки Умар (р) фармондеҳии ин лашкареро, ки меҳоҳад ба Ироқ гусел кунад, ба чи касе вогузор менамояд?

Буданд баъзе аз аҳли Мадина, ки мехостанд, ки Умар (р) фармондеҳиро ба яке аз собиқадорони муҳочирон ё ансор пешкаш намояд, ин матлабро ба ӯ арз ҳам карданд, вале Умар (р) ҳақшинос ва одил буд, магар на аввалин касе, ки ба тақозояш рӯйи хуш нишон дод ва довталаби ҳаракат ба Ироқ гардид Абуубайд ибни Масъуди Сақафӣ буд ва бақияи мардум пас аз ӯ омодаи кор шуданд? Оё месазад, ки Умар (р) фармондеҳии лашкареро, ки аввалин санги асосаш ба дасти Абуубайд гузорида шуда ба дигаре вогузорад? Албата не. Ҳол он ки ӯ аз ҷанговарони варзидаи араб буд ва метавонист ба хубӣ аз ӯҳдаи кор барояд! Ба ин ҷиҳат буд, ки Умар (р) фармуд: «На, ба Худо қасам чунин нахоҳам кард, Худои ҷалла ҷалолуху ба шумо мардуми Мадина дар асари пешқадамӣ ва тасриҳ дар рафъи шарри душманони дини ислом иззат ва бартарӣ бахшид, вале акнун шумо дар ин бора сустӣ аз худ нишон додед. Амورات ва фармондеҳии ин лашкар ҳаққи касе аст, ки пешқадам гардид ва омодагии худро пеш аз ҳар касе эълон кард. Ба Худо қасам ғайри ӯро дар раъси лашкар намегуморам». Сипас Абуубайдро назди худ хост ва фармондеҳии лашкарро ба ӯ вогузор намуд.

Вопасин тавсияҳои Умар (р)

Абуубайда пас аз ҳаракати Мусанно то як моҳ машғули ҷамъоварии афрод ва такмили таҷҳизот буд. Ҳамин ки лашқараш ба ҷаҳор ҳазор расид, аз Умар (р) иҷозаи ҳаракат хост, Умар (р) пас аз иҷоза дар урдугоҳи лашкар ҳозир ва ба ӯ тавсия фармуда, гуфт:

-Аз асҳоби гиромии Расули Худо, ки дар ин лашкар таҳти фармонат мебошанд, дар корат машварат кун ва суҳанонашонро бишунав ва ба кор бар. Дар ҳеҷ амре аз умурат бидуни санҷиш ва арзёбӣ машироб, зеро ҷанг кори

кучак ва осон нест. Он кас дар ҷанг пирӯз мешавад, ки бо ҳавсала ва шикебо аст ва махсусан фурсатшинос ва дурандеш бошад. Дар баробарам ҳеч монеа нест, ки Сулайт ибни Қайсро ба фармондеҳии гурӯҳе баргузинам, магар ин ки шитобкор аст ва дар кори ҷанг ҷуз сабр ва сабот раво нест. Он чи Умар (р) ба он даст ёфт ин буд, ки муваффақ гардид аз мардуме, ки аз тарси мардumi Форс меларзиданд, лашкаре фароҳам кунад, ки акнун бидуни камтарин тарс ва бо эътимод ба ваъдаи Худо ва имони чозим ба фатҳ ва пирӯзӣ ба сӯи майдони ҷанг мешитобанд, ин кор комёбӣ ва тавфиқе буд, ки Худо ба Умар (р) иноят фармуд ва мушкили саҳти ўро дар оғози хилофаташ ҳал фармуд, то ба он чи, ки Абубакр (р) каме пеш аз фавташ ба вай тавсия карда буд, даст ёбад.

Мусанно пас аз вуруд ба Ироқ чӣ мебинад?

Мусанно ба фармони Умар (р) қабл аз ҳаракати Абуубайд ба Ироқ расид, то ба баррасии авзоъ бипардозад ва бубинад мусалмонон пас аз ҳаракаташ ба суи Мадина чи вазъе пайдо карда, акнун чи ҳоле доранд ва душман чи фикре кардааст, даст ба чи коре задааст, вале пас аз вурудаш ба Ироқ дармеёбад, ки авзои дохилии Форс халалдор шуда дучори беназмӣ шудаанд, аз ин рӯ дар ин муддате, ки ў дар он ҷо набуд ҳеч гуна иқдоме накардаанд акнун бо ин вазъ заминаи муносибе барои мусалмонон фароҳам шуда, ки бар онҳо битозанд, вале Мусанно фаромӯш накарда буд, ки тибқи фармони Умар (р) бояд даст ба коре назанад ва мунтазири Абуубайд бошад.

Абуубайда пас аз як моҳ аз ҳаракти Мусанно дар чимодию-л-аввали соли 13-уми ҳиҷрӣ, бо чаҳор ҳазор сарбоз аз Мадина ба тарафи Ироқ ба ҳаракат дармеояд ва тибқи дастури Умар (р) дар байни роҳаш иддае аз

чанговарони қабоиلى арабро, ки дар замони хилофати Абубакр (р) таслим ва сар пеш ниҳода буданд, ба кўмак мехонад ва ба сўи Ироқ мекашонад, то он ки иддаи нерухояш то расидан ба Ироқ тадричан ба даҳ ҳазор сарбози силаҳшуре расид, ки умре дар чанги дохили ба сар бурда, варзидаи корзор шуда буданд.

Чанги Намориқ

Чун Абуубайд бо лашкари даҳ ҳазор нафари худ дар Хийра ба Мусанно ва лашкараш пайваст, тўле накашид, ки Рустаи Фаррухзод паҳлавони забардасте, ки Пурондухт - маликаи Эрон ихтиёроги мамлакатро ба ў вогузор карда буд, лашкаре дар Мадоин фароҳам овард ва фармондеҳии онро ба шахси размандаи моҳир ба номи Гобон вогузор намуд, ки солҳои ҷавонии худро дар чанг ва пайкор пушти сар гузошта ва дар амалиёти чангӣ корозмўда шуда буд. Рустам ба ў дастур дод, то аз наҳри Фурот (Фурот наҳре аст, ки сарчашмаи он дар Арманистон аст ва аз он ҷо ба Туркия ва аз Туркия ба Сурия сарозер ва ба Ироқ мерасад ва ба наҳри Дачла мутгасил мегардад) убуру намуда, ба Хийра, ки маркази ситоди фармондеҳии аъроб буд, ҳамла кунад.

Рустам лашкари дигаре низ ба роҳбарии фармондеҳи дигаре ба номи Нарсӣ фароҳам намуд ва дастур дод, ки дар ҷое ба номи Каскар ба байни Дачла ва Фурот мустақар шавад, то агар лозим шуд ба кўмаки Гобон бишинобад.

Чун Абуубайда аз иқдоми Рустам огоҳ мешавад, барои муқобила бо Гобон аз Хийра хориҷ мешавад. Ду лашкари мутахосим дар ҷануби Фурот дар маҳалле ба номи Намориқ байни Хийра ва Қодисия ба ҳам мерасанд. Дар ин ҷо чанги сахте байни онҳо дар мегирад, ки оқибат мусалмонон ғолиб ва шикасти сахте ба ҳарифи худ ворид месозанд. Шумораи зиёде аз онҳоро ба қатл мерасонанд ва

нерухое, ки аз ин набард ҷон бадар мебаранд худро ба лашкаргоҳи Нарсӣ дар Каскар мерасонанд ва худӣ Гобон фармондеҳашон асири дасти яке аз мусалмонон мегардад.

Чун касе, ки Гобонро асир карда буд ёро наменинохт пешниҳоде, ки Гобон барои наҷоти худ аз ӯ карда буд, қабул мекунад.

Гобон ба асиркунандааш мегӯяд шумо мардуми араб аҳли карам ҳастед, чӣ мешавад маро, ки пирамарди солхӯрдае ҳастам амон диҳӣ ва ман мутақобилан ба ту ду ғулом диҳам? Асиркунанда бар ӯ тараҳҳум менамояд ва пешниҳодашро қабул мекунад. Гобон мегӯяд, ки пас маро ба назди амират бибар, то аз ин муомила огоҳ шавад. Аз ин хотир ёро назди Абуубайд мебарад. Дар ин ҷо буд, ки Гобон шинохта шуд ва мардум фаҳмиданд, ки ӯ фармондеҳи лашкари душман аст. Аз Абуубайд хостанд, то ёро ба қатл бирасонад, вале роҳе набуд, зеро касе ёро ба асорат гирифта овардааст амонаш дода буд, аз ин рӯ Абуубайд мегӯяд;

-Гарчи ӯ фармондеҳи лашкари душман аст боз ҳам ёро нахоҳам кушт, зеро як нафар мусалмон ёро амон дода ва тибқи қонуни ҷангии ислом амонаш қабул ва барои мо муътабар аст. Ба ин сон Гобон аз қатл наҷот ёфт ва озод гардид.

Ҷанги Сақотия

Рустам аз шикасти ин лашкар итилоъ ёфта, эҳсос мекунад, ки лашкари Нарсӣ дар хатари ҳамлаи араб афтада аст, зеро Абуубайд пас аз пирӯзӣ дар ҷояш нахоҳад нишаст, балки ба зудӣ барои ҳамла ба Нарсӣ ба Каскар хоҳад шитофт, аз ин рӯ дастур дод фармондеҳи варзидае ба номи Ҷолинус бо лашкари зиёдтар ва таҷҳизоти муҳимтар

зудтар ба сӯи Каскар ҳаракат намояд ва ба кӯмаки Нарсӣ бишиতোбад.

Вале гӯё Абуубайд аз ин амр ғофил набуда, аз ин рӯ пас аз ғалаба бар Гобон бефиқр нанишаст ва қабл аз ин ки Ҷолинус ба Каскар бирасад, ба лашкари худ фармон дод то фавран ба тарафи Каскар ҳаракат ва бар Нарсӣ ҳамла кунанд.

Лашкари ислом дар ҷое ба номи Сақотия дар наздикии Каскар бо лашкари Нарсӣ, ки иддае аз боқимондагони лашкари шикастхӯрдаи Гобон низ дар байни онҳо буданд, рӯ ба рӯ гардиданд.

Акнун мебинем, ки лашкари Нарсӣ дар муқобили лашкаре қарор гирифта, ки чанд рӯз қабл бар лашкари Гобон дар Намориқ ғолиб шуда ва ҳам акнун фирориёни лашкари шикастхӯрдаи Гобон, ки тарси шамшери араб, ки аз қалбашон берун нарафта аст, дар байни лашкари Нарсӣ ҳастанд, оё бо ин сифат мешавад, ки чунин лашкаре дар муқобили лашкари Абуубайд, ки аз ҷабҳаи пирӯзӣ ба ин ҷо омада аст, пойдор бимонад? Албата, не.

Абуубайд қабл аз ин ки фурсатро аз даст бидиҳад ва лашкари Нарсӣ бо расидани Ҷолинус тақвият шавад, ба лашкари Нарсӣ ҳамла намуд ва чунон ки аз ҳамон аввали кор маълум буд Нарсӣ натавонист беш аз Гобон дар муқобили Абуубайд пойдорӣ кунад ва ҳамин ки осори шикастро дар лашкараш дид, ақиб нишаст ва бо он чи ки аз лашкараш боқӣ монда буд, фирор кард. Аслиҳа ва захираи зиёде, ки ба ҷой гузошта буд, ба дасти мусалмонон афтод.

Ҷанги Борсамо

Абуубайд хабар ёфта буд, ки Ҷолинус барои тақвияти Нарсӣ ба сӯи Каскар ҳаракат карда ба қарияи Борсамо

расида аст, аз ин рӯ дар Каскар ба интизораш нанишаст, ки мавриди ҳамла қарор гирад, зеро ғолибан пирӯзӣ бо муҳочим аст на бо мудофеъ. Ба ин назар фавран ба тарафи Ҷолинус ҳаракат намуд ва дар қарияи Борсамо бар ӯ тохт. Ӯ ҳам натавонист дар муқобили Абуубайд муқовимат кунад. Ин буд ки монанди Нарсӣ бо боқимондаи лашқараш ба сӯи Мадоин гурехт.

Абуубайд бо ин пирӯзиҳо бар навоҳии фатҳшуда, ки аз ҳайси сарват ва неъмат ғанӣ буд, тасаллут ёфт ва бар минтақаҳое, ки пас аз ҳаракати Холид ба Шом аз таҳти тасаллоти мусалмонон хорич шуда буд аз нав даст ёфт. Пас аз ин лашқарашро ба ин сӯ ва он сӯ пароканда намуд, то қуллияи рустоҳо ва деҳоти ин ноҳияро тасарруф намоянд. Ӯ муваффақ гардид сарзаминҳоеро, ки саводи Ироқ ном дошт, аз аввал то охир бидуни ҷанг, балки аз тариқи сулҳ бо аҳоли, тасарруф намояд. Ӯ тавре қудрат ва шавкат аз худашон нишон дод, ки мардуми ин навоҳӣ барои ҳамеша фикри қиём бар зидди мусалмононро аз сар бадар баранд ва қудрат ва азамате монанди давраи Холид ибни Валидро, ки аз дилҳо рафта буд ба қалби мардуми ин ноҳия боз гардонид. Бузургонашон назди Абуубайд омаданд ва аз корҳое, ки дар гузашта дар набудани Холид аз онҳо сар зада буд, узр хоста гуфтанд:

- Он чи аз мо ба миён омада, бо майл ва ихтиёри мо набуда, зеро истиқлол надоштем.

Дар ин ҷо бояд ёдовар шавем, ки Холид ибни Валид ин навоҳиро, ки ба дасти Абуубайд афтод, қаблан фатҳ карда буд, вале пас аз ин ки ба амри Абубакр ба Шом рафт, мардум бар зидди мусалмонон қиём карданд. Мусанно, ки ба дастури Абубакр ҷонишини Холид шуда буд, натавонист бо лашқаре, ки дар ихтиёр дошт, онҳоро сарқӯб ва мутеъ намояд, аз ин рӯ манфиати худро дар ин дид, ки

лашкари исломро аз ин навоҳи чамъ кунад ва дар Ҳийра мутамарказ ва қалъанишин гардид. Инак ин навоҳӣ дубора ба тасарруфи мусалмонон даромад ва рӯзгори даврони Холид боз гашт.

Дар таърихи Абубакр (р) хондаем, ки Холид пас аз фатҳи ин сарзамин дар андешаи фатҳи Мадоин- пойтахти Сосониён буд, вале ҳангоме ки дар фикри нақшаи кораш буд, аз Абубакр фармон ёфт, то ба Шом биравад. Ин буд ки нақшааш бе амал монд ва Холид аз ин бобат мутаассиф гардид.

Чун Умар (р) тибқи собиқае, ки дар ҷараён буд муносибати хубе бо Холид надошт, Холид тасаввур кард, ки Умар (р) аз Абубакр (р) хоста, то вайро ба шом бифиристад, аз ин рӯ гуфт:

- Ин амр дар асари пешниҳоди Умар (р) аст, ки нахоста ба ифтихори фатҳи Мадоин бирасам.

Ҳоло мебинем, ки Мусанно ба василаи Абуубайда ба ин пирӯзиҳо, ки шарҳ додаем тавфиқ ёфта ва ин сарзаминро аз вучуди ҳариф пок кард, хотираш дар ин ҷо осуда шуд ва лашкаре дар ихтиёр дорад, ки бо тадбир ва кордонии Абуубайд ба ҳар ҷо рӯй оварда, парчами пирӯзи ба дӯш гирифта, ғолиб ва фируз аз майдон боз омада, пас акнун ҷо дорад, ки Мусанно ҳамон орзу ва умедеро, ки Холид дошт дар дил парварад ва дар фикри ҳамла ба Мадоин бошад.

Рустами Фарухзод

Ин амр ягона орзуи Мусанно буд, вале имкони ин корро надошт, зеро Рустами Фаррухзод ин паҳлавони диловар ба ҳадде фикраш саҳеҳ ва ба тавре дурандеш ва оқибатсанҷ буд, ки он чиро меандешид ва он чиро ки пешбинӣ мекард, то андозае дуруст буд. Аз ин рӯ мардум

бовар доштанд, ки ӯ илми нучум дорад ва он чиро, ки медонад ва мегӯяд аз иктишофоти нучумӣ аст, вале чунин набуд, балки сарчашмаи пешбинӣ ва пешгӯии ӯ аз амиқии сиёсат ва оқибатбинии ӯ буд. Ба тавре ки дар замони мо низ ҳастанд сиёсатмадорони тезхуше, ки воқеаи сиёсиро пешгӯии менамоянд ва баъдан чунон, ки гуфтаанд воқеъ мегардад. Рустам яке аз чунин мардумоне буд.

Пас, оё мешавад, ки чунин касе ба нақша ва андешаи Мусанно пай набарад ва илоҷи воқеаро қабл аз вуқӯъ накунад? Оё мешавад чунин марде нанги шикасти лашқарашро аз дасти лашқари бетаҷҳизи араб, ки бо васоили ночиз ва аслиҳаи ноқис меҷангиданд барои муддати зиёде таҳаммул намояд? Албата, не.

Рустам пас аз шикасти лашқари Ҷолинус, ки умеди зиёде ба он дошт, ба таҳияи лашқари муҳиме мепардозад ва хосон ва кордидағони давлатро ҷамъ намуда, аз онҳо мепурсад чи касеро мешиносанд, ки дар таҷрибаи ҷангӣ ва дар душманӣ бо араб аз дигарон шадидтар бошад, то роҳбарии ин лашқарро ба ӯ бисупорад ва ба ҷанги араб фиристад? Гуфтанд чунин касе фақат Мардоншоҳ -раиси горди салтанатӣ аст, ки эронӣён ӯро Баҳмани Ҷозуя ва араб ӯро Зу-л-ҳочиб меноманд.

Рустам ӯро назди худ хоста, фармондеҳии ин лашқари азимро ба ӯ месупорад ва Ҷолинус фармондеҳи шикастхӯрдаи ҷанги Борсаморо бо бақияи лашқараш низ бо ӯ ҳамроҳ месозад ва таҳти фармонаш қарор медиҳад. Ба Баҳман дастур медиҳад, ки ҳаргоҳ дид Ҷолинус боз ҳам дар ин ҷанг сустӣ нишон медиҳад, ӯро ба қатл бирасонад, то боиси сустии дигарон нашавад ва барои он, ки ба лашқар бифаҳмонад ин ҷанг беҳад муҳим аст, дирафши кивиёнӣ-парчами миллии Эронро ба дасташ месупорад.

Набарди филҳо ё воқеъаи Ҷиср (пул)

Баҳман ва Ҷолинус бо ин лашкари бузург ва комилан мучаҳҳаз аз Мадоин ба сӯи Абуубайд ба ҳаракат дармеоянд ва дар маҳалле ба номи Қасуннотиф дар самти шимоли Фурот мустақар мегарданд.

Абуубайд, ки аз ҳаракати ин лашкар огоҳ буда аст, бо лашкараш барои муқобила бо онҳо ҳаракат мекунад ва дар ҷое ба номи Муравваҷа дар ҷануби Фурот мавзё мегирад.

Чун байни ин ду лашкар наҳри Фурот фосила буд, Баҳман ба Абуубайда паём фиристода гуфт:

-Ё шумо аз Фурот убур кунед ва ба тарафи мо биёед, ё мо ба он сӯи наҳр ба тарафи шумо хоҳем омад.

Ёрони Абуубайд гуфтанд бигузур онҳо ба тарафи мо биёянд, вале Абуубайд, ки сармасти пирӯзиҳои қаблӣ буд эҳсоси ғайрат намуд ва гуфт:

-Набояд ба онҳо нишон диҳам, ки тарсу ҳастам. Бояд аз наҳр ба сӯи онҳо убур кунам.

Сулайт ибни Қайс ҳамон амире, ки Умар ўро кордон доништа ба Абуубайд гуфта буд (дар баробарам ҳеч монета нест, ки ўро ба фармондеҳии гурӯҳе баргузинам ҷуз ин ки шитобкор аст) ва ҳамчунин бузургони лашкар, фикри Абуубайдро ба салоҳи лашкар надонистанд ва гуфтанд:

-Мо то кунун ҳеҷ гоҳ бо чунин сипоҳи бузурге рӯ ба рӯ нашудаем, махсусан ки меҳоянд бо ин ҷанг, ори шикастҳои гузаштаре аз худ шуста шикастҳои худро бо пирӯзӣ дар ин ҷанг ҷуброн кунанд, аз ин рӯ тадорукоти зиёде муҳайё намудаанд ва барои ҷанг бо мо ҳозир шудаанд. Мусалламан аз худ гузашта ва бебок ҳоянд ҷангид. Ту бошӣ меҳояӣ дар ҷое бо онҳо бичангӣ, ки ҳаргоҳ вазъе пеш ояд, ки лозим шавад ақиб бинишинем барои мо душвор шавад, магар на ин аст ки дар ин сурат душманро дар пушти сар ва наҳри Фуротро дар пеш хоҳем дошт?

Абуубайд барошуфта мегӯяд:

-Агар мо ба сӯи онҳо наравем, тарсу хоҳем буд. Сулайтро, муттаҳам ба буздилӣ менамояд. Сулайт мегӯяд:

- Ба Худо он чиро, ки барои ту лозим ва ба нафъи мусалмонон буд гуфтам ва баъдан хоҳӣ дид.

Аҳли Хийра дар қадим пуле сохта буданд, ки ба василаи он аз Ироқ ба соҳили шимолӣ рафту омад доштанд ва бо ин пул Ироқ ва Эронро пайваст сохта буданд. Ҳангоми вуруди Абуубайд пояҳои ин пул суфт ва пораҳои аз қисматҳои он хароб шуда буданд.

Чун Абуубайд тасмим гирифт, ки лашкарашро аз рӯи ин пул убур диҳад, дастур дод онро таъмир намоянд ва чун қисмати шимолӣ он, ки ба соҳил мерасид, ба қуллӣ хароб шуда буд, амр кард, то чандин қайқ ба ҳам баста, ба пул муттасил намоянд, то битавон аз рӯи пул ба ин қайқҳо убур намуда ба соҳил бирасанд. Ҳамин ки аз тармим ва ислоҳи пул фориғ шуд бо лашкараш аз рӯи он ба он сӯи соҳил убур кард.

Ба маҳзи ин ки лашкари Абуубайд ба он сӯи соҳил расид, Баҳман бидуни он ки ба онҳо мӯҳлат бидиҳад, ба лашкараш фармони ҳамла дод. Дар пешопеши лашкар филҳое ба ҳаракат даромаданд, ки ҳама ҷангдида ва барои ҷанг тартиб шуда буданд. Бар филҳо зангулаҳои бузурге оварта буданд, ки бо ҳам садои даҳшатноке мебароварданд.

Аспҳои мусалмонон, ки ҳаҷгоҳ филро ба ҷашм надида ва садои монанди садои гӯшхароши зангулаҳои онҳоро дар умрашон ба гӯш нашунида буданд, аз дидани филҳо ва шунидани садои зангулаҳо то ҳаде ба ваҳшат афтоданд, ки аз итоати саворони худ сар печиданд ва аз майдон фирор ва боиси парешонии сафҳои мусалмонон гардиданд. Ҳамин тавр роҳ барои тир андозон, ки аз рӯи филҳо ба

сўйи мусалмонон тир меандохтанд, ҳамвор гардид ва иддаи зиёде аз мусалмононро ба қатл расонданд.

Абуубайд дид, ки сафҳои мусалмонон парешон гардида ва наздик аст ба куллий барҳам хўрад. Аз ин рў аз аспаш пиёда шуд ва ба лашкараш низ дастур дод, то пиёда шаванд ва бо ҳам бо филон пайкор карда корашонро яксара намоянд. Чуз ин ҳам чорае набуд, зеро имкон надошт аз аспҳои тарсуи фирорӣ кор гирифт.

Мусалмонон ба дастури Абуубайд аспҳоро раҳо карданд ва ба сўи филон юриш бурданд ва танобу полонашонро қатъ намуданд, саворони тирандозро, ки ҳамроҳи полонашон аз пушти онҳо ба замин афтонданд туъмаи шамшер қарор доданд. Чун филон аз майдон хорич гардиданд, аспҳоро мусалмонон дубора ба майдон кашида, ҳар ду тараф мардона ҷангиданд. Ҳар як аз онҳо гоҳе пеш мерафт ва замоне ба ақиб ронда мешуд. Ҷанг ҷандин соат дар байни онҳо ба шакли пешрафт ва ақибнишинӣ ҷараён дошт.

Чун филҳо аз майдон ронда шуданд ва аз тирандозӣ хабаре набуд, хотири Абуубайд осуда ва аз ғалаба дар ҷанг умедвор гардид, вале дар ҳамин гирудор дар назди худ фили кўхпайкаре дид, ки ба мусалмонон ҳамла мекунад ва бо хартумаш, ки ба чап ва рост мезанад, онҳоро пароканда ва мутафарриқ месозад. Гўё ин фил бисёр тезхуш ва қаҳрамони майдони ҷанг ва мавқеъшинос буд ва хуб медонист кай ва кучо бизанад.

Абуубайд дид, ки ҳаргоҳ ин фил имкон ёбад ногузир талафоти зиёде бар мусалмонон ворид месозад ва чи басо ки боиси шикасти қатъии онҳо шавад. Аз ин хотир худро ба он фил расонд ва бо шамшер зарбати шадиде бар хартумаш ворид сохт, чун фил эҳсоси дард кард, ба ҳашм

даромад ва ўро зери пояи худ гирифта, лагадмол намуд ва Абуубайд зери чуссаи фил чон супурд.

Ҳакам бародари Абуубайд тибқи васияташ парчами лашкарро ба даст гирифт ва ба ҷанги фил рафт ва ў низ монанди бародараш зери пой фил аз байн рафт ва ба ҳамин тартиб ҳафт нафар аз ақвоми Абуубайд яке пас аз дигаре парчам ба даст гирифта бо фил ҷангиданд ва ҳамаи онҳо зери пояш талаф шуданд.

Чун мусалмонон чанд нафар аз фармондеҳони парчамдори худро паёпай талаф доданд, руҳияи худро ба кулӣ аз даст дода, шикаст хурданд ва ба ночор аз майдон фирор карданд ва ба тарафи пул шитофтанд, то худро ба он сӯи соҳил бирасонанд.

Мусанно, ки хатари шикасти мусалмононро дарёфта буд, парчам ба даст гирифт, вале на барои идомаи ҷанг, зеро дигар умеде барои пайдорӣ набуд, чунки афроди лашкаре, ки фармондеҳи аввал ва чанд нафари дигар аз фармондеҳонашон яке пас аз дигаре паёпай кушта шудаанд ва низомашон ба ҳам хӯрда ва сафҳояшон дар ҳам пошида ва дар ҳоли фироранд, имкон надорад дар муқобили лашкаре, ки пирӯз гашта онҳоро пушти сар бо шамшер дарав мекунад, пайдор бошад.

Мақсади Мусанно аз гирифтани парчам ин буд, ки мусалмонони шикастхӯрдаро роҳбарӣ кунад, то ба дурустӣ аз ҳамон пуле, ки омада буданд убури намоянд, ба ин хотир ў бо иддае аз фармондеҳон ва диловарони лашкар пушти сари онҳоро муҳофизат намуданд, то шояд битавонанд аз талафоти онҳо бикоҳанд.

Мусанно машғули кораш буд, ки яке аз ақвоми Абуубайд ба номи Абдуллоҳ ибни Мурсиди Сақафӣ таноби қайқхоеро, ки ба пул баста шуда буд қатъ ва роҳи убури аз рӯи пулро масдуд кард ва фарёд бароварда, гуфт:

«Эй мардум рӯй баргардонед ва мардона бичангед, то пируз шавед ё дар ҳамон роҳе, ки фармондеҳонатон фидокорӣ карда чон супурданд, чон диҳед», вале афроди шикастхурда аз тарси шамшери душман гӯш ба ҳарфаш надоданд ва бисёре аз онҳо худро ба об зада ғарқ шуданд.

Тибқи дастури Мусанно қайқҳои қатъшударо аз нав ба пул бастанд то мардум аз рӯи онҳо бигузаранд. Худи Мусанно бо афроди фидокоре, ки мардона истода, машғули дифоъ буданд, пас аз ҳамаи мардум ба он сӯи соҳил убур карданд, ҳангоми дифоъ як зарбати найза ба Мусанно расид ва ўро маҷрӯҳ сохт ва низ халқае аз зиреҳ дар баданаш фуру рафт, вале бо вучуди он аз фаолият боз наистод. Абузайди Тойӣ, ки яке аз фармондеҳони масеҳӣ буд ва ҳамроҳи мусалмонон мечангид, як ҷо ба Сулайт ибни Қайс дар ин ҳангоми хатарнок, то он ҷо бо Мусанно ҳамроҳӣ ва фидокорӣ карданд, ки ба шаҳодат расиданд.

Саранҷоми дардноки ҷанг

Дар ин ҷанг ҷазор нафар аз диловартарин ҷанговарони мусалмонон ё дар майдони ҷанг ё дар ҳини фирор кушта ё дар об ғарқ шуданд.

Ҳоло бояд бубинем, ки Баҳман ин сардори фотех, ки ба ҳамин пирузии муҳим, ки дар ин набард ба даст оварда қонеъ мешавад, то ин ифтихор, ки касе пеш аз ў ба даст наёварда буд, номашро баланд кунад, ё барои ифтихору пирузии бештар, аз об убур карда, ба таъқиби мусалмонони шикастхӯрда мепардозад, то онҳоро ба қулӣ нобуд ва дидаи тамаи арабро аз ин сарзамин аз бех барканад?

Агар Баҳман ин корро мекард метавонист. Зеро нобуд кардани лашкари фирорӣ коре аст хеле осон, шояд Баҳман

намехост худро ба он сӯи соҳил бирасонад ва дарёро дар пушти сар бигузорад, то мабодо ба мусалмонон қувваи имдодӣ бирасад ва тақвият шаванд ва рӯй баргардонида бичанганд ва ин бор ӯ ва лашкараш дучори ҳамон вазъе бишаванд, ки мусалмонон шуданд ва ифтихори пирӯзиро, ки дар ин ҷанг ба даст оварда, аз даст бидиҳад.

Баҳман дар ин амр дудила буд, ки чи кунад. Ҳамин тардид ва таъхир дар кораш ба Мусанно фурсати хубе дод, то бақияи лашкарашро ба суръат аз хатар дур ва онҳоро аз ин минтақа ба шаҳри Ҳийра, ки маҳалли амне буд бирасонд ва баъдан бо фурсати бештаре онҳоро аз Ҳийра интиқол дода, ба шаҳри Алис, ки каме дуртар ва аз хатари ҳучуми душман дар амонтар буд, бирасонад ва дар он ҷо мустақар шавад.

Дар ин ҷо бояд ба ёд биоварем, ки ҳазрати Умар (р) Ҳангоми ҳаракати Абуубайди Сақафӣ ба ӯ тавсия фармуд, ки дар ҳеҷ амре аз умураш бидуни арзёбӣ ва оқибатсанҷӣ шитоб накунад ва аз асҳоби Расулу-л-лоҳ (с) дар кораш машварат кунад ва ҳарфашонро бишунавад, агар Абуубайд ба ин тавсия амал мекард, дучори ин талафоти ҷангӣ намешуд.

Ин ҷанг дар рамазони соли 13-уми ҳиҷрӣ воқеъ шуд ва дар таърихи ислом бо воқеаи Ҷиср шўҳрат дорад.

Баҳман ҳанӯз тасмими қатъӣ дар кораш нагирифта буд, ки хабар ёфт байни мардум дар Мадоин ихтилоф афтода, ҷамъи тарафдори Рустам ва гурӯҳе пуштибони Фирӯзон буда, бо Рустам душманӣ доранд. Аз ин рӯ бо қисмати азими лашкараш фотеҳона ба Мадоин боз гашт ва қисмати кўчаке аз онҳоро таҳти фармони Гобон гузорида, дастур дод, ки ба таъқиби лашкари Мусанно бишитобад.

Баҳман тасаввур мекард ҳамин гурӯҳи кўчак барои нобуд кардани бақоёи лашкари шикастхўрдаи фирории

мусалмонон кофӣ аст ва ба осонӣ бар онҳо ғалаба хоҳанд ёфт, вале ин фикр хато буд.

Аҳли шаҳри Алис аз кори Баҳман ва аз он чи дар Мадоин мегузашт итилоъ ёфтанд ва ба Мусанно хабар доданд. Мусанно фурсатро ғанимат шумурд ва бо лашкараш ва бо иддае аз мардуми силаҳшури Алис, ки довталаби ҷанг ба нафъи мусалмонон шуда буданд, ба тарафи Гобон тохта ўро шикаст доданд. Худи Гобон асир ва ба фармони Мусанно ба қатл расид.

Маъракаи Бувайб

«Таърихи Эрон» таълифи Пирниё Мушир-уд-Давла мегӯяд:

-Умар (р) пас аз воқеаи Ҷиср, то як сол ҳеҷ гуна иқдоме накард. Пас аз гузашти як сол мардумро дар Мадина ба набард таҳриқ ва барои даст ёфтан бар мамлакат ва хазоини Сосониён ташвиқ кард ва ба ҳадде ба ин амр эҳтимом варзид, ки ҳаргоҳ касе мехост барои набард ба Шом биравад ўро бозмегардонид ва ба Ироқ мефиристонд.

Аммо форсиён бо он ки дар назди Ҷиср фатҳи дурахшоне карда буданд ва бо он ки фурсати яксола дар даст доштанд ва метавонистанд сипоҳи азиме фароҳам кунанд ва пой мусалмононро аз хоки Ироқ қатъ намоянд, ба иллати парешонии авзои дохилии худ аслан дар андешаи кор набуданд ва ҳатто ба фикри дафъи ҳамлаи эҳтимолии мусалмонон ҳам нашуданд. Шояд ҳам тасавур мекарданд, ки пас аз воқеаи Ҷиср хатари мусалмонон ба кулӣ аз байн рафта аст, аз ин рӯ осуда ва ором нишастанд.

Доктор Муҳаммад Хусайни Ҳайкал дар китобаш ба номи «Зиндагонии Форуқи аъзам» мегӯяд:

- Пас аз ин ки Мусанно ба лашкари Гобон ғолиб шуд мударте дар Алис монд ва ҳамин ки рафъи хастагӣ кард, ба ташвиқ ва тарғиби қабоили араб барои набард пардохт. Гарчи Мусанно аз халифа кумак хоста буд, вале худаш ҳам ором нанишаст, зеро расидани лашкари имдодӣ аз Мадина вақти зиёде мехост ва эҳтимол дошт, ки форсҳо дар фосилаи ин мударат қабл аз расидани кӯмак аз Мадина пешдастӣ намуда, ба ӯ ҳамла намоянд ва зарбае бар ӯ ворид намоянд, ки лашкарашро ба кулӣ нобуд кунад. Аз ин рӯ аз қабоили араби дуру наздик кӯмак хост ва аз онҳо ҷанговарони варзида ба даст овард ва бар лашкараш афзуд. Қабилаи масеҳии араби бани Намир муқими Ироқ, ки таассуби қавмияти арабӣ доштанд, ба роҳбарии Анас ибни Ҳилоли Намирӣ низ бо мусалмонон ҳамроҳ шуданд.

Мусанно лашкарашро, ки итминон дошт қавӣ шуда аз Алис ба маҳалле ба номи Марҷус сабох, ки байни Қодисия ва Хуфон дар ҷануби Ироқ буд, интиқол дод ва гарчи итминон дошт, ки ҳаргоҳ бар форсҳо дар ин ҳангоми бӯхронӣ ҳамла кунад ғолиб мешавад, вале лозим надонист, то бубинад Умар (р) дар Мадина барои кӯмакш чи карда ва барои кори ояндаш чи фармоне медиҳад. Ин буд ваъи Мусанно дар Ироқ пас аз воқеаи Ҷиср, ки мебинем талафотеро, ки дар ҷанги Ҷиср ба лашкари ислом расид, барқорор кард ва лашкарро то он ҷо тақвият намуд, ки эҳсос кард метавонад бар форсҳо ҳамла намояд.

Ҷорасозии Умар дар Мадина

Аввалин касе, ки худро пас аз воқеаи Ҷиср ба Мадина расонд, Абдуллоҳ ибни Зайд саҳобаи Расулу-л-лоҳ (с) буд. Ҳамин ки ӯ ба масҷид дохил шуд, Умар (р) пурсид чи хабаре дорӣ? Абдуллоҳ ҳодисаи Ҷисрро ба ӯ хабар дод. Умар (р) хеле аз ин воқеа қалбан мутаассир ва рӯҳан

аламнок гардид, зеро шахсе монанди Абуубайд (р) ва чандин нафар аз ашхоси бузурги худро аз даст дода буд, вале бо вучуди он таъсир ва хузнашро пинҳон дошт ва худро матин ва ором чилва дода, чиддан ба фикри оянда шуд.

Умар (р) медонист, ки агар як бор мусалмонон дар Ироқ шикаст бихӯранд дигар касе ҳозир намешавад ба он чо биравад ва ба набард бипардозад. Дар ин сурат на танҳо умеде ба фатҳи бақияи Ироқ нест, балки он чиро ки фатҳ ва ба даст оварда аст аз даст хоҳад дод. Аз ин хотир лозим медонист, лашкари Мусанно зудтар ба ҳадде тақвият шавад, ки на танҳо эҳтимоли шикасти онҳо дар байн набошад, балки пешравӣ ва пирузии онҳо ҳатмӣ гардад.

Қаблан гуфтем, ки Абуубайда дар тӯли роҳаш аз Мадина ба Ироқ аз қабоили шӯришии таслимшуда кӯмак гирифт. Онҳо низ дар ҷангҳои Намориқ, Сақотия Қасулнотиф, Ҷиср ва Борсамо душодуши лашкараш ҷангиданд, аз ин рӯ Умар (р) нисбат ба тавба ва ихлос ва фидокории онҳо итминон пайдо кард ва онҳоро барои набард дар Ироқ даъват намуд. Онҳо низ мутақобилан даъвати Умарро иҷобат намуда, аз навоҳии мухталифи дур ва наздики нимҷазира гурӯҳ - гурӯҳ ба Мадина шитофтанд, то онҳоро омода намуда, ба майдони ҷанги Ироқ бифиристанд.

Дар ин асно Ҷарир ибни Абдуллоҳи Баҷлӣ раиси бузурги қабилаи Баҷлӣ назди Умар (р) омад пешниҳод мекунад, ки тоифаҳои силаҳшӯри Баҷиларо, ки дар атрофи нимҷазира дар байни қабоил пароканда буданд ба Мадина фаро хонад ва онҳоро таҳти фармонаш қарор диҳад ва ба Ироқ бифиристанд.

Умар ба коргузорони худ дар ҳама чо фармон дод, то онҳоро фаро хонда дар як чо ҷамъ намоянд. Ҳамин ки ҷамъ

шуданд Умар (р) фармондеҳии ононро ба Ҷарир супурд, то ба кӯмаки Мусанно бишитобанд.

Ҳамчунин аз аҳли Мадина онҳое, ки пас аз шикасти ҷанги Ҷиср фирор намуда ба Мадина боз гашта буданд, омодагии худро барои рафтани дубора ба Ироқ эълон намуданд ва сипас тамоми қабилаи бани Азд, бани Кинона ва ҷанде аз қабоили дигар довталаби ҳаракат ба Ироқ гардиданд.

Ҳазрати Умар (р) ин қабоилро, ки лашкари азиме аз ҷангҷӯёни бетарсро ташкил медоданд, омода ва ба сӯи Ироқ ҳаракат дод. Ин буд иқдом ва ҷорасозии Умар (р) дар Мадина барои имдод ва тақвияти қувваи Мусанно дар Ироқ.

Акнун мебинем, ки худи Мусанно дар Ироқ қувваи кофӣ дорад ва ҳазрати Умар (р) ҳам қувваи имдодии муҳиме муҳаё ва аз Мадина ба кӯмакаш фиристода, пас бо ин ҳол Мусанно қуввае дар даст дорад, ки мутмаинан на танҳо метавонад аз ўҳдаи дафъи ҳамлаи Форс барояд, балки қудрат дорад бар онҳо битозад ва пеш равад, то ба орзуи ниҳоии худ бирасад.

Дар Мадоин чӣ мегузарад?

Оё бо он ки қувваи мусалмонон тақвият ёфта ва дар Марҷулсабоҳ- қисмати ҷанубии Ироқ истиқрор ёфта аст, боз ҳам дар Мадоин ҳамон ихтилоф ва низоъ ҳамчунон идома дорад?

Оре, то ин вақт чунин буд, вале чун хабари қувваи имдодӣ барои тақвияти лашкари Мусанно ба Мадоин расид, форсҳо ваҳшатзада шуданд ва эҳсоси хатар карданд ва пай бурданд, ки ҳамин ихтилофи дохилии онҳо буда, ки ба мусалмонон фурсати хубе дода, то қувваи шикастхӯрдаи худро тармим ва тақвият кунанд ва дубора ба сӯи онҳо

сарозер шаванд. Аз ин рӯ Рустам ва Фирӯзон ин ду сардори номӣ ихтилофоти худро канор зада, дасти сулҳ ва иттиҳод ба ҳам доданд ва лашкари бузурге ба роҳбарии Меҳрони Ҳамадонӣ- сардори номии Форс муҳайё ва дар ҳоле, ки се фили ҷангӣ дар пешопеши онҳо дар ҳаракат буд, ба сӯи Мусанно ба ҳаракат даромаданд.

Меҳрон орзу дошт дар набарде, ки дар пеш дорад, чунон пирӯзии бузурге ба даст оварад, ки пирӯзии Баҳман дар ҷанги Ҷиср дар муқобилаш ночиз ҷилва кунад ва аз хотираҳо гум шавад, вале ин орзу чунон, ки хоҳем дид амалӣ нагашт ва ба шикасти лашкар ва қатли ҳудаш мубаддал гардид.

Мусанно дар Марҷу-л-сабоҳ аз ҳаракати лашкари Форс иттилоъ меёфт ва лозим надонист, ки ба интизори вуруди қувваҳои имдодии Мадина дар ҷояш, ки барои ҷанг муносиб набуд биншинад, аз ин рӯ ба Ҷарир ибни Абдуллоҳи Буҷалӣ ва дигар сардорони бузург, ки дар роҳ буданд паём фиристода, мегӯяд:

-Мо бо коре рӯ ба рӯ шудем, ки натавонистем, то расидани шумо дар ҷои худ бимонем. Пас шитоб кунед, то ба мо бирасед, ваъдаҳои мо Бувайб мебошад.

Сипас бо лашкараш ҳаракат кард ва дар Бувайб мустақар гардид.

Меҳрон низ бо лашкараш дар маҳалле ба номи Наҳила ба тавре, ки байни ду тараф ҷуз наҳри Фурот фосила набошад, рӯ ба рӯи лашкари Мусанно қарор гирифт ва ба ин тартиб ҳар ду тараф барои ҷанг муҳайё ва омодаи кор шуданд.

Ҳарчанд қувваи лашкари Мусанно дар баробари қувваи бузурги Форс зоҳиран чизе набуд, ки мояи умедворӣ бошад ва ба илова форсҳо филҳои ҷангӣ ба майдон оварда буданд. Фил дар он замон монанди танкҳои имрӯза ба кор гирифта

мешуд, яъне тирандозон аз утоқаке, ки бар пушти он баста мешуд осуда ба сӯи душман тирандозӣ мекарданд. Мусанно ба ҳар ҳол ба пирӯзиаш умедвор буд. Зеро амирон ва нерухояш аз қабоили сахронишин буданд, ки ба сахтиҳои зиндагӣ одат карда ва умре дар ҷанг ва пайкор басар бурда ва якдилу яқақида буданд. Чунин мардуме ҳар гуна машаққатеро таҳаммул мекунанд ва дар саҳнаи ҷанг, пуркор ва побарҷо мебошанд.

Аммо форсҳо гарчи барои ҷанг гирди ҳам ҷамъ шуда буданд, вале бе шак ба ин зудӣ осори ихтилофи дохилии онҳо аз байн нарафта буд ва имкон надошт дилҳояшон бо ҳам улфат ёфта бошанд. Чунин мардуме дар муқобили сахтиҳои ҷанг пойдор нахоҳанд монд.

Ба ҳар ҳол Меҳрон ба Мусанно пайғом дод, ки шумо аз Наҳр убур мекунед ва ба тарафи мо меоед ё мо биёем? Мусанно мусибатеро, ки дар асари убур аз наҳр дар ҷанги Ҷиср ба мусалмонон расида буд, ба ёд дошт. Ҳазрати Умар (р) низ пас аз ҷанги Ҷиср ба ӯ супориш дода буд, ки то ба пирӯзи чашмгире нарасида, аз Наҳр ба он тараф наравад, аз ин хотир ҷавоб дод, то Меҳрон ба ин сӯи наҳр биёяд.

Меҳрон бо лашкари сангинаш аз Наҳр гузашт ва ба тарафи Мусанно омад. Лашкарашро сафорои намуд ва дар се саф канори ҳам биёрост. Дар пеши ҳар сафе як фил қарор дод.

Мусанно низ лашкарашро дар сафҳое ба тарзи маймана, майсара ва қалб ороиш дод ва дар ҳоле ки либоси ҷангӣ ба тан ва аслиҳа дошт бар аспаш ба номи Шамус, ки махсуси вақтҳои ҷангаш буд, савор шуд. Ӯ сафҳои мусалмононро боздид намуд ва ба онҳо ваъда ва навиди пирӯзӣ дод ва онҳоро барои ҷанг ва фидокорӣ ташвиқ ва эҳсосоташонро барангехт ва роҳнамоиҳои

лозимро кард. Дар муқобили ҳар парчае аз парчамҳои фармондеҳон каме истод ва гуфт:

-Мабодо шикаст нахуред. Зиштӣ ва зиёни шикаст барои мо ғайри қобили таҳаммул аст. Мардум аз суханони Мусанно ба ҳаяҷон омада ҷавоби мусбат доданд, сипас гуфт:

-Ман се бор тақбир мегӯям. Шумо худро дар фосилаи ин се тақбир барои ҳамла омода созед. Ҳамин ки тақбири чаҳорумро гуфтам февран бо ҳам ба душман ҳамла кунед.

Ҳамин ки Мусанно аввалин тақбирашро гуфт, лашкари Меҳрон фурсати бештаре ба ӯ надод ва чунон ҳамлаи шадиде бар лашкараш кард, ки қисмате аз сафҳои муқаддамашон, ки аз бани Баҷил - ҷангҷӯёни машҳур буданд, дар ҳам рехт ва талафоте бар онҳо ворид шуд, вале бани Баҷил дубора худро ораста ва бо шуҷоат ва суботе, ки махсуси қабоиلى биёбоннишин аст бо ҳамкориҳои бақияи лашкар бар сипоҳи Форс ҳамла карданд. Бо ин ҳамла аз нав сафҳои худро муназзам сохтанд. Пас аз он ҳар ду тараф ба ҳам тохта дар ҳам омехтанд ва ҷанги шадиде ба миён омад, ки сарнавишти ҳеҷ кадом аз онҳо маълум набуд.

Мусанно мебинад, ки ҳар ду тараф хеле сарсафт ва бо шиддати ҳар чи зиёдтар мечанганд. Ҳар кадом мекӯшад, то ҷоизаи ифтихори пирӯзии ҷангро бирабояд. Бо ин авзоъ тӯл хоҳанд кашид, то маълум шавад кадом як пирӯз ва кадом як шикаст мехӯрад. Аз ин рӯ Мусанно дар андешаи коре шуд, ки пирӯзии мусалмонон фароҳам гардад ва ҷанг ба зудӣ хотима ёбад. Роҳе наёфт ҷуз ин ки бар Меҳрон-фармондеҳи лашкари Форс ҳамла кунад ва ӯро аз миён бардорад, чунки бо қатли ӯ шикасти лашкараш қатъӣ хоҳад шуд.

Аз ин рӯ барои ин кор ду нафар аз фармондеҳони варзидаро ба номи Анас ибни Ҳилоли Намирӣ ва Ибни

Феҳри Тағлибӣ, ки ҳар ду араби масеҳӣ ва дар лашкари ислом бо душман меҷангиданд назди худ хост ва гуфт:

-Шумо гарчи пайрави дини ислом нестед, вале арабед ва ин ҷанг ҷанге аст байни араб ва ғайри араб. Ман мехоҳам шахсан бар Меҳрон ҳамла кунам. Ҳамин ки ҳамла кардам шумо ҳар ду бо ҳам ба кӯмакам шитофта ҳамкорӣ кунед, то ин шоаллоҳ ба натиҷа бирасем.

Сипас Мусанно дар як фурсати муносиб ба сӯи Меҳрон тохта, ўро аз ҷояш ба ақиб ронд. Чун лашкари Форс аз моҷаро огоҳ шуд, қисмате аз онҳо ба посбонии фармондеҳи худ пардохтанд, фурсати фаолияти низомиро аз даст доданд ва ба ин тартиб гарчи Меҳрон аз ҳалокат наҷот ёфт, вале қисмати рости лашкараш, ки ба муҳофизаташ пардохтанд аз кор афтоданд.

Мусанно, ки вазъи онҳоро чунин дид дилгарм шуд ва ба лашкараш навид дод ва онҳоро далер намуд, то бар шиддати ҳамлаҳояшон биафзоянд. Дар ин ҳангом ҳар ду лашкар ба ҳадде саҳт ба сӯи ҳам тохтанд, ки ғубори ғализе бар ҳаво бархост ба он гунае, ки маълум намешуд кадом яке аз тарафайн ғолиб ё мағлуб аст. Ҳамин ки каме аз ғализии ғубор коста шуд, маълум гардид, ки назми сипоҳи Форс дар асари шиддати ҳамлаи мусалмонон ба ҳам хурда ва ба тарафи пул фирор мекунанд, то худро ба он сӯи соҳил бирасонанд.

Чун Мусанно пешдастӣ кард ва монеи убурашон аз пул гардид, ночор ба тарафи соҳили наҳр шитофтанд, то ҳар тавр шуда, худро ба об андозанд ва аз шамшер наҷот ёбанд, вале мусалмонон фурсати ин корро ҳам аз дасташон гирифта онҳоро дар муҳосира гирифтанд ва ба ёди талафоти ҷанги Ҷиср онҳоро бебоконе аз дами шамшер гузарониданд. Дар ҳамин гирудор як нафар ғуломи масеҳӣ

бар Меҳрон даст ёфт ва ўро ба қатл расонид ва бо садои баланд гуфт:

-Ман ғуломи Тағлибӣ ҳастам, ман Меҳронро куштам, бадин тартиб ҷанг бо пирӯзии мусалмонон хотима ёфт.

Мусалмонон дар ин ҷанг барои ба даст овардани пирӯзӣ ва шустани зишти шикасти воқеаи Чиср ба ҳадде фидокорӣ карданд, ки гӯё аслан маргро намешиносанд. Масъуд ибни Ҳориса бародари Мусанно дар ин ҷанг кушта шуд, вале ҳаргиз андӯҳ ва сустӣ ба Мусанно роҳ наёфт, балки барои гирифтани қасос бар фаолияти хеш афзуд. Ҳамин ки Масъуд дар асари расидани зарбаи шаддиди шамшери душман ба замин афтод, ёронаш ғамгин шуданд ва ба давраш халқа заданд, вале Масъуд, ки андӯҳашонро эҳсос кард, дар ҳоле ки нафасҳои охириро мекашид ба онҳо гуфт:

-Эй ҷамоати бани Бакр ибни Воил! Парчамҳоро баланд ниғаҳ доред. Худо шуморо иззат диҳад, набояд маргам шуморо дучори андӯҳ кунад ва аз коратон боз дорад.

Анас ибни Ҳилоли масеҳӣ- амири Тағлиб то он ҷо фидокорӣ кард, ки кушта шуд. Вале афроди таҳти фармонаш мардона то хотимаи ҷанг ҷунон хуб меҷангиданд, ки гӯё амирасон зинда ва дар пушти сарашон истода, фармон медиҳад.

Дар ин набард иддае аз номварони мусалмонон маҷрӯҳ ва иддае ба шаҳодат расиданд. Пас аз ин ки маърака хотима ёфт, амирон бо афродашон тибқи фармони Мусанно аз наҳри Фурот гузаштанд ва бидуни ҳеҷ гуна бархурде, то маҳалле ба номи Собот пеш рафта ва он ҷоро тасарруф карданд ва аз неъматҳои ин навоҳӣ ҷунон ки Умар (р) дар масҷиди Набавӣ ба онҳо навид дода буд бархурдор гардиданд, пас аз ин фатҳи худ Мусанно ба шаҳри Ҳийра маркази ситоди мусалмонон бозгашт, то

хасорот ва талафотеро, ки дар ин ҷанг бар лашкараш ворид шуда буд ҷуброн намояд ва неруяшро аз нав тақвият кунад ва аз халифа низ кӯмак хост.

Осор ва пиёмадҳои ин шикаст дар Форс

Форсҳо пас аз фуруи нишастани осори ҷанги Бувайб дубора ба таври ҷиддӣ ба фикри сарнавишти ояндаи худ шуданд. Рустам ва Фирӯzone, ки мутаваҷҷеҳи хатари оянда шуда буданд, Яздигурд шоҳзодаи ҷавони бисту як сола аз силсилаи Сосониро ба подшоҳӣ баргузиданд, тоҷ ва тахти мамлакатро ба ӯ супурданд ва ҳар ду барои ҳамкорӣ бо шоҳ ҳампаймон гардиданд.

Ба ҳамин лиҳоз буд, ки Рустам ва Фирӯзон ва соири амирон ва кордонони низомӣ аз ҳар тарафи Эрон ҳаракат ва дар Мадоин ҷамъ шуда, омодагии худро барои ин кор ба арзи шоҳ расониданд ва аз ӯ тақозои ҷамъоварии сарбоз ва муҳайё сохтани лашкари азиме карданд, ки битавонад ба таври қотеъ аз ӯҳдаи дафъи мусалмонон барояд.

Ахборе, ки аз ин бобат ба Мусанно мерасид ӯро саҳт ба тарс андохт. Аз ин рӯ ҷараёни корҳоро муфассалан ба Умар (р) дар Мадина иттилоъ дод ва чун бо ин лашкаре, ки дошт наметавонист аз ӯҳдаи дафъи лашкари азиме, ки Форс мехост фароҳам намояд барояд, чорае надид ҷуз ин ки аз маҳалли худ ҳаракат ва ба сӯи нимҷазира ақибнишинӣ кунад, аз ин рӯ гурӯҳҳои лашкарашро фаро хонд ва дар ҷое ба номи Зиқор мустақар гардид ва то он ҷо, ки мумкин буд ба ҷамъоварии мардуми қабоиلى араб пардохт. Сипас ба интизори кӯмаки Мадина нишаст, то бо расидани қувваи имдод аз Мадина дубора ба ҷои аввала баргардад ва бо лашкари Форс рӯ ба рӯ шавад.

Чун номаи Мусанно ба Умар (р) расид, ҷавоб навишт аз аҳли Начд, ки мардуми заҳматкаш ва шикебо буданд ва

тоби муқовимат бо душворихои чангиро доранд кўмак бигирад ва аз маҳалли худ ба сўи Ироқ боз гардад ва дар канори Фурот аз ҳам ҷудо шаванд.

Вале Мусанно қабл аз расидан ба ҷое, ки Умар (р) дастур дода буд дар асари ҳамон захме, ки дар чанги Ҷиср ба ӯ расида ва шифо наёфта буд дар шаҳри Ҳийра вафот ёфт.

Мусанно кист?

Чун то ин ҷо номи Мусанноро ба қалам овардем, чи хуб қабл аз ин ки бо ҳаводиси оянда дар Ироқ рӯ ба рӯ шавем, шахсияти ин пешвои доноро барои хонандагони азиз бозгў кунем.

Мусанно аввалин мусалмоне буд, ки ба резишгоҳи наҳри Даҷла ва Фурот омад, то аз авзои он ҷо касби маълумот кунад. Агар ӯ ба ин ҷо намеомад ва иттилоотеро, ки ба даст овард, ба Абубақр (р) халифаи мусалмонон бозгў ва ӯро ба фатҳи ин сарзамин тарғиб намекард, Абубақр (р) чуръат намекард ба ин зуди ба ин ҷо, ки мустамликаи давлати азими Эрон буд, лашкаркашӣ намояд.

Абубақр дар пайи иттилооти муҳиме, ки аз Мусанно дарёфт, тасмим гирифт ба хоки Ироқ даст ёбад. Ба ин манзур Халид ибни Валидро ба он ҷо фиристод ва ӯ бо ҳамкорӣ ва роҳнамоии фикрӣ ва низомии Мусанно қисмати зиёде аз Ироқро гирифт. Ин мочаро дар таърихи Абубақр (р) баён шуд.

Мусанно марди покдил буд ва ҷуз хайри ислом ва салоҳи мусалмонон чизе намехост. Дидем, ки дар воқеаи Намориқ ва Ҷиср ҳамроҳи Абуубайд чангид. Дар чанги Ҷиср пас аз шаҳодати Абуубайд ва чанд нафар аз фармондеҳони ҷонишинаш, ки парчами ҷиҳод бар дўш гирифта паёпай кушта шуданд, ӯ буд, ки дар вақти

ноумедӣ парчам ба дӯш кашид ва масуълияти ҷанги мусалмонони шикастхурдаи фирорино ба ўҳда гирифт ва онҳоро аз маҳлака наҷот дод. Дар ҷанги Бувайб, ки ҳудаш роҳбарии мусалмоноро ба ўҳда дошт, шахсан фидокорӣ ва нақшаи ҳамла ба фармондеҳи лашкари Форсро тарроҳӣ намуд ва муваффақ гардид, ҷангро ба зудӣ хотима диҳад ва мусалмоноро ба пирӯзӣ бирасонад ва шикасти мусалмоноро дар ҷанги Ҷиср бо пирӯзӣ дар ин ҷанг ҷуброн кунад.

Ў имон дошт ва ҳавову ҳаваси нафсониро, ки баҳше аз сиришти башар аст ночиз медонист. Ў як ҷанговари ба тамоми маънӣ ва як муъмини комил буд. Ҷунин кас ҷуз анҷоми вазифа ва ихлос дар кораш ҷизе наменвисандад.

Ў ҷунон ки гузашт, орзу дошт ба сӯи Мадоин битозад ва агар қувваи имдодӣ аз Мадина пас аз фатҳи Бувайб ба зудӣ ба ў мерасид, ҳатман, ба сӯи Мадоин лашкар мекашид, вале ин имдод ба зудӣ нарасид ва ў дар ҳоле, ки парчами пирӯзӣ ва муваффақият дар кораш буд вафот ёфт ва дайнасро ба давлати ислом адо кард, пас акнун бо ин муҳлис видоъ мекунем ва ба баёни бақияи матолиби мавриди баҳс мепардозем.

Набарди Қодисия

Ҳазрати Умар (р) дар асари талаби мадади Мусанно, ки қабл аз вафоташ аз ў карда буд, ба фармондеҳони худ дар саросари нимҷазира дастур дод, то ҳар савора ва пиёдаи силаҳшур ва ҳар соҳибназари ботадбир ва ҳар кордидаи ҷангӣ чи аз қабоиلى шӯришии замони Абубакр (р), ки тавба карда таслим шуда буданд ва чи дигаронро фаро хонанд ва ба Мадина бифиристанд ва дар ин кор бояд хеле шитоб кунанд.

Онҳо тибқи фармони Умар (р) бо суръат иқдом карданд ва дар корашон ба зудӣ муваффақ шуданд. Мардум аз атрофи нимчазира баъзе ба тамаи амволи ғанимат ва баъзе барои набард дар роҳи дини Худо ба сӯи халифаи мусалмонон дар Мадина рӯй оварданд. Дар муддати кӯтоҳе чаҳор ҳазор нафар аз бебоктарин ҷанговарони қабоил бо таҷҳизоти кофӣ барои Умар (р) фароҳам гардид.

Чун Мусанно вафот ёфта буд ва касе дар лашкари Ироқ набуд, ки мавриди назари Умар (р) бошад, то роҳбарии онҳоро ба ӯ бисупорад, қарор дод, ки касеро аз ин ҷо бифиристад. Ҳангоме, ки мардум аз ашхосе, ки аҳлияти фармондеҳии ин лашкарро дошта бошад ном мебурданд, номае аз Саъд ибни Абуваққос ба Умар (р) расид, ки эълон карда буд аз қабилаи Ҳавозин ҳазор нафар савора, ки онҳоро аз ҷангҷӯёни варзида баргузида аст ба Мадина эъзом намуда, то ба Ироқ бифиристад.

Ҳамин ки номаи Саъд хонда шуд ва номи Саъд ба миён омад, ҳозирини маҷлиси хилофат гуфтанд он касе, ки ту мехоҳӣ акнун пайдо кардӣ. Умар гуфт:

-Кист?

Арз карданд:

-Саъд ибни Абуваққос аст, ки дил ва панҷаи шер дорад.

Аз ин хотир Умар (р) ӯро аз Наҷд фаро хонд ва мансаби фармондеҳии ин лашкарро ба ӯ супурд.

Саъд ибни Абуваққос кист?

Саъд ибни Абуваққос аз ақвоми модари ҳазрати расули ақрам (с) ва аз собиқадорони мусалмонон буд. Дар соли аввали зуҳури ислом дар синни 17 солагӣ дар асари таблиғи Абубакр (р) мусалмон шуд. Оиша духтари Саъд мегӯяд:

-Падарам марди кӯтоҳқад, вале дуруштандом ва дорои панҷа ва бозуи неруманд ва саворкори моҳир ва қаҳрамони диловар ва аз тирандозони номвари асҳоби Расулу-л-лоҳ (с) буд. Саъд дар ҷангҳои Бадр, Уҳуд, Хандақ ва фатҳи Макка дар канори Расулу-л-лоҳ (с) буд. Он ҳазрат дар фатҳи Макка яке аз парчамҳои сегонаи муҳочиронро ба дасти ӯ супурд.

Ӯ дар ҷанги Уҳуд, дар он ҳангоми хатарнок, ки мусалмонон шикаст хӯрданд, барои ҳифзи ҷони Расулу-л-лоҳ (с) фидокорӣ кард ва худро дар даҳонаи марг қарор дод ва бепарво ва бе сангар ба сӯи душман тир андохт ва нагузошт касе аз душманон, ки мехостанд ба он ҳазрат ҳамла намоянд дар қорашон комёб гарданд. Дар ин ҷо буд, ки Расулу-л-лоҳ (с) фармуд:

- Тир биандоз эй Саъд! Падар ва модарам ба фидоят.

Саъд аввалин мусалмоне аст, ки дар таърихи ислом тир ба сӯи душман андохт ва ин замоне буд, ки бо гурӯҳи кучаке таҳти қиёдати Убайд ибни Ҳорис барои қудратнамоӣ дар муқобили Абусуфён фармонравои Макка, ки аз Шом ба Макка боз мегашт дар маҳалле дар наздикии Робиғ камин гирифта буданд. Дар ин воқеа ҷанги байни тарафайн дар нагирифт ва танҳо Саъд буд, ки як тир ба сӯи душман раҳо кард ва чун Абусуфён салоҳи худ надид, ки пойдорӣ ва посух диҳад, то мабодо қофилаи кучаки ҳомили моли тоҷирон, ки ҳамроҳ дошт дар хатар афтад, аз ин хотир бидуни ақсуламал фирор кард. Ба ин лиҳоз аст, ки Саъд мегуфт:

- Ман аввалин мусалмоне ҳастам, ки дар ислом дар роҳи Худо тир андохтам.

Пас аз ин, ки Умар (р) ӯро фармондеҳи ҷабҳаи Ироқ баргузид, дар зимни дастуроте, ки дар бораи лашкаркашӣ ба ӯ дод, ӯро насихат карда чунин фармуд:

-Эй Саъд! Дар ин роҳбарӣ мағрур нашавӣ, ки пайрави паёмбар ва саҳобӣ ва ёри он ҳазрат ҳастӣ. Худои азза ва чалл бадии касеро бо бадияш намешӯяд, балки бадиरो бо некӣ пок месозад. Байни Худо ва ҳеч касе робитае вуҷуд надорад, ҷуз робитаи тақво ва тоъат. Тавонгар ва нотавон назди Худо баробаранд. Ҳеч касе бар дигаре бартар нест, ҷуз ба тақво ва парҳезкорӣ. Ризо ва муҳаббати Худо ҷуз аз тариқи тоат ба даст намеояд. Ҳамеша он чиро, ки расули Акрам (с) лозим донист, лозим бидон ва доиман ва дар ҳар ҷо асоси коратро бар сабр ва субот бигуздор.

Саъд ба фармони Умар (р) бо лашкаре, ки ҷамъ шуда буд, дар ҳоле, ки занон ва фарзандонашонро ҳамроҳ доштанд, аз урдугоҳи Мадина ба сӯйи Ироқ ҳаракат кард. Боз ҳам неруҳое, ки пас аз ҳаракати ин лашкар ба Мадина мерасид, ҳазрати Умар (р) онҳоро ҳаракат меод, то дар роҳ ба Саъд бипайванданд. Ба ин тартиб лашкари Саъд ба тадриҷ зиёдтар ва тақвият гардид. Ҳангоме ки ба маҳалле бо номи Зарвуд расид, иддаи лашкари ҳамроҳонаш ба бист ҳазор расида буд. Иддаи лашкари Мусанно дар Ироқ низ ҳашт ҳазор буд аз он ҷо, ки мусалмонон дар Шом ба пирӯзи расида буданд ва дигар хавфе аз шикасти онҳо набуд, ҳазрати Умар (р) ба Абуубайд- фармондеҳи лашкари ислом дастур дод, то иддае аз қувваҳои ӯро, ки қаблан ҳамроҳи Халид ибни Валид аз Ироқ ба он ҷо рафта буданд, барои тақвияти қувваи Саъд ба Ироқ боз гардонад, аз ин рӯ Абуубайд ҳашт ҳазор нафарӣ онҳоро таҳти роҳбарии Ҳошим ибни Утба ба сӯи Ироқ ҳаракат дод. Ин идда замоне ба Ироқ расиданд, ки ҷанги Қодисия даргирифта буд.

Ба ин тартиб шумораи лашкари Саъд ба сивушаш ҳазор нафар расид, ки навадунӯх нафарашон аҳли Бадр буданд, яъне аз асҳоби Расулу-л-лоҳ (с) буданд, ки дар

чанги Бадр, ки аввалин чанги мусалмонон бо мушрикони буд ҳамроҳи он ҳазрат мубориза бурданд ва бар мушрикони ғолиб шуда бо парчами ифтихории фатҳ ва пирузӣ ба Мадина бозгаштанд. Сесади нафарашон низ аз саҳобаи Расулу-л-лох (с) буданд, ки дар фатҳи Маккаи муазамма бо он ҳазрат ҳамроҳӣ мекарданд.

Гузашта аз ин вучуди аҳли Бадр ва фотеҳони Макка дар байни ин лашкар барои Саъд имон ва баракат дошт, бақияи афроди лашкараш низ ўро дилгарм ва ба ояндааш умедвор сохта буданд, зеро лашкараш аз фармондеҳони кордида, хабир ва силоҳбозон ва савортозони моҳир ва диловар монанди Ашъас ибни Қайси Киндӣ, ки аз сарварон ва хутабои машҳури араб буд, Тулайҳа ибни Хувайлиди Асадӣ, - раиси қабилаи силаҳшури бани Асад, Амр ибни Маъдикараб, Зубайди Ямонӣ - паҳлавони далери араб ва Зарор ибни Хаттоб- шучоъи машҳури Қурайш ташкил шуда буд. Лашкаре, ки барои Саъд фароҳам шуд гарчи аз ҳайси идда муҳим нест, вале аз нерумандтарин мардуми нимҷазира ташкил ёфта ва Саъд метавонад ба тақияи онҳо орзуи фатҳи Мадоинро дар сар бипарваронад.

Ҳазрати Умар (р) дар Мадина аз тамоми ҳаракоти лашкари Саъд аз Мадина то хоки Ироқ ва интиқоли онҳо аз ҷое ба ҷои дигар, ба василаи мардоне, ки махсусан барои ин манзур дар роҳ интиҳоб карда буд, иттилоъ меёфт. Аз Мадина дастуроте, ки лозим буд мунтазам ба Саъд меод ва хати сайрашро таъйин мекард.

Ҳазрати Умар аз оянда ва сарнавишти ин лашкар бимнок буд, чунки медонист ба кучо лашкаркашӣ карда ва бояд бо чи қасоне бичангад, аз ин рӯ бори дигар мардуми нимҷазираро ба қўмак хост, то мардони чанги ба сўйи Ироқ сарозер шаванд.

Умар (р) медонист, ки агар бар Мадоин тасаллут наёбад, на танҳо Ироқро аз даст медиҳад балки нимқазираи араб низ мавриди ҳамлаи интиқомии силахшурони Форс қарор хоҳад гирифт, пас ҳар тавр шуда бояд қудратеро, ки ба нимқазира таҳдид мекунад аз миён бардорад ва Мадоинро бигирад.

Ҳазрати Умар (р) ба Саъд дастур дод аз Шароф (номи мавзеъ), ки урду зада буд кўч баста ба Қодисия биравад, зеро Қодисия дарвозаи Форс аст ва дар он ҷо маводи ғизоӣ ва хуроки бештар аз ҷои дигар ба даст меояд ва агар бо лашкари Форс даргирӣ пайдо кунад дар тангнӯ қарор намегирад.

Саъд ба дастури Умар (р), дар соли 14 ё 15-уми ҳиҷрӣ (мутобиқ ба 636 мелодӣ) дар Қодисия мустақар гардид ва то як моҳ бидуни ҳеҷ гуна бархўрде дар он ҷо монд. Мусалмонон аз ҳайси ғизо ва об ва ҳаво комилан роҳат буданд. Ҳеҷ кадом аз онҳо то он рӯз ба чунин зиндағони гуворо нарасида буданд. Зеро дар хоки нимқазира чунин зиндағони барои касе муяссар набуд.

Гўё Форс гарчи ба чамъовариҳои лашкари зиёде пардохта буд, вале намехост аз нав ба зудӣ бо мусалмонон даргир шаванд, зеро мехост ин дафъа тавре чамъ ва мучаҳҳаз шаванд, ки шакке дар пирўзии худ надошта бошанд.

Саъд аз ин ҷо авзои мавҷударо ба Умар (р) иттилоъ дод ва махсусан навишт, ки то ин ҳангом аз тарафи Форс ҳеҷ гуна иқдоме барои ҷилвагарӣ аз ӯ нашуда ва ақсуламале аз онҳо надида аст, вале дере нагузашта хабар расид, ки Яздигурд барошӯфта ва ба Рустам фармон дода, то ҳар чи зиёдтар кори мусалмононро яқсара намояд, аз ин рӯ Саъд мочароро ба Умар (р) иттилоъ дод.

Ҳазрати Умар (р) ба Саъд навишт:

- Набояд аз ин кор битарсед. Дар вазифаи худ пойдор бошед ва аз Худои азза ва чалл мадад бихоҳед. Бар ӯ таваккал кунед ва қабл аз ҳар коре гурӯҳе аз аҳли басиратро назди онҳо бифирист, то онҳоро ба қабули дини ислом ва таслим дар муқобили лашкари ислом ё пардохти чизя даъват намояд.

Гуфтугӯи ҳайати намояндагони Саъд бо Яздигурд

Саъд гурӯҳе иборат аз шаш нафар: Нуъмон ибни Муқаррин, Муғийра ибни Шуъба, Ашғас ибни Қайс, Осим ибни Амр, Амр ибни Маъдикарб ва Муанно ибни Ҳориса (бародари Мусанно ибни Ҳориса)-ро, ки ҳамаи онҳо мардони соҳибназар, сиёсатмадор ва шучоъ буданд назди Яздигурд подшоҳи Сосонӣ ба Мадоин фиристод. Ба онҳо дастур дод, то Яздигурдро ба қабули дини ислом даъват кунанд ва агар мувофиқат накард пешниҳод намоянд, то чизя бидиҳад (яъне солиёна молиёти сарона ба давлати ислом бипардозанд), то даст аз ҷанг ва хунрезӣ бикашанд ва ҳаргоҳ ҳеч кадом аз ин ду пешниҳодро напазируфтанд, ба онҳо эълони ҷанг намоянд, зеро ҷуз ин чорае нест.

Гурӯҳи намояндагон, ки мардуми лоғар ва бо чехраҳои офтобзада буданд ва қатифаҳои соддае бар дӯш афканд ва попӯшҳои ачибе, ки кафи онҳо як порча чарм буд ва бо ҷанд тасмаи борик ба по баста ва савор бар аспҳои арабӣ буданд ба Мадоин ворид шуданд, то ба ҳузури шоҳи Сосонӣ ворид шаванд.

Мардуме, ки онҳоро бо ин вазъ дар Мадоин мушоҳида карданд гуфтанд:

-Шигифто! Қавми араб, ки пешвоёни онҳо ҷунин мардуме ҳастанд чи гуна ҷуръат карда омаданд, то бо мо

бичанганд ва ачибтар, ин ки тамаъ доранд бар мо пирӯз шаванд?

Ин гурӯҳ ба унвони намояндагони мусалмонон иҷозаи хузур хостанд. Яздигурд пас аз мушовира бо атрофиёнаш иҷоза дод ва гарчи зоҳирашон боиси масхараи дарбориён буд, вале Яздигурд онҳоро бо эҳтиром пазируфт ва ибтидо гуфт:

-Чи шуморо водор сохта, то ба манотиқи таҳти султаи мо биёед? Оё аз ин ҷиҳат, ки медонед дар байни мо ихтилоф афтада машғул ба умури дохили хеш будем, шумо ба худ ҷуръат додаед ва ба хоки мо рӯй овардаед?

Нуъмон ибни Муқаррин бо мувофиқати ҳамроҳонаш ба ҷавоб пардохта гуфт:

- Худо бар мо тараҳҳум фармуд ва барои мо паёмбаре фиристонд, ки ба мо амр фармуд, то ба сӯи қорҳои нек биширобем ва аз ҳар қори ношоиста парҳез намоем. Ба мо навид дода, ки ҳаргоҳ ҷунин кунем ба хушиҳои дунё ва охират мерасем. Акнун мо шуморо даъват мекунем, то динашро пазиред агар ин динро напазиред, пас дар марҳилаи дуҷум барои шумо амре пешниҳод мекунем, ки аз сеюмӣ осонтар аст ва он пардохти қизя мебошад. Агар инро ҳам напазиред, пас бояд тан ба ҷанг дардиҳед.

Суханонашро бо зикри ин матлаб хотима дод ва гуфт:

- Агар дини моро бипазиред китоби Худоро дар миёни шумо мегузorem ва қори ҳукумататонро ба ин китоб месупorem, то умури худро бар тибқи таълими он танзим ва аҳкоматонро тибқи дастуроташ иҷро намоед. Дар ин сурат бидуни ҷанг аз назди шумо бозмегардем ва қори мамлакататонро ба худатон вогузор мекунем.

Ин суҳанон аз як нафари араб, ки дар назари форсҳо ва соири ақвоми ҷаҳони он рӯзгор ба ҳисоби одамиён намеоманданд ва то он рӯз беарзиш буданд бар Яздигурд

хеле гарон омад, вале ў шоҳ буд. Ҳар кор ё гуфтораширо бояд қаблан арзёбӣ кунад ва натиҷаашро бисанҷад, аз ин рӯ бидуни он ки аксуламале нишон диҳад гуфт:

-Ман ҳеҷ қавмеро бар рӯи замин бадбахттар ва камарзиштар ва дар миёни худашон парешонтар аз шумо надидаам. Мо дар гузашта ҳаргоҳ аз шумо ошубе медидем ниёзе намедидем, ки барои дафъи ошуби шумо аз Форс сипоҳ бифириستم ҳамин қадар кофӣ буд, ки ба мардуми деҳоти дурдаст фармон диҳам, то шуморо сарқўб намоянд ва коратонро бисозанд. Инак агар иддаи шумо зиёд шуда набояд мағрур шавед ва худро бадон фиреб диҳед. Агар шумо зери фишори зиндагонӣ қарор гирифтаед ва маҷбур шудаед даст ба ин кори хатарнок бизанед, мо бар шумо тараҳхум намуда, маводи ғизоӣ барои шумо муқаррар медорем, то он чи ки мо медихем бо он чи ки худатон доред, шуморо сер намояд ва шуморо мавриди меҳрубонӣ қарор дода касеро бар шумо ҳоким мегузорем, ки бо шумо лутф кунад ва бо меҳрубонӣ рафтор намояд.

Намояндагони мусалмонон ҳамчунон хомуш нишаста ба суханони Яздигурд гӯш дода буданд ҳамин, ки суханонашро поён дод, Муғйра ибни Шўъба аз миёни ҳамроҳонаш ба по хоста, гуфт:

-Эй подшоҳ неруҳои ин гурӯҳ ҳама аз бузургон ва муҳтарамини арабанд. Танҳо муҳтарамон ва ашрофанд, ки ба ашроф эҳтиром мегузоранд ва ҳуқуқашонро ниғаҳ медоранд, он чиро ки баён кардӣ шунидем ва ман акнун посух меғӯям онҳо гувоҳ бошанд. Он чи дар бораи мушкилоти зиндагии мо фармудӣ дуруст буд. Ҳатто мо аз он чи баён фармудӣ бадтар будем. Сипас қисмате аз мушкилот ва бадихои зиндагонии қавми араб ва муждаи омадани паёмбари ислом (с), таълимот ва ислоҳотеро, ки он ҳазрат оварда ва онҳоро ораста буд ба тафсил баён кард.

Пас аз он гуфт акнун ба ихтиёри худ ҳастӣ ё мусалмон мешавӣ ва худро аз дасти мо наҷот медиҳӣ, ё аҳд мекунӣ солиёна қизя мепардозӣ, ё тан ба шамшер медиҳӣ. Ҷуз ин дигар сухане надорам.

Яздигурд тоби таҳаммули ин сухани таҳдидомезро наёвард. Дар ҳоле ки ба ҳашм омада буд гуфт:

-Агар расми ҷаҳон чунин набуд, ки намояндагони муҳолифро набояд кушт ҳамаатонро мекуштам. Акнун бо ман коре надоред.

Ба тавре ки таърихнависон навиштаанд Яздигурд аз шиддати ҳашму ғазаб ба ҷои он ки ҳаҷе ба онҳо бидиҳад амр кард, то зарфе пур аз хок намуда бар дӯши як қадоме аз онон, ки аз бақияи онҳо бузургтар бошад, биниҳанд ва онҳоро бо ин ҳол аз Мадоин ихроҷ намоянд. Хитоб ба онҳо карда, гуфт:

-Биравед ба раисатон хабар диҳед, ки ман Рустамро ба сӯяш хоҳам фиристод, то ҳамаатонро дар хандақи Қодисия дафн намояд. Пас аз он ӯро ба сарзаминатон мефиристам, то шуморо ба мусибате гирифта намояд, ки аз мусибати Шопури Зулактоф, ки бар шумо ворид сохт бадтар ва даҳшатноктар бошад.

Аъзои гурӯҳ аз ҳашм ва таҳдиди Яздигурд заррае натарсиданд, чунки онҳо ба ваъда ва муждаҳои Худованди ҷалла ва аъло, ки аз забони муқаддаси расулаш (с) шунда буданд имони комил доштанд. Онҳо яқин доштанд, ки ваъдаи Худо хилофпазир нест. Медонистанд, ки Умар ибни Хаттоб(р) халифаи муқтадири мусалмонон пушти сарашон истода онҳоро менигарад ва дар ирсоли кумак кутӯҳӣ намекунад. Бо дастуроти дурусташ онҳоро ба суи пирӯзи раҳбарӣ менамояд, вале Яздигурд аз ин матлаб беҳабар буд ва агар хабар медошт боз ҳам бовар намекард.

Осим ибни Амр зарфи хокро, ки шоҳи Сосонӣ фармон дода буд, ба душ гирифт ва бо ҳамроҳонаш аз Мадоин хориҷ ва ба Қодисия омаданд. Дар дохили қалъаи машҳур ба Фадик бо Саъд ибни Абуваққос мулоқот ва мочарои худро бозгӯ намуданд ва ҳамла ба хоки Эронро ба нишонаи нек гирифта гуфтанд:

-Замини Эронро ба мо доданд ва мо бо худ овардем.

Ҳаракат ва ҳаяҷони неруҳои эронӣ

Яздигурд пас аз ин мочаро дарҳол сипоҳиёни зиёдеро аз ҳар сӯ хост ва бар лашкари азиме, ки қаблан муҳайёи қор карда буд афзуд ва ба Рустам фармондеҳи қулли қувваҳояш амр кард, то бар лашкари Саъд битозад ва чунон, ки гуфта буд ҳамаи онҳоро дар хандақи Қодисия дафн кунад.

Фирӯзон ва Баҳмани зу-л-ҳочиб - фотеҳи ҷанги Ҷисрро низ бо ӯ ҳамроҳ сохт. Рустам дар ҳоле ки савор буд ва дирафши қовиёни- парчами миллии машҳури Форсро дар даст дошт, бо лашкаре, ки муаррихин идаи онҳоро яксаду бист ҳазор навиштаанд ва дар пешопеши онҳо сиву се фили ҷангӣ ҳаракат мекард ва бар рӯи онҳо тирандозони моҳири Форс қарор гирифта буданд дар муқобили сипоҳи Саъд дар Қодисия мустақар гардид.

Музокираи мучаддад бо фармондеҳи эронӣ

Бо он ки халифаи мусалмонон Умар ибни Хаттоб(р) дар қори лашкаркаши худ аз ҳар ҷиҳат эҳтиёт карда ва барои ҳар пешомади эҳтимолий пешбини лозимро карда буд ва бо таваҷҷӯҳ ба имон ва тавҳиди қулли мусалмонон ва диловари Саъд, итминон дошт, ки лашкараш пирӯз мешавад, бо вучуди ин меҳост ҳаргоҳ Яздигурд дини

исломро напазирад бо таҳмили чизя бар Форс кори худро бо онҳо аз тариқи сулҳ хатм намояд. Ба ҳамин манзур дубора ба Саъд навишт намояндае назди фармондеҳи кулли сипоҳи Форс бифиристад, то дар бораи сулҳ бо ӯ музокира намояд. Баъзе аз таърихнависон аз қабилӣ дуктур Муҳаммад Хусайни Ҳайкал менависанд ин бор худи Рустам аз Саъд дархост кард, ки шахсе аз доноёни мусалмононро наздаш бифиристад, то дар бораи сулҳ бо ҳам музокира намоянд.

Ба ҳар ҳол чӣ он ривоят саҳеҳ бошад ва чи ин, Саъд Муғийра ибни Шўбаро интиҳоб ва назди Рустам фиристонд. Муғийра назди Рустам рафт ва паҳлӯи ӯ бар тахт нишаст ва айни ҳамон музокирае, ки байни гурӯҳи мусалмонон ва Яздигурд ба миён омада буд, байни Муғийра ва Рустам ба миён омад. Рустам аз изҳороти Муғийра ба ҳашм омад ва гуфт:

-Фардо ягон нафаре аз шуморо зинда нахоҳам гузошт.

Иллатҳои таъхири ҷанг

Дар муддати ҳаждаҳ моҳ, ки аз ҷанги Бувайб то кунун мегузашт ва маълум буд мусалмонон дар андешаи ҳамла ба Мадоин ҳастанд, Рустами Фарухзод бо он ки сипоҳи муҳиме, ки Яздигурд фароҳам карда буд дар ихтиёр дошт то ин вақт ҳеҷ таҳрике аз худ нишон наод.

Шояд Рустам медонист, ки дар асари ҷангҳои гузаштаи Форсу Рум ва ошубҳои дохилӣ ва аз миён рафтани мардони қорӣ, лашкари Форс ба ҳадде заиф шудааст, ки итминон ба қорашон нест ва баръакс пешрафте, ки мусалмонон дар муддати кӯтоҳе ба даст оварда буданд ба ҳадде онҳоро тақвият карда буд, ки Рустам салоҳи медида дар муқобили онҳо бо эҳтиёт қадам бардорад. Ба назар мерасид, ки Рустам мехост ин ҷангро то он ҷо ба таъхир

андозад, ки мусалмонон хаста шаванд ва дар асари интизорӣ дар миёнашон ихтилоф пайдо гардад, то заиф шаванд ва онҳо бар онҳо битозаду пирӯз шавад. Зеро сар задани ихтилоф дар ҳар қавме ба зиёни онҳо ва ба суди тарафи муқобил мебошад ва агар ин амр амалӣ мешуд, яқин кори Рустам хеле осон мегардид.

Чун ин муддат гузашт ва дар байни лашкари ислом камтарин ихтилофе рух наод, балки чунон ки буданд гӯё ҳамаи онҳо дар ҳукм ва аҳди собите ҳастанд, ки тағйирнопазир аст. Аз тарафи Яздигурд низ ба Рустам амр шуд, ки фавран даст ба кор шавад ва ба ҷанг бипардозад, бинобар ин чорае ҷуз ҷанг надид. Ба Саъд паём фиристонд, ки омодаи ҷанг бишавад. Ба ин ҷиҳат ё ӯ аз он сӯи соҳил ба ин сӯ биёяд ё Рустам ба он сӯ биравад.

Саъд аз воқеаи Ҷиср иттилоъ дошт. Дар байни лашқараш низ буданд касоне, ки дар ҷанги Ҷиср ширкат карда буданд ва хотираи хатарнокашро ба ёд доштанд, бо ин васф ҷоиз набуд аз дарё убур намояд, то душманро дар пеш ва дарёро дар пушти сар дошта мувоҷеҳ бо хатар бошад, аз ин хотир дар ҷояш монд ва ҷавоб дод, ки шумо бояд ба сӯи мо биёед.

Сафороии ду лашқар

Рустам чорае надид ва хост аз рӯи пули мавҷуд убур кунад, вале Саъд монев шуд ва гуфт:

- Чизеро, ки қаблан бо қудрат ва ба василаи ҷанг аз шумо гирифтём дар ихтиёратон нахоҳем гузошт, аз ин рӯ Рустам бо васоили соддае, ки ба даст овард барои убури сипоҳаш пуле бар рӯи наҳр сохт ва ҳамин ки убур кард ба ороиш ва сафороии сипоҳаш пардохт. Дар пеши сафҳояш филҳои ҳомили тирандозонро қарор дод ва ҳудаш бар рӯи

тахт дар зери қуббаи бошукуҳе, ки бо тиллокори зинат ёфта буд, мустақар гадид.

Саъд низ лашкаро бо вазъи соддае, ки дошт орош ва ҳамин тавр ҳар ду лашкар муҳаёи қор ва барои шурӯи ҷанг дақиқашуморӣ мекарданд.

Чун Рустам омодагии мусалмононро мулоҳиза кард, эҳсосоти ватанпарастӣ дар қалбаш ба ҷӯш омад, бинобар ин қуроҳи худашро ба сар ниҳод, зиреҳ пӯшида, мусаллаҳ гардид ва дар ҳоле ки меғуфт ҳамаро мекушам, иддаеро вазифадор кард, то сипоҳашро барои дифоъ аз хоки ватан ташвиқ ва эҳсосоташонро бар зидди душман бедор намоянд, то ба хубӣ бо онҳо бичанганд. Ў қавми арабро мардуме нодон ва нотавон барои лашкар шиносӣ намуд ва гуфт:

- Инҳо солиёни дароз тахти султаи мо басар бурдаанд ва акнун қариб ақли худашонро хӯрдаанд ва дар садади ҷанг бо мо баромадаанд аҷиб аст, ки орзуи пирӯзӣ дар дил доранд. Бояд мардона бо онҳо ҷангид, оё ор ва зишти беш аз ин метавон тасаввур кард, ки мо имрӯз аз чунин мардуме шикаст бихӯрем ва онҳо ба ормонашон бирасанд?

Саҳеҳ аст, ки Саъд лашкаре дорад, ки ҳама варзида ва бо имон ва ҷангдидаанд ва афсароне чун Амр ибни Маъдиқараб ва Тулайҳа ибни Хувайлид дорад, вале чунон ки мебинем, ки даст ба гиребон бо лашкаре шуда, ки ҳам аз ҳайси шумори неруҳо хеле зиёд ва ҳам аз ҷиҳати таҷҳизоти ҷангӣ ба тавре муҷаҳҳаз аст, ки лашкари Саъд қобили муқоиса бо он нест. Гузашта аз ин касе, ки роҳбарии ин лашкари азимро ба ўҳда гирифта, Рустами Фарухзод аст, ки дар фунуни ҷанги таҷрибанок ва дар роҳбарии сипоҳ маҳорати хосае дорад. Фармондеҳоне монанди Фирӯзон ва Баҳманро дорад, ки ҳар як дорои таҷрибаи амалиёти ҷангӣ ва диловари майдони қорзоранд. Илова бар ин, пушти

сари ин лашкар дар Мадоин, ки фосилаи каме бо Қодисия дорад, Яздигурд истода назоратчи чараёни чанг хоҳад буд ва дар сурати лузум ба зудӣ ба лашкараш кӯмак хоҳад фиристод, вале Саъд касе дар наздики худ надорад, ки дар сурати лузум, кӯмаки фаврӣ бирасонад, пас бо ин васф чо дорад, ки Саъд аз ояндаи ин чанги хатарнок ва сарнавиштсоз битарсад. Бо вучуди ин чорае надошт чуз ин ки лашкарашро то он чо ташвиқ намояд, ки ба пирӯзии ниҳоии худ мутмаин гардад.

Ба ин лиҳоз буд, ки Саъд чамъе аз афроди саршинос ва мавриди эътимоди сипоҳаш аз қабилӣ Муғйра ибни Шўъба ва Осим ибни Амр, ки аҳли фаҳм буданд ва Талҳа ибни Хувайлид ва Амр ибни Маъди Карбро, ки аз чангҷӯёни кордида буданд ва гурӯҳе аз шоирон ва суханварон монанди Ашъас ибни Қайс ва аз ҳар табақа афроди доно ва барҷастаро назди худ хост ва гуфт:

-Шумо дар миёни қавми худ шўҳрат ва шараф доред. Бояд аз мавқеи худ баҳрабардорӣ намоед ва кореро, ки хангоми хатари чанг лозим мешавад анҷом диҳед. Ҳамчунин аз қориёни Қуръон хост, то он даста аз оёти муқаддаси Қуръонро, ки дар бораи набард дар роҳи Худо нозил шуда аст, дар байни мусалмонон тиловат намуда, онҳоро барои чанг тарғиб намоянд ва ин афрод қабули вазифа намуда, дар байни лашкари ислом пароканда ва вазифаи худро анҷом доданд ва мардумро хуб ба ҳаяҷон оварданд. Ин чо буд Саъд итминон ҳосил намуд ва ба ояндаи худ умедвор гардид.

Яздигурд низ монанди Умар нозири авзоъ буд ва бар хилофи Рустам, ки хушбин набуд, ў ба пирӯзии сипоҳи Форс итминон дошт, зеро ў сипоҳи арабро заиф ва бечора мепиндошт ва онҳоро чизе намешумурд. Махсусан замоне, ки шунид Саъд ибни Абивакқос бемор аст, умеди шикасти

сипоҳи араб дар дилаш қувват гирифт, зеро сипоҳе, ки сипаҳсолораш натавонад онҳоро мустақиман дар ҷанг роҳбарӣ кунад, таъбан, чунон ки лозим аст дил ба ҷанг намебанданд ва умеди пешрафт ва пирӯзӣ дар дилашон заиф мегардад. Шояд Яздигурд ҳақ дошт чунин бипиндорад, зеро ӯ аз шиддати имон, шавқ, ва ҳаяҷони мусалмонон дар ҷанг ба хуби хабар надошт.

Чун Яздигурд пеши худ яқин дошт, ки ин ҷанг ба фатҳ ва пирӯзии лашкари Форс хатм мегардад ва бо хирс ва бесабрӣ дар интизори хабараш буд, мехост аз тамоми мочароҳои саҳнаи ҷанг лаҳза ба лаҳза ба тавре хабар шавад, ки гӯё худаш дар он ҷо ҳозир аст ва ҷангро зери назар дорад, ба ин мақсад гумоштагонеро ба унвони хабаррасон аз дохили қасри Мадоин то Қодисия ҳар якеро ба фосилае, ки садояш ба дигаре бирасад, ҷойгир кард ва онҳоро вазифадор намуд, то хабари ҷараёни ҷангро ба ин тарз ба гӯши яқдигар бирасонанд, то ба гӯши Яздигурд бирасад.

Ду сипоҳи омодаи разм

Дар ҳоле ки лашкари мусалмон ва Форс хун дар рағҳояшон мечӯшид ва хашми интиқом дар дилҳояшон меҳурӯшид, омодаи ҳамла ба яқдигар шуданд.

Дар ин ҳангом Саъд ба лашқараш дастур дод дар ҷояшон собит биистанд ва даст ба ҷанг назананд, то он ки намози зуҳрро бихонанд ва аз Худои муттаол истимдод ва талаби нусрат намоянд. Гуфт:

-Пас аз адои намоз ҷаҳор бор такбир хоҳам гуфт. Ҳамин ки такбири аввалро гуфтам, комилан муҳаё ва ҳозир ба кор шавед. Бо такбири дуввум даст ба аслиҳа зада омодаи ҳаракат бошед. Ҳамин ки такбири савумро шунидед

саворони лашкар, қадам пеш ниҳанд ва ба маҳзи ин ки такбири чаҳорумро шунидед ҳама бо ҳам ба душман ҳамла баред ва мардона бичангед.

Ҳамин ки Саъд савумин такбирашро гуфт саворон ба сӯи душман пеш рафта, оташи чангро барафрухтанд. Дар ин ҳангом Саъд такбири чаҳорумро гуфт. Ҳар ду лашкар дар ҳам омехтанд ва чанг ба сурати ваҳшатбор шурӯъ гардид, Рустам мушоҳида кард, ки қабилаи Бучайл ки шамшербозони машҳури араб буданд, ба роҳбарии Ҷарир ибни Абдуллоҳ бепарво мечанганд ва бо шучоати ачибе пеш меоянд. Агар маҷол аз дасташон гирифта нашавад зиёни зиёде бар лашкараш ворид месозанд, бинобар ин фармон дод, то 33 фили ҳомили тирандозонро ба тарафи онҳо равона кунад, то пеши корашонро бигиранд. Аспҳои Бучайла аз дидани филҳо саҳт ба ваҳшат афтоданд ва аз майдон фирор намуданд. Танҳо пиёдагони Бучайла дар ҷои худ монданд ва агар касе ба ёрии онҳо намешитофт, то аз ҳамлаи филҳо ҷилавгирӣ кунад, ҳамаи онҳо кушта мешуданд.

Нахустин рӯзи набард (рӯзи Армос)

Саъд ибни Абуваққос аз рӯи боми иқоматгоҳаш нозири саҳна буд, фавран ба Тулайҳа ибни Хувайлид раиси қабилаи бани Усд паём дод, то пиёдагони Бучайларо, ки дар хатар буданд наҷот диҳад ва ӯ бо гурӯҳе аз варзидагони қабилааш ба кӯмаки онҳо шитофтанд, ҳамчунин Ашъас ибни Қайс афроди қабилаашро барои кӯмак таҳрик ва ташвиқ кард. Ҳама бо ҳам даст андар кори дафъи ҳамлаи филҳо шуданд, вале боз ҳам филҳо ва тирандозон пойдор буданд ва ҳамчунон зиён мерасониданд, бинобар ин Осим

ибни Амри тамимӣ, ки марди кордон ва дар мавқеи хатар ба хуби чораандешӣ мекард бо афродаш пеш тохтанд ва танобҳои филонро бо шамшер қатъ намуданд, ва филбозонро ба замин афканданд ва ба қатл расониданд. Сипас ҳама бо ҳам ба ҷони филҳо афтоданд ва махсусан хартумашонро, ки силоҳи зарбаи фил аст ҳадаф қарор дода, зарбаҳои паёпай бар онҳо ворид намуданд филҳо низ аз шиддати дард бо садои ваҳшатноке аз майдон фирор карданд. Чун мусалмонон дар корашон муваффақ шуданд, филсаворонро куштанд ва филҳоро фирор доданд ҷони тозае ба худ гирифта, тавонистанд лашкари Форсро, ки дар паноҳи филҳо пеш омада буданд ақиб ронданд ва ба ҷои аввалашон баргардонданд. Ин ҷанг то посе аз шаб идома дошт ва сипас даст аз кор кашида ҳар ду тараф ба урдугӯҳи худ бозгаштанд ва ба истироҳат пардохтанд Тавре ки таърихнависҳо мегӯянд: Бани Усд, ки дар хатар афтода буданд, хеле шучоат ва далерӣ нишон доданд ва зиёдтар аз бақияи лашкар садама дида беш аз понздаҳ нафари онҳо талаф шуданд.

Ин ҷанг, ки ҷанги аввали Қодисия аст, дар таърих ба рӯзи Армос машҳур гардида аст.

Расидани нерӯҳои имдодӣ

Қаблан гуфтем, ки бо фармони Умар ибни Хаттоб(р) як иддаи ҳашт ҳазорнафарӣ аз лашкари мусалмонон дар Шом таҳти фармони Ҳишом ибни Утба ҳаракат карданд, то ба кӯмаки Саъд ибни Абуваққос бишитобанд, ин сипоҳ, то рӯзи аввали ҷанг ба Қодисия нарасид ва ҳангоми субҳи рӯзи дуввум Қаъқоъ ибни Амр марди номдори ҷангии араб, ки фармондеҳии як ҳазор савора аз сипоҳи мазкурро ба ўҳда дошт, аз дур намоён гардид.

Инро бояд фаҳмид, ки ғолибан дар ҳар ҷанге он қадар, ки ибтикори амал ва найранги низомӣ дар пешрафти кор асари муфиде дорад, ҳуди амалиёти ҷангӣ надорад. Қабқоъ, ки умре дар ҷанг басар бурда буд, бо он ки марди ҷангӣ буд, зирак ва найрангбози ҷангӣ низ буд, ин мард, ки ҳазор савор зери фармон дошт бо иддаи ҳазор нафараи худ аз бақияи гурӯҳҳо ҷудо шуд ва барои расидан ба Қодисия сабқат гирифт ва қабл аз ин ки ба он ҷо бирасад нерухояшро ба гурӯҳҳои сад нафарӣ тақсим намуд ва дастур дод, ки ҳар гурӯҳе ҷудо аз дигаре ба фосилаи замони муайян ба маҳал бирасанд, то бо расидани ин гурӯҳҳои мутаъаддид, ки яке пас аз дигаре мерасад ва аз дур гарду ғубор барпо мекунад ба душман бифаҳмонанд, ки мусалмонон нерӯҳои кӯмакии зиёде дар пушти сар доранд ва онҳо акнун ба тадриҷ мерасанд. Ин амр барои тақвияти руҳияи мусалмонон ва тазъифи руҳияи порсиён бисёр муассир буд. Қабқоъ бо аввалин гурӯҳи имдодӣ, субҳи рӯзи дуввум ба Қодисия расид ва ба лашкари ислом пайваст. Ба ҳамин тарз бақияи гурӯҳҳо ҷилвакунон яке пас аз дигаре омада мерасиданд ва мусалмонон шодикунон бо гуфтани такбир, сахнае ба бор меоварданд, ки сипоҳи Форсро дар таҳлука меафканд ва дар руҳияи мусалмонон вазъе ба бор омад, ки ба пешрафт ва пирӯзии ниҳоии худ умедвор гардиданд.

Дуввумин рӯзи набард (рӯзи Ағвос)

Акнун тарафайн барои дуввумин бор муқобили яқдигар саф кашиданд ва омодаи ҷанг шуданд. Қабқоъ қабл аз шурӯи ҷанг байни ду саф омад ва гуфт:

-Кист ки довталаби мубориза бо ман бошад, яъне ҳозир шавад ва бо ӯ тан ба тан бичангад? Баҳмани Зулҳочиб паҳлавони номи аз сафи лашкари Форс берун меояд, худро

муаррифи намуда, омодагии худро эълон медорад. Қаъқоъ фарёд бароварда, мегӯяд қасоси Абуубайд, Сулайт ва ёронашро, ки дар ҷанги Ҷиср куштӣ аз ту хоҳам гирифт. Ин ду паҳлавони Араб ва Форс ба ҳам метозанд ва ба тавре, ки таърихҳо навиштаанд, туле намекашад, ки Қаъқоъ бар Баҳман ғолиб мешавад ва ўро ба қатл мерасонад. Мусалмонон аз ин мувафақияти муҳим ба ваҷд ва нишот меоянд ва асароти мусибатеро, ки дар ҷанги Ҷиср аз Баҳман ба онҳо расида буд аз дил берун мекунанд.

Пас аз қатли Баҳман ду тан аз ҷанговарони Форс ба миёни ду саф меоянд ва хостори мубориза мешаванд, то интиқоми Баҳманро аз Қаъқоъ бигиранд. Чун он ду тан бо ҳам ба майдон омаданд, Ҳорис ибни Зибён яке аз дигар диловарони араб ба ҳамдастии Қаъқоъ мешитобад ва ин ду бо он ду ворида набард мешаванд ва ин ду нафар паҳлавони Форс низ ба сарнавишти Баҳман дучор мешаванд ва ба қатл мерасанд, чун дигар касе аз лашкари Форс ҳозир ба мубориза намешавад, Қаъқоъ дар байни мусалмонон нидо мезанад ва мегӯяд:

-Ҳама бо ҳам ҳамла кунед ва бо шамшер бичангед, зеро шамшер ягона силоҳе аст, ки бо он метавон беҳтар бар ҳариф ғолиб шуд, аз ин рӯ мардум даст аз тир ва найза кашида ва шамшер ва сипар ба даст гирифта, ба таври асосӣ ба сӯи душман ҳамла карданд.

Акнун бояд санҷид, ки шонси пирӯзӣ ба тарафи Форс мечархад ё ба нафъи мусалмонон? Дидем, ки лашкари Форс қабл аз шурӯи ҷанг се нафар паҳлавони кориин худро аз даст дод ва ба чашми худ дид, ки хеле зуд ба дасти душман кушта шуданд. Мусаламан ин ҳодиса дар тазъифи руҳияи ин лашкар ва дар тақвияти руҳияи мусалмонон асари бо сазое дорад. Гузашта аз ин имрӯз бар хилофи рӯзи гузашта филҳои ҷангиरो дар пеши саф надоранд, то

монанди тонкҳои асри ҳозир аз онҳо истифода намуда монанди рӯзи гузашта тирандозон аз рӯи онҳо ба тарафи мусалмонон тир андозанд ва пиёдагон дар паноҳи филҳо пеш раванд.

Пас бо ин ҳол аз ҳамон авоили ҷанг маълум буд, ки лашкари Форси Сосонӣ пирӯзи надорад. Ба ҳар ҷиҳат ҳар ду лашкар хашмона ба сӯи якдигар тохтанд ва мардона ҷангиданд. Ин ҷанг бо шиддати ҳар ҷи зиёдтар, то нимаи шаб давом дошт ва гарчи мусалмонон дар ин ҷанг ба пирӯзи ниҳои нарасиданд, вале то он ҷо пеш рафтанд ва ба пирӯзи наздик шуданд, ки яке аз мусалмонон ба ҳадде дилгарм шуда буд, ки ҳангоми шаб аз миёни сафҳои форсиён гузашт ва хост худро ба Рустами Фарухзод расонда ўро бидушад. Чизе намонда буд ки муваффақ шавад, вале яке аз ниғабонон пеш тохт ва ўро кушт ва Рустамро аз даҳонаи марг берун кашид.

Сипоҳи Форс дар ин шаб рӯ ба заъф мерафт ва ҳолати дифои ба худ гирифта буд. Мусалмонон кам кам пеш мерафтанд ва мекушиданд, то онҳоро аз маҳалашон биронанд ва ба қулли мағлуб кунанд ва ба ҷанг хотима диҳанд ва агар касрати идда ва шиддати дифоъ ва муқовимати мардонаи форсиён набуд, мусалмонон ба мақсадашон мерасиданд. Шояд ҳам агар тарафайн то охири шаб даст аз кор намекашиданд, чунин мешуд, вале чун шаб ба нима расид ва тарафайн хаста шуда буданд, даст аз ҷанг кашиданд ва ба урдугоҳи худ бозгаштанд ва ба истироҳат пардохтанд ва ба фикри фардо шуданд.

Ин ҷанг яъне ҷанги рӯзи дуввуми Қодисия дар таърихҳо ба номи Ағвос номида шуда аст, чун дар шаби ағвос осори бартарии мусалмонон ба ҷашм меҳурад, ба ҳадде ба ояндаи худ итминон доштанд, ки афроди ҳар қабилае бо хоҳири осуда гирди ҳам ҷамъ ва суҳбат аз пешравиин ин

чанг ва пирӯзии ниҳой дар чанги фардо мекарданд, хушҳолии Саъд ибни Абуваққос низ ба андозае буд, ки вақте ба тарафи хобгоҳаш мерафт дар пӯшташ намегунҷид. Ҳама дар интизори фаро расидани фардо буданд, то корашонро бо форсиён яксара намоянд ва ба чанги худ хотима диҳанд.

Рашодати як сарбоз

Дар китобҳои таърихи дида мешавад, ки дар шаби Ағвос воқеае ба вуқӯъ пайваст, ки шунидани ва намунаи машҳури аз фидокорӣ ва рашодати як сарбоз аст, воқеа ин буд ки чун Абумиҳҷани Сақифӣ марди диловари Сақиф дар бораи хамр шеъре суруда буд, Саъд ўро ҷазо дода, дар яке аз утоқҳои қасри худ зиндонӣ карда буд.

Чун чанг шиддат ёфт ва садои чакочак ва ба ҳам хўрдани аслиҳа ва шиҳаи аспҳо ва наъраи Аллоҳу акбари чанговарон дар фазо танин андохт, Абумиҳҷан, ки ин садоҳоро шунид натавонист худдорӣ кунад ва бекор бинишинад ва дар размгоҳ набошад, ки бичангад, аз ин хотир аз Саъд тақозо мекунад, то аз гуноҳаш даргузарад ва ўро ба майдон бифиристад, вале Саъд қабул намекунад, зеро медонад, ки чанг ба нафъи мусалмонон аст ва ниёзе ба Абумиҳҷан нест, вале ў марди чанг буд, наметавонист наздики сахнаи чанг бошад ва осуда нишинад, биноан аз Салмо ҳамсари Саъд хоҳиш мекунад, то ўро озод кунад ва аслиҳа дар ихтиёраш бигузорад ва аспи машҳури Саъд ба номи Балқоро, ки аспи камназир буд ба ў бисупорад. Қасам ёд мекунад, ки пас аз хотимаи чанг ба ҷои худ бозгардад ва он чиро ки гирифта пас диҳад ва худро

таслими зиндон кунад. Шеъре дар бораи худ месарояд, ки қалби Салмо ба ҳолаш месўзад, ночор ўро озод мекунад ва он чиро, ки аз ў хоста буд дар ихтиёраш мегузорад.

Абумихчан дар ҳоле ки мусаллаҳ буд бар аспи Балқо савор мешавад ва ба суръат ба тарафи майдони чанг метозад ва бо наъраи Аллоху акбар дар пеши сафҳои мусалмонон қарор мегирад ва чун тозанафас буда, ҳеч гуна хастагӣ надошт бо шучоати аҷиб аспашро ба ин сў ва он сў медавонд ва ў ба наҳви аҷобангезе бар душман ҳамла ва талафоти сангине бар онҳо ворид мекард ва мардум бидуни он ки ўро бишиносанд таъачубкунон ба ў ва кораш менигаристанд. Баъзе гумон мекарданд, ки ў яке аз неруҳои ақибмондаи гурӯҳи Ҳишом ибни Утба аст, ки акнун аз роҳ расида аст. Саъд ибни Абиваққос, ки аз мочаро беҳабар буд, ўро аз рӯи сақфи қасраш менигарист ва корашро таҳсин мекард ва бо худ меғуфт:

- Агар Абумихчан дар ҳабс намебуд, меғуфтам, ки ин мард Абумихчан аст ва ин асп ҳам аспи Балқои ман мебошад.

Чун дар нимаи шаб чанг поён ёфт, Абумихчан ба қаср бозгашт ва аслиҳа ва аспро сари ҷояш қарор дод ва худро маҳбус кард. Ҳамин ки субҳ шуд Салмо мочарои Абумихчанро ба Саъд хабар дод, Саъд ўро мавриди авф қарор дод ва озодаш кард.

Яқинан лашкаре, ки неруҳояш чунин дил ба кор баста фидокор бошанд, ба ҳадаф ва ормони худ мерасанд, ҳар чанд ки мушкил бошад.

Тавре ки аз таърихҳо фаҳмида мешавад маҷмуи талафоти мусалмонон дар ин чанг (чанги дуввуми Қодисия) ду ҳазор мақтул ва маҷрӯҳ ва талафоти лашкари Форс даҳ ҳазор буд. «Таърихи Эрон»-и Мушӣру-д-давла (дар сафҳаи 234) ин матлабро таъйид мекунад.

Як тактикаи низомии равонӣ

Қаъқоъ пас аз хотимаи ин ҷанг дар авохири шаб бидуни он ки касе бидонад, нерухояшро назди худ хонда дастур медиҳад, ки фардо низ монанди рӯзи гузашта даста-даста шаванд ва масофате дур аз урдугоҳ рафта ҳамин ки субҳ фаро расад гурӯҳ-гурӯҳ чунон ки аз ҷое кӯмак мерасад, ба сӯи майдон битозанд, то боз ҳам қалбҳои мусалмонон, ки аз моҷаро хабар надорад, тақвият шавад.

Қаъқоъ ҳангоми тулӯи хуршед пушти сари лашкар таваққуф мекунад ва ба сӯи биёбон менигарад ва чун мебинад пеш тозони савораш, ки гурӯҳи аввал буданд пеш меоянд тақбир меғӯяд. Мардум ҳам бо ӯ ҳамсадо шуда садои Аллоҳу акбар баланд намуда, тасаввур мекарданд, ки кӯмаки тозае расида. Форсиён низ дар хавф ва ҳарос афтоданд.

Ҳишом ибни Утба, ки то ин ҳангом нарасида буд, аз роҳ мерасад ва чун аз тадбири кори Қаъқоъ иттилоъ пайдо карда ва медонад муассир буда ӯ низ ба лашкараш, ки дар роҳ буд пайғом дод то даста - даста шаванд ва яке пас аз дигаре битозанд.

Бо он ки форсиён дар авохири шаби гузашта заиф шуда буданд ва бо он ки диданд гурӯҳҳои имдодии Қаъқоъ ва Ҳишом паёпай мерасанд, бо вучуди ин имрӯз дар корашон дилсард набуданд, зеро тахтҳои филон, ки мусалмонон дар рӯзи аввали ҷанг аз пушти онҳо ба замин афтонда шикаста буданд, таъмир ва бар рӯи филҳои дигаре гузошта онҳоро ба майдон оварда буданд. Мусалмонон, ки тасаввур мекарданд кори худро дар ҷанги имрӯз базуди яксара хоҳанд кард, боз худро рӯ ба рӯ бо мушкили муҳими кор диданд.

Саввумин рӯзи набард

Ба ҳар ҷиҳат тарафайн дар муқобили яқдигар саф кашиданд. Ҷанг барои саввумин бор даргирифт. Ин бор қабл аз ин ки филҳо ва филбонон ба фаъолият бипардозанд саворони мусалмонон пешдастӣ карда, ба сӯи онҳо ҳамлаи сангине намуданд, то аз фаолиятшон пешгири созанд. Доираи ҷанг гоҳе ба нафъи ин тараф ва гоҳе ба суди он тараф давр мезад.

Саъд, ки аз дур нозири қор буд аз харобкорӣ ва талафоте, ки мумкин буд аз филҳо ба мусалмонон бирасад, саҳт метарсид, аз ин хотир аз форсиёне, ки аз лашкари Форс ҷудо ва ба лашкари ӯ пайваста буданд, пурсид:

-Фил аз кучои ҷасадаш зудтар садама мебинад ва мемирад? Гуфтанд:

-Аз чашм ва хартум. Бинобар ин Саъд ба Қабқоъ ва Осим паём дод, то кори ду фили бузургро, ки дар пешопеш қарор доранд ва бақияи филҳо пайрави он ду ҳастанд ба ўҳда гирифта, аз ҳамон роҳе, ки форсиён гуфта буданд, онҳоро бидустанд. Онҳо нерӯҳои худро ба қор андохтанд. Ҳар ду филро аз ноҳияи чашм маҷрӯҳ карданд. Филҳо аз шиддати дард ба ақиб баргаштанд ва филсаворонро ба замин партоб намуданд. Бақияи филҳо, ки вазъи ин ду филро чунин диданд аз майдон фирор карданд. Мусалмонон, ки фирори филҳоро аломатҳои нусрат ва мадади илоҳӣ донишанд, ба қорашон дилгарм ва ба пирӯзии худ мутмаин шуданд.

Ҳар ду лашкар, ки медонишанд сарнавишти қатъии ҷанг дар ин рӯз муайян мешавад, мардона ва аз худ гузашта ба яқдигар тохтанд, то пирӯзиро ба оғӯш кашанд. Чун дар асари шиддати ҷанг ғубор аз майдон бархоста буд ва мутобиқи он, шаб фаро расид ва дар торикии шаб фуру рафтанд, на Саъд мидид ва медонист ғалаба бо қадам аст ва

на Рустам. Ба тавре, ки таърихномаҳо мегӯянд ҷанг дар ин шаб ба ҳадде ба авҷ расида буд, ки садои ба ҳам хӯрдан ва чакочаки аслиҳои тарафайн монанди садои путки оҳангарон дар фазо танинандоз буд. Ҳар ду тараф рӯ ба рӯ дар ҷанге шуда буданд, ки бесобиқа буд. Ҳеч кас намедонист пирӯзӣ бо кадом як хоҳад буд. Саъд, ки шаби сахтеро мегузаронд ҷуз дуо ва зорӣ ба даргоҳи муқаддаси Худо ҳеч коре аз дасташ барнамеомад. Дар он шаб на хоб ба чашми ӯ омад ва на ба чашми дигарон.

Ҳамин, ки субҳ фаро расид, Саъд дид баъзе аз мусалмонон ба суи урдугоҳ бозмегарданд. Аз ваъ ва осори ҳаракаташон фаҳмид, ки мусалмонон бартарӣ ёфтаанд. Вақте ин матлабро ба яқин донист, ки шунид Қаъқоъ дар майдони ҷанг шеъре бадин маънӣ месарояд(мо гурӯҳи зиёдеро куштем, мо аз шерони неруманди форс бартар шудем) он шаби ваҳшатнок ба поён расид ва гарчи мусалмонон пеш рафтанд, вале боз ба пирузии ниҳой даст наёфта буданд.

Идомаи ҷанг дар рӯзи чаҳорум

Оё тасаввур мешавад, ки чун мусалмонон як шабонарӯз мудом ҷангида ва хаста шудаанд, ба хоб ва истироҳат мепардозанд? Не, чунин ба назар мерасид, ки аҳд кардаанд то ба пирӯзи нарасидаанд ва ба таври кулли ба ҳариф ғолиб нашудаанд силоҳ аз даст нагузоранд, махсусан лаҳзаҳое, ки пирӯзиро қариб медонистанд, зеро ҳангоми субҳ осори нотавонӣ дар сипоҳи Форс ба хуби мушоҳида мешуд. Пас агар ба ҷанги худ идома диҳанд яқин аст, ки ба пирӯзи хоҳанд расид, вале агар барои истироҳат ва рафъи хастагӣ даст аз кор бикашанд, мусалламан барои сипоҳи Форс фурсате хоҳад буд, то сафҳои худро беҳтар муназзам ва худро тақвият намоянд. Дар ин сурат пешрафтеро, ки

мусалмонон дар шаб ба даст овардаанд аз даст медиханд ва чи касе медонад, ки баъдан чи пеш меояд.

Сарони мусалмонон аз ин амр ғофил набуданд, бинобар ин аз таърих мешунавем, ки Қаъқоъ ҳангоми субҳ меғӯяд:

- Эй мардум! Пас аз соате сарнавишти ниҳоии ҷанг ба нафъи мо пеш хоҳад омад, сабр ва субот дошта мардона бар шиддати ҳамлаҳои худ биафзояд ва фидокорӣ кунед, пирӯзӣ ҳамеша дар асари сабр ба даст меояд.

Мусалмонон ба тарзи беҳтаре сафорой карданд, гӯё ки тозанафас вориди набард шуда бошанд, мардона бар душман тохтанд. Ҳангоми зуҳр қисматҳои чап ва ростии лашкари Форсро ақиб ронданд ва қисмати миёнаи онҳоро ба қулӣ барҳам заданд ва дар мавзеашон раҳна карданд. Ба ин тартиб назми лашкари Форсро ба қулӣ дарҳам рехтанд. Чунон ки таърихнависони араб ва ғайри араб навиштаанд дар ҳамин гирудор боди саҳте, ки ғолибан дар ин ноҳия мевазид рӯ ба рӯи форсиён вазид ва ба ҳаде гарду хок дар чашмашон афшонд, ки муқовиматашонро номумкин сохт. Ин бод то он ҷо шиддат дошт, ки соябон ва таҳти фармондеҳ Рустамро аз ҷо барканд. Рустам ба ночор ҷояшро тарк намуд ва по ба фирор гузошт ва барои он ки асири дасти мусалмонон нашавад худро дар наҳр андохт, то шинокунон ба ҷое бирасад ва наҷот ёбад. Ҷуз ин роҳе надошт, зеро ба чашми худ дид, ки лашкараш дар ҳоли фирор аст, вале Рустам аз қораш натиҷа нагирифт ва аз дасти мусалмонон наҷот наёфт, зеро Ҳилол ибни Алқамаяке аз сардорони мусалмонон ўро дид ва шинохта, ба таъқибаш шитофт ва ўро аз об берун кашид ва сарашро аз тан ҷудо сохт ва фарёд баровард:

- Ман Рустамро куштам. Ба Парвардигори Қаъба қасам, биед ва бубинед. Мусалмонон такбиргӯён ба давраш ҷамъ

шуданд ва аз ин муваффақияти азим хушҳол гардиданд, дар ҳамин вақт дирафши ковиёни парчами миллии Эрон, ки ба навъҳои ҷавоҳири гаронбаҳотарин оро ёфта буд ва эронӣ онро дар ҷангҳои муҳим бо худ мебурданд ва аз он фоли нек мегирифтанд, ба дасти Зарор ибни Хаттоб афтод.

Ҳамин ки лашкари Форс аз қатли Рустами сипаҳсолорашон ва аз даст рафтани дирафаши ковиёни иттилоъ ёфтанд, ғарқ дар андӯх шуданд ва руҳияи худро ба кулӣ аз даст доданд. Чорае ҷуз ин набуд, ки барои наҷоти худ аз наҳр убур кунанд ва худро ба Мадоин бирасонанд, вале мусалмонон даст аз онҳо барнадоштанд ва ба таъқибашон пардохтанд ва онҳоро хеле осон асир ва ё ба қатл мерасонданд. Бо ҳеҷ гуна муқовимат рӯ ба рӯ намешуданд. Ҳатто баъзе аз ривояти таърихӣ мегӯяд, ки сипоҳи шикастхӯрдаи Форс ба ҳадде худро бохта буд, ки мусалмонон ҳангоми фирорашон бар онҳо даст меёфтанд ва ба худашон амр мекарданд, ки якдигарро бидушанд. Онҳо итоат менамуданд ва ҷунин мекарданд ва чи басо ки як нафар мусалмон ҷандин нафар аз онҳоро асир мекард ва пеш меандоخت ва онҳо тибқи амраш ҳаракат мекарданд. Ин пирӯзӣ, ки насиби мусалмонон шуд, пирӯзии муҳим ва қотеъ буд ва онҳоро барои расидан ба орзуяшон, ки тасаллут бар Мадоин пойтахти Сосониён буд, комилан мутмаин сохт, зеро дигар барои Яздигурд имкон надошт лашкаре ба ин иқтидор фароҳам намояд, ки пеши мусалмононро бигирад. Аз бақоёи ин лашкари шикастхӯрда ҳам коре барнамеомад.

Дар тӯли ин ҷанг (ҷанги саввум), ки сивушаш соат тӯл кашид ва дар таърих ба номи (Лайлату-л-харир) ва (Лайлату-л-қодисия) номида шуда, аз мусалмонон шаш ҳазор нафар ва дар ду рӯзи Армос ва Афвос ду ҳазору понсад нафар ба шаҳодат расиданд.

Аз лашкари Форс он чи дар майдони ин ҷанг ва он чи дар вақти фирор кушта шуданд, илова бар куштагонашон дар рӯзҳои Армос ва Афвос даҳ ҳазор нафар буд.

Илова бар дирафши ковиёни, ки як миллиону дусад ҳазор дирҳам ба пули он замон арзиш дошт ва илова бар тахт ва боргоҳ ва асбобу аслиҳа ва либосаи ҷангии гаронбаҳои Рустам, ки хеле муҳим ва қимати зиёд дошт, амвол, захираи хӯроқа, аслиҳа ва пули нақде, ки дар ин ҷанг ба ғанимат ба дасти мусалмонон афтод ба қадре зиёд буд, ки аз тасаввурашон берун ва то он рӯз чашми араб ҷунин чизҳоеро надида буд.

Саъд ибни Абуваққос тибқи қонуни ислом аз панҷ як ҳиссаи қудли ғаниматҳоро ба Мадина назди ҳазрати Умар (р) фиристод ва бақияро байни мусалмонон тақсим кард, вале ба тавре, ки дар таърихҳо омада Умар (р) пас аз машварат бо мусалмонон ва касби мувофиқати онҳо он чиро, ки Саъд ба Мадина фиристода буд бозгардонд, то барои ташвиқи лашкариён байни онҳо тақсим кунад.

Ҷунонки аз гузашта фаҳмидем, буданд дар байни мусалмонон касоне, ки хеле беш аз дигарон фаолияти низомӣ карда буданд ва беш аз дигарон мутаҳаммили машаққат ва душворихои ҷангӣ шуда буданд, монанди Қабқоъ ибни Амр, Амр ибни Маъдикарб, Ҳилол ибни Алқама, Зарор ибни Хаттоб ва Тулайҳа ибни Хувайлид ва амсоли онҳо, ки паҳлавонони ҷангӣ буданд ва корашон дар пешрафт ва пирӯзии лашкари ислом беш аз дигарон муассир буд, аз ин ҷиҳат Саъд дар вақти тақсими ғаниматҳо ба онҳо беш аз дигарон саҳм дод.

**Хабари пирӯзӣ дар Мадина ба ҳазрати Умар (р)
мерасад.**

Саъд ибни Абуваққос мочарои Қодисия ва муждаи пирӯзии мусалмононро навишт ва ба василаи қосиде ба номи Саъд ибни Амилаи Фазорӣ барои ҳазрати Умар (р) фиристод.

Аҳли Мадина махсусан халифаи мусалмонон қабл аз ин ки қосид он ҷо бирасад, нигарони ин ҷанг буданд ва байни тарс ва умед дар интизори хабар буданд. Гарчи онҳо медонистанд, ки мусалмонон дар Қодисия мардона ва бо имон ва эътимод ба нусрат ва ёрии Худованди азза ва ҷал мечанганд ва мусалламан барои пирӯзии онҳо дар Мадина дуо мекарданд ва умед ба пирӯзии онҳо доштанд, вале аз тарафе ҳам медиданд, ки ин ҷанг аз ҷангҳои собиқӣ мусалмонон дар Ироқ фарқи калон дорад. Ин ҷанг гарчи дар хоки Ироқ аст, вале ҷанг аст байни араб ва давлати бузурги Форс, байни араб ва лашкари азими Форс, лашкаре, ки ҳамеша бо румиён дасту панҷа нарм мекард ва акнун фармондеҳоне чун Рустами Фаррухзод - паҳлавони донои ҷангӣ ва Баҳман ва Фирӯзонеро дорад, ки ҳар як варзида ва парвардаи ҷанг мебошанд, пас бо ин васф наметавон ба пирӯзии қатъии мусалмонон мутмаин шуд. Аз ин ҷиҳат мардуми Мадина дар изтироб ва бесаброна интизори хабар буданд.

Ҳазрати Умар (р), ки беш аз дигарон дар андеша буд, ҳар рӯз аз шаҳри Мадина хорич ва барои дарёфти хабари ҷанги хавфнок аз мусофирине, ки аз роҳ мерасиданд то зуҳр мемонд ва сипас ба шаҳр боз мегашт ва ҳамчунин нимаи дуввуми рӯзро чунин мекард, то он ки дар яке аз рӯзҳо, ки ба ҳамин манзур аз шаҳр хорич шуда буд, шутурсаворе, ки ҳамон Саъд ибни Амила қосиди фиристодаи Саъд буд, аз роҳ мерасад, ҳазрати Умар (р) аз ӯ ҷӯеи хабари ҷанг мешавад ва ӯ бидуни он ки Умар (р) -ро бишиносад, башорат дода, меғӯяд:

-Худои азза ва ҷалла мусалмононро фотех ва лашкари Форсро мағлуб сохт ва сипас бо ҳамин ҳол, ки қосид савори шутураш буд ва Умар (р) дар паҳлуи шутур пиёда ҳаракат мекард ва бо ҳам гуфтутӯ мекарданд ворида шаҳр мешаванд, чун қосид мешунавад ки мардум ба ин касе, ки ҳамроҳаш мебошад, ба номи амиру-л-мўъминин салом мекунад, мефаҳмад, ки ӯ халифаи мусалмонон аст, ки дар канори шутураш масофате пиёда ба роҳ афтада аст, аз ин рӯ узр талаб мекунад. Умар (р) мефармояд:

- Бародарам боке нест. Номаи Саъдро аз ӯ мегирад ва мехонад ва ба мардум дар масҷид муждаи фатҳ медиҳад. Ҳама хурсанд мегарданд.

Оре, инчунин аст шахсияти рӯҳонии Умар (р) бо он ки амиру-л-мўъминин ва фармонравои ҷаҳони ислом буд ва акнун мужда ёфта, ки бар Форси бузург пирӯз шуда аст. Ба ҷои ин ки аз касби ин муваффақияти муҳим, худро ҳаваҷҷа буд, муаррифӣ намекунад ва дар канори шутураш пиёда ба роҳ меафтад ва барояш ҳамин бас, ки муждаи фатҳро мешунавад. Ӯ муддате дар интизори ҳамин амр буд ва ҷуз ин намехост. Ӯ барои худ пиёда рафтано айб ва зишт намедонад, ӯ саодати мусалмононро мехоҳад на роҳати хешро.

Дар Мадоин чӣ мегузарад?

Хабари пирӯзии мусалмонон ба Мадоин қабл аз Мадина расид, зеро чунон ки гуфтем Яздигурд дар қасри худ нишаста буд ва хабари ҷараёни ҷангро ба василаи хабаррасонҳое, ки ба фосилаҳои муаяне истода буданд, дар ҳол дармеёфт. Пас мусалламан хабари ғалабаи мусалмонон бар лашкари Форсро хеле зуд шунида аст, вале акнун чи коре аз дасташ бар меояд? Ҳеч коре.

Яздигурд пеши худ яқин карда буд, ки дар ин ҷанг бар мусалмонон ғолиб ва онҳоро ба кулӣ нобуд хоҳад кард, чунон ки дар поёни музокира бо намояндагони мусалмонон дар Мадоин ба онҳо гуфт (биравед ба раисатон хабар диҳед, ки ман Рустамро ба сўяш хоҳам фиристод, то ҳамаатонро дар хандақи Қодисия дафн кунад) ў ба зоҳир ҳақ дошт чунин биандешад, зеро иддаи лашқараш яксаду бист ҳазор нафар буд, ки бо беҳтарин аслиҳа мучаҳҳаз буданд ва фармондеҳ ва раҳбари забардасте монанди Рустами Фаррухзод ва диловароне монанди Фирўзон ва Баҳманро дар ихтиёр дошт. Ҳол он, ки иддаи лашқари мусалмонон беш аз сивушаш ҳазор нафар набуд ва аслиҳаи ибтидои доштанд, аз ин рӯ шакке ба дил роҳ намедод, ки лашқараш бар лашқари мусалмонон пирўз мегардад, вале акнун мебинад, ки лашқари бузургаш аз лашқари кучаки мусалмонон шикасти фоҳиш хурда ва Рустам ва Баҳман кушта шуданд ва Фирўзон ҳамроҳи боқимондаи афроди лашқараш фирор карда аст. Бинобар ин Яздигурд акнун ҳеч умед ба бақоёи лашқари шикастхурда надорад, ва умедаш ба ноумедӣ мубаддал гардида аст. Возеҳ аст, ки ба зуди коре аз дасташ бар намеояд. Муддате бояд, то битавонад лашқари дигаре фароҳам кунад, ки битавонад ба мусалмонони пирўзманд рӯ ба рӯ шавад.

Вале Саъд ибни Абуваққос ба ў маҷоли ин корро нахоҳад дод, чунки ў сармасти ин пирўзии азим шуда ва нафс ҳарчанд ба орзуҳояш бирасад, қонеъ нашуда, боз бештар мехоҳад. Махсусан, ки ҳадафи аслии Саъд тибқи фармони Умар (р) тасаллут бар Мадоин пойтахти Сосонӣ буд ва ҷанги Қодисияро муқаддима барои расидан ба ин ҳадаф пеш кашид.

Бинобар ин агар Саъд дар ин ҷангом, ки авзоъ ва аҳволи ҷангӣ барояш комилан мусоид шуда ва барои Яздигурд

мушкил, ба Мадоин ҳамла кунад, ба зудӣ ва хеле осон дар кораш муваффақ мешавад, зеро чунон ки гуфтем, Яздигурд қуввае надорад, ки битавонад аз ўҳдаи дафъи ҳуҷуми мусалмонон барояд. Бинобар ин тасаллути Саъд бар Мадоин барои ҳама кас ба ҳадде ошкор гардида буд, ки сокинин ва ҳатто худи Яздигурд бояд ба фикри кўч кардан аз ин шаҳр бошанд ё Яздигурд дасти сулҳ ба сӯи Саъд дароз кунад, то ба тавофуқ бирасанд, ки Мадоин аз дасти мусалмонон дар амон буда битавонад ва дар ҷои худ бимонад. Вале оё Саъд дар ин авзоъ ва аҳволе, ки дар Қодисия фатҳи шоёне карда ва медонад, ки тасхири Мадоин барояш хеле осон гардидааст, дасти сулҳи Яздигурдро мепазирад? Албатта, не чунон ки “Таърихи Эрон” навиштаи Пирниё (дар сафҳаи 235) мегӯяд: «Яздигурд (пас аз фатҳи Қодисия) ба Саъд пешниҳод карда, ки сарзаминҳои он тарафи Даҷла барои мусалмонон ва ин тарафи Даҷла мисли гузашта барои ў бимонад ва тарафайн ба ин тарз сулҳ намоянд ва даст аз ҷанг бикашанд, вале Саъд пешниҳоди Яздигурдро бо истехзое рад намуд».

Гарчи барои Саъд фатҳи Мадоин осон шуда буд, вале ў бидуни амри халифа даст ба коре намезад. Шояд яке аз асрори пешрафт ва муваффақияти мусалмонон дар қорҳояшон ҳамин амр буд, ки ҳеҷ кадом аз сарфармондеҳонашон бидуни машварат бо халифа ва бидуни амри халифа ва ҳеҷ кас аз фармондеҳон ва афроди таҳти фармонашон бидуни амри саркардаи худ даст ба ҳеҷ коре намезананд. Ҳамин ки аз халифа ё фармондеҳи худ дастуре меёфтанд ва ба он амал мекарданд ва хилофи амри саркарда амал карданро аз назари дини ислом маъсият ва гуноҳи бузург медонистанд.

Ба ҳамин лиҳоз буд, ки Саъд пирӯзии ҷанги Қодисия ва вазъи умедбахши ояндаи худро ба ҳазрати Умар (р)

иттилоъ дод ва дархости дастур барои иқдоми баъди намуд ва мунтазири ҷавоб шуд.

Ҳазрати Умар (р) ҷавоб дод, то вақте ки фармонам ба ту нарасад, дар ҷои худ бимон ва зимнан ба Саъд дастур дод, ки барои ҳиҷрати қабоили араб шаҳре дар Ироқ бино намоянд. Саъд шаҳри Куфаи кунуниро ба ҳамин манзур пайрезӣ кард. Ин шаҳр ба тадриҷ то он ҷо обод ва пурҷамъият гардид, ки ҷои Ҳийраи қадимро дар Ироқ гирифт.

Ба сӯи Мадоин - пойтахти Сосониён

Саъд бо лашкараш ду моҳ дар Қодисия истироҳат кард. Дар ин муддат хастагӣ ва осори ҷанги даҳшатноки Қодисия аз онҳо бартараф ва шуҷоату нишоти низомии онҳо боз омад. Худи Саъд ҳам аз марази никрис, ки ўро ранҷ меод ва аз ин сабаб натавонист дар ҷанги Қодисия амалан иштирок намояд, шифо ёфт.

Инак Умар (р) чунон ки гӯё худи ў дар байни мусалмонон ҳузур дорад ва аз ҳолаташон огоҳ аст, итминон меёбад, ки мусалмонон барои ҳамла ба Мадоин омодагии лозимро доранд. Аз ин рӯ ба Саъд фармон медиҳад, то ба сӯи Мадоин ҳаракат ва онро ба ҳар қимате, ки бошад тасхир намояд, зеро тасаллут бар Мадоин, яъне тасаллут бар тамоми сарзамини Форс аст. Умар (р) зимнан дастур дод, ки занон ва атфоли мусалмононро дар шаҳре ба номи Атиқ, ки истиҳкомоти мутмаин дошт, сукунат диҳад ва гурӯҳе аз мусалмононро барои ниғаҳбонии онҳо дар он ҷо бигуморад. Навишт: «Гарчи ин ниғаҳбонон дар ҷангҳои баъдӣ ширкат намекунанд, вале анҷоми вазифа намуда, посбонӣ мекунанд, дар ғаниматҳое, ки мусалмонон дар ҷангҳо ба даст меоваранд монанди ҷанговарон саҳим мебошанд».

Саъд чунин кард ва худро барои ҳаракат ва ҳамла бар Мадоин омода намуд. Қабл аз ҳаракаташ гурӯҳе аз лашкарро ба унвони муқаддимату-л-чайш (пештозони лашкар) ба тарафи Мадоин фиристод ва сипас худаш бо бақияи лашкар ҳаракат кард.

Саъд худ роҳравон ба канори шаҳри Бобул расид. Фирӯзон ҳамон фармондеҳи шикастхӯрдаи фирорӣ бо чамъе аз шикастхӯрдагони Қодисия дар ин шаҳр паноҳ гирифта буданд, вале чун умеде барои пешгири аз вуруди мусалмонон надоштанд, чуз фирор коре аз дасташон барнаёмад. Шаҳри Бобул ба дасти Саъд афтод.

Ин шаҳр ҳамон шаҳри Бобул аст, ки рӯзе шоҳиди яке аз тамаддунҳои башар буд, ҳамон шаҳре, ки аввалин қонуни адолати ҳамуробӣ барои ҳимоят аз ҳуқуқи башар дар он ҷо тадвин гардид, шаҳре, ки рӯзе бо деворҳои зебо ва баланд маъбадҳои бузург ва бурҷҳои мустаҳкам ва қасрҳои бошукӯҳ ва боғҳои сарсабз бо гулҳои атрогини дилангез ва неъмат ва айш ва хуш дар наҳви худ беназир буд, ин шаҳри таърихӣ, ки рӯзе пойтахти яке аз империяҳои азим буд акнун ба дасти мусалмонон фатҳ гардид. Гарчи ба ҷо буд Саъд чанд рӯзе дар ин шаҳри таърихӣ биосояд, вале намонд, зеро мақсадаш ҳамла ба Мадоин буд, шаҳре ки дар ҳоли ҳозира хеле беҳтар ва бошукӯхтар аз ин шаҳри қадимӣ аст, ки чуз бақоё ва осоре аз тамаддун ва азамати гузашта надорад.

Саъд ба ҳаракати худ идома дод. Пас аз тасхири шаҳри муҳими Ардашер (Селевк), ки ду моҳ дар муҳосираи мусалмонон буд, ба канори ғарбии Дачла расид ва бо пеш қаровулони горди Мадоин, ки дар ин ҷо ниғаҳбонӣ мекарданд ба ҷанг пардохт ва хеле зуд бар онҳо пирӯз шуд, вале гарчи монеи низомиро барои убур аз дарё аз пеши пои худ бардошт, боз ҳам натавонист убур кунад, зеро

форсиён қаблан пулуро, ки ба рӯи дарё қарор дошт, ба кулли хароб ва ҳар чи киштӣ ва қайқе, ки дар он ҷо буд ба соҳили шарқии Даҷла интиқол доданд.

Бинобар ин Саъд ба ночор дар ҷояш монд, вале бекор нанишаст. Аз як сӯ ба тасхири ободихое пардохт, ки байни Фурот ва Даҷла буд ва аз тарафе ба ҷамъовариҳои озӯқа барои лашкар ва алаф барои аспҳо машғул гардид, то ҳаргоҳ фурсате ба даст оварад, ки ба Мадоин ҳамла кунад, хотираш аз ҷанги мобайни Фурот ва Даҷла осуда ва дар камбуди озӯқа ва алаф набошад.

Инак Саъд рӯ ба рӯи Мадоин - пойтахти Сосониён қарор гирифта ва ҷуз соҳили Даҷла ҷизе байни ӯ ва Мадоин монета нест.

Мадоин аз дер замоне пойтахти Эрон ва аз ҳисси азимат хеле бештар аз Бобул буд ва бо он ки то ин вақт (таърихи ҳамлаи мусалмонон) ҷандин бор мавриди ҳуҷуми румиён қарор гирифта ва зиёд садама дида буд ва илова бар ин ахиран бенизомихое дар дохили худ дида буд. Бо вучуди он боз ҳам азамат ва ҷалоли худро аз даст надода буд ва ҳамчунон ҷашм ва дили халқи ҷаҳон аз нуқоти дур ва наздик бадон дӯхта, ба дидаи таҳсин бадон менигаристанд. Номии Мадоин хеле беш аз номии Рум ва Қустантания мардумро таҳти таъсири азамат қарор меод, анвои айшу нӯш ва зиндагонии гувориҳои шарқӣ, ки дар ин ҷо буд дар ҳаҷ ҷои дунё барои касе муяссар набуд.

Саъд ва лашкараш дар канори ғарбии соҳил рӯ ба рӯи Мадоин қарор мегиранд ва пеши рӯи худ манзараи бениҳоят зебо ва ҳайратангез мебинанд. Хонаҳои зебои мардум ва қасрҳои бузурги шоханшоҳӣ, ки дар шаҳри Мадоин ниDOI азамат мезаданд, мислашро то кунун ба ҷашм надида буданд. Сафедии ин коҳҳои бошукӯҳе, ки ҳатто дар торикии шаб зери равшании ситорагони осмони

шаффоф аз дур намоён буд, чилваи хосе ба онҳо меод. Дарахтони сарсабз, боғҳои ботароват, ки аз деворҳои шаҳр сар баланд карда буданд ва насими рӯҳпарваре, ки махсусан дар вақти саҳар аз он сӯ мевазид ба ҳаде бар азамати шаҳри Мадоин афзуда буд, ки инсонро дар олами дигар фурӯ мебурд.

Пас бо ин васф аҷиб нест, ки Саъд ва лашкариёнаш дар соҳили наҳр мутаваққиф шаванд ва дар он ҷо ба шиддат таҳти таъсири ҷалол ва шукӯҳи Мадоин қарор гиранд, ки (ба навиштаи дуктур Муҳаммад Хусайни Хайкал донишманди мисрӣ) чашм ва даҳонашон аз шиддати тааҷҷуб боз гардид ва чунон, ки гӯё мехкӯб шудаанд, дар ҷои худ истода ғарқи тамошои он гардиданд.

Аҷиб нест, ки мусалмонон то ин ҳад мафтунӣ ин манзараи бошукӯҳ бишаванд! Зеро инҷо пойтахти шоханшоҳони бузурги Эрон буд ва қасри Хисравро, ки яке аз аҷоиботи иморати ҷаҳони он замон буд, дар дили худ ҷой дода буд. Қисмате аз ин қаср дар давраи Хусрави Анушервон дар соли 550-уми мелодӣ ба василаи бузургарин муҳандисон ва меъмори румӣ ва юнонӣ бино шуда буд. Гулдастаҳои панҷонаи он, ки сабки сохтмонҳои фармонравоёни румӣ рӯи сақфи қаср қарор доштанд, зебоии аҷиб ба он дода буданд.

Ин шаҳри азим ва ин қасри боазамат, ки Худо медонад чи сурате дар худ гирифта аст, дар муқобили дидагони мусалмонон қарор гирифта аст ва ҷуз соҳил фосилае дар байни онҳо нест, вале мушкили кор ин буд, ки на пуле ба ҷо монда ва на киштие дар ихтиёрдоранд. Пас, аз чи роҳе ва чи гуна бояд убури намоянд ва ба он ҷо бирасанд, то он чиро ки Худо ба онон ваъда фармуда ва набиӣ Худо ба онҳо навид дода, ба даст оваранд ва молики ҳамин чизҳое бишаванд, ки онҳоро маҷзуби зебӣ ва мафтунӣ азамати

худ карда аст? Табъан Саъд беш аз дигарон дар чустучӯи илочи кор буд, вале намеёфт, зеро роҳе чуз сохтани пул ё таҳияи киштӣ набуд ва ҳар қадам аз ин ду кор замони зиёде мехост ва тул кашидани замон бо амалиёти низомӣ созгор нест.

Яздигурд дар Мадоин чӣ мекунад?

Дар ин ҳангом, ки Саъд дар андешаи пайдо кардани роҳе барои убур аз Дачла буд, Яздигурд, ки умедаш аз қуввае, ки битавонад ўро дар қасри Мадоин ниғаҳ дорад қатъ гардида буд, дастур дод қисмати муҳиме аз ҷавохирот ва зинатолоти пурбаҳо ва анҷоми гаронқимати қасрро, ҳамроҳи зану фарзандаш ба шаҳри Хулвон, ки дар ғарби Эрон воқеъ буд интиқол диҳанд, то худаш низ баъдан ба он ҷо биравад ва иқомат кунад. Тасаввураш ин буд, ки шояд битавонад дар гузаргоҳҳои тангкӯҳҳои ғарби Эрон то муддате аз ҳучуми мусалмонон ҷилавгирӣ кунад.

Шаке нест, ки чун мардуми пойтахт мезданд Яздигурд дар холи фирор аст, саҳт ваҳшатзада шуда буданд. Чуз вучуди обу соҳил, ки монеи табиӣ убури мусалмонон гардида буд, умедде барои онҳо боқӣ намонда буд.

Вале магар мусалмонон ин монеаро то он ҷо бузург ва мушкили кор хоҳанд шумурд, ки маъюсона аз ин ҷо боз гарданд ва ба он чи ки то кунун дар он сӯи соҳил ба даст овардаанд қонеъ шаванд? Чи гуна аз ин ҷо, ки дар канори пирӯзии муҳим қарор гирифтаанд дасти холи бозгарданд ва ҳоло он ки сармасти фатҳи Қодисия ва ба тавре имон ба нусрат ва пирӯзии худ доранд, ки мепиндоранд агар ҳеҷ роҳе барои онҳо набошад, Худо барои онҳо мўъҷизае меофаринад, то убур намоянд ва ба он ҷо бирасанд, магар на ҳазрати Мусо бо чунин вазъе бархўрд ва Худо барояш

мўъчизае офарид ва ба василаи мўъчизаи Худовандӣ аз баҳри Сурх убури кард?

Оре, ин ҷо ҳам мадад ва инояти Худовандӣ ба кор афтод, то мусалмонон аз дарё бигзаранд, онҳо муддате дар канори соҳил истоданд ва ба обҳои он, ки ба шиддат ҷараён дошт, нигоҳҳои ҳаросомез карданд, ки чи кунанд то зудтар ба Мадоин бирасанд. Саъд низ барои илоҷи қораш ба фикр фуру рафта буд, вале роҳе барои ҳалли мушкили қораш намеёфт. Дар ҳамин асно ба Саъд хабар расид, ки Яздигурд миқдори зиёде аз амвол ва ашёи қиматеро бо зан ва фарзандаш аз қасри Мадоин ба шаҳри Хулвон фиристод ва худаш дар андешаи ҳаракат аст.

Ин хабар аз як тараф мужда ва боиси дилгармии Саъд гардид, зеро фаҳмид, ки Яздигурд аз ҳар даре ноумед гашта ва қуввае надорад, ки муқобили мусалмонон муқовимат кунад, вале аз тарафи дигар ин хабар муҷибӣ таассуфи шадиди Саъд гардид, зеро дарёфт, ки ин ашёи пурбаҳо интизор дошт ба дасташ меафтад, аз дасташ бадар рафта аст. Бинобар ин ҳирс барои расидан ба он ҷо ба ҷуш омад ва тасмим гирифт, то ҳар чи зудтар ва ҳар тавр шуда қабл аз ин, ки Яздигурд битавонад бо фурсати бештаре бақияи захира ва хазинаи қасрро бадар барад, дасташро аз қаср қўтоҳ намояд. Ў ҳеч роҳе надошт ҷуз ин ки ҳар чи бодо бод ба василаи асп дарёро убури кунад.

Саъд мардумро ба ин кори хатарнок даъват кард ва хост дар ибтидо гурӯҳи кучаки худро ба василаи асп ба он сӯи соҳил бирасонад ва нигоҳбонони Форсро аз он ҷо биронанд ва худашон ба ҷои онҳо мустақар шаванд ва нигоҳбони намоянд, то сипас бақияи мусалмонон низ ба ҳамин тарз убури намоянд ва касе аз душман дар он сӯ набошад, ки монеи хуруҷашон бишавад.

Осим ибни Амр диловари бесобиқаи лашкари ислом довталаби кор шуд. Гурӯҳе аз далерони саворкори лашкар, ки гуфта шуда шашсад нафар буданд, омодаи ҳамкорӣ бо Осим шуданд. Саъд онҳоро таҳти фармони Осим қарор дод. Ҳама бо ҳам муҳаёи кор шуданд.

Осим дар ҳоле ки бар аспаш савор шуда буд, барои тақвият ва ташвиқи ҳамроҳонаш ин ояи каримае аз Қуръони маҷидро барои онҳо тиловат кард:

«Ҳеч касе нахоҳад мурд, магар ба амри Худо, ин матлаб амре аст, ки дар азал навишта шуда ва вақташ муайян шудааст» сипас аспашро ба сӯи об ронд ва ҳамроҳонаш, ки бо истимои ояи Қуръон беш аз пеш далер шуда буданд, бо ӯ ҳамроҳ худро ба об заданд.

Дар ин ҳангом Қаъқоъ ибни Амр ва ин паҳлавони номвар, ки нозири кори Осим ва гурӯҳаш буд, раво надид осуда бинишинад, аз ин рӯ бо гурӯҳи таҳти фармонаш, ки ҳама саворкорони моҳир ва найзабозони забардаст буданд, худро ҳамроҳи Осим ва ёронаш ба об заданд. Чун ин кор, коре хатарнок ва бесобиқа буд, ба ақидаи мусалмонон тавфиқ ва илҳоми илоҳӣ буд, вале форсиён мегуфтанд:

- Инҳо девонагонанд, ки мехоҳанд худро дар дарёи хурӯшон ғарқ кунанд. Магар мешавад ба василаи асп аз чунин наҳре, ки ба шиддат қорӣ аст, убуру намоянд ва зинда берун оянд? Вале ҳамин ки масофати зиёде ба саломат тай карданд ва ба соҳил наздиктар шуданд, фарёд бароварда мегуфтанд: Ба Худо мо рӯ ба рӯ бо одамиён нестем, инҳо чинниёнанд, ки ба тарафи мо меоянд.

Ба ҳар чихат форсиён дар ҷои худ истода, ба ин фидокорон, ки бо ҷони худ бозӣ мекунанд ва мехоҳанд бар марг ғолиб шаванд ва мушкили кори худро ҳар тавр шуда бикшоянд, нигоҳҳои тааҷҷубомезе мекарданд. Он чиро ки соате қабл аслан бовар намекарданд инак ба чашми худ

медиданд. Чизе намонда, ки ҳамаи онҳо солим аз об бароянд.

Бинобар ин гурӯҳе аз саворкорон ба тарафи онҳо пеш тохтанд, то аз хуруҷашон аз об ҷилав гиранд, вале коре карда натавонистанд, зеро мусалмонон қаблан ҳамаи чизро ба ҳисоб оварда пешгирии ҳар кори эҳтимолии душманро карда буданд. Найзаҳои хеле тез ва дароз бо худ оварда буданд ва бо зарбаҳои ҳамин найзаҳо, ки махсусан бар чашми аспҳои душман ворид месохтанд, онҳоро ба ақиб ронданд ин буд ки форсиён натавонистанд аз саворони мусалмонон, ки бепарво пеш меомаданд ҷилавгирӣ намоянд. Ҳамаи ин фидокорон, ки то кунун касе қабл аз онҳо ба чунин кори хатарноке даст назада буд, ба саломат ба соҳил расиданд.

Форсиён аз тарси чунин мардуми бебоке, ки ба гумони онҳо ҷинниёнанд на одамиён, фирор карданд. Мусалмонон бидуни ҳеҷ гуна бархурде бар таъсисоти низомӣ ва бандари шарқии соҳил даст ёфта, муҳимоти он чоро тасарруф намуданд ва ба ниғаҳбонӣ пардохтанд. Инак ки барқи муваффақият дар чашмони Саъд медурахшид, фармон дод, то бақияи саворонаш низ ба ҳамин тавр, ки Осим ва Қабъқоъ бо ёронашон убур карданд, аз дарё бигзаранд. Тӯле накашид, ки ҳамаи онон бо хотири осуда бидуни ҳеҷ гуна хавфе дар дарё рехтанд. Масоҳати зиёде аз наҳр пур аз асп ва саворон гардид. Инҳо на аз хатари об метарсиданд, зеро медиданд, ки қабл аз онҳо раҳравон ба саломат рафтанд ва на аз он сӯи соҳил тарсе доштанд, чунки дар тасарруфи мусалмонон даромада буд.

Саъд пас аз расидан ба соҳили шарқӣ фавран ба дорандагони киштиҳо амр кард, то нерӯҳои пиёда ва таҷизот ва борубунаи лашкари мусалмононро аз он сӯи ин сӯи соҳил биеваранд.

Дар ин ҳангом, ки Саъд ва лашкараш ба ин ҷо расиданд, Яздигурд ва ниғаҳбонони Мадоин, ки тоби муқовимат ва дифоъро дар худ намедиданд, аз шаҳр хориҷ шуданд ва касе набуд, ки аз вуруди мусалмонон ба шаҳр ва тасарруф қардани қасри шоҳаншоҳӣ лоақал то муддати кӯтоҳе мамониат кунад, ҷуз баъзе аз онҳо, ки дар қаср паноҳ гирифта буданд ва чорае набуд, ҷуз ин ки таслим шаванд ва дарвозаҳои қасрро ба рӯйи Саъд боз кунанд.

Ба ростӣ, ки ин мочаро, яъне убури лашкари ислом ба василаи асп аз дарёи хурӯшон, ки ақл наметавонад онро таҳлил кунад, ба қавли Муҳаммад Ҳусайни Ҳайкал мӯъҷизае аз мӯъҷизоти ҷанги мусалмонон ба шумор меояд.

Ибни Касир дар таърихи худ ба номи «Албидоя ван – Ниҳоя» пас аз нақли ин воқеаи таърихӣ изофа карда меғӯяд: (Рӯзе буд бас бузург, мочарое буд хеле ҳавлноқ ва коре ба вуқӯъ анҷомид, ки мусалламан хориқ – ул - одат буд, ин кор тавфиқе буд, ки Худо барои ёрони паёмбараш офарид, зеро коре буд, ки ҳеҷ гоҳ назирӣ он дар амалиёти ҷангӣ аз касе дида нашуда ва дар ҳеҷ нуқтае аз ҷаҳон воқеае ҳаммонанди он шунида нашуда буд).

Ростӣ, оё ин мӯъҷиза нест, ки қавме аз араб, ки на ошноӣ бо об ва шино доштанд ва на ҷунин кореро қаблан аз касе дида ё ақалан шунида буданд, то тақлид кунанд, он ҳам бо аспҳое, ки ҳеҷ гоҳ ҷунин оберо надида ва ҷунин кореро машқ накарда буданд аз Дачла убур кунанд. Касе ҳам аз онҳо на хавфе аз маҷрои Дачла дорад, ки ўро дар худ гирад ва на тарсе аз форсиён дошта бошад, ки дар он сӯ барои мамониаташон истодаанд, то монеи хурӯҷашон аз об шуда онҳоро ба қатл бирасонанд.

Оре, имони комил ба холиқи ҷалла ҷалолуху ва эътиқоди ҷозим ба пирӯзӣ ё шаҳодат дар роҳи Худо, ки дар назари мусалмонон тибқи таъбири Қуръони муқаддас

иҳдал ҳуснайин, яъне - яке аз ду некӣ, мебошад ва духули биҳишт, ки Худо ба шаҳидон мужда дода аст, рӯҳ ва нафси инсонро ба ҳадде боло мебарад, ки дунё ва молу матои он дар назараш ночиз мешавад, аз ин хотир ҷуз ҳадафи муқаддас чизе намехоҳад. Зиндагӣ ва маргро яксон медонад ва чи басо ки маргро беҳтар бидонад ва аз шунидани калимаи марг ҳамон лаззат ва хуширо эҳсос мекунад, ки аз шунидани навои дилнавози мусиқии зиндагӣ. Зеро ў маргро василаи расидан ба саодате медонад, ки дар ҷустуҷӯяш мебошад, пас чи беҳтар ки ҳар чи зудтар ба он бирасад. Магар на ин аст, ки Бухорӣ аз Ҷобир ибни Абдуллоҳ ривоят карда, ки мегӯяд:

- *Марде дар набарди Уҳуд аз Расулу-л-лоҳ (с) пурсид:*

- *Агар кушта шавам ҷоям дар кучо хоҳад буд? Он ҳазрат фармуд:*

- *Дар биҳишт. Он мард чанд донаи хурмо, ки дар даст дошт ва мехост онҳоро бихурад, барои он ки зудтар биҷангад аз даст ба замин афканд ва рафт ҷангид, то он ки ба шаҳодат расид, ҳамон шаҳодате, ки орзуяшро дошт.*

Мардони парваришёфтаи мактаби имон инчунинанд.

Ҳамин тавр, Саъд бо лашкараш дар моҳи сафари соли 16-уми ҳиҷрӣ ба Мадоин, ки бедифоъ шуда буд, дохил гардид. Ҷуз иддае андак аз сарбозони муҳофизи қаср, ки дар он ҷо паноҳ гирифта буданд, қасе набуд, зеро ҷунон, ки гуфтем Яздигурд ва аҳлу аёлаш ба Ҳулвон рафта буданд. Сарбозоне, ки дар қаср буданд, чорае ҷуз таслим шудан надоштанд. Саъд ба осонӣ ва бидуни ҷанг вориди қаср гардид ва дар ҳоле, ки нигоҳҳои таачҷубомез ба қаср ва асбобу анҷоми он мекард, ин ояи каримаи Қуръонро ба ин муносибат тиловат намуд.

Сухани Худо:

Чи зиёд аз худ ба ҷой гузаштанд аз боғҳои бузург ва чашмаҳои олии ва ҷойгоҳҳои бошукӯҳ ва айш ва неъмате, ки дар он хуш мегузаронданд. Чунин шуд ва ҳамаи онҳоро вогузор кардем ба қасони дигар. Пас ба ҳолашон на осмон гиря кард ва на замин ва мо ба онҳо беш аз ин, мӯҳлати мондан надодем.

Бадин сон қасри шоҳӣ, ки қарнҳо бар қисмати азиме аз ҷаҳон фармонравоии мутлақ дошт ва ҳайбати қасрнишинонаш пушти императорони ҷаҳонро меларзонд, дар асари ҳайбат ва шавкати мусалмонон хеле осон суқут кард ва дар ихтиёри Саъд ва дар тасарруфи давлати ислом даромад.

Субҳоналлоҳ! (Поку муназзаҳ аст Аллоҳ)! Ин ҷо ҳамон шаҳри боазамати Мадоин -пойтахти шоҳони Сосонӣ аст ва ин ҳам ҳамон қаср ва айвони бошукӯҳе аст, ки ҷуз шоҳон ва шоҳзодагон ва фармонравоёни бузурги дунё касе ба он роҳ намеёфт ва ин лашкаре, ки акнун бар он тасаллут ёфта, онро тасхир карда аст, аз нимҷазираи араб - сарзамини хушк ва беҳосил омада, дар миёни гулзорҳои зебо ва хушбӯ ва дарахтони шодоби меваҳои гуногуни боғи қаср, ки дар шафати онҳо фавораҳои об қарор дошт, озодона ба гардиш даромаданд. Ҳамин ки аз миёни гулзорҳо ва дарахтони қаср мегузаранд ба ўтоқҳои таачҷубангези қаср дохил мешаванд. Нақошӣ, зебу зинат ва пардаҳои заррин, ки дар васф намеояд ва фаршҳои бемонанде, ки гирду атрофшон бо симҳои тилло ва нуқра оро ёфта ва асбобу анҷоми айшу нуш ва дигар чизҳои шарқӣ, ки аз нуқоти мухталифи ҷаҳон овардаанд ва дар ин қаср мавҷуд буд, ба тасарруфшон даромада, онҳоро ғарқи таачҷуб ва таҳсин намуда аст. Ростӣ чи ибратангез аст ва чи ошкор мебинем он чиро, ки Худо дар Қуръон баён карда аст.

Сухани Худо:

«Ин рӯзгорони тараққӣ ва азаматро байни мардум даст ба даст мекунем», яъне гоҳе қавмеро ба авчи азамат мерасонем ва вақти дигар ин азаматро аз онҳо гирифта ба қавми дигар, ки забун буданд медиҳем ва он забардастонро зери дасташон қарор медиҳем.

Айвони Мадоин

Албата бояд фаҳмид, ки азамати ҳар қавм иллоте дорад ва сукуташон аз азамат иллоти дигар, на он ки Худо қавмеро бечихат ва бе муқаддима ба азамат мерасонад ва сипас онҳоро бе иллат залил ва забун мефармояд. Касби азамат роҳе дорад ва сукут аз азамат сабабе.

Саъд дар қасри шоҳаншоҳии Мадоин ҷойгир шуд ва айвони машхур ба айвони Кисроро, ки маҷлистоҳи бузурги шоҳаншоҳӣ ва ба гуфтаи таърихномаҳои арабӣ як сад газ (панҷоҳ метр) тӯл ва ҳафтод газ (сиву панҷ метр) паҳно дошт ва фарши машхури баҳористон, ки махсуси ин айвон буда аст, намозгоҳи мусалмонон қарор дод. Аввалин намозашон, ки намози пешин буд бо ҷамоат дар ин айвон анҷом доданд. Худи Саъд, ки амири лашкар буд ва тибқи расми он рӯзгор амир пешнамоз мешуд, имоми ҷамоати мусалмонон гардид. Ба тавре ки доктор Муҳаммад Ҳусайни Ҳайкал дар китоби худ ба номи «Форуқи аъзам» навишта аст: «Бо он ки Саъд, ин айвонро намозгоҳи мусалмонон қарор дод, даст ба асбобу анҷоми зебои он назад ва ҳатто мучассамаҳои зебои муҳимро, ки дар он ҷо буд, чун пештара ба ҳолашон гузошт. Шояд ин мучассамаҳо ба ҳадде ҷолиб ва зебанда буда, ки Саъд раво надид онҳоро нобуд созад ё тағйир ва табдиле дар онҳо ворид созад.

Ғаниматҳои Мадоин

Меғўянд: Саъд дар хазинаи ин қаср як ҳазору сесад миллиард динор сиккаи тилло ёфт. Аз ҷавоҳир ва зинатолот, зарфҳои тилло ва нуқра, либос ва порчаҳои ҳарир ва зарбофт ва фаршҳои гаронбаҳо ба қадри зиёд дар ин қаср ёфт, ки наметавон барои онҳо қимате тахмин зад.

Дар байни ин ашё, фарши (қолин) машҳур ба фарши баҳористон буд. Ин фарши зарбофт ва зинатёфта ба анвои ҷавоҳири гаронқимат сад зироъ тул ва ҳафтод зироъ арз дошт, ки тамоми масоҳати сатҳи айвони қасри Кисроро мепӯшонيداаст. Муаррихони давраи аввалияи ислом навиштаанд, ки хошияҳои ин фарши зарбофт бо зумрадҳои камназир ва миёнаи он бо ҷавоҳири гаронбаҳои рангоранг зинат ёфта буд.

Ҳамчунин тоҷ, либос, шамшер ва камарбанди оро ёфтаи Яздигурд, ки дар онҳо навҳои ҷавоҳири қимате ба қор рафта буд, аз дасти марде, ки аз шаҳр хориҷ мешуд, ба дасти мусалмонон афтод.

Зайнӣ Деҳлон дар «Футуҳоти Макка» ва доктор Муҳаммад Ҳусайни Ҳайкал дар китоби «Форуқи аъзам» меғўянд:

«Мусалмонон миқдори зиёде сабади сарбаста дар Мадоин ёфтанд, ки бо сурб муҳр шуда буд. Тасаввур карданд, ки дар онҳо хўроки ва ашёи хўрдани вучуд дорад, вале маълум шуд дар онҳо зарфҳои зебое аз тилло ва нуқра мебошад» (албатта, онҳоро барои интиқол ба ҷои дигар омода кардаанд).

Яке аз мусалмонон ба номи Исмаи Заббӣ ду адад бастаро аз марде дар хориҷи шаҳр гирифт, ки дар яке аз онҳо мучассамаи тиллоии як асп буд, ки бо ёқут ва зумуррад ва дар яке дигар мучассамаи шугуре буд аз нуқра, ки бо анвои ҷавоҳир зинат ёфта буд.

Қаъқоъ ибни Амр аз марде сандуқе гирифт, ки дар он ёздаҳ шамшери меросии беназир буд ва тамоми онҳоро дар назди Саъд гузошт. Саъд ўро мухайяр намуд, то ҳар кадом аз онҳоро, ки бихоҳад барои худаш бардорад. Қаъқоъ низ яке аз онҳоро, ки ба назараш беҳтар буд, писандид.

Мусалмонон дар хонаҳои Мадоин ба қадре ашъи нафис ва васоили муҳими зиндагонӣ ёфтанд, ки нишон меод мардуми Форс дар айш ва неъмате зиндагӣ мекардаанд, ки касе ҷуз онҳо дар ҳеч ҷои ҷаҳон надошт.

Дар баъзе таърихномаҳо омада, ки зинатолоти тиллоии зиёде ба дасти мусалмонон афтод, ки баъзе аз онҳо тилло ба даст мегирифтанд ва тақозо мекарданд, то онро сар ба сар бо нуқра иваз кунанд.

Саъд ҷаҳор панҷум аз қулли ин ғаниматҳоро тибқи дастури ҳукумати ислом байни фармондеҳон ва неруҳои лашкар тақсим кард, вале фарши баҳористонро дастнахурда ба тоҷ, шамшер, камарбанд ва либоси фоҳири Яздигурд ҳамроҳи як панҷуми ғаноим иборат аз зарфҳои тилло, нуқра ва зинатолоти тилло ва нуқра ва либосҳои тавассути марде ба номи Башир ибни Ҳасосия ба Мадина назди Умар (р) фиристод.

Фатҳи Мадоин ва фурӯтани мусалмонон

Ҳоло бояд дид ин фатҳи бузург, яъне тасаллут бар пойтахти бошукӯҳи императори азими Форс ва ин ғаноими беҳисоб чӣ асаре дар Саъд ибни Абуваққос ба ҷой мегузорад? Оё ўро худхоҳ ва мутақаббир мекунад? Ҳар гоҳ ба зоҳири ин кор бингарем бояд бигӯем оре, вале ў аз асҳоби бузурги Расулу-л-лоҳ (с) ва аз хешони модари Расулу-л-лоҳ (с) ва тарбиятёфтаи мадрасаи нубуват буд, аз

ин чихат на кибр варзид ва на ғурур пайдо кард, балки баръакс хоксор шуд ва мутаваҷеҳ ба сӯйи Парвардигори аzza ва ҷалл гардид, ки ўро дар ин фатҳи азим ёрӣ ва муваффақ фармуд ва бадин чихат рӯ ба қибла истод ва барои он, ки андаке аз ўҳдаи шукраш бадар ояд, ҳашт ракаат намози шукр хонд.

Чунон ки медонем ин дарвозаи Форс, ки ба рӯи Саъд ба осонӣ боз шуд, ба ҷои он ки ўро мағрур ва аз Худо ғофил намояд, бештар фурутан ва ба Худо наздиктар сохт. Аввалин коре, ки Саъд дар қаср анҷом дод, утоқи бузургеро, ки маҷлистоҳи шоҳаншоҳӣ буд ва дар он ҷо барои умури дунявӣ баҳс ва машварат мешуд, намозгоҳи мусалмонон қарор дод, то рӯзе панҷ бор дар панҷ вақт бо анҷоми намози ҷамоат ҳама бо ҳам худро ба Худо наздик намоянд ва рӯҳи худро бо ин ибодат парвариш диҳанд ва бадин сон маҷлиси бузурги шоҳиро мубаддал ба масҷиди илоҳӣ намуд.

Яке аз асрори пешрафт ва муваффақияти аҷиби мусалмонони садри ислом ҳамин буд, ки дар ҳар пешомаде ва дар асари ҳар пешрафте дил ба худованди ҷалил мебастанд ва ҳаргиз аз ў ғофил намешуданд.

Ғаниматҳо дар Мадина

Гуфтем Саъд як панҷуми ғаноими Мадоинро ба назди Умар (р) фиристод. Акнун бояд дид ин шахси бузург аз дидани ин ҳама амвол ва сарвате, ки ҳеҷ гоҳ барояш собиқае надошт ва ҳоло дар ихтиёраш қарор гирифта чи ҳоле пайдо мекунад?

Вақте ки Умар (р) зиёдии ин ғаноим ва ин сарвати муҳимро, ки шояд тасаввур намекард то ин андоза зиёд ба дасташ бирасад мушоҳида кард, фавран рӯ ба осмон кард ва гуфт:

-Худоё ин амволро аз паёмбарат, ки назди ту дўстдоштатар ва гиромитар аз ман буд, боз доштӣ ва низ ба Абубакр (р), ки дар назарат аз ман дўстдоштатар ва гиромитар буд, надодӣ ва ба ман ато фармудӣ. Ман ба ту паноҳ мебарам аз ин ки маро мавриди имтиҳон ва озмоиш қарор дода бошӣ. Сипас то он ҷо аз хавфи Худо гирия кард, ки ҳозирин мутаъассир шуданд. Пас аз он ба Абдурраҳмон ибни Авф саҳобии Расулу-л-лоҳ (с) амр фармуд, то тамоми ин амволро қабл аз фаро расидани шаб байни аҳли Мадина тақсим намояд ва чун фарши баҳористон қобили тақсим набуд, бо аъзои маҷлиси хилофат машварат фармуд, ки чи кунад. Баъзе гуфтанд:

-Ин фарш бояд ба худат ихтисос дошта бошад. Касе ҳаққе дар он надорад, вале қабул накард ва баъзе аз таърихҳо мегӯянд, ки тибқи пешниҳоди ҳазрати Алӣ ибни Абутолиб (р) онро қитъа қитъа тақсим фармуд. Қитъае, ки ба ҳазрати Алӣ расид, онро ба ҳазор дирҳам фурӯхт.

Роҳе чуз ин набуд. Зеро созмони дастгоҳи хилофати халифаи мусалмонон ба ҳадде содда ва беолоиш буд, ки бардошт намекард чунин фаршро ба кор бибарад. Гузашта аз ин дини ислом истеъмол ё ниғаҳдории чунин фаршро, ки бо симҳои тилло ва нуқра гулдузӣ ва бо ҷавоҳироти гаронбаҳо ороиш ёфта буд, барои мусалмонон ҳаром медонад. Пас роҳе набуд чуз ҳамин роҳе, ки ҳазрати Алӣ (р) пешниҳод дод ва ҳазрати Умар (р) онро мувофиқат фармуд.

Фатҳи Ҷилаvlo

Чун ҳазрати Умар (р) пас аз фатҳи Мадоин ба Саъд иҷоза надод лашкари фирории Форсро таъкиб кунад, дар қасри шоҳии Мадоин сукунат кунад ва мусалмононро низ

дар хонаҳои Мадоин ва дар атрофи қаср суқуннат дод ва ба назми умури дохилӣ машғул гардид.

Муддати зиёде гузашта буд, ки Саъд ба василаи ҷосусонаш хабар ёфт, ки сарбозони фирории Мадоин бо Фирӯзон дар шаҳре ба номи Ҷилавло, ки беш аз чиҳил мил аз Мадоин фосила надошт, ҷамъ шудаанд. Ҳамчунин бохабар шуд, ки иддаи зиёди сарбоз аз навоҳи мухталиф Ҳулвон- иқоматгоҳи қунунии Яздигурд омадаанд ва онҳоро барои тақвияти форсҳо ба Ҷилавло равон дошта аст ва боз ҳам пай дар пай муратабан кӯмаки низомӣ ва озуқа ба он ҷо мерасонад. Бадин тартиб лашкари муҳиме дар Ҷилавло гирд омада, дастӣ иттиҳод ба ҳам дода, бо ҳам аҳду паймон бастаанд, ки то вақте ки мусалмононро ба қуллӣ нобуд ва ҳадди ақал аз сарзамини худ ихроҷ нақунанд даст аз ҷанг нақашанд, ё мардона дар роҳи ватан ҷон бибозанд.

Чун Саъд аз халифа иҷозаи иқдоме надошт, мочароро ба ҳазрати Умар (р) дар Мадина иттилоъ дод ва мунтазири фармон гардид.

Ҳазрати Умар (р) ба маҳзи дарёфти номаи Саъд фавран амр кард то ду ҳазор сарбоз таҳти фармони Ҳошим ибни Утба (ки яке аз фармондеҳони таҷрибаноки ҷанг буд ва қаблан аз ҷабҳаи Шом ба амри Умар (р) ба Ироқ омада, дар ҷанги Қодисия ширкат карда буд) ба сӯи Ҷилавло ҳаракат диҳад. Қабқоъ ибни Амр қаҳрамони бебоки Қодисияро низ ҳамроҳаш бифиристад. Ҳошим бо лашкараш, ки Қабқоъ дар пешопеши он буд, ҳаракат кард ва хеле зуд ба Ҷилавло расид ва онро дар муҳосира афканд. Гарчи то ҳабдаҳ рӯз байни тарафайн дар хориҷи ҳисор ҷангҳои кӯтоҳе дармегирифт, вале ҳеҷ кадом аз иқдоми худ натиҷаи хубе намегирифт, то он ки лашкари Форс субҳи рӯзи ҳаждаҳум ҳама бо ҳам аз шаҳр хориҷ шуданд ва

мардона шаддидтарин чанги худро оғоз карданд. Таърихи ибни Касир мегӯяд:

-Рӯзи ҳаждаҳум ду лашкар ба ҳадде бар шиддати амалиёти худ афзуданд ва чанг ва куштори шадиде ба миён омад, ки ҳатто чанги Қодисия ҳам ба пой он намерасид. Чун вақти намози пешин расид, мусалмонон фурсат наёфтанд намозашонро ба таври оддӣ бихонанд. Ин буд, ки ба ночор дар ҳамон ҳоле, ки меҷангиданд машғули намоз шуданд ва рукуъу сучуд ва соири аркони амалии намозашонро бо ишора ба чой оварданд.

Ҳангоме, ки рӯз ба охир мерасид Қаъқоъ, ки метарсид мусалмонон дар аввали шаб, тибқи одат ва расми он замон даст аз чанг бикашанд, онҳоро суханони ҳаммосӣ ва сеҳрангезаш ба идомаи чанг таҳрик ва онҳоро ба тавре ба ҳаяҷон овард, ки гӯё чони тозае гирифтанд. Ҳама бо ҳам дар аввали шаб аз нав ҳамлаи шадиде бар лашкари хастаи Форс намуданд.

Лашкари диловари Форс гарчӣ дар ин ҳангом, табъан, замзамаи дустдории ватанро бар лаб доштанд хеле пойдор ва мардона меҷангиданд, вале ба ҳар ҳол дар байни онҳо ҳамон сарбозони шикастхӯрдаи Қодисия ва фирориёни Мадоин буданд, ки ҳанӯз тарси он шикаст аз дилашон дур нарафта буд. Аз тарафи дигар чун дар тӯли рӯз хеле шадид чангидаву хаста ва заиф шуда буданд, инак, ки шаб фаро расида аст, сарбозони ислом аз шиддати имонашон эҳсоси хастагӣ намекунанд ва на танҳо даст аз чанг намекашанд, балки бар шиддати ҳамлаҳояшон меафзоянд, аз ин сабаб лашкариёни Форс тоби муқовиматро аз даст доданд ва миёнаи сафҳояшон парокандагӣ эҷод шуд ва қисмати чапу ростии сафҳо дар ҳаму барҳам шуд ва фуру рехт. Дар ин ҳангом Қаъқоъ бо чамъе аз диловарнони мусилимин худро ба дарвозаи ҳисори шаҳр расонданд ва онро дар ихтиёр

гирифтанд, то аз баргашти сарбозони Форс ба дохили шаҳр чилав гиранд. Инак мусалмонон аз ҳар сӯ бар онҳо, тохтанд. Иддаи зиёде аз онҳо, ки дар муҳосираи мусалмонон афтода буданд, ба қатл расиданд. Мехрон фармондеҳашон низ ба дасти Қабқоъ, ки ўро таъқиб мекард дар наздики маҳалле бо номи, Хонақин кушта шуд. Иддае аз онҳо, ки наҷот ёфтанд, аз торикии шаб истифода карда шитобон ба сӯи Хулвон гурехтанд. Шаҳри Ҷилавло ба дасти мусалмонон афтод.

Яздигурд пас аз суқути Ҷилавло яқин дошт, ки мусалмонон ба Хулвон ҳамла. Хоҳанд кард ва агар боз дар ин ҷо бимонад, кушта ё асир хоҳад шуд, бинобар ин аз он ҷо хориҷ шуд ва ба ноҳияи Рай гурехт.

Мусалмонон пас аз фатҳи Ҷилавло чунон, ки Яздигурд пиндошта буд, февран ба сӯи Хулвон ҳаракат карданд ва пас аз ҷанги кӯтоҳе, ки дар хориҷи шаҳр бо ниғаҳбонон рух дод пирӯзмандона ба шаҳр ворид шуданд. Инак шаҳри муҳими Хулвон - иқоматгоҳи дуввуми Яздигурд низ дар фосилаи каме ба тасарруфи мусалмонон даромад. Тавре ки таърихҳо менависанд, мусалмонон дар шаҳри Ҷилавло ва Хулвон сарвати зиёде ба ғанимат гирифтанд, зеро илова бар он ҷӣ, ки қаблан дар ин ду шаҳр мавҷуд буда аст, амвол ва ашёи зиёде, ки Яздигурд ва фирориёни Мадоин аз он ҷо бо худ ба ин ду шаҳр оварда буданд, низ мавҷуд буд. Инҳо ба дасти мусалмонон афтод. Меғӯянд арзиши зеваролот ва зарфҳои гаронбаҳое, ки дар ин ду шаҳр ба дасти мусалмонон афтод, сӣ миллион пули роиҷи он замон буд. Ҳамчунин пули нақд, маводи хурока, либос, абзори олоти ҷангӣ ва сарвати зиёде буд, ки насиби мусалмонон гардид. Чунон ки «Таърихи Эрон» таълифи Пирниё (дар сафҳаи 336) меғӯяд:

-Сад ҳазор аспи мумтоз ва асил ҷузъи ғанимате буд, ки дар ин ду ҷанг ба дасти мусалмонон расид.

Саъд ибни Абуваққос чаҳор панҷуми ин ғаноимро байни фармондеҳон ва сарбозони лашкари ислом тақсим кард ва як панҷуми онҳоро ба василаи Зиёд ибни Абусуфён ба Мадина назди Умар (р) фиристонд.

Чун Зиёд аввали шаб ба Мадина расид, Умар (р) дастур фармуд амволи ғаниматро дар масҷиди набавӣ ниғаҳдорӣ кунанд ва Абдурахмон ибни Авф ва Абдуллоҳ ибни Арқамро вазифадор кард, то ниғаҳбонӣ намоянд.

Вақте ки Умар (р) аз намози субҳ фориғ шуд, ба интизори тулӯи хуршед нишаст. Онгоҳ амр фармуд, то парда аз рӯи амвол бардоранд. Чун чашмаш ба он миқдор тилло ва ҷавоҳири гуногун ва ашёи тилло ва нуқра афтод, ба ҷои он ки аз хушҳолӣ бихандад, ба гиря афтод. Абдурахмон ибни Авф арз кард:

-Эй амира-л-мўъминин!, Чаро гиря мекунед? Ба Худо қасам акнун вақти хушҳолӣ ва шукри Худованд аст.

Умар (р) гуфт:

- Ба Худо қасам гиряам ин аст, ки ҳар қавме ба чунин сарвате бирасанд, нисбат ба ҳам кина ва ҳасад меварзанд ва нисбат ба якдигар бадбин мешаванд ва ба ҷони ҳам меафганд.

Оре, ҳазрати Умар (р) аз айш ва хушгузаронии вақт, ки ба василаи молу сарват падида меояд ва натиҷаи он ҷуз ҳасад, кина, танпарварӣ, сустӣ ва заъфи уммат нест, метарсид.

Гўё ҳазрати Умар (р) аз паси пардаи ғайб он чиро, ки қазо ва қадари илоҳӣ дар оянда дар асари натоиҷи сарват барои ин уммат навишта буд, бо чашми басираташ медид. Ў медонист, ки ин футуҳот идома дорад ва ин қабил ғаноим ва бештар аз ин боз ҳам дар оянда ба дасти ин

уммат хоҳад расид. Сарватҳо, ки аз ҷиҳоти мухталифи ҷаҳон селмонанд ба Мадина сарозер мешавад ё дар соири амокин пас аз ҳар фатҳе ба дасти мусалмонон мерасад, чи асароти баде ба бор меояд ва корашон ба кучо хоҳад кашид.

Ҳазрати Умар (р) ин ғаноимро монанди ғаноими Мадоин байни мардум тақсим фармуд.

Мусалмонон бо фатҳи Ҷилаvlo ва Хулвон илова бар фатҳи саросари тўли Дачла ва саводи Ироқ, дар марзҳои сарзамини Форс низ раҳна карданд, чунон ки пас аз ин бар Мавсил ва Тикрит, ки ду шаҳри масеҳинишини Ироқ буданд, аз як тараф ва бар Кирмоншоҳ аз тарафи дигар ба зуди тасаллут ёфтанд ва ба ин тартиб осуда дар хоки Ироқ ва дар Мадоин сокин шуданд ва ором гирифтанд.

Фатҳи Ҳузистон

Дар аввалҳои соли 17-уми ҳиҷрӣ Саъд ибни Утба, ки аз тарафи Саъд ибни Абуваққос волии Басра шуда буд, ба Муғийра ибни Шўъба маъмурият дод, то сарзамини Ҳузистонро фатҳ намояд. Муғийра, ки ба марди сиёсӣ шабехтар буд то ба марди ҷангӣ мувафақ шуд бо сиёсати дурусти худ ба осонӣ мардуми шаҳри Аҳвозро бидуни ҷанг водор ба таслим ва қабули пардохти ҷизя намояд.

Пас аз ин Абумусои Ашъарӣ саҳобии ҷалили Расуду-ллоҳ (с) аз тарафи халифаи мусалмонон Умар ибни Хаттоб(р) ба ҷои Муғийра мансуб ва маъмур шуд, то дунболаи футуҳоти Муғийраро бигирад.

Абумусо пас аз ҷандин ҷанг шаҳрҳои Рамҳу ва Шушро гирифт ва чун ба Шуштар расид, бо муқовимат ва дифои сарсахтонаи Ҳурмузон – фармондеҳи машҳури эронӣ рӯ ба рӯ гардид ва бо он ки Аммор ибни Ёсир ба амри халифа бо як савум лашкари захираи Куфа аз он ҷо ба ёрии Абумусо

шитофт, боз ҳам Ҳурмузон ва аҳли Шуштар мардона муқовимат намуданд ва аз шаҳрашон дифоъ карданд. Ин вазъ то муддати зиёде тӯл кашид, то он ки гурӯҳе аз мусалмонон бо роҳнамоии як нафари эронӣ ки аз Абумусо амон талабида буд, шабона аз тариқи роҳрави об ворида шаҳр шуданд ва бар маҳалли занон ва атофили мудофион, ки онҳоро дар маҳалли муайяне ҷой дода буданд, тасаллут ёфтанд. Ҳамон шаб дарвозаҳои шаҳрро бар рӯи лашкари ислом боз намуданд. Ба ин тарз бар шаҳр тасаллут ёфтанд, вале Ҳурмузон таслим нашуд ва дар қалъаи шаҳр паноҳ бурд ва аз Абумусо амон хост.

Асорати Ҳурмузон

Чун Ҳурмузон бо Саъд ибни Абуваққос сулҳ карда буд ва акнун бо ин муқовимат нақзи сулҳ карда буд ва ба илова ду нафар аз асҳоби Расулу-л-лоҳ (с) бо номҳои Барот ибни Молик ва Муҷазот ибни Саврро бо дасти худ пас аз ақди сулҳ кушта буд, Абумусо тақозои амонашро напазируфт, вале мувофиқат кард, ки ўро таҳти ҳифз ба мадина назди Умар фириштад, то нисбат ба амон ё қатлаш тасмим бигирад.

Абумусо Ҳурмузонро тавассути ниғаҳбон, ки Анас ибни Молики саҳобӣ ва хидматгори Расулу-л-лоҳ (с) ва Аҳнаф ибни Қайс - саҳобии Расулу-л-лоҳ ва хатиб ва суҳанвари машҳури араб дар байни онҳо буданд ба Мадина фиришод.

Ҳамин ки Ҳурмузон ба Мадина расид, либоси малиладўзии фохирашро пӯшид ва камарбанди заррини ҷавохирнишонашро ба камар баст ва кулоҳи мурассаашро ба сар гузошт, то бо ҳамин вазъ ба ҳузури ҳазрати Умар (р) бирасад.

Ҳурмузон тасаввур мекард, ки халифа ва фармонравои муқтадири мусалмонон, ки аз як тараф бар пойтахти Сосони тасаллут ёфта ва аз тарафе дасти императори Румро аз яқояки шаҳрҳои Шом ва Фаластин қатъ мекунад, боргоҳи пурдабдаба ва тоҷу тахти бошукӯҳе дорад, ки аз он чи то кунун дида ё шунида аст хеле муҳимтар ва бартар аст. Ба ин иллат буд, ки худро барои ҳузур ба даргоҳаш ин тавр орошт. Вале вақте ки ўро барои мулоқот бо халифа ба масҷид. Бурданд, дар он ҷо на боргоҳе дид ва на он касеро, ки тасаввур мекард. Оре, на онро дид ва на инро, аз ин рӯ пурсид:

-Пас, халифа кадом ва кучо аст. Мардум ҳазрати Умар (р)- ро, ки дар гӯшае аз масҷид ба хоб рафта буд, ба ў нишон доданд.

Ҳурмузон, ки нигоҳаш ба сӯи халифаи соддапӯш ва императори бетоҷу тахт дӯхта ва ғарқи таачҷуб шуда буд, гуфт:

-Агар ин шахс халифаи мусалмонон аст пас дарбор ва дарбон ва ниғаҳбононаш кучоанд? Гуфтанд:

-Амири мо на дарборе дорад ва на дарбон ва ниғаҳбоне.

Ҳазрати Умар (р) аз садои гуфтугӯи онҳо аз хоб бедор мешавад ва чун чашмаш ба Ҳурмузон меафтад, ўро аз вазъ ва либосаш мешиносад. Амир мефармояд, то либосашро аз тан дароваранд ва либоси соддае бар ў бипӯшонанд. Сипас ҳазрати умар ба ў хитоб карда меғӯяд:

-Ҳон эй Ҳурмузон! Чунин аст оқибати макр ва найранг ва муҳолифат бо амри Худо Ҳурмузон арз мекунад:

-Бале чун Худо дар айёми чоҳилият аз шумо рўгардон буд, мо бар шумо ғолиб ва бартар будем, акнун ки Худо бо шумо аст, шумо бар мо ғолиб ва бар диёри мо тасаллут ёфтаед. Ҳазрати Умар (р) мефармояд:

-Яқин аст, ки бахт аз шумо баргашта аст вагарна ғалабаи мо бар ин миллати доно муяссар набуд.

Чун Ҳурмузон аз Абумусо амон наёфта буд ва метарсид дар Мадина бо фармони халифа ба қатл бирасад, бо ҳиллае, ки ба эҳтимоли қавӣ дар байни роҳ нақшаашро кашида буд, худро аз қатл начот дод.

Достон аз ин қарор аст ки, Ҳурмузон дар хузури халифа об хост ва ҳамин ки Ҳурмузон зарфи обро ба даст гирифт, гуфт:

-Метарсам маро дар ҳини шурби об бикишанд. Халифа фармуд:

- То обро наошомидаи хатаре бар ту нест. Ҳурмузон зарфи обро сарозер намуд ва тамоми об бар замин рехт ва арз кард, чун фармудӣ то об нахӯрам хатаре бар ман нест ва ман нахӯрдам, дар амонам. Ҳазрати Умар (р) қабул кард ва на танҳо аз қатлаш даргузашт, балки ўро дар Мадина манзил дод ва моҳе ду ҳазор дирҳам барояш аз байт – ул - мол таъин фармуд ва чунон ки Шиблии Нўъмонӣ дар китоби худ ба номи «Форуқ» навишта аст ҳазрати Умар (р) дар умури муҳимми лашкаркашӣ, ки дар Форс идома дошт бо ў машварат мекард ва бо машвараташ амал мефармуд.

Чун Ҳурмузон дар воқеаи шаҳодати Умар (р) бо таваҷҷӯҳ ба нишонаҳо ва корҳое, ки дар байн буд, ба ҳамдасти бо Абулўълу - қотили Умар (р) муттаҳам гардид, ўро куштанд (тафсили ин воқеа дар охири китоб баён хоҳад шуд).

Фатҳи Наҳованд

Дуруст аст, ки Яздигурд пойтахташро аз даст дод ва пеш аз он дар ду ҷанги Ҷилаvlo ва Ҳулвон аз мусалмонон шикасти сахте хӯрда ва қисмати муҳиме аз ҷануби ғарби мамлакаташ ба даст мусалмонон афтод, вале он чи ки аз

хоки Эрон боқӣ монда буд хеле зиёд ва муҳим буд ва мусалламан ҳаргоҳ чиддан иқдومه накунад ин боқимонда низ аз дасташ хоҳад рафт, зеро фотиҳин ба он чи фатҳ карда буданд, қонеъ намешуданд ва дер ё наздик ба тасхири бақияи сарзамини Эрон иқдом хоҳанд кард. Пас лозим буд Яздигурд лоақал қисмати ҷанубу шарқӣ ва қисматҳои дигари Эронро аз дастбурди мусалмонон ҷифз намояд.

Яздигурд шоҳи ҷавони Сосонӣ, ки дар ин ҳангом дар Исфаҳон буд, аз ин амр ғофил набуд. Аз ин рӯ ҳамин ки иттилоъ ёфт мусалмонон дар байнаннаҳрайн сукунат кардаанд ва ором гирифтаанд ва ба умури дохилӣ ва касби кишоварзӣ машғул гардидаанд ва муҳимтар ин ки Саъд ибни Абуваққос фармондеҳи Қодисия ва фотеҳи Мадоин акунун ба Мадина фаро хонда шуда ва дар раъси лашкари ислом нест фурсатро ғанимат шумурд ва дастур дод, то мардуми навоҳии Рай, Домғон, Симнон, Бистом, Ҳамадон ва соири нуқоти Эрон, худро барои ҷанг бо мусалмонон ҳозир намоянд. Дар соли 18 ё 19-уми ҳичрӣ лашкаре, ки тибқи навиштаи ибни Асир яксаду панҷоҳ ҳазор нафар буд дар ҳудуди Наҳованд фароҳам кард ва фармондеҳии онро ба Фирӯзони сардори шикастхӯрдаи фирории Қодисия ва Ҷилавло супурд.

Саъд ибни Абуваққос қабл аз ин ки ба Мадина ҳозир шавад, аз ин мочаро иттилоъ ёфт ва ба ҳазрати Умар (р) гузориш дод. Пас аз он низ аҳамият ва хатари онро ҳузуран дар Мадина ба арз расонд.

Умар (р) пас аз музокира бо мушовирини худ Нўъмон ибни Муқринро, ки яке аз сардорони коргаштаи мусалмонон буд ва чанде қабл ба дастури Абумусои Ашъарӣ Ҷанди Шопурро фатҳ карда ва аз кораш фориг шуда буд, маъмур кард то аз Ҷунди Шопур ба сӯи

Наҳованд ҳаракат намояд ва ба дафъи сипоҳи Яздигурд бишиতোбад. Зимнан фармон дод то як савум сарбозони ниғаҳбони Басра ба қўмакаш бираванд. Низ ба Абдуллоҳ ибни Утба - яке аз сардорони мусалмонон, ки дар Куфа ба ҷои Саъд ибни Абуваққос аморат ва анҷоми вазифа мекард дастур дод, то барои Нўъмон ибни Муқрин қўмак бифиристад. Ин амир низ лашкаре, ки Наим ибни Муқрин бародари Нўъмон дар байни онҳо буд, тахти фармони Хузайфа ибни Ямон саҳобии бузурги Расулу-л-лоҳ (с) ба қўмаки Нўъмон фиристонд. Аз Мадина низ иддае, ки дар раъси онҳо Муғийра ибни Шўъба - доҳӣ ва сиёсатмадори маъруфи араб буд, барои қўмак ба Нўъмон ҳаракат карданд.

Инак иддаи сипоҳи Нўъмон ба сӣ ҳазор нафар расида буд, ки Абдуллоҳ ибни Умар, Ҷарир ибни Абдуллоҳи Бучалӣ, Муғийра ибни Шўъба, Тулайҳа ибни Хувайлиди Асидӣ, Қаъқоъ ибни Амр, Амр ибни Маъди Карби Зубайдӣ, Амр ибни Мусанно, Хузайфа ибни Ямон ва Наим ибни Муқаррин ва баъзе дигар аз фармондеҳон ва ҷанговарони корозмудаи араб дар он буданд ва ин худ мояи умедворӣ ба пирӯзии сипоҳ буд.

Нўъмон бо сипоҳаш ба тарафи сипоҳи Яздигурд ҳаракат кард. Дар қанори шаҳри Наҳованд ба якдигар бархӯрданд.

Бо он ки сипоҳи Яздигурд аз назари неру ва таҷҳизот беш аз ҷаҳор баробари сипоҳи Нўъмон буд, тибқи дастури Фирўзоне, ки маълум буд ҳанӯз тарси шикастҳои собиқ аз дилаш нарафта аст, ҷанги дифоӣ ихтиёр кард. Аз пушти ҳисор ва аз паси сангарҳо ҷангҳои кучак ва заду хурдҳои қўтоҳро ба роҳ меандоخت.

Анғезаи Фирўзон ин буд, ки бо тӯл додани ин вазъ, аввалан:

- мусалмононро аз назари озуқа ва таом ба мушкилӣ бикашад, сониян: онҳоро вориди фасли зимистон ва сармои шадиде намояд, ки араб таъбан тоби таҳаммули онро надорад. Ҳангоме ки дар мушкили таом ва дар фишори сармои шадиди барфрезии зимистон қарор гирифтанд ва қудрати ҷангии онҳо заиф шуд, бар онҳо ҳамлаи ногаҳонӣ намояд.

Нақшаи Фирӯзон комилан саҳеҳ ва чизе намонда буд ки озуқа ва алафаи муслимин тамои шавад. Агар чунин мешуд, ҳатто як нафар аз онҳо ҷон намебурд, зеро фосилаи Наҳованд то Ироқ зиёд буд ва агар мағлуб мешуданд, лашкари Фирӯзон ба таъқибашон мепардохтанд ва тамоми онҳоро дар роҳи фирор нобуд мекарданд.

Дар ин гуруҳ, ки Нӯмон аз натиҷаи ин ҷанги хастакунанда маъюс шуд ва вазъи мусалмононро аз ҷиҳати таом дар хатар дид, ба фикри ҷорасе афтод ва тибқи назари шурои низомӣ, ки дар шаб бо аъзои он дар миён гузошт, даст ба ҳиллае зад, ки душманро аз ҳисор ва сангарҳо берун кашад ва ба осонӣ бар онҳо пирӯз гардид.

Қазия аз ин қарор буд, ки Нӯмон аввали субҳи яке аз рӯзҳо бо лашкараш аз маҳалли худ кӯч кард ва овоза кард, ки чун халифаи мусалмонон дар Мадина вафот ёфта, ночор аст даст аз ҷанг бикашад ва ба он ҷо равад.

Фирӯзон бо ин хабарӣ сохта фиреб хӯрд, ин буд, ки бо сипоҳаш аз ҳисор ва сангарҳо хорич шуд ва ба таъқибии мусалмонон пардохт ва ҳамин, ки ҳамаи сипоҳаш ба ҷое расиданд, ки Нӯмон тибқи нақшаи шӯро барои ҳамла бар онҳо дар назар гирифта буд, мусалмонон ба фармони Нӯмон рӯй баргардониданд, чунон ҳамлаи сахте бар онҳо намуданд, ки онҳоро хеле зуд аз пой дароварданд.

Гарчи дар ин ҷанг бисёре аз мусалмонон кушта шуданд ва худӣ Нӯмон низ шаҳид шуд, вале Ҳузайфа ибни Ямон

тибқи васияти Нўъмон парчами лашкари исломро ба даст гирифта роҳбарии мусалмононро ба ўҳда гирифт ва ҷангро ба нафъи мусалмонон хотима дод. Сипоҳи Яздигурд пас аз додани талафоти зиёде ба тарафи Ҳамадон гурехтанд. Фирўзон ҳангоми фирор дар фарози яке аз кўҳҳои атрофи Ҳамадон ба дасти Қатқоъ, ки ба таъқибаш шитофта буд, кушта шуд (Табари, сафҳаи 418, ҷузъи 3).

Фатҳи Ҳамадон

Чун фирориён ба шаҳри Ҳамадон дохил ва мутаҳассин шуда буданд мусалмонон ба таъқибашон шитофтанд ва пас аз тасаллут бар деҳоти атрофи Ҳамадон ин шаҳрро дар муҳосира гирифтанд. Аз он ҷо, ки фармондеҳи посбонони шаҳр медонист, ки наметавонад дар муқобили мусалмонон муқовимат намояд ва ҷуз таслим ба унвони сулҳ роҳе надорад бо тақозои амон таслим гардид ва шаҳри Ҳамадон бидуни ҷанг ба дасти мусалмонон гузашт.

Мусалмонон фатҳи Наҳовандро (фатҳи фатҳҳо) номиданд, зеро Яздигурд пас аз ин ҷанг дигар натавонист лашкаре барои муқобила бо мусалмонон фароҳам кунад. Ин фатҳ роҳро барои футухоти дигари мусалмонон боз ва пешравии онҳоро дар хоки Эрон хеле осон намуд. Гарчи эронӣён пас аз ин бидуни мудохилаи Яздигурд дар баъзе нуқот дар муқобили мусалмонон муқовимате мекарданд, вале бефоида буд. Тасаллути мусалмонон бар соири шаҳрҳои муҳими Эрон то он ҷо осон гардид, ки Абумусои Ашъарӣ дар ҳамин сол, ки Наҳованд ва Ҳамадон фатҳ шуд, шаҳрҳои ҷанубу ғарбии Эрон аз қабиле Сервон, Динвар ва Кирмоншоҳро, ки боқӣ монда буданд, тасхир кард. Дар соли 22 то 23-юми ҳиҷрӣ ин шаҳрҳо ба фармони Умар (р) ба василаи фармондеҳони корозмудааш тасхир шуданд ва таҳти тасаллути давлати ислом дароманд.

- 1 – Сичистон ба василаи Осим ибни Амр.
 - 2 – Мукрон ва Систон ба василаи Ҳакам ибни Амри тағлибӣ бо ҳамроҳии Шаҳоб ибни Мухориқ, Суҳайл ибни Адӣ ва Абдуллоҳ ибни Абдуллоҳ ибни Утбон.
 - 3 – Исфаҳон, Кошон ва Қум ба василаи Абдуллоҳ ибни Абдуллоҳ ибни Утбон - саҳобии Расулу-л-лоҳ (с) (аз бузургони ансор буд).
 - 4 – Озорбайҷон ба василаи Бакир ибни Абдуллоҳ бо ҳамкориҳои Шаммос ибни Хиршаи Ансорӣ.
 - 5 – Абҳар ва Қазвин ба василаи Баро ибни Озиб саҳобии Расулу-л-лоҳ (с) .
 - 6 – Хуросон (Нишопур, Ҳирот, Сараҳс ва Тахористон) ба василаи Аҳнаф ибни Қайс (саҳобии Расулу-л-лоҳ (с) ва хатиби шаҳири араб).
 - 7 – Фасо ва Дороб ба василаи Сория ибни Ҷабал.
 - 8 – Кирмон ба василаи Суҳайл ибни Адӣ.
 - 9 – Истаҳри Форс ба василаи Усмон ибни Абулоси Сақафӣ.
 - 10 – Қумис, Гургон ва Табаристон ба василаи Сувайд ибни Муқаррин (бародари Нўъмон ибни Муқаррин фармондеҳи шаҳиди ҷанги Наҳованд).
 - 11 – Курдистон ба василаи Мусаллама ибни Қайси Ашҷай.
 - 12 – Рай ба василаи Наим ибни Муқаррин (бародари Нўъмон ибни Муқаррин).
- Ҷунон ки мушоҳида мешавад дар замони хилофати Умар (р), ки барҳақ (давраи футухоти исломӣ) ном гирифт, тамоми сарзамини Ироқ ва қисмати умдаи шаҳрҳои муҳимми Эрон, ки шимолан ба Хуросон ва ҷанубан ба соҳили араб, шарқан ба Систон ва Мукрон ва ғарбан ба Озорбайҷон ва Курдистон маҳдуд мегардад дар қаламрави ҳукумати одили ислом даромад.

Саранҷоми Яздигурд

Яздигурд пас аз шикасти лакараш дар Наҳованд ба Кирмон рафт ва аз он ҷо раҳсипори Балх ва Марв гардид ва намояндае аз онҷо ба Чин фиристод ва аз Хоқони Чин барои дифоъ аз мусалмонон кӯмак хост, вале Хоқон ба иллати дурии Эрон аз Чин тақозояшро напазируфт. Бинобар ин Яздигурд бо фармонрави Турк (Туркистон Шарқӣ) дар ин хусус музокира кард ва бо он ки дар ибтидо мувофиқат ва қавли мусоид дод, ба ваъдааш амал накард.

Чун Яздигурд аз ҳар даре маъюс гардид ва дар ҳамин ҳангом эҳсос кард, ки марзбони Марв ба вай нияти бад дорад, худро рӯ ба рӯ бо хатар дид ва шабона аз он ҷо фирор кард ва дар хоричи шаҳр ба осиебоне, ки Фирдавсӣ ўро дар Шоҳномааш Хусрав меномид, паноҳ бурд, то шабро назди ў ба субҳ бирасонад. Ў низ Яздигурдро барои соҳиб шудани либоси фохир ва чавохироташ ба қатл расонид.

Ба ин шакли таъсиромез, Яздигурд охири силсилаи шоҳони Сосонӣ, ки 316 сол салтанат карданд, дар соли 316-уми ҳиҷрӣ, яъне сенздаҳ сол баъд аз ҷанги Наҳованд (охирин ҷанги ин шоҳ бо мусалмонон) ба дасти як нафар эронӣ ба қатл расид. Эрон, ки бедифоъ шуда буд таҳти султаи ҳукумати ислом даромад, то эронӣ ба нури фурӯзони дини Худои воҳид мунаввар ва ба сӯи Худованди ҷалла ҷалолуху роҳ ёбанд ва ба саодати дунё ва охират бирасанд.

Футуҳоти Шом ва Фаластин дар замони

Умар (р)

Ҳазрати Умар (р) майл надошт мусалмонони араб барои сукунати доимӣ то он ҷо дар хоки Эрон пеш раванд, ки соҳили арабро ба масофати зиёде пушти сар бигузоранд, зеро ҳаргоҳ дар оянда авзоъ дигаргун шавад ва вазъе пеш ояд, ки аз лашкари Форс эҳтимолан шикаст бихӯранд монанди воқеаи Ҷиср (кӯпрук) дучори мусибат нашаванд, ки шамшерро дар пушти сар ва соҳили арабро дар пеш дошта, талаф шаванд.

Бинобар ин дар ҳамон айёме, ки фармондеҳонаш дар хоки Эрон пеш мерафтанд ва шаҳрҳои онро яке пас аз дигаре тасарруф мекарданд дастур дод, то мусалмонон дар Ироқ махсусан дар Басра ва Куфа, ки обу ҳавои онҳо бо аъроб ва ҳайвоноташон бештар аз дигар нуқоти Ироқ созгор буд, сукунат намоянд. Аз ин ҷиҳат мусалмонон дар ин ду шаҳр сокин шуданд ва ба таблиғи дини ислом, таълими дастурот, аҳкоми шариат, танзими умури дохилӣ, кишти анвои ғалла ва тавлиди маснуот пардохтанд. Дар ҳамон замон амирон ва фармондеҳони онҳо ба сохтани истехкомоти низомӣ ва пешбини авзоъ ва таъсиси пойгоҳ, пайдо кардани аслиҳа, абзор ва захираи ҷангӣ мепардохтанд ва барои ҳар гуна пешомаде омодагӣ медиданд.

Пас мо акнун тӯдаи мусалмононро дар Ироқ ва ҷангҷӯёни онҳоро дар хоки Эрон мегузорем, то ба корҳоиашон бирасанд ва бо ҳам ба Шом ва Фаластин меравем, то бубинем сардорони мусалмонон дар он ҷо ба кучо расидаанд ва чи кардаанд? Дар ҳамон ҳангоме, ки Саъд ибни Абуваққос аз Қодисия фотехона ба сӯи Мадоин пеш мерафт ва пас аз фатҳи он ҷо фармондеҳонашро ба Ҷилаvlo, Хулвон, Тикрит ва Мавсил мефиристод ва шаҳрҳои Куфа ва Басраро бино мекард ва кораш дар Ироқ ба хубӣ равнақ ёфта буд, Абуубайда ибни Ҷарроҳ, Холид

ибни Валид, Амр ибни Ос, Язид ибни Абусуфён ва Шураҳбил ибни Хусна дар сарзамини Шом ва Фаластин машғули ҷанг бо давлати императори Бизонси Рум буданд.

Дар таърихи Абубакр (р) ҷараёни ҷанги Ярмукро аз оғоз то поён ба қалам овардем. Акнун ки мехоҷем футуҳоти Умарро дар ин сарзамин ба қалам биёварем, бояд бигӯем, ки гарчи фатҳи бузурги Ярмук андаке пас аз вафоти Абубакр (р) ва дар оғози хилофати Умар (р) халифаи дуввум воқеъ шуд, вале бояд ин ҷангро аз футуҳоти Абубакр (р) бишуморем, зеро ӯ буд, ки дар қайди ҳаёташ ба он ҷо лашкар кашид. Ӯ буд, ки барои тазмини пирӯзии мусалмонон дар ин ҷанги даҳшатнок тибқи дархости Абуубайда пайёпай ба он ҷо кӯмак фиристод ва ӯ буд, ки Холид ибни Валид сардори номии исломро ба ҳайси сипаҳсолори лашкари Ярмук аз Ироқ ба он ҷо ҳаракат дод ва ин сардори забардаст буд, ки мусалмононро дар ин ҷанг ба хуби роҳбарӣ кард ва онҳоро ба пирӯзии бузург расонид ва шикасти муҳлике бар лашкари Бизонс ворид сохт.

Бинобар ин пирӯзии мусалмонон дар ин ҷанг гарчи дар оғози хилофати Умар (р) ба вуқӯъ пайваст, вале зодаи қудрат ва фикри саҳеҳ ва натиҷаи лашкаркашии Абубакр (р) буда, аз футуҳоти ӯ маҳсуб мешавад. Он чи пас аз воқеаи Ярмук фатҳ шуда аз футуҳоти Умар (р) ба шумор меравад. Инак ин шумо ва ин футуҳоти Умар (р).

Фатҳи Димишқ - маркази ситоди низомии Шом

Абуубайд пас аз фатҳи Ярмук тибқи фармони Умар (р) ба ҷойи Холид сарфармондеҳии лашкари исломро ба ӯҳда гирифт. Ӯ дар он ҷо буд, ки хабар ёфт гурӯҳе аз фирориёни ҷанги Ярмук дар шаҳри Фаҳл аз манотиқи Урдун мутамарказ шудаанд. Низ огоҳ гардид, ки Ҳероклус императори Бизонс, ки дар шаҳри Ҳимс иқомат карда аст,

бо ирсоли кўмакҳои низомӣ аз ин шаҳр сарбозони муқтадири Димишқро тақвият менамояд ва маълум аст, ки нақшае дорад.

Чун сардорони мусалмонон чуз дар ҳангоми зарурат бидуни касби дастур аз маркази хилофат даст ба коре наметананд, Абуубайд хабархоеро, ки дарёфта буд ба Умар (р) иттилоъ дод ва ба интизори фармон нишаст. Ҳазрати Умар (р) ба Абуубайд фармон дод, худро барои ҳамла ва тасарруфи душман омода кунад. Қабл аз ин кор гурӯҳе аз саворони лашкарашро дар муқобили Фаҳл мустақар намояд, то ҳаргоҳ дар он ҷо ҷанге даргирад ва Худо ин шаҳрро қабл аз Димишқ барояш фатҳ фармояд чи бехтар, вагарна худаш пас аз фатҳи Димишқ ба он ҷо ҳамла кунад ва онро тасарруф намояд ва пас аз тасарруфи ин шаҳр худаш ва Холид ибни Валид бо аксарияти лашкар барои фатҳи шаҳри Ҳимс иқоматгоҳи Ҳераклус ҳаракат намояд. Амр ибни Ос ва Шураҳбил ибни Ҳуснаро бо гурӯҳе аз саворонаш дар муқобили роҳи Фаластин ва гурӯҳи дигарро дар муқобили роҳи Ҳимс бигузорад, то ҳаргоҳ ҳангоми ҳамла аз ин ду роҳ ба ниғаҳбонони Димишқ кўмак биёяд, ин саворон монё шаванд.

Абуубайд тибқи фармони Умар (р) Абуаъвари Салмо-яке аз сардорони кордони худро бо гурӯҳе аз саворони таҳти фармонаш ба сӯи Фаҳл ҳаракат дод. Аз зоҳири дастури Умар (р) фаҳмида мешавад, ки мехост ин гурӯҳ дар муқобили Фаҳл мустақар шаванд, то ҳаргоҳ сарбозони румӣ бихоҳанд аз ин шаҳр хориҷ шаванд ва ба кўмаки Димишқ биширобанд ҷилавгирӣ намоянд ва онҳоро ақиб зананд, вале ҳаргоҳ вазъе пеш ояд, ки ҷангро тақозо намояд худашон даст ба ҷанг бизананд.

Ғолиби сарбозони румӣ, ки дар Фаҳл буданд ҳамон сарбозоне буданд, ки дар Ярмук аз мусалмонон шикаст

хўрда ба ин чо паноҳ бурда буданд. Ҳанўз хавф ва ваҳшати он шикаст аз дилашон дур нарафта буд ва чун чуръат надоштанд бо мусалмононе, ки ба тарафшон ҳаракат карда буданд рӯ ба рӯ шаванд, барои он ки шаҳри худро аз дастбурди онҳо ҳифз кунанд, оби рӯдхонаи Табария ва наҳри Урдунро гирдогирди шаҳр қорӣ ва заминҳои атрофи шаҳрро тавре гилолуд карданд, ки убур аз он ба сӯи шаҳр махсусан барои ҷанг мушкил гардид. Бинобар ин мусалмонон дар он сӯи заминҳои гилолуд таваққуф карданд ва шаҳрро дар муҳосира гирифтанд. Сипоҳиён дар ин чо мустақар гардиданд, то он гоҳ, ки Абуубайд аз фатҳи Димишқ фориғ ва бо лашқараш ба ин чо омад ва бо ҳамдастии ин гурӯҳ чунон ки баъдан мехонем бар шаҳри Фаҳл тасаллут пайдо кард ва онро фатҳ кард.

Инак Абуубайд бояд тибқи фармони Умар (р) бо аксарияти лашқараш ба сӯи Димишқ битозад, вале мушкили қор ин буд, ки Ҳероклус дар Ҳимс нишаста ва мусалламан мувоқиқи кори мусалмонон мебошад. Яқин аст, ки пас аз ҳаракаташон ба сӯи Димишқ лашқаре фароҳам мекунад, то дар ҳини ҷанги онҳо бо Димишқ аз пушти сар бар онҳо битозад. Дар ин сурат мусалмонон дар миёни лашқари мувофиқи Димишқ аз пеш ва лашқари имдодии Ҳераклус аз пушти сар дар муҳосираи душман меафтанд. Албатта, дар ин сурат дар вазъи хатарноке қарор хоҳанд гирифт, ки на танҳо аз тасаллут бар Димишқ маҳрум мешаванд, балки мувоҷеҳ бо шикаст хоҳанд шуд, ки боиси нобудии онҳо мешавад.

Ҳазрати Умар (р) аз ин амр ғофил набуд, барои пешгирӣ аз ин пешомади хатарнок дар фармони ҳамла ба Димишқ ба Абуубайд дастур дод, то гурӯҳе аз лашқарашро байни шаҳри Ҳимс ва Димишқ бигуморад ва гурӯҳи дигарро дар байни Димишқ ва Фаластин мустақар намояд.

Абуубайд ин нақшаи саҳеҳи ҷангии Умар (р) -ро ба кор баст. Роҳи Фаҳл ба Димишқро қаблан ба василаи Абулаъвар дар даст гирифта буд.

Абуубайд бо анҷоми ин нақша бар тамоми роҳхое, ки аз ҳар ҷо ба Димишқ мерасид тасаллут пайдо кард ва онҳоро дар ихтиёр гирифт, то аз расидани ҳар гуна кӯмаки низомӣ аз хориҷ ба Димишқ ҷилав гирад. Пас аз ин иқдом, ки хотираш аз хатари пушти сар осуда гардид бо қисмати умдаи лашкараш бо ҳамроҳии Холид ибни Валид барои тасхири Димишқ ҳаракат кард.

Мусалмонон бо ҷӣ шавқе ба сӯи Димишқ ба роҳ афтоданд?

Шаҳри зебои Димишқ маркази ситоди Шом ва Фаластин ва пойтахти императори Бизонс дар ин сарзамин буд. Баъзе аз афроди лашкари мусалмонон қаблан ба ин шаҳр сафар карда ва ба ҷашми худ дида буданд, ки дар ин ҷо ҷи неъматҳо ва ҷи баракоте нуҳуфта аст ва мардум дар ин шаҳр ҷи гуна осуда зиндагӣ мекунанд. Баъзе дигар васфи зебоии шаҳри бошукӯҳи Димишқ боғҳои пурсамар, мазореи пурмаҳсул, гулзорҳои хушрангу бӯи, ҷӯйҳои пуроби гуворо ва неъматҳои фаровони онро аз ҳамқавамонашон, ки барои тичорат ба он ҷо сафар мекарданд, шунида буданд ва низ ҳамаи онҳо дар Қуръони маҷид мехонданд, ки Худо хайрот ва баракоти зиёде бар сарзамини Шом дода мефармояд

Сухани Худо:

Ҷи пок ва муназзаҳ аст он Худое, ки бандааш (Муҳаммад)ро дар посе аз шаб аз Масҷиду-л-ҳаром (дар Макка), ба Масҷиду-л-ақсо (дар Шом) бурд, ба он

масчиде, ки мо (Худо) ба тамоми атроф ва ҷиҳоташ (яъне тамоми сарзамини Шом) баракат додаем.

(Сураи Исро, ояи1.)

Илова бар зебоии хонаҳо ва қасрҳои Димишқ, ки ба дасти меъморони моҳири румӣ ва сабкхонаҳои шаҳри Рум бино шуда буд, калисоҳои муҳиме дошт, ки ба тарзи ҷолибе сохта шуда буданд ва аз миёни хонаҳо ва боғҳои шаҳр сар бароварда аз дур намоён буданд. Ҳамаи инҳо ва онҳо мусалмононро барои тасхири шаҳри Димишқ ва тасаллут бар саросари хоки Шом ташвиқ мекард ва онҳоро барои шикастани дарвозаҳои маҳкам ва қалъаҳои мустаҳками ин шаҳр ба он сӯ мекашид.

Он чи мусалмононро беш аз ҳар чизе барои фатҳи сарзамини Шом ба шавқ меовард, Масҷид - ул - Ақсо буд. Зеро Расулу-л-лоҳ (с)дар шаби асро ба ин масҷид, ки дар Шом буд, ворид гардид. Гузашта аз ин, ин масҷид қиблаи аввали мусалмонон баъд аз ҳиҷрат ба Мадина буд. Агар мусалмонон дар ин ҳамла Димишқро тасарруф кунанд, тасаллути онҳо бар бақияи сарзамини Шом осон мегардад ва натиҷатан Масҷид - ул - Ақсоро дар ихтиёр хоҳанд гирифт ва бадин тартиб ҳар ду масҷиди бузурги таърихӣ, ки номи онҳо дар Қуръон зикр карда шуда, яъне Масҷид - ул Ҳаром, ки ибтидои асрои (сафари шаб) Расули карим ва ба василаи ду нафар аз паёмбарони Худо: Ҳазрати Иброҳим ва фарзандаш ҳазрати Исмоил бино шуда аст ва Масҷид – ул- Ақсо, ки мақсади асро ва ба василаи ҳазрати Сулаймон- набиюллоҳ сохта шуда аст, таҳти ихтиёри мусалмонон қарор хоҳад гирифт ва чи ифтихоре беш аз ин? Лашкари мусалмонон дар тӯли роҳи худ ба Димишқ ин амрро ба хотир меовард, бесаброна қадам бар медошт ва бо иштиёқи зиёд пеш мерафт.

Оре, илова бар ҷозибай имон ба чиҳоди муқаддас, орзуи расидан ба он ҷо гуфтем онҳоро тавре ба сӯи Димишқ мекашид, ки деворҳои маҳкаму ҳисор ва бурҷу бораҳои маҳкам ва аслиҳаи зиёд ва қудрати низомии ниғаҳбонони шаҳр дар назарашон ночиз менамуд.

Мусалмонон бидуни он ки дар роҳи худ бо монеа ва мудофие бархӯрд кунанд ба шаҳри кучак ва зебои Ғута дар наздикии Димишқ расиданд. Ин ҷо буд, ки эҳтимом ва иштиёқашон бештар гардид, зеро неъматҳо ва хушиҳои зиндагониро, ки қабл аз ин қалбан тасаввур мекарданд дар ин ҷо ба чашми худ دیدанд, чашмашон ба ҷое афтод, ки гӯё қитъае аз бихишт аст, ки Худо ба василаи фиристодагонаш аз осмон бар замин фуруд фиристода аст.

Аҷиб буд. Лашкари ислом, ки гумон мекард муддате бояд, то бар ин шаҳри бихишти даст ёбад, ҳеҷ касро на дар дохил ва на дар хориҷи шаҳр наёфтанд. Шаҳр ба кулӣ ҳолӣ аз одамизод буд. Сокинони шаҳр гӯё аз ҳаракати мусалмонон огоҳ шуда буданд, ки манзил ва қасрҳои худро таҳлия намуда, ба дохили шаҳри Димишқ паноҳ бурда буданд.

Абуубайда дастур дод мусалмонон дар шаҳри Ғута сукунат намоянд. Маркази амалиёти низомии худро низ дар ин ҷо қарор дод, то ҳамлаҳояшро аз он ба Димишқ шурӯъ кунад.

Димишқ дар муҳосира

Деворҳои ҳисори Димишқ, ки дар истеҳком зарбулмасали он замон буд, аз сангҳои хеле саҳт ба баландии беш аз шаш метр ва бари беш аз се метр давродаври шаҳр кашида шуда буд. Бурҷҳои баланде дошт, ки ниғаҳбонон ҳангоми ҷанг дар онҳо мустақар мешуданд ва аз даруни онҳо бо тиру камон ва фалаҳмон аз наздик

шудани душман ба шаҳр пешгирӣ мекарданд. Ин ҳисор дарвозаҳои мустаҳкаме дошт, ки дар истехком камтар аз девори ҳисор набуд ва ҳар вақт баста мешуд, роҳи умедро бар рӯи душман ба хубӣ мебаст. Хулоса, шаҳри Димишқ бо ин ҳисор ва бо ин дарвозаҳо ва истехкоми низомӣ сурати як қалъаи маҳкамеро дошт, ки тасхири он бо ҷанг номумкин шуда буд ва пирӯзӣ ва тасаллут бар он фақат ду роҳ дошт: Яке муҳосираи хеле тӯлонӣ, ки аҳли шаҳр аз ҳаргуна кӯмаке, ки аз хориҷи шаҳр биёяд маъюс шаванд ва дар азоби зиндагӣ қарор гиранд ва маҷбур ба таслим шаванд, дуввум ҳилла ва найранги ҷангӣ, ки дар кори тасаллут бар ин шаҳр муъҷизаи ҷангӣ ба бор меоварад.

Ҳар чи бошад, Абуубайд бояд даст ба ҳамла занад. Бинобар ин дар шаҳри Ғута ба фармондеҳонашон ва афроди лашкараш фармон дод, то барои муҳосираи Димишқ пеш раванд. Барои ҳар кадом аз амири бузург дарвозае аз дарвозаҳои ҳисори шаҳрро таъин кард, то аз тариқи онҳо кӯшиш намоянд ва ба дохили шаҳр роҳ ёбанд. Дарвозаи машҳур ба Фародис ба Амр ибни Ос, дарвозаи Тумоа ба Шураҳбил ибни Ҳусна, дарвозаи Фараҷ ба Қайс ибни Ҳубайра, дарвозаи Кайсон ба Язид ибни Абусуфён, дарвозаи шарқиро, ки аз ҳама муҳимтар буд ба Холид ибни Валид супурд. Чун дар наздикии дарвозаи шарқӣ як дайр (ибодатгоҳ) буд, ки холи шуда буд, Холид онро барои сукунаташ баргузид, аз ин рӯ ин дайр аз он рӯз ба номи (дайри Холид) машҳур гардид. Худи Абуубайда низ дар муқобили дарвозаи машҳур ба дарвозаи Ҷобия мустақар гардид.

Ҳамин ки ҳар як аз онҳо дар ҷойҳои худ қарор гирифтанд барои таҳриби ҳисор ва бурҷҳои шаҳр манҷаниқҳо ва фолохинҳои гулулаандоз ва дигар асбоби таҳрибиро, ки дар он рӯзгор ба кор мерафт давродаври

шаҳр ба кор гирифтанд ва бадин сон шаҳрро дар муҳосира гирифтанд ва шуруъ ба кор намуданд, вале девор ва истехкоми ин шаҳр на чунон буд, ки бо васоили ҷангии соддаи мусалмонон, ки ба фунуни низомии муҳосира ҳам ба дурустӣ ошно буданд хароб шавад. Ҳисори шаҳр дар муқобили ҳаргуна амалиёти низомии мусалмонон монанди кӯҳе маҳкам истод. Ниғаҳбонони шаҳр бо абзори ҷангии худ, ки зиёд ва гуногун буданд, ба ҳамлаоти мусалмонон посух доданд ва аз худ ба ҳубӣ дифоъ карда, кори пешрафтро бар онҳо мушкил сохтанд.

Ин вазъ ба ривояти саҳеҳ, то шаш моҳ тӯл кашид. Мусалмонон натавонистанд кореро пеш баранд, ҷуз идомаи муҳосира, вале магар аҳли шаҳр то кай метавонистанд дар муҳосира бимонанд ва ба дифои худ идома диҳанд? Магар на ин аст, ки Абуубайд тамоми роҳро бар рӯи онҳо баста буд, аз хориҷ на кӯмаки низомӣ ба онҳо мерасид ва на маводи ғизоӣ. Мусалламан дар оянда ба ҳадде дар тангнои зиндагӣ меафтанд, ки ба ночор бояд таслим шаванд, пас бо ин васф онҳо аз муқовимат ва дифои худ ҷуз таъхир дар таслим суде нахоҳанд гирифт.

Ду чиз буд, ки аҳли шаҳрро барои натиҷагирии қорашон дилгарм ва ба баҳрагирии аз қорашон умедвор сохта буд. Яке он ки Ҳераклус, ки дар наздикии Димишқ дар шаҳри Ҳимс нишаста аст ва лашкари нисбатан бузурге дорад, аз онҳо ғофил нахоҳад буд ва нахоҳад гузошт пойтахти империяаш ба дасти мусалмонон биафтад, дуввум ин ки ҳаргоҳ ба дифои худ то он ҷо идома диҳанд, ки зимистони Сурия бо он сармои шадидаш фаро бирасад, мусалмонон ки дар ҳавои доғи Арабистон бузург шудаанд ва либоси гарми кофӣ надоранд, тоби таҳаммули ин сарморо нахоҳанд дошт ва маҷбуран даст аз муҳосира

хоҳанд кашид ва аз ин ҷо хоҳанд рафт, вале на Ҳераклус тавонист бар зидди онҳо коре кунад ва на сармои зимистон.

Гарчи ҳамон тавр, ки онҳо андеша доштанд Ҳераклус аз онҳо ғофил набуд ва лашкар ба қўмакашон ҳаракат дод, вале лашқараш дар роҳи худ бо саворони Ҳимяр ки ба дастури Абуубайда ва тибқи нақшаи Умар (р) роҳро бар рӯи онҳо баста буд рӯ ба рӯ гардид. Пас аз ҷанги сахте, ки байни тарафайн даргирифт бо додани талафот шикаст хӯрд ва аз ҳамон роҳе, ки омада буд дасти холи ба Ҳимс баргашт.

Зимистон ҳам бо сармои шадидаш омад ва рафт. Инак фасли баҳори ҷонпарвар ба ҷояш нишаст. Мусалмонон на танҳо нарафтанд, балки бар шиддати муҳосира ва ҳамлаҳояшон афзуданд ва корро бар мардуми шаҳр душвор сохтанд, зеро на ҷуръат доштанд аз шаҳр хориҷ шаванд ва ба таври ҷиддӣ бо мусалмонон бичанганд, чунки медонистанд, ки инҳо ҳамон ҷанговароне ҳастанд, ки ҷанде қабл лашқари азими Ҳераклусро дар Ярмук ба зиштӣ шикаст доданд ва наметавонистанд дар дохили шаҳр ба дифои худ идома диҳанд, чун шаш моҳи дароз дар муҳосира буданд ва ҳеҷ гуна маводи ғизоӣ аз хориҷ ба онҳо нарасида буд, рӯ ба рӯ бо хатари гуруснагӣ шуда буданд. Табиӣ аст, ки дар чунин авзоъ ва аҳвол байни Наснос - ҳокими шаҳр ва Боҳон фармондеҳи лашкар ва дигар амирон дар идома ё тарки дифоъ ихтилофи назар падид меояд ва мусалламан тасмимашон пурихтилоф ва руҳияи мудофиин заиф мегардад.

Димишқ таслим мешавад

Дар ин ҳангом, ки аҳли шаҳр дар хатар афтада буданд аз ҳар даре ноумед шуда буданд, ба ночор бо мусалмонон сулҳ карданд. Шаҳри бузурги Димишқ пас аз шаш моҳи

муҳосира авохири соли 23 ҳичрӣ ба унвони сулҳ ба дасти мусалмонон афтод.

Аммо ин сулҳ чӣ гуна сурат гирифт? Ривоёти мухталифе дорад, ки саҳеҳтар аз ҳамаи онҳо ин ривоят аст, ки меғӯяд:

- Холид ибни Валид, ки маъмури кушодани дарвозаи шарқии Димишқ буд, ҷосусҳои варзида ва кордононе дошт, ки дар корашон ба ҳадде дақиқ буданд, ки гоҳ - гоҳ аз умуре, ки дар дохили шаҳр рух медод иттилоъ пайдо мекарданд ва ба Холид хабар медоданд.

Ин ҷосусон шабе ба Холид иттилоъ доданд, ки барои пешвои рӯҳонии масеҳиёни шаҳр фарзанде ба дунё омада ва бадин муносибат аҳли шаҳрро ғизо медиҳанд ва барои ашроф, умаро ва нерӯҳои лашкари мудофеи шаҳр меҳмонию шом ва маҷлиси шабнишинӣ ва айшу нӯш фароҳам карда ба ҳадде шароб нӯшидаанд, ки аз вазифа ва корашон ғофил ва ғарқ дар олами дигар шудаанд.

Холид ин пешомадро ғанимат шумурд ва бо истифода аз ин фурсат дастур дод, то зинае аз таноб бисозанд ва ҳамин ки посе аз шаб гузашт, зинаи танобро монанди каманд пушти яке аз кунгураҳои ҳисори шаҳр афканд ва худаш бо чанд нафар аз далерони фидокори гурӯҳаш аз қабиле Қабқоъ ибни Амр, Мазъур ибни Адӣ ба василаи ин ресмон боло рафтанд ва худро бар фарози девор расониданд. Сипас ба василаи ҳамин ресмон, ки онро ба тарафи шаҳр овехтанд, поин рафта ба дарвозаи шаҳр расиданд. Ниғаҳбононро, ки ғофилу сармаст буданд, ба қатл расониданд ва дарвозаро ба рӯи гурӯҳе, ки дар пушти дар мустақар буданд боз намуданд. Ҳама бо ҳам такбиргӯён ворида шаҳр шуданд ва ба ҳар касе, ки бо онҳо ба муқобила мепардохт бо шамшер посух медоданд ва пеш мерафтанд.

Ҳамин ки хабари ин ҳодиса дар шаҳр печид, мардуми ваҳшатзада саросема ба тарафи дарвозаҳои дигари шаҳр шитофтанд ва онҳоро бар рӯи мусалмонон боз карданд ва дархости амон намуданд ва бо Абуубайда, ки аз кори Холид беҳабар буда намедонист дар шаҳр чи мегузарад, сулҳ намуданд. Ў ба мардум амон дод ва чун аз мочарои Холид хабар ёфт, пайғом дод, то даст аз шамшер бикашанд.

Ин ду нафар сардор тақрибан дар миёнаи шаҳр ба ҳам мерасиданд. Холид меғӯяд ман дарвозаи шаҳрро дар ҳини ҷанг боз кардам ва дар ҳоли ҷанг ба дохили шаҳр дохил шудам, аз ин рӯ амволи шаҳр бояд ғанимат бошад, вале Абуубайда напазируфт ва ба ин фатҳ унвони сулҳ ва ба мардум, амвол, зан, фарзанд ва маъбадҳояшон амон дод. Чун Абуубайда фармондеҳи кули қувваи мусалмонон буд, Холид таслими назараш гардид ва ба тамоми шаҳр унвони сулҳ дода шуд. Байни Абуубайда ва фармондеҳи мусалмонон аз як тараф ва ҳоким ва фармондеҳи мудофеони шаҳр аз тарафи дигар сулҳномае мубодила шуд, ба ин мазмун, ки шаҳри Димишқ ба унвони сулҳ ба мусалмонон таслим гардида ҷон, мол, обурӯ, маъбадҳо ва ибодати мардум дар амон аст. Аҳли шаҳр дар муқобили муҳофизати шаҳр ҳифзи назм ва амнияти он, ки ба ўҳдаи мусалмонон хоҳад буд ҳар сола қизя, яъне молиёти сарона ба давлати ислом хоҳанд пардохт.

Баъзе аз таърихнависони араб меғӯянд: «Чун ниғаҳбонони Димишқ аз натиҷаи муқовимат ва дифои худ маъюс шуданд, вазоифи худро тарк намуданд. Ин буд, ки аҳли шаҳр маҷбур ба таслим гардиданд ва дарвозаҳоро бар рӯи мусалмонон боз намуда, талаби амон намуданд. Абуубайда низ бо онҳо сулҳ намуда ва воридаи шаҳр гардид».

Баъзе дигар аз муаррихони исломӣ навиштаанд:

- «Чун Холид аз як тарафи шаҳр дар ҳоли ҷангӣ ворид шуда буд ва Абуубайд аз тарафи дигари шаҳр ба унвони сулҳ дохил гардид ва ин ду нафар дар миёнаи шаҳр ба ҳам расиданд, нисфи шаҳр аз он сӯй, ки Абуубайда омада буд унвони сулҳ ва нисфи дигаре, ки Холид гирифта буд унвони фатҳ ба худ гирифт». Вале ривояти саҳеҳ ҳамон аст, ки ба тафсил баён кардам. Абуубайда хабари тасхири ин шаҳри бузурги масеҳиро, ки пойтахти императори Бизонс дар сарзамини Шом ва маркази муҳими низомии он давлат буд ба ҳазрати Умар (р) дар Мадина иттилоъ дод. Он ҳазрат ва умуми мусалмонони Мадина аз шунидани ин мужда хеле хурсанд шуданд, зеро фатҳи ин шаҳр тасаллути мусалмонон бар бақияи марказҳо ва шаҳрҳои Шом ва Фаластинро осон менамуд.

Ҳазрати Умар (р) дар арсаи ин фатҳи бузург, то он ҷо ба пешрафти ояндаи мусалмонон дар он сарзамин мутмаин гардид, ки ба Абуубайда фармон дод лашкари Ироқро, ки қаблан ҳамроҳи Холид ба фармони Абубакр (р) аз он ҷо ба ҷабҳаи Ярмак омада буданд ва акнун дар фатҳи Димишқ ширкат карда фароғат ёфтаанд, таҳти аморати Ҳишом ибни Утба бо Қаъқоъ ибни Амр ба Ироқ боз гардонад ва чунон ки дар воқеъаи Қодисия гуфтем, Қаъқоъ бо ҳазор нафар савор рӯзи дуввуми ҷанги Қодисия ва Ҳишом бо бақияи лашкараш рӯзи савум ба Қодисия расиданд. Дар ҷанги Қодисия фаолият намуданд ва ба пирӯзи расиданд.

Оре, ҳазрати Умар (р) пас аз фатҳи Димишқ нисбат ба фатҳи бақияи сарзамини Шом ва Фаластин ба ҳадде мутмаин гардид, ки вучуди ин гурӯҳи муҳимро дар ин ҷо лозим надонист ва онро аз лашкари Абуубайда ҷудо кард ва ба кӯмаки Саъд ибни Абуваққос дар ҷангҳои Ироқ ва Форс ҳаракат дод.

Акнун Димишқ таҳти ҳокимияти мусалмонон даромада аст. Мусалмонон бо хотири осуда дар қисматҳои мухталифи шаҳр мустақар гардида ва дар ҳар ҷои, он ки бихоҳанд бидуни тарс гардиш мекунанд. Умури дохилии шаҳрро дар ихтиёр гирифтаанд ва беҳтар аз пеш онро муназзам идора менамоянд ва беҳтар аз ҳоким ва умарои Бизонс бо мардум рафтор ва қалбҳои онҳоро ба худ ҷалб мекунанд. Пас дигар хатаре дар байн нест ва ҳоло тибқи фармони собиқи Умар навбати ҳамла ба шаҳри Фаҳл расида, ки дар муҳосираи Абулаъвари Салмо аст.

Шаҳри Фаҳл дар муҳосира

Абуубайда муҳофизат ва ниғаҳдории Димишқ ва назми дохилии онро ба ўҳдаи Язид ибни Абусуфён яке аз умарои кордонаш супурд ва ўро бо гурўҳе аз қаҳрамонони саворкори яманӣ дар Димишқ мустақар намуд ва ҳудуд ба ҳамроҳи сардори далераш Холид ибни Валид ва дигар амирон ва афроди лашкараш ба тарафи Фаҳл ҳаракат намуд ва ба Абулаъвари Суламӣ ва гурўҳаш пайваст ва дар муқобили лашкари ҳаштодҳазор нафараи Бизонс, ки дар дохили шаҳр буданд қарор гирифт.

Лашкари Бизонс чуноне, ки қаблан шарҳ додаем, давродаври шаҳри Фаҳдро ба об баста буданд. Ба тавре ки атрофи шаҳрро аз ҳар сӯ гилолуд карда буданд, ки дар асари он ба сурати ботлоқи хатарноке даромада буд ва на савора ва на пиёда наметавонист ба осонӣ аз он убур намояд ва ба шаҳр бирасад.

Аз ин хотир Абуубайда салоҳ надид мусалмонон аз чунин замини хатарноке убур намоянд ва худро дар хатар андозанд, зеро агар бебокона ба об бизананд ва аз ботлоқи душман убур кунанд ва дар канори шаҳр бо қувваи душман бархўрд кунанд ва байни тарафайн ҷанг даргирад,

мусалмонон миёни душмани ҷанганда аз пеш ва замини хатарнок аз пушти сар, дар муҳосира қарор хоҳанд гирифт. Аз ин рӯ наҷоташон номумкин ё ҳадди ақал хеле мушкил мешавад, чунки дар ин сураат душман пушт ба сангар ва истехкоми худ мечангад, вале мусалмонон бояд пушт ба замини хатарноке, ки аз душман камтар набуд, бичанганд. Возеҳ аст, ки чунин иқдومه ба салоҳи мусалмонон набуд. Бинобар ин барои мусалмонон ҷуз ин ки дар пеши замини ботлоқ урду бизананд ва шаҳрро дар муҳосира бигиранд ва ба интизори имкон биншинанд, роҳе набуд.

Ҷанг ва гурез

Сақлор фармондеҳи қувваҳои Рум дар Фаҳл тасаввур мекард чун мусалмонон бо ин вазъе, ки ӯ барои дифоъ пеш кашида нахоҳанд тавонист ба шаҳр ҳамла кунанд ва пас аз муддате хаста ва ноумед гардида ба ночор аз ин ҷо хоҳанд рафт, вале чун муддате гузашт ва мусалмонон дар ҷои худ боқӣ монданд ва даст аз онҳо барнадоштанд, нақшае кашид, ки шабона дар ҳини ғафлат бар онҳо битозанд.

Ӯ пеши худ пиндошта буд, ки чун муддате гузашта ва байни тарафайн бархӯрде дарнагирифта аст, мусалмонон шабҳо осуда мехобанд, пас агар дар дили шаб дар ҳини хоб бар онҳо ҳамла кунад, онҳо вақте аз хоб бедор мешаванд, ки ӯ бо лашкараш бар сари онҳо рехта фурсати тадорук барои дифоъро аз дасташон гирифта онҳоро ба хок ва хун хоҳанд кашид. Ба ин андеша шабе бо тамоми қуввааш аз шаҳр хориҷ гардид, вале ҳамин ки ба урдугоҳи мусалмонон наздик шуд фаҳмид, ки он чи мепиндошт хато буд, зеро мусалмонон дар қорашон варзида ва хушёр буданд, аз ҳила ва найрангҳои ҷангии душман махсусан дар шабҳо ғофил набуданд ва ҳамеша, ҳатто шабҳо ва дар ҳини хоб мусаллаҳ ва омодаи қорзор буданд. Дар тӯли шабҳо посдорон ва

нигаҳбонони лоиқе посдорӣ ва нигаҳбонӣ мекарданд. Иттифоқан дар ин шаб навбати кор бо гурӯҳе буд, ки раиси онҳо Шурахбил ибни Хусна фармондеҳи номдори араб буд. Ба маҳзи ин ки Шурахбил чашмаш аз дур ба душман афтод, ӯ ва ҳамкоронаш бо садои Аллоҳу акбар мусалмононро аз хоб бедор ва бо ҳам ба тарафи душман, ки ба онҳо наздик шуда буд, ҳамла намуд ва дар ҳамон дили шаб бо шиддати ҳар чи зиёдтар байни тарафайн ҷанг даргирифт, ки лашкари Рум чун беҳтар аз мусалмонон омодаи кор буд, талафоте бар онҳо ворид кард.

Ин ҷанг дар тӯли шаб ва фардои он шаб пайваста ҷараён дошт ва диловароне монанди Холид, Зарор ибни Зур, Шурахбил ибни Хусна ва амсоли онҳо, ки барояшон чи разм ва чи базм, фарқе надошт, бори дигар дар ин ҷо бепарво вориди корзор шуданд ва дар охири кор ба ҳадде талафоти сангине бар душман ворид сохтанд, ки фармондеҳонашон дар ҳайрат фурӯ рафтанд ва дасташон аз кор ва пояшон аз истиқрор суст гардид.

Чун шаби дуввум фаро расид, Сақлор фармондеҳи душман ва ҷанд нафари дигар аз сардорони румӣ, ки ҳама маҷруҳ шуда буданд, аз майдон хориҷ шуданд ва боқимондаи лашкараш, ки тоби муқовиматро аз даст дода буданд, по ба фирор гузоштанд.

Ба кучо фирор мекунанд? Оё паноҳгоҳе дар наздикии худ доранд? Не, ин фирориёни шикастхӯрда акнун дар ҳамон вазъи хатарноке афтоданд, ки мусалмонон аз он метарсиданд, зеро мусалмонон пушти сарашон бо шамшер ва найза метохтанд ва дар пешашон ҳамон замини гилолуде буд, ки худашон бо дасти худ ба бор оварда буданд, то аз он баҳраи низомӣ бигиранд, вале акнун барои онҳо зиёнбахш гардида аст.

Ба ҳар ҳол ҷон доранд ва ҷони ширин хуш аст. Бояд аз шамшери душмани худ бигурезанд ва худро ҳар тавр шуда ба замини гилолуд бизананд, то шояд аз шамшер начот ёбанд.

Шаҳри Фаҳл дар ихтиёри мусалмонон

Вале чун як шабонарӯз мураттаб дар ҷанг буда ва хаста буданд, натавонистанд ба суръат аз ҷунин замини гилолуде, ки онҳоро то зери зону дар худ фуру мебурд убури намоянд. Дар ҳамон ҳоле ки ба қунди ва саҳти убури мекарданд ва дар ҳоле, ки аз хастаги қудрат надоштанд, дасте аз худ рад кунанд, мусалмонон бо найзаҳо бар сарашон рехтанд ва ҳамаро аз дами теғ гузарониданд. Аз ҳаштод ҳазор нафари ин лашкар иддае дар майдони ҷанг кушта шуданд ва бақияе, ки аз майдон ҷон бадар бурданд ва фирор карданд, ҷуз теъдоди андаке ҳамаи онҳо дар ин замини гилолуд ба дасти мусалмонон нобуд шуданд.

Ҷун ин ҷанг бар хилофи интизори мусалмонон пеш омад ва мусалмонон дар он пирӯз шуданд, онро нусрат ва инояти илоҳӣ талаққӣ карданд, зеро Худо барои онҳо иттифоқ ва тасодуфе ба миён кашид, ки онҳо фикрашро намекарданд.

Румиҳо заминҳои атрофи шаҳрро гилолуд карданд, то монеи мусалмонон шавад ва ҷунон ки хоста буданд ин нақша дуруст буд ва натиҷаи хубе гирифтанд, вале баъдан бо пой худ аз шаҳр хориҷ шуданд ва худро дар хатари ҷанг бо мусалмонон андохтанд. Ҳамин замини хатарнок ба нафъи мусалмонон ва ба зиёни румиҳо ба қор даромад. Пас оё ин фатҳ бо ин мочаро нусрат ва мадади худовандӣ нест, ки ба уммати Муҳаммад (с) иноят фармуд? Албатта,

бале, ҳамин ҳодиса низ ба онҳо итминони хотир бахшид, ки Худо дар фатҳи бақияи сарзамини Шом ва Фаластин мададгорашон хоҳад буд.

Фатҳи Бисон ва Табария

Абуубайд пас аз тасаллут бар шаҳри Фаҳл гурӯҳе аз лашкарашро таҳти фармони Амр ибни Ос ва Шураҳбил ибни Ҳусна ба Бисон ва гурӯҳи дигарро таҳти фармони Абулаъвари Сулаймӣ ба Табария фиристод, то ин ду шаҳро тасарруф намояд.

Амр ибни Ос ва Шураҳбил шаҳри Бисонро ба муҳосира кашиданд ва чун мардум аз шунидани хабари фатҳи Димишқ тарсон шуда буданд, салоҳи худро ҷуз сулҳ бо мусалмонон надиданд. Ин ду нафар сардор бо дархости сулҳи онҳо мувофиқат карда ба унвони сулҳ вориди шаҳр шуданд ва посбонашонро халғи силоҳ сохта, шаҳро тасарруф карданд.

Чун аҳли Табария, ки дар муҳосираи Абулаъвар буданд аз сулҳи аҳли Бисон огоҳ шуданд, онҳо низ дасти сулҳ ба сӯи Абулаъвар пеш бурданд ва амон хостанд. Абулаъвар низ тақозои онҳоро пазируфт ва шаҳри Табария низ ба унвони сулҳ ба дасти мусалмонон афтод.

Таслим шудани шаҳрҳои Урдун

Пас аз ин мочаро мардуми шаҳрҳои Урдун аз қабилҳои Азруот, Уммон, Ҷараш, Муоб ва ғайра ҳама бо мусалмонон сулҳ намуда, таслим гардиданд ва натиҷатан манотиқи сарзамини Урдун хеле осон таҳти султаи мусалмонон даромад.

Абуубайда пас аз фатҳи Урдун лашкарашро ба ду қисмат тақсим сохт. Як шӯъба таҳти фармони Амр ибни Ос

ва Шурахбил, ки акнун аз фатҳи Урдун фориғ шуда буданд, маъмури фатҳи шаҳри Фаластин кард. Шўъбаи дигар ба роҳбарии худаш бо ҳамроҳии Холид ибни Валид ва баъзе дигар аз сардорон барои фатҳи шаҳрҳои дигари Шом ва Лубнон аз қабилҳои Ҳимс, Ҳамот, Лозиқия, Тартус ва ғайра омода гардид.

Инак мо аввал ҳамроҳи Абуубайда ва Холид ба роҳ меафтем, то бубинем ин фармондеҳи моҳир яъне Абуубайда, ки Расулу-л-лох (с) ўро амини уммат хонд ва ин сардори кордон яъне Холид, ки набиҳои Худо (с) ба ў лақаби сайфуллох дод чи мекунанд ва чи гуна пеш мераванд.

Абуубайд барои тасхири Ҳимс ба ҳаракат даромад

Абуубайда бо қуввааш барои тасхири шаҳри Ҳимс иқоматгоҳи охири Ҳераклус ва тасаллут бар шаҳрҳое, ки дар байни роҳ буд, ва ба маҳалле ба номи Марҷаи-Рум дар шимоли шарқии Димишқ расид. Дар ин ҷо ногаҳон бо лашкаре рӯ ба рӯ гардид, ки маълум буд Ҳераклус онро тахти фармони сардори машҳур ба номи Патр Теодор дар ин ҷо мустақар карда, то роҳро бар рӯи мусалмонон бибанданд. Абуубайд дар муқобили ин лашкар таваққуф намуд, то биандешад чи бояд кард.

Дар ҳамин ҳангом низ лашкаре аз саворони румӣ тахти фармони сарлашқари дигаре аз Рум ба номи Шанс ба кўмаки Теодор расид ва дар маҳалле, ки каме бо ҷойгоҳи Теодор фосила дошт, қарор гирифт ва бадин тартиб гузаргоҳи Ҳимсро бар рӯи Абуубайд бастанд.

Пас аз ин ки Абуубайд ва Холид шабона дар бораи усули кори худ бо ин ду лашкар ба ҳам музокира карданд, қарор бар ин шуд, ки дар оғози сафедаи субҳ Абуубайда бо

гурӯхе бар лашкари Шанс ва Холид бо гурӯхе бар Теодор ҳамла намоянд ва онҳоро аз сари роҳи худ биронанд.

Димишқ дар маърази хатари дубора

Вале ачиб буд, дар ҳангоми субҳ, ки вақти ҳамла буд, ҳеҷ асаре аз Теодор ва лашкараш дар инҷо наёфтанд, чаро, кай ва кучо рафтанд, маълум набуд.

Холид бузургшудаи ҷанг буд ва фанни низомиро медонист ва ҳила ва найранги ҷангиро дарк мекард. Ӯ пас аз андаке тафаккур, дарёфт, ки нақшае дар кор буда. Ҳарифаш шабона ба қасди тасарруфи Димишқ, ки аз ин ҷо зиёд дур нест, ба он сӯ Рафта, пас бояд пушти сараш тохт.

Гӯё Теодор ва Шанс фикр карданд, ки як қисмати муҳими лашкари ислом таҳти фармони ду нафар сардори бузург, яъне Амр ибни Ос ва Шураҳбил ба Фаластин рафтаанд ва аз ин ноҳия дур шудаанд. Қисмати умдаи лашкар низ ҳамроҳи Абуубайд аст, пас агар ба ҳар тариқе битавонанд Абуубайдро дар роҳ нигаҳ доранд, бозгирифтани Димишқ барои онҳо хеле осон хоҳад буд, зеро иддаи мусалмонони муҳофизии Димишқ он қадар набуд, ки битавонанд аз ӯҳдаи дифоъ аз як сипоҳи муҳим бароянд.

Бинобар ин агар Шанс дар Марҷи- Рум пеши роҳи Абуубайдари бигирад ва ӯро ба ҷанг ва гурез дар ин ҷо машғул намояд, Теодор метавонад бо сипоҳаш ба сӯи Димишқ битозад ва онро осон ва зуд аз дасти мусалмонон пас бигирад. Тибқи ин нақша буда, ки Шанс бо лашкараш барои машғул сохтани Абуубайда дар ҷои худ монда ва Теодор бо сипоҳаш дар дили шаб ба сӯи Димишқ тохта аст.

Язид ибни Абусуфён фармондеҳи горди Димишқ, ки амири фаҳмидае буд, ҳеҷгоҳ аз оянда ва пешомадҳои

эҳтимоли ғайри мунтазира ва махсусан дар замони ҷанг ғофил набуд. Ў ба василаи ҷосусонаш ва короғонаш, ки барои касби ахбор дар атроф ва деҳоти дуру наздик пароканда буданд, хабар ёфт, ки Теодор ба сӯи Димишқ дар ҳаракат аст, вале аз Холид, ки пушти сараш метозад, хабар надошт, вагарна дар ҳисори шаҳр паноҳ мегирифт, то Холид бирасад ва аз пушти сар ба Теодор ҳамла кунад. Аз ин рӯ барои он ки аз духули басуръати Теодор ба шаҳри Димишқ пешгири намояд, дарвозаҳои шаҳрро маҳкам баст ва гурӯҳеро дар бурҷҳо барои дифоъ гуморид ва худаш бо гурӯҳе аз афродаш ки ҳама аз саворони ҷанговари Яман буданд, дар хориҷи шаҳр ба интизори вуруди Теодор нишаст. Ҳамин, ки Теодор ва сипоҳаш мағрурона ба шаҳр наздик шуданд ва Язид барои дифоъ бар по хост, ногаҳон Холид бо саворонаш расид ва такбиргӯён аз пушти сар ба сипоҳи Теодор ҳамла кард.

Чун Язид ва гурӯҳаш ба иллати камии иддашон аз сарнавишти худ бимнок буданд, ҳамин ки садои Аллоху акбарро аз пушти сари душман шуниданд ва фаҳмиданд, ки касе ба қўмакашон расида аст, қулубашон қавӣ ва руҳияшон қувват гирифт.

Язид аз пеш ва Холид аз пушти сар, Теодорро дар миёна гиритфанд ва то он ҷо шамшер дар онҳо ба кор бурданд, ки ҷуз иддаи каме, ки тавонистанд моҳирона фирор намоянд, ҳамаи онҳо бо ҳамроҳии Теодор нобуд шуданд ва аспҳову лавозимот, абзор ва захираи ҷангии онҳо ба дасти мусалмонон ғанимат афтод ва ба ин тарз нақшаи Теодор ва Шанс нақш бар об гардид.

Язид ибни Абусуфён бо парчами пирӯзӣ ба Димишқ бозгашт ва Холид ва саворонаш фотеҳона ба сӯи Марчи-Рум ба роҳ афтоданд. Вақте ба он ҷо расиданд, ки Худованд Абуубайдари дар ҷанге, ки байни ӯ ва Шанс даргирифта

буд, пирӯз фармуда ва худи Шанс ҳам ба қатл расида ва лашқараш торумор шуданд ва ба тарафи Ҳимс гурехтанд.

Фатҳи Баълабак дар роҳи Ҳимс

Холид ва Абуубайда аз ин чо барои фатҳи шаҳри Баълабак, ки дар роҳи Ҳимс қарор дошт, ҳаракат кард. Чун аҳолии шаҳр аз футуҳоти мусалмонон ва пирӯзии онҳо дар Марҷаи Рум, ки наздиқашон буд, бохабар буданд ва тоби муқовимат дар баробари онҳо надоштанд, бо мусалмонон сулҳ намуданд ва бидуни ҷанг таслим гардиданд ва шаҳр ба унвони сулҳ ба тасарруфи мусалмонон даромад.

Фатҳи Ҳимс

Абуубайда пас аз фатҳи Баълабак дар ҳоле, ки Холид пешопеши лашқараш буд, ба сӯи Ҳимс пеш рафт, аммо чуз он ки онро дар муҳосира гирад, коре аз дасташ барнаёмад, зеро дарвозаҳои шаҳр бар рӯи мусалмонон баста буд ва мудофеъон дар бурҷҳои ҳисор мустақар ва ба дифоъ пардохтанд.

Нигаҳбонони шаҳр қуввае надоштанд, ки битавонанд дар хориҷи шаҳр бо мусалмонон ба таври ҷиддӣ бичанганд, аз ин рӯ дар шаҳр қалъанишин шуданд ва баъзе аз рӯзҳое, ки ҳаво хеле сард мешуд ва мепиндоштанд, ки мусалмонон наметавонанд дар асари сармо ба хуби бичанганд, аз шаҳр хориҷ мешуданд ва ҷанг ва гурезе ба роҳ меандоштанд ва сипас феврал ба дохили шаҳр паноҳ мебуданд.

Гарчи мардуми шаҳр, то мудатте ба ин минвол гузарониданд, вале яқин буд, ки наметавонанд то муддати зиёде муқовимат кунанд, зеро саҳт дар муҳосира буданд ва мумкин набуд аз хориҷ ҳеч гуна кӯмаки низомӣ ё иқтисодӣ

ба онҳо бирасад, ин аст ки дар тангнои зиндагӣ меафтанд. Агар билфарз муддати зиёде истодагӣ кунанд, ҳам натиҷае аз корашон намегиранд, чуз таъхир дар таслим. Бар ҳасби иттифоқ дар ҳамин ҳангом зилзилаи сахте шаҳри Ҳимсро ларзонд ва қисматҳое аз ҳисори шаҳр фуру рехт. Миқдоре аз хонаҳои шаҳр вайрон гардид ва шаҳр дар хатари тасаллут қарор гирифт, зеро ҳисори шаҳр дар натиҷаи зилзила хароб шуд, дигар чизе набуд, ки монеи духули мусалмонон ба шаҳр бошад, аз ин хотир тақозои сулҳ намуданд ва шаҳри таърихии Ҳимс низ пас аз муҳосираи тақрибан тўлонӣ аз тариқи сулҳ ба дасти мусалмонон афтод.

Фатҳи Лозуқия

Чун ҳангоми сукути Ҳимс фасли зимистон буд ва аъроб, ки бо ҳавои гарми Ҳичоз ва Наҷд одат карда буданд, наметавонишанд дар сармои он ҷо, ки нисбатан шаддид ва бисёр вақт барф ва борон мешуд, ба хуби бичанганд, Абуубайда ба лашкараш истироҳат дод, то дар шаҳри Ҳимс бимонанд. То нимаи моҳи аввали баҳор соли 15-уми ҳичрӣ дар ин шаҳр иқомат карданд. Инак вақти муносибе барои шурӯъ ба кор пеш омада буд, бинобар ин Убодат ибни Сомит саҳобии бузурги Расулу-л-лоҳ (с) -ро бо гурӯҳе барои муҳофизати шаҳр ва ҳифзи назм ва амният дар он ҷо гуморид ва ҳудаш бо бақияи лашкар ба қасди тасхири бандари муҳими Лозуқия ҳаракат кард. Дар тўли роҳи худ шаҳрҳои Ҳамот, Ширз ва Саламияро, ки мардуми онҳо бидуни ҷанг таслим шуданд, тасарруф ва дар ҳар кадом аз ин шаҳрҳо гурӯҳеро барои муҳофизати онҳо мустақар кард ва ҳамчунон ба роҳи худ идома дод, то ба Лозуқия расид ва онро дар муҳосира гирифт.

Чун Лозуқия бандари тичорӣ ва низомии Бизонс буд, ин давлат ҳисори маҳкаме даври он кашида ва истеҳкомоти низомии муҳиме дар он ҷо барқарор карда буд, аз ин рӯ мардуми шаҳр метавонистанд хеле хуб ва то муддати тӯлонӣ дар муқобили ҳар муҳочиме муқовимат кунанд, зеро Лозуқия дар соҳили баҳри миёназамин воқеъ ва гарчи муҳосира шуда буд, аз тарафи баҳр озод ва роҳи баҳрӣ дар ихтиёри аҳли шаҳр буд. Метавонистанд аз роҳи баҳр кӯмаки низомӣ аз хориҷ бигиранд ва низ маводи ғизоӣ ҳар қадар бихоҳанд аз ҷое барои худ биёваранд. Аз ин ҷиҳат онҳо метавонистанд муддати номаҳдуде бидуни он ки дар тангнойи зиндагӣ бошанд, муқовимат ва шаҳри худро аз тасаллоти мусалмонон ҳифз намоянд.

Абуубайд тасаввур мекард ин ҷо ҳам монанди дигар шаҳрҳо ба зуди фатҳ мешавад. Вале кор ба андозае мушкил гардид, ки ҷуз найранги низомӣ роҳе барои тасаллут бар шаҳр наёфт. Пас аз ҷанде нақшаи корро тартиб дод ва лашқарашро шабона берун кашид ва аз ҳамон роҳе, ки омада буд баргашт.

Мардуми Лозиқия, ки диданд мусалмонон кӯч караанд, пиндоштанд, ки онҳо дар асари муддати дароз ва таваҷҷуҳ ба ин ки бо мавҷудияти баҳр наметавонанд мардуми шаҳрро дар фишори зиндагӣ қарор диҳанд, аз тасаллут бар шаҳр маънос шуда, даст аз корашон кашидаанд ва ба Ҳимс бозгаштаанд, аз ин рӯ мардум монанди аёми оддӣ дарвозаҳои шаҳрро боз ва осудахотир ба корҳои рӯзмараи худ машғул шуданд. Рӯзи аввал ва шаби дуввум ба оромӣ гузашт. Аввоили рӯзи дуввум, ки мардум осудахотиртар ба корашон пардохта буданд, мусалмонон аз роҳ бозгаштанд ва ногаҳон бар сарашон рехтанд. Хеле зуд ворида шаҳр шуданд. Дарвозаҳои ҳисори шаҳрро дар ихтиёр гирифтанд

ва аз вуруди мардуми хориҷ ва хуруҷи мардуми дохили шаҳр ҷилавгирӣ ба амал оварданд.

Мардуми фиребхӯрда, ки фурсати ҳар кор аз дасташон рафта буд, тақозои сулҳ намуданд ва таслим шуданд ва шаҳр аз тариқи сулҳ ба тасарруфи мусалмонон даромад ва ҷон, мол, шахсият ва маъбадҳои мардум амон ёфт. Мусалмонон дар наздики калисои бузурги шаҳр барои худ масҷиде бино карданд.

Фатҳи Қиннасирин

Абуубайда пас аз тасарруфи Лозиқия ба Ҳимс боз гашт. Холид ибни Валидро бо аксарияти лашқараш ба сӯи Қинсирин, ки аз тобеи Ҳалаб буд, гусел дошт.

Холид аз истеҳкоми низомии Қинсирин ва аз кӯмак ва имдодоте, ки барои тақвияти ниғаҳбонони он ҷо расида буд, иттилоъ дошт ва низ медонист, ки фармондеҳи лашқари он ҷо сардори диловар аст ба номи Минос, ки марди дуввуми давлати Бизонс ва умре дар ҷангҳои он давлат бо Форс ва ғайра ба сар бурда ва корозмуда ва роҳбари лашқари хеле доно ва дар тадбири умур ва фунуни низомӣ корозмуда аст. Бо ин васф пирӯзӣ ба ин фармондеҳ ва тасаллут бар ин шаҳр хеле мушқил мебошад, вале Холид касе набуд, ки дар муқобили мушқилоти низомӣ зону бизанад. Ў ҳамеша дар ҳар ҷанге дил ба Худо мебаст ва эътимод ба нафси хешро дошт. Чунин касе ҳамеша дилгарми кор аст ва ҳаргиз заъф ва яъс ба худ роҳ намедихад.

Минос ҳам медонист, ки касе ки ба сӯи ӯ меояд ҳамон Холиди номвар аст, ки дар тамоми ҷангҳои Ироқ бидуни истисно пирӯз шуда ва дар Шом ҳам то ба ин ҷо, ки расида, дар ҳар ҷанге ғолиб шуда ва дар ҳеч ҷое мутлақан, ҳатто

дар чангҳои қабл аз исломиаш шикаст нахӯрда аст. Пас Минос бояд ҳисоби кори худро ба хубӣ бикунад.

Вале ӯ ҳамон Миносе аст, ки дар ҳама ҷо ва чанд сол қабл бар лашкари Эрон ғолиб гардида аст. Ҳанӯз ғурури пирӯзи аз сараш дур нарафта аст, аз ин рӯ ба худ раво надид аз тарси Холид дар шаҳр ва дар паноҳи ҳисори шаҳр нишинад ва ҳолати дифоъ ба худ гирад. Ӯ мехост мардона дар хориҷи шаҳр бо Холид рӯ ба рӯ шавад, то ба ӯ бифаҳмонад, ки ҳисоби ин ҷо бо ҷойҳои дигаре, ки дида, басо фарқ дорад. Ба ин мақсад бо лашкараш аз шаҳр хориҷ шуд ва дар канори шаҳр мустақар гардид ва ба интизори вуруди Холид нишаст.

Холид, ки медонист бо чи касе рӯ ба рӯ мешавад, аз тадбире, ки бояд ба ҳисоб оварад, ғофил набуд. Ӯ медонист гарчи пирӯзӣ дар чанг вобастаи қудрати чангӣ аст, вале чи басо, ки тадбир ва ҳилла беҳтар аз амалиёти низомӣ пирӯзиро таъмин менамояд, аз ин рӯ бEROҳа ва хеле моҳирона ба ҳадде басуръат ҳаракат кард, ки аз ҳисобҳои пешакӣ ва фикри Минос хориҷ буд ва бадин тартиб ҳангоми саҳаргоҳи яке аз шабҳое, ки аз ҳисоб ва андешаи Минос хориҷ буд, ногаҳон бо тамоми қуввааш бар сари қувваҳои Минос рехт ва то Минос хост ин ҳучуми ногаҳониро дафъ кунад, вале кор аз фоида гузашт.

Ин лашкар, ки ғофилгир шуда буданд, хеле зуд шикаст хӯрданд ва то хостанд фирор кунанд, Холид роҳро барои онҳо баст ва шамшер дар миёнашон гузошт. Аксари онҳоро, ки худ Минос низ дар байни онҳо буд, ба қатл расонид ва он иддае, ки натавонистанд фирор кунанд, дохили шаҳр шуданд ва дарвозаҳои ҳисорро бар рӯи мусалмонон бастанд.

Холид фавран ба таъқибашон шитофт, шаҳрро дар муҳосира гирифт ва ба мардум пайғоме дод, ки таърихи

чаҳон то кунун аз забони ҳеч сардоре нашунида аст. Ин пайғом гуфтаи моро, ки гуфтем Холид ҳамеша дар ҳар ҷанге дил ба Худо мебаст таъйид менамояд. Холид ба онҳо пайғом дод ва гуфт:

-Бидонед, ки шумо агар дар осмон рӯйи абрҳо қарор бигиред, Худованди ҷалла ҷалолуху ё моро назди шумо мефиристонад, ё шуморо азди мо фуруд меоварад мардуми шаҳр муддате муқовимат ва аз камон ва фалохин ба сӯи мусалмонон тирандозӣ намуданд ва дифоъ карданд, вале чун барои онҳо маълум буд, ки аз қорашон натиҷае намегиранд, тақозои сулҳ намуданд ва амон хошанд.

Холид ба онҳо амон дод ва шаҳрро тасарруф кард, вале чун ба дарҳости Холид, ки рӯзи аввал аз онҳо хост таслим шаванд, муқовимат карданд ва ба дифоъ пардохтанд ва талафоте бар мусалмонон ворид сохтанд. Холид барои гӯшмоли онҳо ҳисор ва бурҷҳои шаҳрро ба кулӣ вайрон кард ва нисфи манзили шаҳрро бо калисоҳое, ки дар он буд, ихтисос ба мусалмонон дод. Мусалмонон ин калисоҳоро табдил ба масҷид карданд.

Ғалаба бар Минос сардори забардасти румӣ ва тасхири шаҳри Қинсирин бо он бурҷ ва бораҳояш, то он ҷо қори мушкил буда, ки вақте хабари ин фатҳ ба ҳазрати Умар (р) расид, аз шучоат ва кордонии Холид тааҷҷуб кард ва фармуд:

-Худо Абубакр (р) -ро раҳмат фармояд! Ў дар мардумшиносӣ донотар аз ман буд.

Фатҳи Ҳалаб

Пас аз ин, ки Қинсирин фатҳ шуд, Абуубайд аз Ҳимс рӯ ба шаҳри Ҳалаб ниҳод ва чун ба он ноҳия расид, деҳқонон ва аҳолии деҳоти Ҳалаб, ки араби масеҳи буданд,

бидуни ҳеч гуна муқовимате таслим шуданд ва дини исломро пазируфтанд. Аҳолии шаҳри Ҳалаб низ пас аз андаке муқовимат чорае чуз тақозои сулҳ надиданд. Абуубайда тақозои онҳоро пазируфт ба онҳо амон дод ва бадин тартиб шаҳри Ҳалаб ва рустоҳои тобеъ дар ихтиёри мусалмонон қарор гирифт.

Фатҳи Антоқия

Шаҳри муҳим ва таърихии Антоқия ё Антокиё сесаду ҳафт сол қабл аз мелоди ҳазрати Масеҳ ба фармони императори Румӣ ба номи Селевкус бино шуда буд. Ин шаҳр дар таърихи ҳамлаи мусалмонон, пас аз шаҳри Димишқ пойтахти Руми Бизонс дар ин ноҳия буд. Чун ин ҷо наздиктарин шарҳи Шом ва Қустантания - пойтахти аслии Бизонс дар хоки Рум буда, мавриди тавачҷуҳи хосси он давлат қарор гирифта буд истеҳкомоти низомии муҳим ва маобид ва осоишгоҳҳои зебодар он ба вучуд оварда буд, ки шояд камтар аз Димишқ набуд.

Гузашта аз мавқеияти низомии он, ки барои он давлат аҳамият дошт, ин шаҳр дар назари масеҳиён ҷанбаи муқаддасӣ низ дошт, зеро Қуддиси Барнобо, ки ба ақидаи мо мусалмонон ҳам шахси мўъмин ва муҳтараме буда аст, дар ин шаҳр иқомат дошта ва Инчили Барноборо, ки Инчили саҳеҳ буда ва мутобиқи тақрири Қуръони карим маслуб шудан, яъне ба дор задани ҳазрати Масеҳро рад карда аст, дар дасти ӯ буда ва мардуми Антоқияро бо таълими саҳеҳи ин Инчил ҳидоят мекард. Ӯ пайравон ва шогирдони парҳезоре дошт. Ин шаҳрро ба тадриҷ маркази таълими саҳеҳи дини ҳазрати Масеҳ карданд, гарчи низомии Антокиё қавви буданд ва истеҳкомот ва абзор ва захираи зиёде дошт, вале дида буданд ки мардуми Қиннасириин, Ҳалаб ва махсусан Лозиқия, ки бандар ва

пайваст ба баҳр буд, коре чуз таслим аз дасташон барнаёмад. Мусалламан аз дасти мардуми ин шаҳр ҳам дар муқобили мусалмонон коре бар намеояд, аз ин рӯ бидуни он ки камтарин муқовимате бикунанд, амон хостанд ва таслим шуданд. Мусалмонон бидуни ҳеҷ гуна бархӯрде вориди шаҳр шуданд ва мудофионашро тасарруф карданд ва умури шаҳро ба даст гирифтанд.

Охирин видоъи Ҳераклус бо Сурия

Ҳераклус ҳамон Ҳангом, ки эҳсос кард шаҳри Ҳимс дар хатари ҳучуми мусалмонон аст, аз он ҷо ба Антокиё омад ва то қабл аз сукути ин шаҳр дар ин ҷо буд. Ҳамин ки шунид шаҳри Ҳалаб ба дасти мусалмонон афтада, яқин кард, ки акнун навбати Антокиё расида ва мусалмонон бедаранг ба ин ҷо ҳамла хоҳанд кард. Медонист, ки дигар ба ҳеҷ ваҷҳ наметавонад ҷилави чунин касонеро бигирад, ки дар ҳеҷ ҷанге шикаст намехуранд ва ба ҳар ҷо рӯй меоваранд, парчами пирӯзиро ба дӯш мекашанд. Пас маълум аст, ки ситораи бахти давлати Бизонс аз уфуқи Сурия, Урдун ва Фаластин барои ҳамеша ғуруб карда, дигар бар нахоҳад омад то бидурахшад. Мондани ӯ дар ин диёр ҳолӣ аз хатар нест ва ҳамон беҳ то ба дасти мусалмонон наафтада бо ин сарзамин видоъ кунад ва роҳи Қустантиния - пойтахти аслии худро дар пеш гирад. Ба ин назар қабл аз ин, ки мусалмонон ба Антокиё бирасад, аз ин сарзамин хориҷ шуд ва дар масираш ба сӯи Қустантанія дар маҳалле ба номи Раҳоа бар рӯи теппаи баледе истод ва рӯ ба тарафи Шом карда, видоъкунон гуфт: «Салом бар ту, эй Сурия, саломе, ки баъд аз ин бо ҳам мулоқот нахоҳем кард ва румиён пас аз ин чуз бо тарс ба суят боз нахоҳанд омад».

Пас аз сукути Антокиё куллияи шаҳрҳо ва деҳоти Шом (Сурия) то маҳалле ба номи Ҷарҷума, ки сокинини он ноҳия машҳур ба ҷароҷимия буданд, бидуни истисно итоат пеш оварданд ва бидуни ҳеҷ гуна муқовимате таслим шуданд ва Абуубайд онҳоро дар амон гирифт.

Абуубайд ба ин сон бо ҳамкориҳои Холид дар зарфи ҷаҳор сол аз аввали муҳарраи соли 12 то охири соли 15 ҳиҷрий сар то сари Шом, қисматеро бо зур ва ҷанг ва қисматеро бо сулҳ тасхир намуд ва таҳти ҳукми ҳукумати ислом даровард ва футуҳоти худро дар ин сарзамин то Фурот, ки ба василаи Саъд ибни Абуваққос ба тасарруфи давлати ислом даромада буд, тавсия дод.

Дар Фаластин

Акнун чун кори Абуубайда ва Холид ибни Валид дар сарзамини паҳновари Шом яксара шуда ва дасти давлати Бизонс аз ин ҷо ба кулӣ қанда фатҳ гардида аст ва ин ду нафар сардор бояд ба муҳофизати ин сарзамин иқдом намоянд ва ба назми умури дохилии онҳо бипардозанд, онҳоро дар ҷояшон мегузорем ва бо ҳам ба тарафи Амр ибни Ос ва Шураҳбил ибни Ҳусна дар хоки Фаластин меравем, то мулоҳиза кунем ин ду нафар сардори номи чи карданд ва корашон бо душман ба қучо кашида аст.

Қаблан гуфтем, ки лашкари ислом пас аз тасхири хоки Урдун ба ду шўъба шуданд, як шўъба ба роҳбарии Абуубайда ва Холид ибни Валид барои ҳамла бар сарзамини Шом (Сурия) таъин ва шўъбаи дигаре таҳти фармони Амр ибни Ос ва Шураҳбил ибни Ҳусна маъмури фатҳи сарзамини Фаластин гардид. Мо бо ба по ҳамроҳи Абуубайда ва Холид ибни Валид будем ва дидем чигуна дар ҳар ҷо мардона бо душман ҷангиданд ва чигуна моҳирона ба душман ғолиб шуданд. То он ҷо ба хуби аз

ўҳдаи корашон баромаданд, ки дасти Ҳераклусро ба кулӣ аз Шом қатъ карданд ва ў ваҳшатзада аз шаҳре ба шаҳри дигар фирор кард ва саранҷом бо дили пур аз ҳасрат ва андӯҳ бо хоки Сурия видоъ кард ва ба Қустантания гурехт.

Пас холо бо ҳам хоҳем дид, ки Амр ибни Ос ва Шурахбил чи муваффақияте ба даст оварда ё меоваранд?

Дар ҳамон замон, ки Абуубайда ва Холид ҳаракат намуданд ва дар Шом бо қувваҳои Бизонс ба набард пардохтанд, Амр ибни Ос ва Шурахбил бо қувваҳои худ ба сӯи Фаластин пеш рафтанд, вале бар хилофи интизорашон мувоҷеҳ бо мушките шуданд, ки ҳалли он осон набуд, зеро Уртубон, ки сардори ботаҷриба ва кордоне буд, лашкари бузурге аз фармондеҳони варзида ва лашкариёни ҷангидаро бо таҷҳизоти комил ва захираи кофӣ фароҳам намуда буд ва роҳбарии онҳоро шахсан ба ўҳда гарифта буд, аз нақшаи кораш чунин бармеояд, ки тасмим гирифта ҳар тавр шуда бар лашкари мусалмонон пирӯз шавад ва нагузорад хоки Фаластин, ки назди масеҳиён муқаддас буд, ба дасти мусалмонон афтад.

Уртубон ҷонибҳои корашро ба ҳубӣ санҷида буд ва нақшаи дурусте кашида буд. Чунки як қисмат аз лашкарашро дар Ромуллоҳ ва иддаи муҳиме дар Илиё (шаҳри Қудс) ва қисматҳои кучактареро дар Ноблус ва Сабтия ва дар ду бандари тижорӣ ва низомӣ Қисория ва Ғазза барои муҳофизат ва дифоъ аз ҳучуми мусалмонон ҷойгир карда буд ва ҳудаш бо қисмати азими лашкар дар Аҷнодин урду зада буд ва ба интизори вуруди лашкари ислом нишаста буд.

Амр ибни Ос, ки аз нақшаи кори Уртубон огоҳ шуд, вазъи ҳудро мушқил дид, зеро Уртубон дар тадбири низомӣ басо таҷриба омукта ва дар ҷанги охири Бизонс бо Эрон, ки мехост Сурия, Фаластин ва Мисрро аз Эрон пас

бигирад, ширкат кард ва пирӯз гардид ва салиби бузурги масеҳиятро, ки Эрон дар ҷанги собиқ ба ғанимат бурда буд, аз эронӣён боз гирифт. Дар ин ҷо ҳам дар муқобили мусалмонон тадбири корро ба хубӣ санҷида ва нақшаи низомӣ дар марказ додани гурӯҳҳо дар шаҳрҳо ва бандараҳо дар Фаластин гузошта комилан мутобиқи усули саҳеҳи ҷангӣ тарроҳӣ карда буд ва ба ин сон пешрафти корро бар ин кор хеле мушкил карда буд.

Зеро агар Амр ба тамоми ин ҷанд шаҳр, ки Уртубон лашкар гуморида буд, дар як вақте ҳамла мекард, мумкин набуд, зеро иддаи лашкараш то ин андоза кофӣ набуд ва аз ӯҳдаи ин кор бар намеомад ва агар бо тамоми иддаи лашкараш бо ҳам ба яке аз ин шаҳрҳо метохт, шакке набуд, ки Уртубон лашкар ва қувваашро аз бақияи шаҳрҳо фаро мехонд ва лашкари азими комилан муҷаҳҳаз фароҳам ва аз пушти сар ба мусалмонон ҳамла мекард. Маълум буд, ки дар ин сурат Амр наметавонист дар муқобили ин лашкари азим, ки ўро муҳосира карда буд коре бибарад. Равияи кори мусалмонон дар ҳар ҷо чунин буд, ки даст андар кори ҷанг намешуданд, магар он ки итминони қотей ба пирӯзии худ дошта бошанд. Уртубон ҳам намехост худаш ба ҳамла шурӯъ намояд, зеро аз футуҳоти сареҳи мусалмонон дар Ироқ, Шом ва Урдун огоҳ буд ва ба пирӯзии худ дар ин ҷо агар ҳамла кунад, боварӣ надошт. Аз ин сабаб вазифаи худро дифоъ аз Фаластин доништа буд, то агар мусалмонон ҳамла намоянд ба дафъи онҳо бипардозанд вагарна Фаластинро ҳамчунон дар даст дошта осуда нишинад.

Амр ибни Ос бо ин вазъе, ки пеш омада буд на итминон ба пирӯзӣ дошт, то бичангад ва на салоҳи худ медонист коре ба Уртубон надошта аз ҳамон роҳе, ки омада дасти холӣ баргардад. Пас чӣ кунад? Роҳе набуд ҷуз ин ки мушкилии корашро ба ҳазрати Умар (р) иттилоъ диҳад, ба

ин мақсад чараёни корро муфассалан ба ҳазрат иттилоъ дод ва кўмаки фаврӣ хост. Дар номааш маҳорат ва таҷрибаи низомии Уртубонро низ ба арз расонд, то он ҳазрат ба аҳамияти мушкилаш пай барад.

Фатҳи Қисория ва Ғазза

Ҳазрати Умар (р) аз ин, ки Амр ибни Ос, Уртубонро он чунон тавсиф карда буд табассуме кард ва ба ҳозрини маҷлиси хилофат фармуд:

-Ман Уртубони араб (яъне Амр ибни Ос)-ро ба ҷони Уртубони Рум меандозам, то бубинед чи мешавад.

Ҳазрати Умар (р) ба Амр ибни Ос дастур фармуд, то Муовия ибни Абусуфёнро бо гурӯҳе ба бандари Қисория ва Алқама ибни Мучзарро бо гурӯҳе ба сӯи бандари Ғазза ҳаракат диҳад, ки ба ҳар қимате бошад ин ду бандарро аз дасти Уртубон хорич ва тасарруф намояд, то бо тасаллут ба ин ду бандар аз расидани ҳар гуна кўмаке ба Уртубон аз роҳи баҳр ҷилав гирад. Худаш низ бо аксарияти лашкар дар ҷои худ бимонад ва нозири кори онҳо бошад, то ҳаргоҳ лозим бошад, ба кўмакашон бишитобад. Муъовия бо қуввае, ки тахти фармонаш қарор гирифт, ба сӯи бандари Қисория ҳаракат намуд ва онро дар муҳосира гирифт.

Ҳар рӯз гурӯҳе аз қувваҳои Қисория аз шаҳр хорич мешуданд ва ҷанги кўтоҳе бо мусалмонон роҳ меандохтанд ва бо додани талафот маъюсона баргашта ба ҳисори шаҳр паноҳ мебуданд.

Чанде аз ин ваъз гузашт. Кўмаке, ки дар интизораш буданд ба онҳо нарасид. Қувваҳои дохилии шаҳр дар арсаи ҷангҳои кўтоҳе, ки бо мусалмонон карда буданд ва талафот дода буданд рӯ ба заъф мерафт, ба ин хотир тасмим гирифтанд ҳар тавр шуда ҳама бо ҳам аз шаҳр хорич шаванд ва бо мусалмонон, ки иддаи онҳо ба назарашон кам

буд, дар канори шаҳр бичанганд, то ҳалқаи муҳосира дар ҳам бишканад. Онҳо аз шаҳри худ хориҷ шуданд ва мардона доди ҷанг доданд ва гарчи дар оғози қор пеш рафтанд ва талафоте бар мусалмонон ворид сохтанд, вале бо вучуди он ба пирӯзии ниҳоии худ имон надоштанд, зеро хабари пирӯзиҳои пай дар пай ва пешрафти хеле босуръати мусалмонон, ки дар Ироқ, Шом ва Урдун ба даст оварда буданд, ба ҳадде тарс ва ваҳшат дар қулуби мардум афканда буд, ки касе бовар намекард бар онҳо ғолиб шавад. Мардуми Қисория гарчи хуб ҷангиданд ва дар гармогарми ҷанг талафоте бар лашкари Муъовия ворид оварданд, вале ба илати ҳамон тарс ва ваҳшате, ки мусалмонон дар дилҳояшон ҷой карда буданд, хутути муҳосираро раҳо намуданд. Бинобар ин туле нақашид, ки сафҳояшон дар ҳам рехт ва лашкари ислом бар онҳо ғалаба ва бар бандари Қисория тасаллут ёфт, лашкарашро тасарруф карданд ва дар шаҳри Қисория сокин гардиданд.

Дар ҳамон ҳангом, ки Муъовия бо мардуми Қисория мечангид, Алқама низ дар бандари Ғазза бо мардуми он ҷо ворида ҷанг шуд ва ин бандарро гирифт.

Бо суқути ин ду бандар дар дасти мусалмонон хотири Амр ибни Ос аз расидани кӯмак ба душман аз роҳи баҳр осуда шуд ва дасти Уртубон аз ин ду бандари тичорӣ ва низомии муҳим ба қуллӣ қўтоҳ гардид. Қувваҳоеро, ки дар ин ду бандар дошт аз даст дод. Абзор ва захираи ҷангии ин ду бандар ба дасти мусалмонон афтод. Мусаллам аст, ки ҳам вазъи стратегии Уртубон заиф ва ҳам қувваш камтар гардид.

Нигоҳе ба нақшаи ҳазрати Умар (р)

Дидем ҳазрати Умар (р) ба Амр ибни Ос аз Мадина фармон дод, то Муъовияро ба сӯи бандари Қисория ва

Алқамаро ба сӯи бандари Ғазза ҳаракат диҳад ва ҳудаш бо иддаи лашкари худ дар ҷои худ бимонад ва даст бар ҷанг дар ҷои дигар бизанад.

Ин нақшаи низомии ҳазрати Умар (р) хеле ҳисобшуда ва комилан дуруст буд ва чунон ки хоста буд, натиҷаи муҳиме гирифт. Ҳазрати Умар (р) аз номаи Амр ибни Ос дарёфт, ки лашкари Уртубон ба ҷандин гурӯҳ тақсим ва гурӯҳ – гурӯҳ шуда ва ҳар гурӯҳе дар ҷое мутамарказ шуда ва анҷоми вазифа мекунанд, аз ин рӯ ҳеҷ кадом аз онҳо наметавонад ҳатто дар ҳангоми зарурият ва пешомадҳои ғайри мунтазира ҷои худро тарк кунад ва ба кӯмаки гурӯҳи дигар бишиতোбад, зеро дар ин сурат Амр ибни Ос гурӯҳе аз лашкари омодабоши худро ба он ҷо мефиристонд. Пас то вазъи дигаре пеш наомада аст, Амр бояд ин фурсатро ғанимат шуморад ва ин ду бандарро аз дасти Уртубон бигирад, то ўро аз дарёфти кӯмаки хориҷ аз роҳи баҳр маҳрум ва қувваашро то андозае заиф намояд.

Мусаллам аст, ки ҳаргоҳ худро Уртубони Рум бо аксари лашкари аслиаш аз ҷонибе ба кӯмаки ин ду бандар мешитофт, Уртубони араб (Амр ибни Ос) фавран бо тамоми қуввааш ба ҳаракат мебаромад ва ў аз пушти сар ва мусалмононе, ки дар канори ин ду бандар ҷойгир буданд лашкари Уртубонро дар миён мегирифтанд. Мусаллам аст, лашкаре, ки дар муҳосираи ду ҷабҳаи душман қарор гирад, камтар ҷон ба саломат бадар мебарад. Уртубон ҳам гӯё ба ин матлаб пай бурда буд, ки дар мавқеи ҳамлаи Муъовия ва Алқама ба ин ду бандар ҳеҷ коре накард ва ҳамон тавр, ки ҳазрати Умар (р) фаҳмида буд, натавонист ба оноҳ кӯмак бирасонад ё ҳудаш ба кӯмакашон бишиতোбад.

Оре, ҳамин фикрҳои саҳеҳ ва нақшаҳои дурусти фармонравост, ки пирӯзии лашкарашро дар ҷабҳаи ҷанг пешбинӣ ва ҳатто таъмин мекунад ва чи басо, ки як

иштибоҳи кучак ё ғафлати кўтоҳе, ки аз фармонраво ё фармондеҳ сар занад, лашкареро ба боди фоно диҳад. Дастуроте, ки Умар (р) ба роҳбарони лашкари ислом дар ҷабҳаҳои ҷанги Ироқ, Форс ва Шом меод ба ҳадде саҳеҳ ва ба ҳадде натиҷабаш буд, ки моро ба хайрат меандозад ва ҷуз ин ки бигўем саршор аз иноят ва лутфи Худо нисбат ба ин халифаи рошид барои нусрат ва пирўзии уммати Муҳаммад (с) ва нашр ва тавсияи дини Худо буда, сабаби дигар надорад.

Ин ҷо аст, ки бояд гуфт фармоиши Расулу-л-лоҳ (с) дар бораи ин бузургвор таҳқиқ пайдо карда ки мефармояд: *«Дар байни умматҳои пеш аз шумо буданд, мардуме, ки аз ҷониби Худо ҳақоқиқе ба онҳо илҳом мешуд. Пас агар дар уммати ман ҷунин касе бошад, қатъан ӯ Умар хоҳад буд».*

Оре, ин Умар (р) аст, ки дар Мадина дур аз майдонҳои ҷанг нишаста аст ва дастуроти бисёр саҳеҳ ва нақшаҳои ҷангии хеле дуруст ба фармондеҳонаш медиҳад, ки онҳоро ба пирўзии мерасонад. Мусалам аст, ки ин амр ҷуз иноят ва илҳоми Худовандӣ чизе нест.

Фатҳи Аҷнодин

Дар фосилаи байни ҳаракати Муовия ва Алқама ба сўи ду бандар, Қисория ва Ғазза ва тасаллути онон бар ин ду бандар, гурўҳҳои имдодие, ки ҳазрати Умар (р) дар Мадина фароҳам мекард, паёпай ба Амр ибни Ос мерасид ва қувваашро тақвият мекард. Акнун вақти он расида, ки кори худро бо Уртубон дар Фаластин яксара намояд. Бадин манзур ду нафар аз сардоронашро ба номҳои Алқама ибни Ҳакими Фаросӣ ва Масруқи Аккӣ бо иддаи лашқараш ба сўи Қудс ва яке дигар фармондеҳонашро ба номи Абуаюби Моликӣ ба сўи Ромуллоҳ ҳаракат дод, то низомиёни ин ду

шаҳрро машғул намояд ва аз кўмакрасонӣ ба Уртубон дар Аҷнодин ҷилав гиранд. Худаш низ бо неруҳои аслии худ бо ҳамроҳии Шураҳбил барои ҳамла ба Уртубон бо суръат ба сӯи Аҷнодин ҳаракат кард ва дар канори шаҳр ҷойгир гардид.

Шаҳри Аҷнодин яке аз марказҳои муҳими низомии Фаластин ва дорои истехкоми муҳиме буд. Дар атрофи он хандаке буд, ки убур аз он барои ҳамла ба шаҳр мушқил ва хатарнок буд. Илова бар ин ҳисори маҳкаме дошт бо бурҷҳои баланд, ки мудофиони шаҳр метавонистанд аз даруни онҳо ба ҳубӣ тирандозӣ ва аз наздик шудани ҳар душмане ҷилавгирӣ намоянд.

Бинобар ин Уртубон то муддати мадиде дар шаҳр паноҳ гирифта, ба интизори кўмаки Ҳераклус нишаст ва ба дифоъ пардохт. Зеро Амр ибни Ос наметавонист бо он васоили таҳрибии ибтидоие, ки дар даст дошт, ин шаҳри маҳками низомиро бо қудрати низомӣ тасхир кунад. Танҳо коре, ки аз дасташ бар меомад идомаи муҳосира буди бас. Вале Уртубон, дилвари хирасаре буд, ки барои худ наметавонист дар муқобили аъроб аз худ заъф нишон диҳад ва аз тарси онҳо дар пушти деворҳои ҳисор ё дар бурҷҳои шаҳр паноҳ бигирад. Аз ин рӯ ҳамин ки Амр ибни Ос дар канори шаҳр қарор гирифт, Уртубон бо тамоми қувваи ҳаштод ҳазор нафараи худ аз шаҳр хориҷ шуд ва ду лашкари мутахосим дар канори шаҳр барои ҳамла ба якдигар бо ҳам рӯ ба рӯ шуданд. Уртубони Рум дар ин фикр буд, ки ин аввалин ҷанги муҳиме аст, ки хоки Фаластин ба таври ҷиддӣ бо аъроб мекунад ва агар аз онҳо шикаст бихӯрад, мусаллам аст, ки дигар лашкари Рум дар ин сарзамин ҷуръат нахоҳад кард бо аъроб рӯ ба рӯ шавад ва натиҷатан аъроб бар тамоми Фаластин тасаллут хоҳанд ёфт, вале агар дар ин ҷанг бар мусалмонон ғолиб шавад,

рондани онҳо аз Фаластин осон ва сипас таъқиб ва ихроҷи онҳо аз дигар шахрҳо гарчи амре аст басте душвор, вале имконпазир хоҳад буд.

Табъан Уртубони араб (Амр ибни Ос) низ дар ин ҳангом аз ин андеша ғофил набуд, зеро сардори басире монанди ӯ дар чунин ҳангоми ҳассосе дар фикри ин қабил умур аст ва онҳоро мавриди эҳтимом қарор медиҳад.

Бинобар ин чун ин ҷанг ҳам барои давлати ислом ҷанбаи сарнавиштсоз дошт, ҳар як аз ду лашкар бояд ба тавре аз худ гузашта, фидокорӣ кунад, ки он чиро дар андешаи худ дорад ба таҳқиқ бирасонад ва он чи дар андешаи ҳарифаш бошад нақш бар об намояд.

Барои таҳқиқи ҳамин андеша буд, ки ду тараф ба шиддати ҳар чи зиёдтар ба сӯи якдигар ҳамла карданд ва дар ҳам омехтанд ва бепарво ҷанге ба роҳ андохтанд, ки гарчи иддаи нафароти ҳар ду тараф камтар аз ҷанги Ярмук буд, вале аз ҳисси фидокорӣ, рашодат, тасаллут бар амалиёти низомӣ ва ҳирси шадид барои ба даст овардани ғалаба ва пирӯзӣ, камтар аз Ярмук набуд. Гоҳе ин тараф бар он тараф ғолиб мешуд ва онро ба ақиб меронд, вале ошкор буд, ки лашкари ислом фаъолтар ва пойдортар мечангид.

Мусалламан, онҳо ба худ раво намедонистанд, ки аз бародаронашон, ки дар Шом ба пирӯзихоӣ шоёне расида буданд камтар бошанд. Агар шикаст бихуранд ин зиштиро ба кучо баранд ва дар назди бародарони пирӯзмандашон чи ҳоле пайдо хоҳанд кард ва чи узре хоҳанд дошт?

Мусалмонон таҳти таъсири ин афкори муҳаррик, ба ҳадде дар муқобили лашкари Уртубон субот ва шиддати амал ба харҷ доданд, ки онҳоро қабл аз фаро расидани шаб бо таҳмили талафоти сангин маҷбур ба ақибнишинӣ

карданд ва дар ҳоле, ки худи Уртубон дар байни онҳо буд ба тарафи шаҳри Қудс фирор карданд.

Дар баъзе аз таърихҳо дида мешавад, ки меғўянд Алқама ва Масрук, ки бо гурӯҳе таҳти фармонашон қаблан ба дастури Амр ибни Ос дар роҳи шаҳри Қудс ҷойгир шуда буданд, роҳро барои Уртубон ва фирориёни ҳамроҳаш боз карданд ва аз убуру ва вурудашон ба дохили шаҳр ҷилавгирӣ накарданд, вале иллаташро зикр накарданд. Шояд бадин иллат буда, ки Амр ибни Ос ба онҳо фақат дастур дода буд, аз расидани кўмак аз ин шаҳр ба Уртубон дар Аҷнодин мамониат кунанд ва вазифае ҷуз ин ба ўҳдаи онҳо набуда. Аз ин рӯ ҳақ надоштанд барои пешгирии онҳо даст ба ҷанге бизананд, ки маълум набуд оқибаташ чи хоҳад шуд.

Амр ибни Ос чунон ки орзу дошт дар аввалин ҷанги худ бар Уртубон марди низомии машҳури Рум дар Фаластин пирӯз гардид ва бар Аҷнодин шаҳри муҳим ва низомии Бизонс тасаллут ёфт, ў дар ин шаҳр иқомат кард ва дастур дод, ки Алқама Масрук ва Абуаюб аз ҳудуди Қудс ва Ромуллоҳ ба ин ҷо биёянд, то дар бораи ҳамла бар Илиё (шаҳри Қудс) бо ҳам машварат ва пас аз тадорукоти лозим ҳама бо ҳам ба он сў ҳаракат кунанд. Пас аз мушовира тасмим гирифтанд, ки қабл аз ҳамла ба Қудс шаҳрҳои Рафоҳ, Ноблус, Ҳайфо, Амус ва Сабтияро, ки қабри ҳазрати Яҳёи набиюллоҳ дар он буд, тасарруф намоянд, то хангоми ҳаракат ба Қудс хотирашон аз ин навоҳӣ осуда бошад.

Амр ибни Ос ба ин манзур гурӯҳҳое аз лашкарашро таҳти фармони сардорони озмуда ба он навоҳӣ ҳаракат дод. Баъзе аз ин шаҳрҳоро бо ҷанг ва қудрат ва пораҳои дигарро бо сулҳ ва амон нусрат карданд.

Ба сӯи шаҳри Қудс

Ҳоло навбати ҳаракат ба сӯи Илиё (шаҳри Қудс) расида аст. Қаблан хуб аст ба ин матлаб ишора кунем, ки баъзе аз таърихҳо навиштаанд ва доктор Муҳаммад Хусайни Ҳайкал низ дар китоби Форуқ нақл карда, ки мегӯянд:

-Уртубон пас аз шикаст ва вуруд ба шаҳри Қудс, хангоме, ки Амр ибни Ос дар садади ҳаракат ва ҳамла ба ин шаҳр буд, номае ба ӯ навишта мегӯяд: (Ману ту дар миёни қавми худ монанди якдигарем. Ту дӯсти манӣ. Ба Худо қасам ту пас аз фатҳи Аҷнодин чизе аз хоки Фаластинро тасарруф нахоҳӣ кард. Чи беҳтар ки мағрур нашавӣ ва аз ҳамон роҳе, ки омадаӣ боз гардӣ, варна ту ҳам монанди гузаштагон шикаст хоҳи хӯрд).

Амр ибни Ос дар ҷавобаш навишт: (Яқин бидон ман ин манотикро тасхир хоҳам кард).

Ба назари ман табдили ин номаҳо аслан сиҳат надорад. Оё Уртубон ин сардори сиёсатмадор ва шаҳири Рум то ин ҳад зудбовар буд, ки хаёл мекард Амр ибни Ос бо он пирӯзӣ ва фатҳи муҳиме, ки дар Аҷнодин ба даст оварда буд ва барои ҳама кас возеҳ буд, ки бо сукути Аҷнодин роҳи фатҳи бақияи Фаластин бар рӯяш боз гардида аст, бо дарёфти ин нома даст аз кор мекашад ва роҳи бозгаштро дар пеш мегирад ё ба фатҳи Аҷнодин иктифо мекунад ва дар он ҷо мемонад? Оё Уртубони шикастхӯрдаи фирорӣ, ки қувваашро дар аввалин ҷанг аз даст дода ва аз ҳар даре ноумед гашта ба худ иҷоза медиҳад, ки чунин номаи таҳдидомезе ба касе бинависад, ки ӯро шикаст дода ва лашқарашро торумор намуда аст? Гузашта аз ин, магар на ин аст ки ин ду нафар то он ҷо душмани якдигар буданд, ки шамшер бар рӯи ҳам кашида ва ҳар як мехост дигареро бикӯшад? Бинобар ин маълум нест Уртубон дар номааш чи

гуна ва рӯи чи асле Амр ибни Осро дӯсти худ медонад? Бо тавачҷӯҳ ба ин таҳлил бояд гуфт судури чунин номае аз Уртубон дур аз ҳақиқат буда ва ба он набояд бовар кард.

Ба ҳар ҳол Амр ибни Ос ба сӯи Қудс ҳаракат кард ва онро дар муҳосира гирифт. Ин шаҳр пас аз муддати муқовимат ба дасти мусалмонон афтод. Ривоёти муаррихин чи мусалмон ва чи ғайри мусалмон дар бораи фатҳи Қудс бо ҳам ихтилоф дорад. Он чи мавриди иттифоқи ҳамаи онҳо буда ин аст ки:

1. Ин шаҳри муқаддас аз тариқи сулҳ фатҳгадид, на бо ҷанг ва қудрати низомӣ.

2. Худи ҳазрати Умар (р) халифаи мусалмонон шахсан бо мардуми шаҳр сулҳ кард ва сулҳномае навишт ва онро муҳр ва имзо кард ва ба гурӯҳе чанд нафар аз умарои бузурги лашкараш расонид.

3. Мардуми шаҳр пас аз ин сулҳ дарвозаҳои онро боз карданд ва халифаи мусалмонон бо ҳамроҳонаш ба мучиби ин сулҳнома вориди шаҳр шуд ва онро тасарруф кард.

4. Ҷон, мол, номус ва ибодатгоҳҳои мардум дар амон шуд ва дар баргузори маросими дин тибқи таълими динашон озод гардиданд.

5. Касе нисбат ба қабули дини ислом маҷбур нагардид.

Вале дар бақияи умури марбут ба фатҳи ин шаҳр бо ҳам ихтилоф доранд. Баъзе навиштаанд: Абуубайда ва Холид аз Шом ба ин ҷо омаданд. Ин ду нафар буданд, ки шаҳри Қудсро дар муҳосира гирифтанд. Баъзе дигар меғӯянд: Абуубайда ва Холид бо ҳамкориҳои Амр ибни Ос ва Шураҳбил ба ин кор пардохтанд.

Вале ҳеҷ кадом аз ин ду ривоят сикҳат надорад. Зеро Абуубайда ва Холид дар ин ҳангом машғули задухӯрд бо лашкари Ҳераклус дар Шом буданд ва пеш мерафтанд.

Ҳаргиз маҷол надоштанд даст аз кори худ бикашанд ва ба кори ин ҷо бипардозанд.

**Таҷзия ва таҳлили омадан ё
наомадани Умар (р) барои фатҳи
Қудс**

Ривояти саҳеҳи таърихӣ ин аст, ки дар соли 15 ҳиҷрӣ мутобиқи соли 635 мелодӣ дар ҳамон замон, ки Абуубайда ва Халид дар Шом бо лашкари Ҳераклус дасту панҷа нарм мекарданд, Амр ибни Ос пас аз фатҳи Аҷнодин ва тасарруфи ҷанд шаҳри муҳим, ки ном бурдем бо ҳамкориҳои Шураҳбил ва соири сардорони кордидааш, тибқи нақшае, ки дар Аҷнодин кашида буданд, ба сӯи Қудс ҳаракат кард ва онро дар муҳосира гирифт, вале чун мардуми ин шаҳр, ки маркази дини масеҳият буд, аз истехкоми хеле хуб ва аз захира ва озуқаи зиёде бархурдор буданд, тавонистанд ҷандин моҳ ба хуби муқовимат намоянд. Амр ибни Ос натавонист бар онҳо даст ёбад ва бар шаҳрашон тасаллут ёбад, аз ин рӯ мушкилии қорашро ба ҳазрати Умар (р) дар Мадина иттилоъ дод ва ҷора хост, ҳазрати Умар (р) лашкар фароҳам намуд ва ба кӯмакш фиристонд, то бар шиддати муҳосира ва ҳамлаҳои онҳо биафзояд.

Баъзе аз ривоятҳои инро мерасонад, ки ҳуди Умар (р) роҳбарии ин лашкаро ба ўҳда гирифт ва ба Фаластин омад, то шахсан ҷораи қорро биандешад. Баъзе дигар навиштаанд Умар (р) ҳамроҳи ин лашкар набуд, балки дар Мадина монд, то он гоҳ, ки байни Амр ибни Ос ва мардуми шаҳр музокираи сулҳ ба миён омад ва шарт шуд, ки ҳуди халифаи мусалмонон аз Мадина биёяд, то ин сулҳ ба василаи шахси халифа анҷом шавад ва сулҳнома ба имзои ҳудаш бирасад. Аз ин рӯ Амр ибни Ос ин мақсадро ба Умар (р) иттилоъ дод ва он ҳазрат бо иддаи каме аз асҳоби

Расулу-л-лоҳ (с) барои анҷоми ин кор аз Мадина ба Қудс омад.

Гарчи ин ривоят машҳуртар аз бақияи ривоёт аст, вале ба дил намечаспад, зеро аз ҳақиқат дур аст, ки Амр ибни Ос дар ин ҳангом, ки мардуми шаҳр дар тўли ин муддати муҳосира, то он ҷо дар тангдастӣ афтода буданд, ки дасти сулҳ ба сўяш дароз карда, тақозои амон мекарданд, тан диҳад, ки дар пушти ҳисори шаҳр бимонад, то дархости онҳоро ба ҳазрати Умар (р) иттилоъ диҳад, то ки он ҳазрат ин тақозоро пазирад ё на ва агар фарзан пазирад, ў бояд дар интизор бимонад, то он ки ҳазрати Умар (р) бо тай кардани масофати зиёд ва гузашти замони тўлонӣ аз Мадина ба ин ҷо биёяд, он ҳам фақат барои ақди сулҳ.

Амр ибни Ос, ки сиёсатмадори низомӣ буд ва дар ин ҳангом аз вазнинии авзои дохилии мардуми шаҳр огоҳ гардида ва аз муқовимати чандинмоҳаи онҳо дар ҳашм буда аст, мусаламан ин ки ба дарвозаи пирӯзӣ расида, рӯи хуш ба онҳо нишон намедиҳад, то ба онҳо чунин муҳлате бидиҳад ва бо дархости онҳо мувофиқат намояд, ки натиҷатан ифтихори имзои мустақими сулҳи ин шаҳри муқаддаси таърихино аз даст бидиҳад.

Доктор Муҳаммад Ҳусайни Ҳайкал дар китоби худ «Ал – форуқ» пас аз нақли чанд ривояти таърихӣ дар ин боб ба таҳлил ва баҳс дар онҳо пардохта, дар охири баҳси худ мегӯяд:

-Ба ақидаи ман беҳтар ва маъқултар аз ҳамаи ривоят ин ривоёт мебошад, ки мегӯянд: Чун муҳосираи шаҳр хеле тўл кашид ва Амр ибни Ос натавонист бар он тасаллут ёбад, чараёни амрро ба халифа иттилоъ дод. Аз ин рӯ халифа қабл аз ин ки исме аз музокираи сулҳ ба миён ояд, шахсан ҳамроҳи лашкаре, ки барои кўмак ба Амр ибни Ос фароҳам карда буд, барои фатҳи ин шаҳр аз Мадина

ҳаракат кард ва дар шаҳри Ҷобия, ки қаблан ба дасти мусалмонон афтода буд манзил гирифт. Дар ин ҳангом Абуубайда ва Холид сар то сари Шомро нусрат карда буданд ва аз корашон фароғат ёфта буданд. Ба ин хотир Умар (р) онҳоро ба Ҷобия ихзор кард ва аз онҳо, ки дар футухоти Шом аз фунуни низомӣ махсусан дар шикастани ҳисори шаҳрҳо таҷриба омӯхта буданд ва аз дигар фармондеҳони лашкари ислом, ки дар Фаластин ба пирӯзиҳои муҳим расида буданд, иҷтимоӣ ташкил дод, то дар бораи фатҳи ин шаҳри муқаддас, яъне Қудс машварат ва беҳтарин роҳ барои ин кор пайдо намоянд. Онҳо назди халифа шитофтанд ва дар Ҷобия иҷтимоӣ карданд.

Музокира дар бораи таслими Қудс

Уртубон ва пешвои азими динии шаҳри Қудс аз омадани халифа дар раъси лашкари имдодӣ ва иҷтимоӣ фармондеҳони бузургаш огоҳ шуданд ва ба ваҳшат афтода, фикр карданд, ки онҳо ҳар чанд барои ҳифзи шаҳрашон ба муқовимати худ идома диҳанд ба чое нахоҳанд расид ва барои онҳо оқибати хубе надорад, зеро мусалмонон бар тамоми хоки Фаластин, ҷуз ин шаҳр тасаллут ёфтаанд ва хоҳ нохоҳ дер ё зуд бар ин шаҳр низ тасаллут хоҳанд ёфт. Ин амр чизе нест, ки битавон дар он тардид кард. Пас ҷуз тақозои сулҳ ва амон чорае барои онҳо нест.

Уртубон махфиёна ва хеле бо маҳорат аз шаҳр берун шуд ва ба сӯи кишвари Миср гурехт. Сафринус ускуфи аъзам тасмим гирифт аз мусалмонон тақозои сулҳ намояд, аз ин рӯ бо Амр ибни Ос амири лашкари мусалмонон, ки дар хоричи шаҳр буд ворида музокира шуд. Аз он ҷо, ки халифаи мусалмонон дар Ҷобия буд, шарт кард, ки ин сулҳ ба василаи шахси халифа анҷом гирад, то барои ин шаҳри бузурги масеҳӣ дар тӯли таърих ин ифтихор бимонад, ки

ба дасти халифаи мусалмонон фатҳ гардида қадам ба ин шаҳр гузошт, на каси дигар. Амр ибни Ос ин пешниҳодро ба арзи Умар (р) дар Ҷобия расонид. Чун фосилаи Ҷобия то шаҳри Қудс зиёд набуд ва шарте, ки Ускуфи аъзам карда буд, ба зиёни мусалмонон набуд, мавриди мувофиқати ҳазрати Умар (р) воқеъ гардид.

Инро ҳам бояд қабул кард, ки ҳазрати Умар (р) табъан эҳтироми ҳосе барои ин шаҳр қоил буд, зеро Расулу-л-лоҳ (с) дар шаби асро дар як ҳолати сар то сар рӯҳонӣ, ки мо аз он беҳабарем, аз Масҷид –ул- Ҳаром ба Масҷид –ул- Ақсо омад. Қаблан низ ин масҷид қиблаи намози мусалмонон буд. Аз ин ҷиҳат Умар (р) мехост то он ҷо, ки мумкин бошад ҳурмати ин шаҳрро муруот кунад ва онро бо сулҳ ва мусолиमत на бо ҷанг ва қудрат тасарруф намояд. Ба ин назар буд, ки тақозои Ускуфи аъзамро пазируфт ва мувофиқати худро ба ӯ эълон фармуд.

Матни қарордоди Умар ибни Хаттоб(р) бо мардуми Қудс

Ускуфи аъзам намояндагоне аз тарафи худ ба Ҷобия фиристонд, ки аҳдномаи сулҳро бо халифа ба расмият дарорад, то аз амнияти шаҳр итминон ҳосил кунанд. Халифаи мусалмонон намояндагони Ускуфро бо эҳтиром ба ҳузур пазируфт ва сулҳномае барои мардуми Қудс навишт, ки мо онро ба ихтисор нақл мекунем ва аз назари шумо хонандагони гиромӣ мегузаронем, то мулоҳиза намоед ин халифаи рошид то чи ҳадде ҳуқуқи сокинони шаҳрро риоят ва ҳифз фармуда, ба ҷои он ки аз онҳо интиқоми муқовимат ва сарсахтии ҷанд моҳаро бигирад, онҳоро мавриди лутф қарор медиҳад.

Ин аст хулосаи сулҳномаи халифа, ки дар «Таърихи табарӣ» омада ва мо тарҷумаи форсии онро ба назари шумо мерасонем.

Бисмилоҳи раҳмони раҳим. Ин аҳдномае аст, ки бандаи Худо Умар - амиру-л-мўъминин ба мардуми Илиё дода ва онҳоро амон дода аст. Ба худашон ба мариз ва тандурусташон ба амволашон ба калисоҳояшон ба салибҳояшон амон дода аст. Касе ҳақ надорад калисоҳояшонро таҳриб кунад ё дар онҳо сукунат намояд. Набояд аз худи калисоҳо ва аз ҷойгоҳи онҳо каму кост шавад. Ба салиб ва амволи калисоҳо зиён нарасад. Онҳо нисбат ба динашон мухтор ва барои баргузориҳои шиори маросими диниашон озоданд. Дар пазируфтани дини ислом маҷбур нахоҳанд буд. Мардуми Илиё монанди мардуми Мадоин бояд ҷизя ба давлати ислом бипардозанд. Румиёне, ки дар шаҳри Қудс ҳастанд метавонанд озодона аз ин шаҳр хориҷ шаванд ва ба мамлакаташон бираванд ва то вақте ки ба маҳалли амне нарасида бошанд худашон ва амволашон дар амон хоҳанд буд. Ҳар касе аз онон, ки бихоҳад ин ҷо бимонад дар амон аст ва аз ҳамон ҳукуке бархурдор мешавад, ки аҳли шаҳр бархурдор мешаванд. Онҳо низ бояд ҷизя бидиҳанд. Ҳар як аз мардуми Илиё ҳақ дорад ҳамроҳи румиён биравад. Онҳо низ то расидан ба ҷои амн дар амонанд. Касоне, ки аз сарзамини дигаре ба Илиё омадаанд ва сокин шудаанд ҳақ доранд ба диёри худ бозгарданд ё чун пештара дар ин ҷо бимонанд ва монанди аҳли шаҳр ҷизя бидиҳанд. Ғайри ҷизя аз касе ҷизи дигаре гирифта намешавад, магар онҳо, ки маҳсулоти зироати онҳо ба даст ояд, дар ин сурат бояд хироҷи маҳсулоти худро ба ҳукумати ислом бипардозанд.

Ҳазрати Умар (р) ин сулҳнома ро шахсан тақрир, имзо ва муҳр фармуд ва сипас Абуубайда, Холид, Амр ибни Ос,

Абдурахмон ибни Авф ва Муовия ибни Абусуфёнро бар он гувоҳ гирифт.

Таҳдиде аз мўхтавои қарордоди ҳазрати Умар (р)

Ҳайати фиристодаи Ускуфи аъзам ин сулҳнома ро аз дасти Умар (р) дарёфт намуда, ба шаҳри Қудс бозгаштанд. Ускуф ва аҳли шаҳр аз анҷоми ин сулҳ ва аз дарёфти ин сулҳнома бениҳоят хушҳол шуданд.

Охир чаро хушҳол нашаванд? Магар на ин аст, ки ҳар фотеҳи пирўзманде чунон ки маъмули он замон буд, шаҳри фатҳшударо барои низомиёнаш озод мегузошт ва мардуми шаҳро дар маърази қуштор ва амволашонро дар маърази яғмо, ва номусашонро дар маърази таҷовузи лашкар ва маъбадҳояшонро дар маърази таҳриб қарор медод?

Вале халифаи мусалмонон қабл аз вуруд ба шаҳрашон сулҳномае ба онҳо дод, ки онҳоро дар шаҳрашон осудахотир кард ва дар осоиш қарор дод. Амвол, обу рўй, номус ва маъбадҳояшонро дар амон гирифт ва маросими диниашонро барои онҳо озод фармуд.

Ин рафтор, ки дар ҳадди олии адолат ва дар сатҳи баланди инсонӣ қарор гирифта аст кучову рафторе, ки фотеҳини пешин бо аҳли ин шаҳр мекарданд, аз қабилӣ Бухтунаср- подшоҳи Бобул ва ғайра, ки маъбадҳояшонро ба оташ кашид ба қулӣ вайрон мекарданд, мардуми шаҳро аз дами шамшер мегузаронданд ва шаҳрашонро мубаддал ба қушторгоҳ мекарданд, кучо?

Ҳаққан рафторе, ки ҳазрати Умар (р) халифаи мусалмонон бо мардуми Қудс кард, барои онҳо як навовари таърихӣ буд, ки бесобиқа ва ҳатто аз тасавурашон ҳам хориҷ буд. Ин сулҳ барои онҳо падидаи асри ҷадидаи исломиро ба намоиш мегузошт, ки Худо

барои мардуми шаҳри Қудс ба василаи ҷонишини паёмбари бузургаш ба армуғон овард.

**Шаҳри Байту-л-муқаддас дарвозаҳояшро барои
вуруди ҳазрати Умар (р) халифаи ҳазрати Расулу-л-
лоҳ (с) боз мекунад.**

Ҳазрати Умар (р) чанд рӯзе пас аз таърихи ақди сулҳ, дар байни амирони лашкараш дар шаҳри Ҷобия монд. Сипас дар ҳоле ки Абуубайда ибни Ҷарроҳ, Холид ибни Валид, Амр ибни Ос, Шураҳбил ибни Хусна ва ҷамоати дигар аз асҳоби Расулу-л-лоҳ (с), ки ҳамроҳаш аз Мадина ба ин ҷо омада буданд дар қабулгоҳаш буданд, ба тарафи шаҳри Қудс ҳаракат фармуд, то онро тибқи сулҳномае, ки ба аҳли шаҳр дода буд тасарруф кунад.

Аз он тараф Ускуфи аъзам, амирон ва бузургони шаҳр дар рӯзи ваъдагӣ, ки қаблан ба иттилои онҳо расонда буданд муқобили дарвозаи шаҳр интизори вуруди фармонравои мусалмонон ва ҷонишини паёмбари ислом-ҳазрати Умар ибни Хаттоб(р) буданд.

Бархурди халифа бо онҳо ба ҳадде ҳалимона ва бар мабнои муҳаббат ва тавозуъ буд, ки ба ҷои он ки ўро ба манзалаи яке аз фотехони пирўзманд, ки бар шаҳрашон истило ёфтааст пазиранд, ба унвони як фармонравои одил ва покдиле, ки назирашро надидаанд, вайро дар оғўш гирифтанд.

Онҳо аз санҷиши сулҳномае, ки халифа ба онҳо дод, хусусан аз ин ки ба маъбадҳояшон эҳтиром қоил шуда ва ба онҳо амон дода буд ва дар барпо доштани маросими динашон онҳоро озод фармуда буд то он ҷо азамат ва таҳорати нафс дар вучодаш ёфтанд, ки ўро нодида дўсти

халки Худо ва тарафдори ҳақиқат ва сардафтари адолат шинохтанд.

Халифа ва ҳамроҳонаш бо роҳнамоии Ускуфи аъзам ҳамроҳи бузургони шаҳр дар ҳоле, ки аҳли шаҳр барои дидани фармонравои мусалмонон ва фармондеҳони лашкари ислом дар масири онҳо истода буданд, дар шаҳр ба роҳ афтоданд.

Ин ҷо мардуми шаҳр ғарқ дар таачҷуб шуданд, зеро бар хилофи тасаввурашон фармонравои бузурги мусалмонон, ки ду императори бузурги он замонро дар як замон ба зону дароварда ва акнун пирӯзмандона ба ин шаҳр дохил мешавад, шахси мутавозеъ, фурӯтан ва дар либоси оддӣ ва содда мебинанд ва фармондеҳони бузургашро, ки сари фармондеҳони ин ду императори муқтадирро аз пой даровардаанд ҳама фурутан ва бидуни нишон ва ороиши низомӣ мебинанд.

Мардум аз мушоҳидаи фармонравои мусалмонон ва фармондеҳони бузургашон фаҳмиданд, ки ин мардум бар хилофи кишваркушоёни ҷаҳон, мардуми худроҳ ва дунёпараст нестанд, балки мардуми рӯҳонӣ, адолатпарвар ва инсондӯстанд, ки на майл ба интиқоми касе ва на чашми тамаъ ба моли мардум доранд ва на ба номус ва муқаддасоти дигарон дастдарозӣ менамоянд.

Мардуми шаҳр, ки дарвозаҳои шаҳрашонро ба унвони сулҳ бар рӯи халифа ва ҳамроҳонаш боз карда буданд, ин бор бо дидани онҳо аз наздик бо ин вазъи содда, дарвозаҳои қулуби худро барои онҳо боз ва онҳоро на дар шаҳри худ, балки дар синаҳои худ ҷо доданд.

Гӯё чашми басирати раиси донишгоҳи олии Лубнон боз шуда ва ҳақиқатро дида аст. Ў бо он ки масеҳӣ аст, дар қасидаи худ таҳти унвони «Аннабию Муҳаммад» дар ин бора мегӯяд:

- Эй Расули Худо! Ту ёроне ба дари худ чамъ кардаи, ки ҳайбат ва фаҳри амомаҳояшон беш аз тоҷҳои шоҳони ҷаҳон аст. Либосҳояшон дурушт, вале мучовират ва гуфтор ва кирдорашон бо лутф ва адолат омехта аст, аз ин хотир душманонашон на дӯсти оддӣ, балки барои онҳо монанди бародар шуданд.

Он рӯзи таъриҳӣ, ки ҳазрати Умар (р) вориди шаҳри Қудс шуд, ба охир расид ва ин фотеҳи бузург ба ҷои он, ки аз фатҳи ин шаҳри муқаддаси масеҳӣ, ки унвони шаҳри Анбиёро дошт ва масҷиди муқаддаси Ақсоро дар оғӯш гирифта буд, эҳсоси худхоҳӣ ва такаббур дар худ кунад, ба ҳадде мутавозеъ ва худро дорои иноят ва лутфи Худо донист. Ба ин ҷиҳат дар он шаб, ки дар урдутоҳи мусалмонон дар хоричи шаҳр манзил гирифт, ба намози шукри Худо пардохт.

Намози шукр вақте хонда мешавад, ки Худованди азда ва ҷалл ба касе аз бандагонаш неъмате иноят фармояд, ки муҳим бошад. Барои ҳазрати Умар (р) ҷӣ неъмате бузургтар аз ин ки Худо ин шаҳри муқаддаси таърихино барояш фатҳ фармуда ва дар ихтиёраш гузошта аст. Акнун бо хотири комилан осуда дар миёни мардумаш, ки ўро на ба унвони як марди фотеҳ балки ба унвони як марди дӯст ва одил пазируфтаанд, гардиш мекунад. Албата вазифаи Умар (р) дар баробари ин неъмат ва муҳаббати илоҳӣ ин аст, ки намози шукр ба даргоҳи Худованде гузорид, ки ўро нусрат дод ва ба ин неъмате азим расонид.

Ошноӣ бо доҳили шаҳри Қудс

Субҳи фардои он рӯз Ускуфи бузург назди ҳазрати Умар (р) дар урдутоҳи мусалмонон омад ва ҳар ду бо ҳам аз нав дар шаҳр ба гирдаш пардохтанд. Ускуф осор ва

маҳалҳои таърихи шаҳри Қудсро ба Умар (р) нишон меод ва саргузашти онҳоро баён мекард.

Шаҳри Қудс осори таърихи бисе муҳим дошт. Тибқи ақидаи масеҳӣ ҳазрати Исо дар ин шаҳр ба дор овета шуд ва дар ин шаҳр ба хок супурда шуд. Сипас аз қабр хориҷ шуд ва ба осмон рафт. Ба ин муносиб калисои бузург ва машҳур ба калисои Қиёматро дар ин шаҳр ва бар рӯи ҳамон ҷое, ки мегӯянд Исо ба қабр супурда шуда ва аз он ҷо ба осмон рафта аст, бино кардаанд Масчиду-л-ақсо, ки ба фармони ҳазрати Сулаймон – паёмбар сохта шуда, меҳроби ибодати ҳазрати Довуд, саҳраи (санги) ҳазрати Яъқуб, ки тибқи навиштаи китобҳои исломӣ ҳазрати Муҳаммад (с) дар шаби меъроҷ аз рӯи он ба осмон боло рафт ва осори ҳайкали Сулаймон ва осори дигар дар ин шаҳр буд ва Ускуфи кабир қиссаҳои ин осори муқаддасро барои ҳазрати Умар (р) шарҳ меод.

Ҳангоме, ки аз калисои Қиёмат, ки бузургтарин ва муҳимтарин калисои шаҳр буд, боздид мекарданд, вақти намози зуҳр расид. Ускуф пешниҳод кард, то ҳазрати Умар (р) намози худро дар ҳамин калисо бихонад, вале он ҳазрат мувофиқат накард ва фармуд (агар ман имрӯз ин ҷо намоз бихонам мусалмонон дар оянда ба ин муносибати таърихе, ки халифаи мусалмонон пас аз фатҳи шаҳри муқаддаси масеҳӣ дар ин маҳал намоз хонд, як ҳодисаи таърихи муҳим хоҳанд донист ва ин калисоро аз дасти масеҳӣ гирифта, онро таъдил ба масҷид хоҳанд кард. Ин амри муҳолиф бо муоҳидаи сулҳи байни тарафайн мебошад, ки гуфта шуда калисоҳо дар амон аст). Сипас намозашро дар ҷое дар наздики саҳраи муқаддас он ҷо, ки осори ҳайкали ҳазрати Сулаймон буд, адо фармуд.

Яқин аст ки Ускуфи кабир ва ҳамроҳонаш бори дигар дар ин ҷо аз фармоиши ҳазрати Умар (р) хеле хурсанд

мешаванд ва дар айни ҳол бисёр тааҷҷуб мекунанд, ки ӯ то ин ҳад дар иҷрои саҳеҳи маводи сулҳнома ҳатто барои замони оянда пойдор аст ва муруоти ҳуқуқи динии онҳоро менамояд.

Оре, баъдан собит гардид, ки он чи ҳазрати Умар (р) дар бораи намозаш дар калисои мазбур пиндошт ва ба Ускуф фармуд, саҳеҳ буд, зеро тамоми таърихҳо иттифоқдоранд, ки мусалмонон баъдан дар ҳамон ҷое, ки намозашро хонд, яъне дар маҳалли ҳайкали Сулаймон масҷиде бино карданд ва саҳраи муқаддасро дар доҳили масҷид гирифтанд. Гарчи масҷид содда ва тақрибан кучак сохта шуд, вале баъдан ба дасти мусалмонон тавсия ва азамат ёфт ва пас аз ҷанде Абдумалик ибни Марвон халифаи Умавий онро ба тарзи зебо аз нав сохт. Қуббае бар рӯи он бино кард, ки беҳтарин намунаи як иморати динӣ ва ҳамтои Масҷиду-л-ақсо гардид, ин масҷид дар ҳоли ҳозир ҳам бо Қуббаи мучаллали худ боқӣ ва бо номи масҷиди Умар (р) ва Қуббату-с-саҳра шӯҳрат дорад.

Шакли бинои ин масҷид ҳашт зилъӣ (тараф) аст. Дар ҷаҳор зилъи он рӯ ба рӯи ҳам ҷаҳор дарвозаи зебо ба кор гирифта шуда аст. Қисмати поёни он бо санги мармар пӯшида шуда ва қисмати болои он бо кошиқое наққошӣ шуда, ки ба анвои гулҳои зебо мунаққаш шуда тазйин ёфта аст, ин наққошиҳо дар соли 1561 мелодӣ ба фармони шоҳ Сулаймон ибни Султон Салими Усмонӣ дар ин масҷид ба кор бурда шудаанд. Меғҷанд:

- Вақте ки нури хуршед аз панҷараҳо ба даруни масҷид метобад рӯшноии махсусе бо рангҳои аҷибе мунаъқис мекунад ва лутфи хосе дар назари бинанда ба вучуд меоварад.

Гарчи нақшаи сохтмони даруни масҷид содда аст, вале ороиши он хеле зебо ва бошукӯҳ мебошад. Сутунҳои он аз

як қитъа санги мармар сохта шуда ва сақфи масҷидро гунбади чолибе ташкил медиҳад, ки бинандаро аз чиҳати тарзи меъмори ва аз ҳайси нақшу нигор ба тааҷҷуб меандозад. Дар қисмати поёнии ин гунбад оёти Қуръон марбут ба ҳазрати Масеҳ бо ҳарфи тилло ба хатти куфӣ навишта шуда аст. Дар панҷараҳои масҷид шишаҳои рангоранги қарни шонздаҳум насб шуда, ки дар зебои ва нафосат, камназир аст.

Ин масҷид чунон ки гуфтем дар маҳалли ҳайкали ҳазрати Сулаймон, ки ҳангоми фатҳи шаҳр вайрон шуда ва осори он дида мешуд ва ҳазрати Умар (р) дар он ҷо намоз хонд бино шуда аст.

Бозгашти Умар (р) ба Мадина

Ҳазрати Умар (р) то ду рӯз дар шаҳри Қудс монд. Сипас ба қасди бозгашт ба Мадина аз он ҷо хориҷ шуд ва дар роҳи худ чанд рӯзе дар Ҷобия, ки мусалмонон он ҷоро маркази низомии худ қарор дода буданд, тавваққуф кард. Пас аз дастурот ва роҳбарихи муҳиме, ки ба фармондеҳони лашкар дод, ҳамроҳи ҳамон ҷамоате, ки бо ӯ омада буданд ба сӯи Мадина ҳаракат кард. Тибқи фармони Умар (р), Язид ибни Абусуфён мисли гузашта ба аморати Димишқ, Абуубайда ба аморати Ҳимс ва Холид ибни Валид ба аморати Қиннасирийн мансуб гардиданд.

Замоне ҳазрати Умар (р) аз шаҳри Қудс хориҷ шуд ва ба Мадина боз мегашт, аз ҷануби Шом, яъне Фаластин то интиҳои шимол, ки марзи Сурия мебошад, таҳти ҳукумати давлати ислом даромада буд. Умаро мусалмонон ин сарзамини васеъро, ки Худо дар ихтиёрашон гузошта буд, бо камоли адолат идора ва бо мардум хеле беҳтар аз амирони давлати императори Бизонс рафтор мекарданд.

Шакл ва шамоили ҳазрати Умар (р) замони омадан ба Қудс ва нақди як дoston

Дар поёни сухани худ дар бораи фатҳи Байтулмақаддас, лозим медонем таваҷҷӯҳи хонандагони гиромиро ба ин амри муҳими таърихӣ ҷалб намоем ва он ин аст, ки баъзе аз муаррихин монанди Табарӣ ва ибни Асир мегӯянд:

- Ҳазрати Умар (р) аз Мадина савори асп шуд ва ҳамроҳи гурӯҳе аз лашкар ва умаро ба Фаластин омад, вале баъзе муаррихоне, ки дар назари муҳаққиқини мусалмонон чандон мавриди эътимод нестанд, навиштаанд:

- Ба василаи шутур ҳаракат кард; ду хурчин дар паҳлӯи шутураш баста буд, ки дар яке орди ҷав буд ва дар дигаре хурмо буд. Дар пешаш як машк об ва дар пушти сараш зарфе барои вузу гирифтагӣ ва хурдани ғизо овехта буд.

Ҷамоъате аз асҳоби Расулу-л-лоҳ (с) ҳамроҳаш буданд. Субҳгоҳ ва шомгоҳ таоме, ки аз ҳамон орд буд, таҳия мешуд. Назди халифа меоварданд, то аз он бихӯрад. Либосе ки дар ин сафари муҳими таърихӣ ба тан дошт, кӯҳна ва дарбехшуда буд. Ҳангоме, ки мехост аз Ҷобия ба сӯи шаҳри Қудс ҳаракат кунад, умарои лашкар гуфтаанд:

- Чун Ускуфи аъзам ва умаро ва бузургони шаҳр дар интизоранд, шутур барои савор шудани ту номуносиб ва ин пирохан, ки пӯшидаи бароят раво нест. Халифа аз сухани онҳо барошӯфт ва фармуд (Худованди азза ва ҷаллоро ба баракати динаш иззат бахшид ва мо Худоро бо чизи дигар мубадал намекунем) ва бо ҳамон либоси поргидор ва савор бар ҳамон шутуре, ки бо он аз Мадина ба ин ҷо омада буд ҳаракат кард ва бо ҳамин вазъи баднамо ва нозебо ба шаҳри Қудс ворид шуд ва бо Ускуф ва

бузургон ва умарои шаҳр мулоқот кард. Ҳатто баъзе навиштаанд:

-Ки халифаи мусалмонон ва ғуломаш дар ин сафар як шутур барои ду нафарашон ҳамроҳ доштанд. Ҳар як аз онҳо ба навбат савор мешуд, ғуломаш пиёда мешуд ва банди шутурро ба даст мегирифт ва ҳамин ки навбат ба ғуломаш мерасид, халифа пиёда мешуд ва банди шутурро ба даст гирифта, ба роҳ меафтод. Иттифоқан дар марҳилаи охир, ки аз Ҷобия ба Қудс мерасиданд навбати ғуломаш буд. Халифаи мусалмонон дар ҳоле ки банди шутурро ба даст гирифта буд ба канори шаҳр расид ва бо ҳамин вазъ бо Ускуф ва бузургони шаҳр, ки дар интизори вуруди қофилаи халифаи мусалмонон буданд мулоқот кард.

Вале бояд тавачҷӯх дошт, ки Воқидӣ дар ғолиби ривоёти таърихии худ махсусан он чи дар «Мағозӣ» ва «Футухоти исломӣ» зикр карда аст андозагузарӣ ва зиёдаравӣ намуда ва аз ҳақиқати воқеъӣ хориҷ шуда аст, аз ин рӯ мавриди эътимоди донишмандон ва муҳаққиқини исломӣ нест ва дар таърихе, ки навишта ба умуре бар мехурем, ки ақли солим онҳоро намепазирад, вале чун ривоёташ аз қабилӣ ҳамин дoston сафари таърихии Умар (р) ба ин, тарзи ачибе, ки зикр карда аст мавриди қабули ҳар хонанда ва шунавандае воқеъ мешавад ва бо ин аҷоибие, ки дорад назари ҳамаи касро ҷалб менамояд, аз ин рӯ бо он ки сиҳат надорад, ба ҳадде машҳур ва роиҷ шуда, ки дар ҳар маҷлиси дарсӣ ва бар рӯйи ҳар минбари ваъзе, ки ин сафари таърихӣ ривоят мешавад ҳамеша ин достони ачибу ғариб, ки Воқидӣ ривоят карда аст, нақд мешавад. Чунон ки гӯё чараёни воқеа чуз ин набуда ва дар ин бора ривоёте ғайр аз ривоёти Воқидӣ наомада аст. Бояд дар назар дошта бошем, ки дар аёми фатҳи Байту-л-муқаддас дар асари футухоте, ки мусалмонон дар Форс,

Шом ва Фаластин карда буданд, ғаноими зиёде аз пул, тилло, нукра, асп, либоси дўхта ва парчаҳои нодўхта ба даст оварданд. Байту-л-моли Мадина аз ҳар ҷиҳат ғанӣ шуда буд, агар ба ин ҳақиқат тавачҷўҳ кунем барои мо возеҳ мешавад, ки халифа маҷбур набуда дар ин сафар як шутур барои худ ва ғуломаш ба тановуб (бо навбат) бардорад ва либоси фарсуда бипўшад, зеро ҳам аспи зиёд дар ихтиёр дошт ва ҳам либоси муносиб.

Сипас мусалламан, ривоёти Табарӣ ва ибни Асир дуруст аст, ки гуфтаанд:

-Умар халифаи мусалмонон савор бар асп ва ҳамроҳи гурўҳе аз лашкар барои кўмак ба Амр ибни Ос аз Мадина ба Ҷобия расид ва чун аспаш хаста шуда буд, чанд рўзе пас аз ақди сулҳ бо мардumi Қудс, дар Ҷобия монд ва ҳамин ки хастагии аспаш бартараф шуд бо ҳамон асп аз он ҷо ба Қудс омад. Ибни Касир ба нақл аз Абульолияи Димишқӣ таъкид карда, ки ҳазрати Умар (р) ҳангоми вуруд ба шаҳри Қудс перохани сафеди ранга пўшида буд, ки дар қисмати чап ва рост аз поён, ҷок дошт. Ин ду нафар муаррих на зикре аз кўхнагии перохани халифа мекунанд ва на аз поргидор буданаш ва на ҳарфе аз ин ки ў ва ғуломаш дар ин сафар ба навбат савор шудаанд ба миён наовардаанд.

Дуруст аст, ки ҳазрати Умар (р) марде зоҳид ва аз зинат ва зевари давр ичтиноб мекард, вале дар айни ҳол марди одоб ва аз хонаводаи ашрофи Қурайш буд. Хуб медонист ҷӣ рафторе дар кучо муносиб ва ҷӣ гуфторе дар ҷӣ вақте хуб ва ҷӣ либосе дар ҷӣ ҳангоме писандида аст.

Магар на ин аст, ки Бухорӣ дар сафҳаи 195 ҷузъи, ҳафтум ривоят мекунад, ки рўзе Умар ибни Хаттоб(р) чашмаш ба либоси фохире афтод, ки фурўхта мешавад, ба ин мақсад ҳузури Расулу-л-лоҳ (с) омад ва арз кард:

- Ё Расулу-л-лоҳ (с)! Чӣ хуб аст, ки ин либосро бихарӣ, то ҳангоми мулоқот бо намояндагоне, ки меоянд ва низ дар вақти намози ҷумъа онро бипӯшӣ, вале чун ин либос мулиладӯзии тилло дошт, он ҳазрат аз хариди он имтиноъ фармуд.

Аз ин ривоёт возеҳ аст, ки ҳазрати Умар (р) марди одоб ва пойбанди русуми умумӣ буд ва ақида дошт, ки раиси давлат дар вақтҳои мулоқот бо ашхоси бузург ё ҳангоми ҳузур дар маҷолис бояд либоси муносибе бипӯшад.

Ҳамин Умар (р) буд, ки чун волии Яман бо либоси гаронбаҳо ба ҳузураш омад, барошуфт ва амр кард, то либоси содда бипӯшад. Бори дигар ҳамон волӣ бо мӯйи жӯлида ва либоси кӯҳна ва номуносибе ба ҳузураш расид. Ҳазрати Умар (р) ин бор фармуд:

-Мақсадам ин набуд, ки худро ба ин вазъи нописанд дароварӣ. На жӯлида ва жандапӯш бош ва на худро монанди занон биорой.

Бинобар он чи баён шуд бояд фаҳмид, ки ҳазрати Умар (р) дар он ҳангом ки ба мулоқоти бузургони дини ва сиёсӣ дар шаҳри Қудс мерафт, агар либоси гаронбаҳо напӯшида буд, аммо либоси содда ва зебандае ба тан дошта аст, ки на побараҳна буд ва на жандапӯш.

Фатҳи кишвари Миср

Саҳеҳ аст, ки мусалмонон акнун тамоми сарзамини Шом, Фаластин ва Урдунро тасарруф ва дасти императори руми Шарқиро аз ин диёр қатъ кардаанд, вале кишвари Миср, ки муттасил ба ин сарзаминҳо аст, ҳамчунон дар тасарруфи ин император боқӣ аст ва чунон ки фаҳмидем сарлашқари Румӣ, яъне Уртубон, ки аз Байту-л-муқаддас фирор кард ба он ҷо рафтааст ва қатъиян дар ин кор андеша дорад.

Пас агар дасти ин император аз кишвари Миср қатъ нашавад, рӯзе аз он ҷо ба ин сарзаминҳо, ки аз дасташ рафта аст, ҳамла хоҳад кард ва чун баҳре дар ихтиёр дорад, ки ба кишвари аслии Рум алоқа дорад, агар даст ба ҷанг бизанад на дар тангнои маишӣ ва на дар тангнои умури низомӣ воқеъ мешавад ва корро бар мусалмонон душвор хоҳад кард.

Бинобар ин мусалмонон бояд ҳар ҷи зиёдтар дасти ин давлати хатарнокро аз хоки Миср низ қатъ намоянд, то вазъи худро дар сарзаминҳои, ки аз дасташ гирифтаанд пойдор кунанд ва ба суботи ояндаи худ дар ин диёр дилпур шаванд.

Амр ибни Ос қаблан ҷандин сафари тичоратӣ ба Миср карда буд ва аз авзои умумии он ҷо бохабар буд. Ӯ фаҳмида буд, ки мардуми Миср аз давлати Рум, ки ба сарзаминашон тасаллут ёфта буд ва онҳоро истеъмор карда буд, норозӣ ҳастанд. Дида буд, ки ин сарзамин ба баракати руди Нилаш аз ҳайси ғалла ва маҳсулот беназир аст. То ҷое, ки анбори ғаллаи Рум ба шумор меравад. Аз ин рӯ хеле орзу дошт, ки аз ҳазрати Умар (р) фармони ҳамла ба ин сарзамини пурбаракатро бигирад.

Пас аз ин ки ҳазрати Умар (р) аз Байту-л-муқаддас ба Ҷобия бозгашт, то аз он ҷо ба Мадина баргардад, Амр ибни Ос бо ӯ ба хилват нишаст ва тақозо кард, то фармони ҳамла ба Мисрро содир кунад ва ин корро ба ӯ бисупорад. Ҳазрати Умар (р) дар ин амр мутафаккир шуд. Зеро наметавонист дар ин ҳангом, ки лашкари ислом дар Ироқ, Форс ва Шом пароканда шуда буданд ва вучуди онҳо барои муҳофизати ин навоҳӣ лозим буд, лашкари муҳиме фароҳам кунад ва дар ихтиёри Амр ибни Ос бигузорад, то ба Миср ҳамла кунад, вале Амр ибни Ос он қадар ҳамла ва тасхири Мисрро дар назари ҳазрати Умар (р) осон ҷилва

дод, ки дар ниҳоят ўро барои ин кор розӣ кард ва он ҳазрат чаҳор ҳазор сарбоз дар ихтиёраш гузошт ва парчами исломро ба ў супурд. Гарчи чаҳор ҳазор сарбоз барои фатҳи кишвари Миср кофӣ набуд, вале Амр ибни Ос яқин дошт, ки пас аз шурӯи ҷанг дар хоки Миср ҳар гоҳ кўмак бихоҳад ҳазрати Умар (р) ночор хоҳад шуд ҳар тавр шуда барояш сарбози кофӣ бифиристад ва нахоҳад гузошт мусалмонон дар хатари душман биафтанд. Аз ин рӯ бо ҳамин идда аз ҳудуди Шом гузашт ва барои он ки ҳаракати худро махфӣ ва давлати румро ғофилгир кунад, ба суръат аз роҳи биёбони бе обу алафи Сино убура кард, то ба шаҳри Ирайш дар аввалҳои хоки Миср расид.

Чун ин шаҳр аз маркази кишвар дур буд, на истехкоми хубе дошт ва на ниғаҳбонони кофӣ аз тарафи давлати Рум дар он ҷо мутамарказ буд. Барои ҳамин ҳам мардуми шаҳр муҳофизати шаҳрашонро ба ўҳда гирифта буданд, натавонистанд аз ўҳдаи дифоъ дар муқобили лашкари ислом бароянд. Амр ибни Ос ин шаҳрро ба осонӣ гирифт ва бидуни таъхир ба роҳи худ идома дод ва аз роҳи қадимӣ роҳе, ки касе дар аёми оддӣ аз он убура намекард, ҳаракат намуд ва ба яке аз шаҳрҳои Миср ба номи Фармоа расид.

Ин шаҳр яке аз шаҳрҳои муҳим ва қадимӣ ва ободи Миср ва дорои маъбадҳои қибтӣ ва калисоҳои зебои масеҳӣ буд. Ҳисор ва қалъаҳои қаввӣ ва ниғаҳбонон ва захираи кофӣ дошт. Дар канори баҳри Сурх воқеъ буд ва шоҳае аз рӯди Нил ба ин ҷо ҷорӣ мешуд. Ин шаҳр дар он рӯзгор ба манзалаи калиди кишвари Миср буд. Бинобар ин давлати Рум аҳамияти хосе ба он медод ва лашкари муқтадире дар он ҷо гуморида буд.

Тасаллут бар ин шаҳр хеле душвор буд. Амр ибни Ос ҷуз ин ки онро дар муҳосира гирад чорае надошт. Пас аз як

моҳи муҳосира дар таърихи аввали муҳаррами соли 19-уми ҳиҷрӣ мутобиқи соли 640 мелодӣ мардуми шаҳр, ки аз тӯли муҳосира ба танг омада буданд ва идомаи онро ба зиёни худ медонистанд ба ночор таслим шуданд ва бадин сон шаҳри муҳим ба дасти мусалмонон афтод.

Баъзе аз муаррихин навиштаанд:

-Чун мардуми ин шаҳр қибтӣ ва мазҳаби артодокс доштанд, муҳолифи мазҳаби католикии румӣ буданд. Аз уммол ва коргузори давлати Рум, ки ба онон бадрафторӣ мекарданд, кина дар дил доштанд аз ин рӯ онон барои фатҳи ин шаҳр аз дохил ба мусалмонон кӯмак карданд. Дар воқеъ онҳо боиси аслии суқути шаҳр шуданд.

Ба ҳар ҳол Амр пас аз тасхири ин шаҳри муҳим, ки барояш дилгармкунанда буд барои фатҳи шаҳри Билбис ба ҳаракат даромад. Фармондеҳи лашкари муҳофизи ин шаҳр Уртубон -ҳамон сардори машҳури румӣ буд, ки дар Фаластин аз дасти Амр гурехт. Дар ин ҷо байни Амр ва Уртубон ҷанги сахте даргирифт. Уртубон боз ҳам шикаст хӯрд ва Амр бар ин шаҳр низ тасаллут ёфт. Пас аз ҷанги Ачнодин, ки Уртубон аз дасти Амр шикасти вазнин хӯрд, дар ин ҷо низ ин ду нафар сардори араб ва румӣ рӯ ба рӯи ҳам қарор гирифтанд ва боз ҳам Уртубон аз ҳарифаш шикаст хӯрд. Муаррихин навиштаанд: «Духтари Муқавқиси Қибтӣ - ҳокими кулли кишвари Миср, ки аз тарафи давлати Рум ин вазифро дошт, дар ҳини фатҳи ин шаҳр асир шуд. Амр ибни Ос ўро мавриди эҳтиром қарор дод ва ҳамроҳи чанд нафар муҳофизи араб ўро назди падараш фиристод. Ин мардонагӣ ва инсоният, ки бар хилофи интизори Муқавқис, аз Амр сар зад, боиси он гардид, то қибтиҳо, ки аз мардуми аслии Миср буданд, нисбат ба мусалмонон бо назари дӯстӣ ва муҳаббат бингаранд. Муқавқис низ ин корро кори бузурги инсонӣ

шумурд. Амр пас аз фатҳи ин шаҳр ба ҳаракати худ идома дод ва ба шаҳре расид, ки онро дар он рӯзгор Тандунисё меномиданд ва акнун ба номи Умму-д-дунайн шӯҳрат дорад».

Дар ин чо чандин ҳафта чанг байни мусалмонон ва лашкари душман тӯл кашид ва чун иддаи душман зиёд буд, Амр даст аз чанг кашид ва ақиб нишаст ва аз ҳазрати Умар (р) кӯмак хост. Ҳазрати Умар (р) чаҳор ҳазор нафар таҳти роҳбарии чаҳор нафар аз бузургони силаҳшури саҳобаи Расулу-л-лоҳ (с) аз ҷумла Зубайр ибни Аввом, Убода ибни Сомит, Мусаллама ибни Мухаллид ва Миқдод ибни Асвад ба кӯмаки Амр ибни Ос фиристод, ки ҳар як аз онҳо дар майдони чанг арзиши ҳазор нафар марди чангиро доранд.

Ҳамин ки лашкари кӯмакӣ расид, Амр ибни Ос худро барои ҳамлаи ниҳои муҳайё кард. Аз он тараф фармондеҳи кулли қувваҳои лашкари Рум дар Миср ба номи Тиодор бо бист ҳазор сарбоз барои муқобила бо Амр ҳаракат кард. Ин ду лашкар дар канори шаҳри Айну-ш-шамс рӯ ба рӯи ҳам қарор гирифтанд.

Амр ибни Ос қаблан як гурӯҳ лашкарашро дар кӯҳе дар самти шарқии Аббосияи кунунӣ ва гурӯҳи дигарро дар наздики шаҳри Умму-д-дунайн камин гуморид ва худаш бо бақияи лашкар ба муқобила бо лашкари Рум пардохт.

Ҳамин ки чанг байни тарафайн даргирифт, гурӯҳе, ки дар кӯҳ дар камин нишаста буданд аз камингоҳи худ берун частанд ва аз пушти сар бар душман ҳамла карданд. Душман, ки худро дар вазъи баде дид, ба ночор майдонро холи ва фирор кард ва хост ба шаҳри Умму-д-дунайн паноҳ барад. Дар ин ҳангом гурӯҳи камин, ки дар пеш буданд аз чойгоҳи худ хориҷ шуданд ва роҳ бар рӯи онҳо бастанд. Ба ин тартиб лашкари Рум байни се ҷабҳаи лашкари

мусалмонон дар вазъи хатарноке қарор гирифт ва ба тавре шикаст ва ҳазимат ёфт, ки чуз иддаи каме чон бадар набурданд. Амр ибни Ос бо ин маҳорати ҷанги пирӯз шуд ва бар шаҳри муҳими Айну-ш-шамс ва Умму-д-дунайн тасаллут ёфт.

Чун шаҳри Умму-д-дунайн аз шароити стратегӣ бархӯрдор буд, Амр ибни Ос онро маркази ситоди фармондеҳии худ қарор дод. Муддате дар он ҷо ором гирифт, то дар андешаи ҳамла ба шаҳри Бобуливун бошад. Пас аз муддати истироҳат, худро барои ин кор муҳаё кард ва аз Умму-д-дунайн хориҷ гардид.

Шаҳри Бобулиюн аз шаҳрҳои мустақами Миср буд ва аз истехкоми низомии муҳиме бархӯрдор буд, аз ин рӯ Амр ибни Ос чуз муҳосираи шаҳр коре аз дасташ барнаёмад. Ин муҳосира то ҳафт моҳ тӯл кашид.

Музокира барои сулҳ

Муқавқис фармонрави мамлакати Миср дид, ки мусалмонон бо он ки наметавонанд бо қувваҳои низомӣ бар шаҳр тасаллут ёбанд, бо вучуди он маъюс нашудаанд ва ҳамчунон дар идомаи муҳосира собит мондаанд ва барои тасаллут бар шаҳр пофишорӣ мекунанд ва медонист, ки мусалмонон мардуми ҷангҷӯ ва дар ҷанг сабр ва таҳаммул доранд, ки чуз онҳо касе надорад ва ҳар тавр шуда муҳосира ҳар чанд тӯл бикашад бар ин шаҳр тасаллут хоҳанд ёфт, пас чи беҳтар, ки бо онҳо ворида музокира шавад ва бо ҳам сулҳ намоянд, аз ин хотир номае ба ин мазмун ба Амр ибни Ос навишт:

- Шумо бо иддаи каме ба сарзамини мо омадаед. Метарсам лашкари бузурги Рум бар саратон бирезанд. Он

вақт аз коратон пушаймон мешавед, пас чи беҳтар, ки чанд нафар аз мардонатонро назди мо бифириsted, то бишунавем чи мегӯед. Шояд ба тавофуке бирасем, ки мо ва шумо хоҳони онем.

Амр ибни Ос номаро аз дасти фиристодагони Муқавқис гирифт ва онҳоро ду рӯз назди худ - дар урдугоҳи лашкари ислом ниғаҳ дошт. Сипас онҳоро бо номае, ки ба Муқавқис ҷавоб дода буд, баргардонд.

Мазмуни номаи Амр ибни Ос чунин буд:

-Байни мо ва шумо ҷуз ин роҳе нест: Ё динӣ исломро бипазиред, то бо ҳам бародари динӣ бишавем ва ҷанге дарнагирад, ё дар дини худ боқӣ бимонед ва ба унвони сулҳ таслим шавед ва ҷизя ба давлати ислом бипардозед, ё бо якдигар бичангем, то он ки Худо байни мо ва шумо ҳукм ва файсала фармояд ва ў аст беҳтарини ҳукмкунандагон.

Муқавқис равия ва рӯҳияи мусалмононро аз намояндагонаш, ки аз назди онҳо баргашта буданд, бозпурсӣ кард, гуфтанд:

- Мардуме дидем, ки маргро беҳтар аз ҳаёт дӯст медоранд. Тавозуъ ва фурутаниро беҳтар аз такаббур ва худхоҳӣ медонанд. Ҳеҷ як аз онҳо на дил ба дунё мебозад ва на дунёро дӯст медорад. Бар рӯи хок менишинанд. Фармондеҳонаш монанди бақияи афродашон аст. Бузургон ва сардори лашкарашон аз зердастон ташхис дода намешаванд. Маълум намешавад кадом оқо ва кадом ғулом аст. Ҳамин ки вақти намозашон расид, андомҳои худро мешўянд ва бо ҳам ба намоз мепардозанд. Ҳеҷ кадом аз онҳо аз намозашон боз намомонад ва дар намозашон бо камоли хушўъ рӯ ба Худо меоваранд.

Муқавқис аз матолибе, ки аз онҳо шунид фаҳмид, ки бо чунин мардуме наметавон ситеза кард ва аз ояндаи худ тарсид, аз ин хотир ба ҳозирин гуфт:

-Қасам ба он муқаддасе, ки ба номаш қасам хўрда мешавад, чунин қавме, ки бар мо тохтаанд ҳар гоҳ ба кўҳ рўй оваранд бе шак бо ирода ва сабр ва суботе, ки доранд, онро аз чояш хоҳанд канд. Бидонед, ки ҳеч кас дар ҷанг бар онҳо пирўз нахоҳад шуд. Пас аз як силсилаи музокира ва мубоҳиса салоҳ диданд, ки бо мусалмонон аз дари сулҳ дароянд. Муқавқис аз Амр ибни Ос дархост кард намояндагоне ба наздаш бифиристад, то дар бораи сулҳ бо ҳам музокира кунанд.

Боз ҳам музокира

Амр ду нафар аз бузургони мусалмононро, ки яке аз онҳо Убода ибни Сомит саҳобаи бузурги Расулу-л-лоҳ (с) буд, назди Муқавқис фиристонд ва дастур дод, то Убода ибни Сомит ҷониби гуфтугў бо Муқавқис бошад.

Муқавқис бо ибороте, ки ҳам ба зоҳири ҷанбаи насиҳат дошт ва ҳам тарсондан ва таҳдид меод, сухан ба миён кашид ў исрор дошт, ки фиристодагони мусалмонон шарти дигар ғайр аз он се шарте, ки Амр ибни Ос қаблан дар ҷавобаш пешниҳод карда буд, пешниҳод кунанд. Убода ибни Сомит дасташро ба тарафи осмон баланд кард ва гуфт:

-Қасам ба парвардигори ин осмон ва ин замин ва ҳамаи чизи дигар, ғайр аз ин се шарте, ки қаблан пешниҳод шуда пешниҳоде надорам. Шумо бояд яке аз онҳоро барои худатон ихтиёр кунед.

Муқавқис ба атрофиёнаш гуфт:

-Суханамро бипазиред ва яке аз ин се шарти пешниҳодии онҳоро қабул кунед. Ба Худо қасам шумо дар муқобили онҳо тоби муқовимат надоред. Агар имрўз ба майли худатон қабул накунед чанде намегузарад, ки маҷбуран чизеро мутаҳаммил хоҳед шуд, ки хеле бадтар

аст, чи беҳтар, ки пешниҳодамро пеш аз он ки пушаймон шавед қабул кунед. Изҳороти Муқавқис, ки бепарда ва ором буд, мавриди мувофиқати мардум воқеъ шуд, аз ин рӯ ба Амр ибни Ос пайғом дод, ки мувофиқат намояд, то ҳар як аз тарафайн Амр ибни Ос ва Муқавқис бо ҷамоъате аз бузургонашон дар як ҷо ҷамъ шаванд ва дар бораи нақшаи сулҳ бо ҳам музокира намоянд.

Миср таслим мешавад

Амр бо ҷамоъате аз мусалмонон ва Муқавқис бо ҷамъе аз мисриён дар як ҷо бо ҳам мулоқот карданд ва ба гуфтугӯ нишастанд ва бо ин шарт бо яқдигар сулҳ карданд.

Мамлакати Миср аз аввал то охир таҳти тасаллути мусалмонон қарор гирад.

Назми умури дохили ва дифоъ аз душмани хориҷӣ ба ўҳдаи мусалмонон бошад.

Сокинони хоки Миср чӣ қибтӣ ва чӣ дигарон аз ҳайси ҷон, мол, номус ва маъбадашон дар амон буданд ва ҳеҷ кас аз мусалмонон ҳаққи дастандозӣ бар онҳо надорад. Дар барпо доштани маросими динии худ низ озоданд.

Ҳар як аз сокини Миср ба таври умум солиёна ду сикка динори тилло ҷизя ба давлати ислом бипардозанд.

Пирамардон ва навҷавононе, ки ба синни болиғ нарасидаанд ва дўшизагон ва занон дар ҳар синне аз пардохти ҷизя озод бошанд.

Муқавқис ин сулҳро ба унвони ҳокими мамлакати Миср аз тарафи худ ва қибтиҳо, яъне мардуми аслии Миср қабул кард ва гуфт румиҳои муқими Миср озод хоҳанд буд, то он ки ин мочароро ба Ҳеракл дар Қустантания иттилоъ диҳад ва назарашро дар ин бора бихоҳад.

Ҳераклус пас аз дарёфти номаи Муқавқис иқдомашро дар бораи сулҳ нодуруст гуфт ва ўро барои ин кор сарзаниш кард ва навишт:

«Иддаи қибтиҳо дар Миср ба шумор намеояд агар онҳо барои ҷанг бо мусалмонон рӯи хуш нишон намедоданд ва мусалмононро бар мо тарҷеҳ намедоданд мардуми Рум дар Миср ва Искандария ва касоне, ки назди ту ҳастанд беш аз ҳазорон нафаранд ва абзор ва захираи ҷангӣ ба ҳадди кофӣ доштанд ва ту бо ин ҳол аз дафъи мусалмонон бо камии шуморашон дармондӣ ва зери бори зулм рафтӣ ва таслим шудӣ, лозим буд бо онҳо, то он ҷо меҷангидӣ, ки бар онҳо пирӯз мешудӣ ё ҳама мардона кушта мешудед» номае ба ҳамин мазмун ба румиёни муқимии Миср низ нигошт.

Муқавқис пас аз дарёфти номаи Ҳеракл гуфт:

-Ба худо қасам, ки арабҳо бо ҳамин иддаи кам ва бо заифие, ки зоҳиран доранд аз мо, ки ин қадар зиёд ва зоҳиран хеле қаввӣ ҳастем қавитаранд. Ҳар як нафар аз онҳо баробари ду нафари мо аст. Назди онҳо марг дар майдони ҷанг маҳбубтар аз зиндагӣ аст.

Пас аз он ба румиёне, ки наздаш буданд хитоб карда, гуфт:

-Бидонед, ки ман ба паймони сулҳе, ки бо арабҳо бастаам пойдорам ҳаргиз онро бекор нахоҳам кард. Яқин медонам, ки чизе намегузорад, ки шумо ҳам ночор мешавед ва ба он чи ман кардам тан медихед. Ман дар ин ҷо вазъро мебинам ва чизро мефаҳмам, ки император дар он ҷо намебинад ва намефаҳмад.

Сипас ба Амр ибни Ос иттилоъ дод, ки император бо сулҳе, ки байни тарафайн баста шуда муҳолифат кард ва онро танқид кардааст. Ба ман амр карда, то бо шумо бичангем, то яке аз тарафайн бар дигаре пирӯз гардад. Вале ман ва куллияи қибтиҳо бар сулҳ пойдорем. Мазмуни

сулхнома бар ман ва тамоми қибтиён амалкунанда аст ва ҳаргиз ин сулхро бекор нахоҳем кард. Зимнан аз Амр хост, агар румиён, ки акнун ин сулхро рад кардаанд дар оянда тақозои сулҳ намоянд аз онҳо напазиред, то ҳама кушта ё асир ва гирифтор шаванд, зеро чунин мардум сазовори чунин сарнавишт ҳастанд.

Амр ибни Ос бо имзои ин сулҳ вориди шаҳри Бобулиюн гардид. Лашкарашро тасарруф кард ва бо мардуми шаҳр ба тавре, ки дар сулхнома зикр шуда буд, ба хубӣ рафтор кард. Чунон ки равияи кори мусалмонон дар ҳар ҷо буд дар ин шаҳр масҷиде бино карданд, ки ба номи масҷиди Амр ибни Ос маъруф гардид. Мегӯянд ин масҷид ҳанӯз боқӣ аст. Эҳтимол дорад масҷиде, ки Амр ибни Ос бино карда дар асари тӯли замон хароб шуда ва аз нав дар ҷои он, масҷиде бино карда ва ба номи масҷиди Амр ибни Ос шӯҳрат ёфта аст.

Давлати Рум ва румиён дар Миср чӣ кор мекунанд?

Румиёни муқимии Миср, ки ба амри Ҳеракл зери бори сулҳ нарафтанд, худро барои муқобила бо мусалмонон ва дифоъ аз Миср муҳайё карданд. Давлати Рум низ лашкари гарон ба қўмакашон фиристонд. Ҳама дар ҷое ба номи Султис мавзеъ гирифтанд. Дар ин ҷо байни мусалмонон ва онҳо ҷанги шадиде даргирифт. Гарчи румиён дар аввали кор талафоте бар мусалмонон ворид сохтанд, вале натавонистанд ба вазъи худ идома диҳанд ва дар муқобили ҳамлаҳои шадиди мусалмонон истиқомат намоянд, вале қабл аз ин ки зиёд кушта бидиҳанд, майдонро ҳолӣ карданд ва то маҳалле ба номи Алкарбун ақиб нишастанд ва худро аз нав ба роҳбарии Теодор сардори коргаштаи румӣ омодаи ҷанг карданд.

Амр ибни Ос гурӯҳеро ба парчамдории ғуломи худ ба номи Вардон ва ба пешоҳангии Абдуллоҳ ибни Умар ибни Хаттоб(р) ба ҷанги онҳо фиристод. Дар он ҷо низ мусалмонон пас аз ду рӯзи ҷанги бардавом бо додани талафот бар румиён пирӯз шуданд ва онҳоро то ҳудуди бандари Искандария ба ақиб ронданд.

Теодор пас аз шикаст дар Карбун ҳамроҳ бо афроде аз лашкараш, ки ҷон бадар бурда буданд дар бандари Искандария - охирин шаҳри муҳимме, ки дар дасти румиён монда буд қарор гирифт.

Ба сӯи Искандария

Бандари Искандария дар он замон бузуртгарин ва муҳимтарин аз шаҳрҳои Миср ва дуввумин маркази давлати императори руми шарқӣ пас аз шаҳри Қўстантания ва муқтадиртарин истехкоми низомии Рум дар Миср ва аввалин бандари тичоратӣ дар ҷаҳон буд.

Румиён медонистанд, ки суқути ин бандари муҳим ба дасти мусалмонон, яъне заволи қатъии ҳукумати Рум аз Миср ва қатъи умеди онҳо аз нуфузи сиёсӣ ва низомӣ дар ховари миёна ва заъфи ошқори давлати онҳо дар хоки Рум аст. Херакл қабл аз суқути ин шаҳр гуфта буд:

-Ҳар гоҳ арабҳо бар Искандария тасаллут ёбанд, Рум заиф хоҳад шуд ва дигар эҳтиром ва обуруе барояш боқӣ нахоҳад монд.

Бинобар ин бояд ҳар тавр шуда ва ба ҳар қимате бошад аз ин шаҳр, ки ҳам аз назари иқтисод ва ҳам аз лиҳози сиёсат ва ҳам аз ҳайси қудрати низомӣ барои онҳо ҷанбаи ҳаётӣ дошт дифоъ намоянд ва нагузоранд онро аз даст бидиҳанд. Биноан, аз сарзамини Рум лашкари азимеро, ки гуфта шуда тадриҷан ба панҷоҳ ҳазор нафар мерасид, бо аслиҳа ва муҳимоти зиёде ба он ҷо интиқол доданд. Худи

Ҳеракл дар назар дошт шахсан ба ин шахр биёяд, то онҳоро дар ҷанг бо мусалмонон роҳбарӣ кунад, вале қабл аз ин ки биёяд вафот ёфт.

Пеш аз ин ки Амр ибни Ос ба Искандария бирасад, тирандозони моҳири румӣ барои дифоъ аз шахр дар бурҷ ва бораҳо ҷойгир гардиданд. Гарчи Амр ибни Ос метавонист шахрро дар муҳосира гирад, вале чун шахр аз роҳи баҳр ба кишвари Рум ва дигар мамолики ҷаҳон роҳ дошт, мардум метавонистанд солҳо дар шахрашон бимонанд ва дар тангнои зинадагӣ набошанд. Муҳосираи мусалмонон ҷуз қатъи тиҷорат ва равобити онҳо бо дигар нуқоти Миср зараре барои онон ба бор нахоҳад овард.

Амр ибни Ос ин шахрро, ки ҷуз бо нусрат ва мадади ғайбии илоҳӣ ҳеҷ умеде барои фатҳи он надошт, ба муҳосира гирифт. Қибтиён, ки дар асари бадрафториҳои румиён, ки бо онон дилхушия надоштанд, ба кӯмаки мусалмонон шитофтанд ва онҳоро аз ҷиҳати озӯқа барои афрод ва алаф барои ҳайвонот ва ба таври кулӣ барои тамоми чизҳое, ки бадон ниёз доштанд, таъмин карданд.

Вале мусалмонон ба ҳадди кофӣ абзори сангини ҷангӣ надоштанд, ки битавонанд ҳисори маҳками шахрро хароб кунанд. Румиён бо ҷанги абзорҳои партобкунанда, ки дар бурҷҳои ҳисор ба кор гирифта буданд, ба тарафи мусалмонон тирандозӣ мекарданд ва намегузоштанд ба шахр наздик шаванд, Бинобар ин ба ҷои ин ки ҷабҳаи мусалмонон монанди ҷойҳои дигар ҷабҳаи ҳамла ва ҳуҷум дошта бошад, ҷанбаи дифоъ ба худ гирифт, вале ба ҳубӣ муваффақ шуданд, ки ҳуҷумҳои румиёнро дафъ кунанд.

Чун ин вазъ ҷаҳор моҳ тӯл кашид ва мусалмонон дар қорашон ҳеҷ гуна пешрафте накарданд ва ин амр бар хилофи умеди ҳазрати Умар (р) буд, ки дар Мадина бесаброна интизори хабари фатҳи ин шаҳри муҳим буд, ӯ

дилтанг шуд ва пиндошт, ки шояд афроди лашкараш аз Худо ғофил шуда ва ихтилоф ва фасоде дар онҳо роҳ ёфта, ки Худои азза ва чалл онҳоро ёрӣ намекунад то дар корашон тавфиқ ёбанд. Ўномае ба ин мазмун ба Амр ибни Ос нигошт:

-Хеле тааҷҷуб мекунам, ки фатҳи Искандария то ин муддат барои шумо ба таъхир афтада аст. Сабаби ин амр аз он аст, ки дар ҳолати рӯҳонии лашкар тағйире рух дода аст. Шумо низ монанди душман дил ба дунё бастаед. Бидон ки Худованди таборак ва таъоло ба ҳеч қавме нусрат ва пирӯзӣ намедихад магар он ки қалбҳояшон тоҳир ва нияташон дуруст бошад. Ба маҳзи ин ки ин нома ба ту расид, барои лашкарат суханронӣ кун ва онҳоро барои фидокорӣ дар ҷанг таҳрик ва ташвиқ барои ҳусни ният ва сабру субот дар майдони ҷанг тарғиб кун ва он чаҳор нафарро, ки қаблан ба кӯмакат фиристодам ва гуфтам ҳар як аз онҳо ба манзалаи ҳазор нафаранд дар пеши сафҳои мусалмонон қарор диҳед ва ҳама бо ҳам якпорча ба сӯи дарвозаҳои шаҳр ҳучум баред. Ин ҳамла баъд аз зуҳри рӯзи ҷумъа бошад, чунки дар ин вақт Худо дуъои бандагонашро иҷобат мекунад ва раҳматашро бар бандагони мухлис ва некукораш фуруд мерезад. Мардум дар ҳоле ки дил ба Худо бастаанд аз ӯ бихоҳанд, то онҳоро бар душман пирӯз фармояд. Дар ин ҳолати рӯҳонӣ бар душман ҳамла кунед.

Тавре ки Зайни Даҳлон дар «Футуҳоти маккия» навишта аст, дар ҳамин ҳангом Ҳеракл дар Рум вафот ёфт. Ин садама то он ҷо боиси ғам ва андӯҳи шадиди лашкари Рум дар Искандария гардид, ки онҳоро дар корашон суст ва ноумед гардонид. Раиси яке аз дарвозаҳои шаҳр вориди музокира бо Амр ибни Ос шуд. Ба ин сон ситораи бахти Амр дар осмони орзуяш дурахшид ва ҳамон тавр, ки ҳазрати Умар (р) дастур дода буд амал кард. Парчами

набардро дар ин ҳамлаи муҳим табаррукан ба дасти Убода ибни Сомити Ансорӣ - саҳобаи бузурги Расулу-л-лоҳ (с) супурд, Худованд ба мусалмонон мадади маънавӣ иноят фармуд. Бо як ҳамлаи шадиди ҳамагонӣ бо додани 45 нафар талафоти ҷонӣ ҳисори шаҳрро шикастанд ва ба пирӯзи расиданд. Шаҳри Искандарияро пас аз чанд моҳи муҳосира тасхир ва марокизи низомии онро тасарруф ва лашкари Румро халғи силоҳ карданд.

Амр ибни Ос қосиде ба номи Муъовия ибни Хадич ба Мадина фиристод, то фатҳи Искандарияро ба ҳазрати Умар (р), ки дар интизораш буд, башорат диҳад. Умар (р) аз шунидани ин мужда ба унвони шукри Худо сар ба сачда ниҳод.

Бо тасаллут бар Искандария дасти давлати Рум аз хоки Миср ба кулӣ қатъ гардид ва мусалмонон бар саросари Миср тасаллут ёфтанд.

Амр ибни Ос бо тасаллут бар Фаластин махсусан фатҳи шаҳри бузурги Қудс, ки дар асари амалиёти низомии ӯ таслим гардид ва низ бо тасхири хоки Миср махсусан фатҳи бандари мустаҳками Искандария, қудрат ва маҳорати низомии худро дар сафаҳоти таърихии ислом сабт кард.

Китобхонаи Искандария

Дар хотимаи фатҳи Искандария лозим медонем ба баҳс дар бораи китобхонаи машҳури Искандария бипардозем. Муаррихони қарнҳои аввали ислом то шаш қарн, яъне то шашсад сол баъд аз таърихи фатҳи Искандария чӣ муаррихони мусалмон ва чӣ бегона бо он ки дар бораи фатҳи ин шаҳр ба тафсил сухан гуфтаанд на зикре аз вучуди китобхона дар он замон кардаанд ва на аз

оташ заданаш ба дасти Амр ибни Ос -фотеҳи Искандария ҳарфе задаанд.

Аввалин касе, ки тўҳмат зада ва гуфта аст:

«Амр ибни Ос пас аз фатҳи Искандария китобхонаи бузургашро ба фармони ҳазрати Умар ибни Хаттоб(р) оташ зад», Абдулатифи Бағодӣ аст, ки ин матлаб дар китобаш ба номи «Ифода ва Эътибор» зикр карда аст. Ҳеч касе аз таърихнависони қабл аз ӯ дар чандин қарни гузашта чизе аз ин бобат нагуфта ва нанавишта аст, ҳатто муарриҳини ғайри мусалмон ҳам ишорае ба ин матлаб накардаанд. Ҳол он ки агар чунин ҳодисае буд бо обу тобе онро менавиштаанд.

Шакке нест, ки худи Абдулатифи Бағодӣ дар таърихи фатҳи Искандария, ки дар соли 21-уми ҳиҷрӣ (642 мелодӣ) буда ба дунё наомада, то гуфта шавад он чи худааш шахсан дар ҳангоми фатҳи Искандария ба чашм дида дар китобаш ба қалам оварда аст. Зеро ӯ дар соли 1231 мелодӣ, яъне 589 сол баъд аз фатҳи Искандария аз модараш мутаваалид гардида аст.

Пас бояд ин матлабро дар таърихи тадвиншудаи собиқин биёбад, то бинависад. Ҳол он ки қабл аз ӯ онро нагуфта ва дар ҳеч таърихе қаблан зикр нашуда аст. Бағодӣ ҳам дар китобаш ба ҳеч китоби таърихӣ истинод накарда аст. Бинобар ин, мусалламан, чизе аз пеши худ гуфта ва гуфтааш арзиши таърихӣ надорад ва қобили эътибор ва эътино нест.

Ба ин ҷиҳат аст, ки поре аз донишмандони Ғарб монанди Гибун, Путлар, Садю, Густов Лубун ва амсоли онҳо ин матлабро бо зикри далел рад кардаанд ва Амр ибни Ос ва Умар ибни Хаттоб (р)-ро аз ин тўҳмат пок доштаанд.

Ҳар гоҳ таваҷҷӯҳ кунем, ки Абдуллатифи Бағдодӣ мегӯяд:

«Китобҳои китобхонаи мазбурро шаш моҳи пай дар пай зери хазонаи ҳаммомҳои Искандария, ки ҷаҳор ҳазор ҳаммом дошта ба ҷои ҳезум барои гарм кардани оби хазонаҳо месӯзонданд», он вақт аст, ки хуб пай мебарем достони сӯзондани китобхонаи Искандария чи қадар беасос аст ва ҷуз дурӯғ чизе нест. Магар шаҳри Искандария чи қадар бузург буд ва чи қадар сокин дошта, ки ниёз ба ҷаҳор ҳазор ҳаммом дошта бошад? Оё магар китобҳои китобхона, то чи ҳад зиёд будаанд, ки то шаш моҳи дароз шабу рӯз оташи ҷаҳор ҳазор ҳаммомро афрухта ва оби хазонаҳои ҷаҳор ҳазор ҳаммомро гарм кунанд? Субҳоналлоҳ.

Бинобар ин ё дар ҳангоми ҳамлаи мусалмонон ба Искандария китобхонае, ки китоб дошта бошад аслан вучуд надошта ё агар мавҷуд буда, румиҳо, ки вазъи худро дар хатар дидаанд, қабл аз ин ки шаҳр ба дасти мусалмонон афтад, китобҳои онро аз роҳи баҳр ба пойтахти Рум интиқол додаанд.

Ҳамчунин оташ задани китобхонаи Эрон ба дасти фотеҳини ислом чунон ки муҳаққиқон гуфтаанд афсонаест мавҳум, чунки дар ҳеҷ як аз манбаи муътабари саддаҳои аввали ислом зикре аз ин амр дида намешавад. Муаррихони маъруфи Ғарб, ки бо бетарафӣ ва дур аз таасуб ба ин мавзӯ таваҷҷӯҳ ва бо диққат онро баррасӣ кардаанд, таъкиди сарех кардаанд, ки ин матлаб ҷуз дурӯғ ва бӯхтон чизе беш нест. Дуктур Мокс Мерхуф - исломшинос ва шарқшиноси маъруф дар китоби худ бо номи «Мероси ислом» мегӯяд:

«Марокизе барои таҳсили илм дар қисматҳои мухталифи Эрон буд, ки пас аз тасаллути мусалмонон бар

Эрон даст нахӯрда боқӣ монданд ва ҳатто Ҷанди Шопур яке аз марокизи илмии императори ислом гардид» («Мероси ислом» саҳ. 103).

Бинобар ин тӯхмате, ки баъзе аз ноогоҳон дар боби оташ задани китобхонаи Искандария ба мусалмонон мезанад ҳеч гуна мадраки таърихи надорад ва ҷуз бӯхтон чизи дигаре нест.

Дар таърих мехонем, ки румиҳо дар соли 70-уми мелодӣ ба шаҳри Байту-л-муқаддас, ки дар он замон шаҳри мазҳаби яҳудиён буд, тасаллут ёфтанд. Кутуби динии ононро барои таҳқир лагадмол карданд ва пас аз он ҳамаи китобхоро дар Масчиду-л-ақсо - ибодатгоҳи бузургашон оташ заданд ва сӯзониданд. Худи масчидро низ ба оташ кашиданд.

Ҳамчунин масеҳиён дар кашмакашҳои динӣ, ки бар зидди яҳудиён дар Андалус (Испания) ба роҳ андохтанд, тамоми кутуби динии онҳоро тӯъмаи оташ сохтанд ва аз байн бурданд.

Чунон ки дар ин китоб навиштаем мусалмонон бар Эрон, Сурия, Фаластин, Урдун ва Миср тасаллут ёфтанд, вале дар ҳеч таърихе ҳатто таърихи ҳамин мардуме, ки мамлакаташонро аз даст доданд дида намешавад, ки мусалмонон ба кутуби динии онон таҳқир кардаанд ва онро аз байн бурдаанд ё биноҳои динии онҳоро хароб ё оташ задаанд. Ҳол он ки мусалмонон барандаи ливои дини ислом буданд. Яке аз асбоби набардашон таблиғи дини ислом ва даъвати мардум ба сӯи ин дин буд. Зоҳиран мебоист кутуби динии дигаронро аз байн бибаранд ва маобидашонро хароб кунанд, вале на танҳо даст ба чунин коре назаданд, балки баракс ба маъбадҳои онҳо эҳтиром мегузоранд, ки ҳазрати Умар (р) пас аз фатҳи ҳамин шаҳри Байту-л-муқаддас, ки румиён чунин ва чунонаш карданд,

дар калисои бузурги Қиёмат намоз нахонд, он ҳам ба ин далел, ки мабодо мусалмонон дар оянда бадин иллат, ки халифа дар он намоз хонда, онро аз дасти масеҳиён бигиранд ва табдил ба масҷид намоянд.

Дар ҷанги Хайбар, ки дар ҳаёти Расулу-л-лоҳ (с) ва ба роҳбарии он ҳазрат воқеъ шуд, чанд ҷилди таврот, ғанимат ба дасти мусалмонон афтод. Яҳудиён пас аз поёни ҷанг аз ҳазрати Расул (с) тақозо карданд, то муҷалладоти тавротро ба онҳо бигузоранд. Он ҳазрат низ амр фармуд, то ба онҳо баргардонида шавад.

Мардуме, ки бо кутуб ва биноҳои дини дигарон ҷунин хуб рафтор мекарданд, оё имкон дорад, ки дигар китобҳои онҳоро аз қабилӣ китоби фалсафа ва фалак ва ғайра, ки аслан муҳолифи дини ислом нестанд, оташ бизананд? Ҳаргиз.

Мусалламан, душманони ислом хостаанд бо бофтани ҷунин достони дурӯғин мусалмононро бад ҷилва диҳанд, вале ин таърихи саҳеҳ аст, ки мушти маҳкаме бар даҳонашон мезанад.

Иллатҳои футуҳоти мусалмонон

Ҷун футуҳоти исломиро, ки дар замони шайхайн - Абубакр ва Умар сурат гирифт тақрибан ба тафсил баён кардам, лозим медонам ин мавзӯро бо баҳс дар иллатҳо ва сабабҳои ин футуҳоти ҳайратангез хотима диҳам.

Ростӣ ҷӣ сабабҳои дар кор буд, ки саҳронишинони нимҷазираи араб, ки дар назари аҳли он замон мардуми гумном, забун ва нодон буданд, на аслиҳаи комил ва на захираи кофӣ доштанд ва на таълимоти низомӣ бар тибқи низоми он рӯзгор омӯхта буданд ва на бо ҷанги муназзами хоричӣ ошноӣ доштанд, аз як тараф бидуни тарс ба императори азими Форс, ҳамла карданд ва аз сӯи дигар дар

ҳамон вақт бар мустамликаҳои императори Рум, бо камоли чуръат ҳучум бурданд ва дар ҳар ду ҷабҳа ба суръат пеш рафтанд ва ба зудӣ пирӯз шуданд ва дасти тасаллути ин ду давлати бузурги ҷаҳонро аз ин заминҳои обод ва пурбаракат, ки дар он даврон беҳтарин нуқоти ҷаҳон буд, дафъ карданд ва худашон ба ҷои онҳо ништастанд ва фармонравой карданд.

Оё ин мочаро дар таърихи илм як муваффақияти истисноӣ ва муъҷизае набуд, ки Худои ҷалла ҷалолуху барои уммати Муҳаммад (с) офарид? Оё сабабҳо ва иллатҳои табиӣ дошт?

Муарриҳини садаҳои аввали ислом бо он ки ин футухотро муфассал навиштаанд, аслан баҳс дар пиромуни сабабҳои онҳо ба миён наовардаанд, вале таърихнависони баъдӣ махсусан хориҷиҳо, ки беш аз мусалмонон ба таҳлил ва зикри сабабҳо ва иллатҳои ҳаводиси таърихӣ мепардозанд дар ин мавзӯ баҳс кардаанд ва пирӯзии мусалмонон дар ин ҷангҳо вобастаи ин се иллат доништаанд:

1. Дар он замон, ки мусалмонон лашкаркашӣ ва ба ин сарзаминҳо ҳамла карданд, ин ду императорӣ дар асари ҷангҳои сахте, ки дар тӯли таърих чандин бор бо якдигар карда буданд ва мутаҳаммили талафоти ҷонӣ ва молии зиёде шуда буданд, ҳар ду ҳам аз ҳайси шумори фармондеҳ ва сарбоз ва ҳам аз ҳайси таҷҳизот ва захираи ҷангӣ ба ҳадде заиф шуда буданд ва аз қудрати низомӣ то он ҷо соқит шуда буданд, ки аз ўҳдаи дафъӣ ҳамлаҳои мусалмонон ва ҷилавгирӣ аз пешрафти онҳо бар намеомаданд;

2. Илова бар ин ки ду давлат дар он замон қудрати низомии худро аз даст дода буданд, дар байни рабъияти онҳо ихтилофи шадиди динӣ сар зада буд ва онҳоро то он

чо машғул ва гирифтор карда буд, ки дучори заъфи милли шуда буданд.

Дар Эрон байни пайравони Монӣ ва зардуштиён ва дар Шом ва Миср байни бутпарастон ва масеҳиён ва низ байни масеҳиёни ортодокс ва католикҳо ва яъқубиҳо ихтилофи шадид вучуд дошт ва басо вақтҳо низоъ ба ҷое мекашид, ки ба ҷони ҳам меафтоданд ва даст ба ғорат ва куштори якдигар мезаданд. Возеҳ аст, ки бар ивази ихтилоф ва низоъ дар ҳар миллате, махсусан кашмакаши динӣ натоиҷи зиёнбахш дорад, ки наметавон инкор кард. Махсусан дар он замон, ки таассуби динӣ бо тору пуди мардум омехта ва ҷузъи ҷудонопазири вучуди онҳо буд;

3. Чун Шом ва Миср таҳти истеъмори румиҳо буд на хоки асли онҳо, бо мардуми ин сарзаминҳо, ки дар назарашон аҷнабӣ буданд, бадрафторӣ мекарданд мутлақан мансаб ва вазифаи муносибе на низомӣ ва на сиёсӣ дар хокашон ба онҳо намедоданд ва то он ҷо молиёти сангин ва гуногун бар онҳо таҳмил карда буданд, ки асбобу анҷоми манзил ва дафни мурдаҳо ҳам аз он истисно набуд. Гузашта аз ин мисриёро маҷбур мекарданд, ки ғизо ва алафи сарбозони румиро бепул фароҳам кунанд ва дар ихтиёрашон бигузоранд.

Ин қабил рафтор, ки румиён бо мардум мекарданд адоват ва хашми онҳоро барангехта буд. Мусалламан, орзу мекарданд, ки аз зери юғи истеъморгарони ситамгари хоричӣ озод шаванд, гӯё ки таҳти истеъмори каси дигаре дароянд, шояд ҳолашон беҳтар шавад ва беҳтар ҳам шуд ва худ мисриён чунон ки баъдан мехонем этироф кардаанд. Ин умури сегона буд, ки роҳро барои пешрафти мусалмонон дар Форс, Шом ва Миср боз кард ва муваффақияти онҳоро дар ин футухот хеле осон намуд. Ин се амр дар заъфи қувваҳои низомии ин ду давлат ва заъфи

дохилии ин маҳалҳо ва адами ҳамбастагии тӯдаи мардум бо давлат хулоса мешавад.

Дидгоҳи ман

Ба назари ман саҳеҳ аст, ки вуқӯи чандин ҷанг миёни ин ду давлат дар заъфи қувваи низомии онҳо асари зиёде карда буд, вале мусалламан на то ин ҳад, ки дар муқобили қабоили саҳрогард ва бодиянишини араб зону бизананд.

Магар нахондаем, ки вақте намояндагони гуфтушунидии мусалмонон барои музокираи сулҳ бо Яздигурд - шоҳи Сосонӣ ба Мадоин дохил шуданд, форсҳо онҳоро ба ҳадде ҳақир ва бечора шумурданд, ки мегуфтанд:

«Ростӣ, ҳамин мардуманд, ки ба худ чуръат додаанд ва мехоҳанд бо мо бичанганд? Ачабо! Инҳо умед доранд бар мо пирӯз шаванд»? Фирдавсӣ ин матлабро ба назм кашида дар Шоҳнома мегӯяд:

*Зи шири шутур хӯрдану сусмор,
Арабро ба ҷое расидаст кор.
Ки тоҷи Каёнро кунад орзу,
Туфу бод бар чархи гардун туфу.*

Хондем, ки шоҳи Сосонӣ чун аз музокира бо мусалмонон натиҷаи мусбат нагирифт, ба онҳо гуфт:

«Фармон медиҳам ҳамаатонро дар ҳақиқати Қодисия дафн кунанд». Низ хондаем, ки Рустами Фаррухзод чун дар гуфтугӯи сулҳ бо мусалмонон ба тавофуқ нарасид, ба Муғйра ибни Шўъба-намояндаи Саъд ибни Абуваққос гуфт:

«Қасам ба хуршед ва моҳ, фардо қабл аз ин ки хуршед ба осмон барояд, ҳамаатонро хоҳам кушт».

Агар ба матлаби фавқ андаке диққат кунем пай мебарем, ки форсҳо бо он ки заиф шуда буданд, бо вучуди ин худро хеле қавитар аз мусалмонон медонистанд.

Ҳамчунин агар ба гуфтугӯе, ки байни намояндагони мусалмонон ва сарфармондеҳони лашкари Рум дар бораи сулҳ, ки қаблан шарҳ додем таваҷҷӯҳ кунем, пай мебарем, ки румиён низ арабҳоро дар муқобили худ заиф ва забун мепиндошанд ва худро бартар аз онҳо медонистанд.

Пас намешавад гуфт, ки яке аз иллатҳои пирӯзии мусалмонон, заъфи қувваҳои низомии он ду император буда аст.

Аммо ихтилофи динӣ гарчи нисбат ба тӯдаи мардум асари зиёнбахш дорад, вале дар тазъифи қувваҳои низомии давлат махсусан қувваҳои Рум, ки нисбат ба раияти мустамликаҳои худ аҷнабӣ буд, кучактарин таъсир надошт.

Набудани ризоят ва ҳамбастагии онҳо бо давлат гарчи наметавонад яке аз иллатҳои аслии пешрафти мусалмонон бошад, метавон қабул кард, ки то андозаи зиёде дар муқовимати онҳо муассир буда аст, чунки дар таърих мехонем, ки яҳудиён дар Шом тавротро ба даст гирифта, дуъо мекарданд, то арабҳо бар румиён ғолиб ва пирӯз шаванд. Қибтиён низ дар айёми муҳосираи шаҳри Миср аз дохили ҳисори шаҳр ба мусалмонон кӯмак мекарданд. Дар айёми муҳосираи шаҳри Искандария, ки ҷаҳор моҳ тӯл кашид то он ҷо ба мусалмонон кумак мекарданд, ки ҳатто хӯрок ва дигар лавозимот барои онҳо бепул фароҳам мекарданд.

Нависандагони муҳаққиқи исломӣ, ки дар садаҳои охир ба баҳс дар ин мавзӯё пардохтаанд, иллати аслии пешрафти мусалмононро дар маҷмӯъ вобаста ба ин ҷаҳор амр медонанд.

1. Имон ба Худои аzza ва чалла ва эътиқоди қозим ба нусрат ва мадади Худо, ки дар Қуръон ба онҳо навид дода ва ба онҳо фаҳмонда аст, ки шарти пирӯзӣ дар ҷанг зиёдии шумораи низомӣ нест, балки ихлос дар амал ва субот дар кор лозим аст. Чунон ки Қуръон мефармояд:

Сухани Худо:

Чи басо ки иддаи каме, бар ҳукми Худо бар иддаи зиёде пирӯз шуданд ва Худо ҳамеша бо касоне аст, ки сабр ва субот доранд.

(Сураи Бақара ояти, 249.)

Ин амр ба онҳо руҳия меод аз ин ҷиҳат дар оғози ҳар ҷанге ба ғалаба аз болои душман боварӣ доштанд ва барои расидан ба ҳадафу мақсаддашон дил ба Худо мебастанд ва воридаи кор мешуданд.

2. Имон ва яқин ба гирифтани натиҷаи мусбӣ аз ҷанги худ, чи бар душман ғолиб шаванд ва чи душман бар онҳо пирӯз шавад, зеро тибқи гуфтаи Қуръони карим ҳар гоҳ мусалмонон бар душман ғолиб шаванд, ба ифтихори пирӯзӣ ва касби ғанимати дунявӣ мерасанд ва агар мағлуб ва дар ҷанг кушта шаванд, ба шаҳодат ва савоби ухравӣ расида, мушарраф ба биҳишти ҷовидон мегарданд, ки Қуръон дар ин бора мефармояд:

Сухани Худо:

Бигӯ ба душманонат! Оё аз ҷанги мо бо шумо ҷуз таҳаққуқи қатъии яке аз ду амри неку чизи дигаре барои мо интизор мекашед.

(Сураи Тавба, ояти 52.)

Ин ду амри неку яке пирӯзӣ ва ғанимат дигаре шаҳодат ва касби савоби ухравӣ аст. Ҳамин ақида буд, ки мусалмононро дар ҳама ҳол ба гирифтани натиҷаи нофеъ

ва мутмаин ва онҳоро ба корашон дилгарм месохт, зеро ба таври қатъӣ ё ба ғанимат мерасиданд, ё ба шаҳодат. Мусаллам аст, ки чунин мардум бебок хоҳанд буд ва тарс ва ҳарос аз ҷанг нахоҳанд дошт.

Ин матлабро аз ҷавобе, ки Убода ибни Сомит саҳобаи бузурги Расулу-л-лоҳ (с) ҳангоми музокираи сулҳ, ба Муқавқис фармонравои Миср дод, ба хубӣ маълум мешавад.

Муқавқис ба намояндагони низомии мусалмонон, ки барои музокираи сулҳ ба наздаш рафта буданд хитоб карда мегӯяд:

-Давлати Рум иддаи бешумори сарбози румӣ ҷамъ карда аст ва агар ин лашкар ҳаракат карда бар сари шумо бирезанд, нафаре аз шумо боқӣ нахоҳад монд Убода ибни Сомит мегӯяд:

-Ҳон, эй Муқавқис! Мабодо ба худ мағрур шавӣ, ё ин ки ёронат туро мағрур созанд. Моро метарсонӣ, ки иддаи хеле зиёди сарбози румӣ барои ҷанг бо мо ҷамъ шудаанд. Мегӯӣ моро тоби муқовимат дар баробари онҳо нест. Ба ҷонам қасам ин амр дар ҷанг барои мо на чизе аст, ки бадон битарсонӣ ва на чизе аст, ки моро суст ва аз корамон боз дорад, агар он чи мегӯӣ рост бошад, ба Худо қасам, ки ин амр беҳтарин ташвиққунанда аст ва ҳирс ва азми моро нисбат ба ҷанг бо онҳо шадидтар мекунад. Чунки агар ҳамаи мо то охири нафар кушта шавем, дар назди Худои худ он рӯз, ки ба сӯяш боз мегардем, маъзур хоҳем буд ва моро беҳтар ба хушнудии Худо ва зудтар ба биҳишти Худо мерасонад. Ҳеч чизе назди мо беҳтар ва хушояндтар аз ин амр нест. Мо дар муқобили шумо ҳатман яке аз ин ду амри некуро хоҳем дошт ё ғанимати дунявӣ, агар мо бар шумо пирӯз шавем, ё ғанимати ухравӣ (шаҳодат), агар шумо бар мо ғолиб шавед. Агар дар майдони ҷанг пас аз қўшиш ва

фидокорӣ кушта шавем ва ба ғанимати ухравӣ бирасем, барои мо беҳтар аст аз ин ки зиңда бимонем ва ба ғанимати дунявӣ бирасем. Ҳар кадом аз мо ҳар бомдод ва шомгоҳ ба даргоҳи Худо дуъо мекунад, ки ўро ба шаҳодат бирасонад ва ўро ба шаҳраш боз нагардонад ва ба дидори аҳл ва авлодаш нарасонад. Худо дар китобаш (Қуръон) ба мо фармуда аст:

Сухани Худо:

Чи басо, ки иддаи каме, ба ҳукми Худо бар иддаи зиёде пирӯз шуданд ва Худо ҳамеша бо касоне аст, ки сабру субот доранд.

(Сураи Бақара, ояти 249.)

Мусалмонон дар оғози ҳамла ба ин ду давлат на аслиҳаи таҳрибӣ аз қабилӣ манҷаниқ ва фалахмон доштанд ва на ба ҳадди кофӣ аслиҳаи сабуки муосир аз қабилӣ купол, гурз, каманд ва на либосҳои ҳифозатӣ аз қабилӣ зирех, ҷавшан ва кулоҳ.

Аслиҳаи онҳо иборат буд аз шамшер, найза, тирӯ камон, ки ҳамин се навъи аслиҳаи онҳо ҳам ба ҳадде ночиз буд, ки форсҳо ҳангоми вурӯди намояндагони Саъд ибни Абуваққос ба Мадоин ба тирҳояшон, ки ба камар баста буданд, нигоҳҳои масхараомез мекарданд ва меғуфтанд:

-Дук-дук, яъне: чӯби чархаки нахресӣ аст, вале ҳамин мардум бо ҳамин дукҳо бо онҳо ҷангиданд ва аслиҳаи пешрафтаи онҳоро аз дасташон гирифтанд ва бар анборҳои аслиҳаи онҳо даст ёфтанд ва сипас бо аслиҳаи худӣ онҳо бар онҳо тохтанд ва кори худро бо онҳо яқсара карданд. Кори мусалмонон бо румиён низ инчунин буд. Чаро? Барои он ки дини ислом тибқи дастуроти Қуръон ва таълими қавлӣ ва амалии Расулу-л-лоҳ (с) аз роҳи имон дар чуқуриҳои қалбҳои мусалмонон устувор шуда буд ва

шучоат, сабр ва пойдорӣ дар вучудашон ба ҳадди комил расида буд аз ин рӯ, заъф ва забуниро ба худ роҳ наметоданд ва ба қувваи моддӣ ва бисёрии шумора ва олоти ҷангии душман ҳеч эътино намекарданд. Оре, ислом, мусалмононро тавре тарбият карда буд, ки гӯё дар шабҳо роҳиби рӯҳонӣ ва рӯзҳо паҳлавони майдони ҷанг мебошанд. Ин сифати комил дар тӯли таърихи башар дар ҳеч уммате дида ва шунида нашудааст.

Ҳамин умур буд, ки бо он ки аз ҳайси шумори неруҳо ва олоти ҷангӣ дар баробари лашкари Форс ва Рум хеле ночиз буданд, ба онҳо эътино накарданд ва бидуни тарс бар онҳо тохтанд, ва бар онҳо пирӯз шуданд ва бар ҷойи онҳо нишастанд ва фармонравӣ карданд.

Намунаи имон ва шучоати мусалмононро метавон аз баъзе бархӯрдҳои қавлии онҳо бо душман фаҳмид. Ҳангоме ки намояндагони мусалмонон барои музокираи сулҳ ба Мадоин омада буданд, яке аз форсҳо барои масҳара кардан ба онҳо меғӯяд (ин шамшери кӯтоҳ, ки ба дӯш овехтаи дар ҷанг ба чӣ кор ояд?) Ин мӯъмини далер ҷавоб медиҳад (оташпора ҳарчанд кӯчак бошад, хеле чизҳои бузургро хокистар мекунад) яке дигар аз онҳо ба яке аз мусалмонон, ки шамшери кӯҳнае ба камар баста буд, истехзо мекунад ва меғӯяд:

-Ғилофи шамшерат хеле кӯҳна ва пӯсида аст, ин мусалмон фавран ҷавоб медиҳад (ман бо шамшере, ки дар ғилоф аст мечангам, на бо ғилофаш).

3. Ҳусни ахлоқ ва рафтори одилонае, ки мусалмонон пас аз фатҳ бо мардуми шаҳрҳои тасхиршуда мекарданд. Дар таърих мехонем, ки Халид ибни Валид яке аз шаҳрҳои Ироқро ба унвони сулҳ фатҳ кард ва аз мардум чизя гирифт, вале пас аз чанде бино ба муқтазои шароит ва тибқи фармони ҳазрати Абубақр (р) онро тахлия кард аз

ин хотир пулу молеро, ки бобати ҷизя аз мардуми шаҳр гирифта буд, айнан ба онҳо пас дод, зеро ҷизя дар муқобили ҳифзи назм ва амнияти шаҳр аз мардум гирифта мешуд. Пас ҳоло ки шаҳрро таҳлия мекунанд ва аз ин ҷо мераванд ва кори мардумро ба ҳудашон воғуздор мекунанд, бояд пулро, ки аз онҳо аз ин бобат гирифтаанд ба онҳо пас диҳанд.

Ин рафтори одилона, ки барои мардуми шаҳр тааҷҷубовар буд, дилҳояшонро нисбат ба ин фотехин ба ҳадде гарм кард, ки вақте аз шаҳрашон хориҷ мешуданд, ба овози баланд дуо карда мегуфтанд:

- Худо шуморо ба саломат назди мо боз орад.

Яҳудиён, ки дар Шом ва Миср таҳти фишори румиён буданд, пас аз тасаллути мусалмонон бар он диёр Тавротро ба даст мегирифтанд ва мегуфтанд:

- То зиндаем нахоҳем гузошт қайсари Рум боз ба ин ҷо боз гардад.

Қибтиҳо пас аз тасаллути мусалмонон ба Миср ба ҳадде хушҳол шуданд, ки яке аз усқуфҳои бузурги Искандария ба номи Бинёмин дар яке аз хутбаҳои худ гуфт:

-Дар Искандария ҳамон наҷот, итминон ва осоише, ки ҳамеша орзу доштам акнун ёфтам. Яке аз масеҳиён ба номи Вирас меғӯяд:

-Рӯзе, ки аз калисои Макарус дар Миср пас аз фатҳи мусалмонон дидан кардам, дидам мардум монанди говҳое, ки аз банд озод шуда бошанд, ғарқи шодӣ шудаанд.

Қаблан ҳондем, ки духтари Муқавқис фармонравои Миср ҳангоми фатҳи шаҳри (Фармоа) асир шуд. Амр ибни Ос бар хилофи ҳар фотехи муқтадире ўро мавриди эҳтиром қарор дод ва дар ҳоле, ки ба василаи чанд нафар мусалмон ҳифозат мешуд, назди падараш фиристод.

Чунон ки дар таърихи ислом ва ғайри исломӣ дида мешавад, мусалмонон ба ҳар шаҳре, ки тариқи сулҳ дохил мешуданд на даст ба қатли касе мезаданд ва на амволи ғайри давлатиро соҳибӣ мекарданд, на чашм ба мол ва номуси мардум медоштанд, на ибодатгоҳҳои вайрон мекарданд, на аз иқомаи ибодат ва маросими динӣ ё маросими миллии онҳо ҷилав мегирифтанд. Чизе ки ба унвони ҷизя (молиёти саронаи сол) аз мардум мегирифтанд хеле камтар аз маблағе буд, ки қаблан ба давлати вақт медоданд. Пас агар мардум нисбат ба ин фотехини одил муҳаббат кунанд ва онҳоро бо оғӯши боз пазиранд, амре аст табиӣ.

Густов Лубун донишманд ва нависандаи машҳури фаронсавӣ дар китобаш ба номи «Тамаддуни ислом» меғӯяд:

«Дар дунё кишваркушоёни меҳрубонтар ва фотехини одилтар аз арабҳо дида ва шунида нашудааст».

Инҳо ки ба унвони намуна зикр кардем нишондиҳандаи ҳусни ахлоқи мусалмонон ва нишондиҳандаи адолати онон бо мардум аст.

Ҳаққан, агар бигӯем мусалмонон ба василаи ҳусни ахлоқ ва адолати бесобиқаи худ беҳтар ва бештар аз адолати низомӣ ба пирузии ҳайратангезашон расиданд, сухани бедалел нагуфтаем, зеро ҳаргоҳ ба футухоти онҳо, ки ба тафсил баён кардем мурочиа ва таваҷҷӯҳ кунем, мебинем шаҳрҳоеро, ки дар ҳар кишваре аз тариқи сулҳ тасхир кардаанд, беш аз шаҳрҳои аст, ки бо қудрат ва ҷанг гирифтаанд ва ин худ далели возеҳ аст бар ин, ки ҳусни рафтор ва ахлоқашон дар байни мардум ба хуби шўҳрат ёфта буд ва мардумро таҳти таъсир қарор додаанд. Бадин сабаб хоҳони он буданд, биноан бидуни муқовимат ё пас аз андаке муқовимат таслим мешуданд.

4. Фармондеҳӣ ва роҳбарии дуруст.

Ин матлабро, ки муҳимтар ва асоси се матлаби қаблӣ аст, ба унвони хусни хотима дар охири ин мабҳас зикр мекунем.

Мусаллам аст, ки афроди лашкар вақте дар майдони ҷанг дилгарм мешаванд ва ба хубӣ мечанганд ва ба дурустӣ аз ўҳдаи корашон бар меоянд, ки фармондеҳашон нақшаи ҷангии саҳеҳе дошта бошад ва дар кораш хушёрӣ, тадбир ва маҳорати ҷангӣ дошта бошад. Яқин аст, ки фармондеҳи ҷабҳа низ он гоҳ аз ўҳдаи вазифааш ба хубӣ бармеояд, ки фармонравои бузургаш дар марказ, умури саҳеҳ ва дастурамали дурусти низомӣ ба фармондеҳи ҷабҳа равон кунад варна ҳаргоҳ, яъне нақшаи фармондеҳи ҷабҳа дуруст набошад ё фармондеҳ маҳорат ва тадбири низомӣ надошта бошад, умур ва дастурамали фармонравои бузурги марказӣ носанҷида ва иштибоҳ бошад, сарнавишти лашкар дар майдони ҷанг чуз нокомӣ ва шикаст чизе нахоҳад буд.

Агар ба футуҳоти исломӣ дар хилофати ҳазрати Абубакр (р) халифаи аввал дар нимҷазираи араб ва хоричи он ва ба футуҳоти пирўзмандонаи ҳазрати Умар (р) халифаи дуввум дар хоричи шибҳи ҷазира таваҷҷўҳ кунем, хоҳем дид, ки мусалмонон чуз дар ҷанги Ҷиср, ки Абуубайди Сақафӣ фармондеҳи майдон дар асари адами риояти дастури фармонравои олий, яъне ҳазрати Умар (р) носанҷида амал кард ва шикаст хўрд, дигар бидуни истисно чи дар хоки Ироқ, чи дар Эрон, чи дар Сурия ва Фаластин ва чи дар Миср хулоса дар ҳар ҷо, ки бо ҳарифи зурманди худ рўёру шуданд, ғолиб гардиданд ва ачибтар он, ки ба ҳадди ошкор ба пирўзии ниҳой расиданд, ки гўё муъҷиза буд.

Чаро? Барои ин ки фармондеҳони лашкари мусалмонон дар корашон кушо буданд ва маҳорати низомӣ доштанд ва лашкарро тибқи нақшаи саҳеҳи ҷангӣ, ки ғолибан аз фармонравои бузург дар Мадина мегирифтанд, роҳбарӣ мекарданд ва худи фармондеҳон монанди афроди лашкар силоҳ ба даст мегирифтанд ва пешопеши онҳо бо душман меҷангиданд, на монанди фармондеҳони тарафи муқобил, ки пушти ҷабҳа ва дар хайма рӯи тахти заррин ва фарши қимате менишастанд ва амалиёти низомии афродашонро аз дур назорат мекарданд ва фармон меоданд.

Агар таърихи умумиро баррасӣ ва бетаассуб қазоват кунем, ошкор хоҳем кард дар нимҷазираи араб ин сарзамини гумноми дурафтода аз тамаддун, фармондеҳони далер ва доно аз қабилҳои Абуубайда ибни Ҷарроҳ, Холид ибни Валид, Саъд ибни Абуваққос, Амр ибни Ос, Мусанно ибни Ҳориса, Шураҳбил ибни Ҳусна, Қаъқоъ ибни Амр, Ҳишом ибни Утба, Тулайҳа ибни Хувайлид, Абумусои Ашъарӣ, Нўъмон ибни Муқрин ва амсоли онҳо ба вучуд омаданд, ки назирони онҳо дар маҳорати ҷангӣ, пешрафт ва муваффақияти низомӣ дар ҷойи дигари ҷаҳон пайдо нашуда аст.

Таҳҷумот ва ҳамалоти низомие, ки аз ин фармондеҳон махсусан аз Холид ибни Валид, Саъд ибни Абуваққос, Амр ибни Ос ва Абуубайда сар зад ва бар ҳарифҳои муқтадирӣ худ пирӯз шуданд, бузургтарин ҳамалот ва пирӯзӣҳо аст, ки таърихи умумии ҷаҳон барои диловарони номдори ҷангӣ сабт карда аст.

Ҳаққан ин ҳамалоти муваффақ, ки ҳама пешрафт ва ҳама пирӯзӣ бар душман буд, илова бар ин ки аз шучоат ва диловарии онҳо ҳикоят мекунад, ин нубуғи низомӣ ва тавфиқи онҳо дар шеваҳо ва фунуни ҷангӣ парда бар

медорад. Таърихи умумии ҷаҳон ном ва кори ин фармондеҳони пирӯзмандро беҳтарин аз номи Искандари Мақдунӣ императори юнонӣ ва Наполеон фармонрави Фаронса вӣ барои ҳамеша дар сафҳаҳои равшани худ ниғаҳ медорад, ҷунки ин ду марди таърихӣ гарҷӣ дар оғози корашон хуб пеш рафтанд, вале корашон дар охир ба чи нокомӣ кашид.

Илова бар он чи гуфтем дастурот ва фармони ҷангие, ки ин фармондеҳон ҷангоми ҳаракат аз Мадина аз ду роҳбари бузург Абубакр (р) ва Умар (р) дарёфт медоштанд ё баъдан ҷангоми ҳамла ба шаҳре аз роҳбари бузург ба онҳо мерасид, ба ҳадди саҳеҳ ва мутобиқ бо авзоъ ва талаботи ҷангии мусалмонон буд, ки корашонро хеле осон ва пирӯзии онҳоро таъмин менамуд.

Магар нахондаем, ки Абуубайда қабл аз шурӯи ҷанги Ярмук аз ҳазрати Абубакр (р) ва ҷангоми ҳамла ба Димишқ аз ҳазрати Умар (р) дастур хост ва низ Саъд ибни Абуваққос дар замони ҳаракат ба Ироқ қабл аз ҳамла ба Қодисия низ дар бораи ҳамла ба Мадоин, Ҷилаvlo ва Наҳованд ва ҳамҷунин Амр ибни Ос дар гирудори ҳамла ба хоки Фаластин, ки ҳама бархӯрд бо мушкilotи низомӣ карда буданд, аз ҳазрати Умар ибни Хаттоб(р) роҳбари марказӣ дастур дархост карданд ва ин роҳбари бузург ҷунон ки гӯё худаш дар маҳалли корашон ҳозир аст ва мушкили кори онҳоро дар майдони ҷанг айнан мебинад, аз Мадина умур ва дастуроте ба онҳо дод, ки мушкили онҳоро хеле осон ҳал фармуд ва мусалмононро зуд ба пирӯзӣ расонд.

Инак ба унвони намунаи айни фармони ҳазрати Умар (р)-ро ба Абуубайда дар бораи ҳамла ба Димишқ, ки аз он дучори мушкили шуда буд, аз таърихи Табарӣ нақл мекунем, то бидонем ин роҳбари бузург чи гуна вазъи

мусалмононро аз дур месанҷад ва мушкили онҳоро ноида ҳал мекунад.

Ҳазрати Умар дар ҷавоби Абуубайда мефармояд:

- Қабл аз ҳамла ба шаҳри Фаҳл ба сӯи Димишқ битозед, зеро Димишқ қалъа ва пойгоҳи низомии Шом аст (ва тасаллут бар ин шаҳр тасхири дигар шаҳрҳоро осон менамояд) як гурӯҳ аз саворони худро дар муқобили шаҳри Фаҳл ҷойгир намоед ва аҳли шаҳрро машғул созед (то дар ҳини ҳамла ба Димишқ аз пушти сар бар шумо натозанд).

Ҳамчунин гурӯҳи дигар аз саворони худро дар муқобили роҳи Фаластин ба Димишқ ва гурӯҳи дигарро дар муқобили роҳи Ҳимс ба Димишқ бигуморед. Агар Худо шаҳри Фаҳдро қабл аз фатҳи Димишқ барои шумо фатҳ кард, чи беҳтар, зеро ҳамон чизе аст, ки мо мехоҳем. Агар фатҳи Фаҳл то пас аз фатҳи Димишқ ба таъхир афтад бояд дар Димишқ касе бимонад, то онро муҳофизат ва ниғаҳдорӣ кунад ва худат бо соири фармондеҳон аз Димишқ хорич ва бо ҳам ба Фаҳл ҳамла кунед. Ҳамин ки Худо шаҳри Фаҳдро барои шумо фатҳ фармуд, он гоҳ ту ва Холид ба сӯи Ҳимс бишитобед. Шураҳбил ва Амр ибни Ос барои тасхири Урдун ба он сӯ ҳаракат кунанд. Амири ҳар шаҳре ва низ амири ҳар гурӯҳе аз лашкар бояд чун пештара дар вазифаи аморати худ боқӣ монад, то он гоҳ ки худашон ба майл ва хоҳиши худ аз аморати худ истеъфо диҳанд.

Дар ин фармон ҷӣ мебинем

Мебинем ҳазрати Умар (р) бо он ки дар Мадина ва дур аз саҳнаи ҷанг аст, нақшаи ҳамла ба Димишқ, Фаҳл, Ҳимс

ва Урдунро медиҳад, дастур медиҳад қабл аз ҳаракат ба сӯи Димишқ роҳи Фаластин ба Димишқ ва низ роҳи Фаҳдро, ки лашкари муҳими румӣ дар он ҷо мутамарказ буд, ҳамчунин роҳи Ҳимс ба Димишқро, ки Ҳераклус бо лашкараш дар он ҷо мустақар буд дар ихтиёр биғиранд ва бар рӯи мардуми Димишқ масдуд намоянд, то аввалан ҳангоми ҳамла ва муҳосираи Димишқ, душман натавонад аз ин роҳҳо ворид шавад ва аз пушти сар бар мусалмонон ҳамла намояд ва корро бар онҳо мушкил созад, сониян аҳли Димишқро аз дарёфти ҳар гуна кумаки низомӣ ва расидани озуқа ва лавозими зиндагӣ маҳрум намоянд, то дар мушкилоти низомӣ ва тангнои зиндагӣ биафтанд ва маҷбур ба таслим шаванд.

Чунон ки қаблан шарҳ додем, Абуубайда бо иҷрои ин нақша пирӯз гардид. Лашкари Димишқ таслим шуд. Чун Димишқ ҳамон тавр, ки ҳазрати Умар (р) фармуда буд пойгоҳи низомии Рум дар Шом буд ва дигар нуқоте, ки қаблан ба тафсил баён кардем ба ҳаде итминонбахш кард, ки ҳазрати Умар (р) пас аз фатҳи он амр фармуд, то сипоҳе, ки қаблан дар замони хилофати ҳазрати Абубакр (р) аз Ироқ ба кумаки ҷабҳаи Шом омада буд, ба Ироқ бозгардад ва ба кумаки Саъд ибни Абуваққос биштобад.

Барои ин ки фармондеҳони ҷузъ аз фармондеҳони кул наранҷанд ва дӯстӣ ва ҳамбастагии онҳо, ки лозимаи муваффақияти лашкар аст ба ҳам нахурад, ҳазрати Умар (р) дар охири фармонаш дастур медиҳад, ҳар яке аз онҳо дар ҳамон вазифаи аморотӣ, ки ҳаст боқӣ монанд, то он гоҳ, ки худашон ба хоҳиши худ истеъфо диҳанд.

Дар ин китоб хондаем, ки чун кори Амр ибни Ос ҳангоми ҳамла ба Фаластин мушкил гардид, ваъи худро ба ҳазрати Умар (р) иттилоъ дод. Он ҳазрат аз Мадина нақшаи ҷанг ва дастурамали корро ба ӯ дод ва мушкили

низомии ўро бартарарф фармуд ва мусалмонон ба зудӣ бар Димишқ пирӯз шуданд.

Ростӣ, ҳаргоҳ ба нақшае, ки ҳазрати Умар (р) барои иҷро ба Амр ибни Ос фиристод, ба диққат бингарем, пай мебарем, ки он ҳазрат чи қадар маҳорати кор доштааст. Аз хонандаи азиз тақозо мекунем ба он ҷо боз гардад ва бори дигар онро ба диққат мутоила фармояд, то беҳтар ба азамати фитрии ин роҳбари бузург пай барад.

Оре, ҳамин нақшаҳо ва ҳамин фармонҳои дурусти низомии фармонравои бузург буд, ки фармондеҳони диловари мусалмононро ба сӯи пирӯзӣ роҳбарӣ ва ғалабаи онҳоро бар душман таъмин мекард.

Низоми сиёсӣ дар замони ҳазрати Умар (р)

Давраи хилофати ҳазрати Умар (р) илова бар ин ки давраи футуҳот ва тавсиаи доираи ҳукумати исломӣ ва густариши дини ислом буд, назми сиёсии ҳукумати ислом низ дар давраи хилофати ин халифаи бузург суръат гирифт.

Ҳазрати Умар (р) дар давраи хилофаташ созмонҳо ва таъсисоте дар ислом ба вучуд овард, ки қаблан собиқа надошт ва инак ба таври ихтисор ба иттилои хонандагони гиромӣ мерасад.

А- Тақсимоти кишварӣ

Чун дар аҳди хилофати Умар (р) императории бузурги ислом ба вучуд омад. Маркази хилофат ҳам наметавонист бо он созмони содда, ки дар замони рисолат ва дар давраи хилофати халифаи аввал дар кор буд аз ўҳдаи идора кардани он барояд. Ҳазрати Умар (р) мамлакати императориро ба расми созмонҳои давлати Эрон ва Рум ба чандин аёлат тибқи шарҳи зер тақсим фармуд, то идораи умур, хифзи назм, назорат бар назми умури лашкар ва

ҳисобу китоби дахлу харҷи мамлакат осон ва муназзам шавад:

1. Мадинаи мунаввара – маркази кишвар;
2. Макка;
3. Тоиф;
4. Санъо;
5. Куфа;
6. Басра;
7. Димишқ;
8. Ҳимс;
9. Фаластин;
10. Урдун;
11. Баҳрайн;
12. Аҳвоз;
13. Қиннсирин;
14. Миср;
15. Озорбойҷон;
16. Рай;
17. Исфаҳон;
18. Курдистон;
19. Истаҳр;
20. Кирмон ба изофаи Мукрон ва Сиистон;
21. Форс;
22. Хуросон;
23. Табаристон.

Волиёни ин аёлот аз тарафи худи халифа таъин ва ба маҳал фиристода мешуданд ва унвон ва вазифаи волии омми аёлот доштанд ва чунон ки Моварадӣ дар китобаш ба номи «Аҳқоми салотиния» меғӯяд:

-Вазифаи волии ом иборат аз шаш амр буд:

1. Роҳбарӣ ба умури лашкари аёлот ва чойгир кардани онҳо дар ҳар ҷое, ки лозим бошад;

2. Назорат ба иҷрои ҳуқуқи давлатӣ аз қабилӣ закот, хироч, қизя ва сарф намудани онҳо дар мавориде, ки қонуни шариати ислом қарор карда аст ва гуморидани маъмуриин барои гирифтани ҳуқуқи давлатӣ аз мардум тибқи низоми молии ислом;

3. Таини қозиҳо, назорат бар аҳкоми содира ва таини ҳокимон бар шаҳрҳои тобеи аёлат;

4. Таблиғи дини ислом ва ҳимоят ва дифоъ аз ҳарими дин;

5. Иҷрои чазо ва ҳадди шаръӣ бар гунаҳгорон;

6. Имомат дар намозҳои панҷгона, намози ид ва ҷумъа дар маркази аёлат ва муҳайё кардани корвони ҳаҷ ва таини раиси корвон.

Кори ҳокимони шаҳрҳои тобеи аёлат, ки гоҳе аз тарафи халифа дар маркази мамлакат таъйин ва баъзе вақтҳо аз тарафи волии аёлат таъйин мешуданд, аз ин иборат буд:

1. Тадбири умури ниғаҳбонони шаҳр, ҳифзи амният ва идораи умури умумии мардуми шаҳр;

2. Муҳофизати ҳудуди марбут ба он ноҳия;

3. Имомат дар намозҳои панҷгона, намози ҷумъа ва намози ид;

Ҳокими шаҳр ҳаққи даҳлат дар умури қазоӣ ва дарёфти ҳуқуқи давлатӣ надошт. Ин ду амр чунон ки, гуфтем аз вазоифи ихтисосии волии аёлат буд.

Б – Таъсиси пулис.

Ҳазрати Умар (р) аввалин халифае буд, ки пулиси содае дар давлати ислом ба вучуд овард. Кори афроди он дар шабҳо ҳифзи назм ва амнияти шаҳр ва рӯзҳо иҷрои аҳкоми қазо ва қисос ва ҳадди шаръӣ буд. Ҳазрати Алӣ ибни Абутолиб (к.в.) дар замони хилофаташ ба ин созмон аҳамияти бештаре дод ва онро тахти низоми бештаре даровард.

В- Таъсиси гумрук.

Гирифтани ҳуқуқи гумрукӣ бори аввалин ба фармони ҳазрати Умар (р) дар ислом барқарор гардид.

Абумусои Ашъарӣ ба ҳазрати Умар (р) навишт:

-Давлатҳои хориҷӣ аз тоҷирони мусалмонон, ки молҳои тиҷоратӣ ба кишварашон мебаранд, ба мизони ду дар сад (яъне 2 №) ҳуқуқи давлатӣ мегиранд. Он ҳазрат дар ҷавоб навишт:

-Ту ҳам ба ҳамон мизоне, ки онҳо аз мусалмонон мегиранд аз аҷносе, ки аз хориҷ меоваранд вусул кун.

Г – Таъсиси дабирхона ва низоми умури молии давлат.

Мусалмонон дар замони ҳаёти Расулу-л-лоҳ (с) низ дар тӯли хилофати Абубақр (р) ҳуқуқи муқарраре дар давлати ислом надоштанд. Агар дар арсаи ҷанг бо душман ғанимате ба даст меоварданд фармондеҳи лашкар тибқи муқаррароти шариати ислом ҷаҳор панҷум аз қулли ғаниматро байни худ ва фармондеҳони ҷузъӣ ва афроди лашкар тақсим мекард ва як панҷуми дигарро ба Мадина мефиристонд. Ҳазрати расул(с) дар ҳаёти худ ва низ Абубақр (р) дар замони хилофаташ ҳамчунин Умар (р) дар авоили хилофаташ ин як панҷуми амволи ғаниматро дар масҷиди Мадина байни мусалмонон тақсим мекарданд.

Чун баъдан дар давраи хилофати ҳазрати Умар (р) ҳукумати ислом тавсия ёфт ва сарвати он аз пули нақд, тилло, нуқра ва амволи дигар аз ғаниматҳо ба Мадина сарозер шуд, ҳазрати Умар (р) лозим дид низоми молии дурусте барқарор фармояд ва дафтархонаи муназзаме барои байтулмоли мусалмонон ба вуҷуд оварад, то дахлу харҷи давлат ва ҳуқуқи лашкариён ва бахшишҳои мардум таҳти назми саҳеҳ дарояд. Аз ин рӯ он ҳазрат тибқи ишораи яке аз дабирони эронӣ, ки дар Мадина буд, дастур

дод мутобиқи низоме, ки дар Эрон маъмул буд, дабирхона ва дафтархонаҳои молӣ барқарор намоянд.

Ривояти дигаре мегӯяд:

-Ҳазрати Умар (р) барои ин кор бо мусалмонон машварат фармуд. Валид ибни Ҳишом ибни Муғийра гуфт:

-Ман дар Шом дидаам, ки ҳокимони румӣ барои низоми идорӣ ва молии худ дафтархонаҳои махсусе доранд, ки харҷу дахли давлат ва ҳуқуқи вазифадорон ва лашкариёни худро дар он сабт мекунанд. Чи беҳтар, ки ту низ чунин куни. Ҳазрати Умар (р) ин пешниҳодро писандид ва анҷоми ин корро ба ўҳдаи Ақил ибни Абутолиб, Махрума ибни Навфал ва Ҷубайр ибни Мутъим супурд. Онҳо номҳои мусалмонони ом аз марду занро барои таини мизони маоши муқаррарии онҳо аз байтулмол дар дафтари махсусе ба тартиби дараҷаҳои, собиқа ва хидмати онҳо дар исломро сабт карданд. Тибқи фармони ҳазрати Умар (р) кори худро бо сабти номҳо ва таъйини ҳуқуқи ҳамсарон ва хешовандони Расулу-л-лоҳ (с) шуруъ карданд.

Дафтари дигареро барои тадвини номҳои фармондеҳон ва афроди лашкари ислом ва таини мизони маоши онҳо ва масрафҳои дигари лашкариро таҳия ва ба қайд гирифтанд. Ҷамчунин дафтари молии хоссе ба номи (дафтари хироч) барои сабти амволе, ки аз ҳар ҷо ва ҳар бобат ба байту-л-моли мусалмонон мерасад ва сабти амволе, ки аз байту-л-мол хориҷ мешавад ва ба масраф мерасад, барқарор карданд ва бадин тарз дабирхонаи муназзаме ба фармони ҳазрати Умар (р) дар давлати ислом бар сари кор омад, ки қаблан собиқа надошт.

Д – Таъйини мабдаи таърихи ислом

Аъроб дар айёми чоҳилият ва низ дар садри ислом таърихи муайяне надоштанд, то барои тавдини ашъор, воқеа ва номаҳои худ таърих қайд намоянд.

Ҳазрати Умар (р) пас аз гузашти ду сол ва ним аз хилофаташ, ки доираи сарзамини ислом тавсия ёфт ва ҳаводис ва равандҳои муҳиме пеш омад ва номаҳо ва муросилоти зиёде радду бадал шуд, лозим донист, ки барои сабти ҳаводис, муросилот ва ҷараёни умури давлати ислом як мабдаи таърихӣ, муайян фармояд.

Мусалламан мабдаи таърихӣ бояд амри муҳиме бошад ва ихтисосе ба уммат дошта бошад, тавре ки мабдаи таърихи масеҳиён тавлиди ҳазрати Исои набию-л-лоҳ қарор дода шуда аст.

Аз ин рӯ он ҳазрат бо асҳоби бузурги Расулу-л-лоҳ (с) машварат фармуд, ки чи амре аз умури муҳими исломиро мабдаи таърихи мусалмонон қарор диҳад.

Пас аз табодули назар бар ҳасби пешниҳоди ҳазрати Алӣ ибни Абутолиб (к.в.) мабдаи таърихи исломиро аз соли ҳиҷрати Расулу-л-лоҳ (с) аз Макка ба Мадина қарор доданд, зеро ин воқеа муҳимтарин ва муассиртарин воқеаи ислом аст. Чунки ин воқеа ҳадди фосил байни заъф ва қудрати мусалмонон буд. Пешрафти босуръати дини ислом ва қудрат ва шавқати мусалмонон пас аз ҳиҷрат оғоз гардид. Ҳазрати Умар (р) ин пешниҳодро, ки мавриди иттифоқи асҳоб воқеъ шуд тасвиб фармуд ва аз он рӯз байни мусалмонон маъмул гардид.

Даромадҳои давлати ислом

Даромадҳои давлати ислом ва амволе, ки ба байту-л-мол дохил мегардид аз амволи зерин иборат буд:

1. Хироч- яъне молиёти маҳсулоти зироатӣ, ки тибқи ривояти Яъқубӣ ба мизони 2% (ду дарсад) аз мулкдорон ва

кишоварзони ғайримусалмон ҳангоми бардошти маҳсули ғаллагӣ дарёфт мегардид.

Хирочи Ироқ дар давраи хилофати ҳазрати Умар (р) солиёна 120000000 (як садубист миллион) дирҳам нуқра ва хирочи Миср солиёна маблағи 160000000 (шонздаҳ миллион) динори тилло буд. Хирочи дарёфтӣ аз зардуштиён ва дигар афроди ғайримусалмони Эрон, Шом ва Фаластин низ миқдори муҳиме буда аст;

2. Ҷизя- яъне молиёти сарона, ки солиёна аз мардуми ғайри мусалмони муқими қаламрави давлати ислом дарёфт мегардид. Мардони солманд ва занон новобаста ба синну сол ва писарони ноболиғ аз ҷизя озод буданд;

3. Андози гумрукӣ, ки аз амвол ва аҷноси воридоти хоричиёни ғайри мусалмон ба мизони 10% (даҳ дар сад) арзиши коло дарёфт мешуд;

4. Закот, ки мутобиқи қонуни ислом фақат аз мусалмонон гирифта мешуд ва шомили пули тилло, нуқра, ҳайвонот ва маҳсулоти зироатӣ буд ва шарҳи он дар китобҳои фикҳ ба тафсил баён шуда;

Дар аёми ҳаёти соҳиби рисолат, яъне Расулу-л-лоҳ (с) ва дар тӯли хилофати халифаи аввал ва дуввум, давлати ислом ин закотро ба василаи кормандон ва коркуноне, ки ба номи (омилини закот) гуморида мешуданд, аз мардум чамъ мекард ва ба байту-л-моли мусалмонон ворид менамуд. Давлати ислом мутобиқи дастури Қуръон онҳоро дар мавриди ҳаштгонае, ки Қуръон муайян фармуда аст сарф мекард.

Ҳазрати Усмон ибни Аффон (р) халифаи саввум дар давраи хилофаташ мушоҳида фармуд, ки байту-л-моли мусалмонон ғанӣ шуда аст ва мардум низ ба сарвате расидаанд, ки дигар бениёз шудаанд, аз ин рӯ лозим надид, ки боз ҳам закот ба василаи ҳукумат аз мардум гирифта ва

ба байту-л-мол дохил шавад ў ичоза дод, ки худи мардум закоти амволашонро ба масрафи шаръӣ бирасонанд.

Шаҳодати ҳазрати Умар (р)

Дар ин китоб ба тафсил гузаштем, ки императорони Эрон ва Рум натавонистанд бо он қудрати низомии муҳим, ки доштанд пеши кишваркушоии мусалмононро бигиранд. Мусалмонон бисоти ҳар дуру хеле зуд бар ҳам зада барчиданд ва императории бузурги исломиро ба вучуд оварданд ва худ ба ҷои онҳо нишастанд.

Оё мешавад, ки ин шикастхӯрдагоне, ки мулк ва мамлакати худро аз даст додаанд маъюс шаванд ва то абад даст рӯи даст бигуздоранд ё панҷа бар рӯи зону ниҳода, барои ҳамеша дар мотами мамлакаташон бинишинанд?

Албатта не, ва ҳоло ки натавонистанд ва наметавонанд бо ҷанг ва василаҳои низомӣ коре кунанд, бояд фикри дигаре бикунанд. Ақл ва шуури худро ба кор баранд, то роҳи ғайр аз ҷанг пайдо кунанд, ки битавонанд мусалмононро заиф ва асоси ҳукуматашонро суст намоянд ва қасоси хешро аз онҳо бигиранд ва қулуби худро аз ғаму андӯҳи шикаст ва маҳрумият холи кунанд.

Ростӣ, аз чи роҳе ба ҳадаф мерасиданд? Онҳо фаҳмиданд, ки ҳамалоти муваффақона ва ғалабаи мусалмонон бар онҳо дар асари қудрати табиӣ ва моддӣ набуд, балки бо қувваи маънавӣ пеш омаданд ва ба василаи қудрати маънавӣ пирӯз шуданд. Омилҳои аслии ин амр низ ваҳдати динӣ, иттиҳоди калима ва ягонагии маром буд, яъне он чунон иттиҳоди динӣ ва сиёсӣ доштанд, ки дар дунё бе собиқа ва бе назир буд. Пас, модоме ки ин омил боқӣ бошад ва мусалмонон инчунин бошанд, мусалламан ҳар гуна иқдоми ҷанг ва ҳар найранг нисбат ба онон номувофиқ ва нақши бар об ҳоҳад шуд.

Биноан ҳар тавр шуда бояд мусалмононро аз ин манфиати рӯхонӣ маҳрум кунанд, яъне ваҳдати динӣ, сиёсӣ ва қавмии онҳоро барҳам зананд ва дар байни онҳо низоъ ва душманӣ ба вучуд оваранд, то натиҷатан ба ҷони ҳам биафтанд ва ҷангҳои дохилӣ дар байни худ ба роҳ андозанд, зеро ҳеч балое монанди тафриқа ва кашмакаши дохилӣ харобкунандаи давлат ва хонабарандози миллат ва раъият нест ва ҳеч чизе барои тарафи муқобил беҳтар аз ин нест, ки душманаш бо дасти худ теша бар решаи мавҷудияти худ бизанад ва ӯ дур аз маърака, роҳат ва осудахотир бинишинад ва нозири аъмол ва мунтазири натиҷаи қатъӣ ба нафъи худ бошад. Худованди азза ва чалла тибқи (Сураи Анфол ояи 46) ба ин амр тасреҳ фармуда мусалмононро аз ин кор манъ намуда аст ва аз бадии оқибати ин кори хатарнок ононро барҳазар сохта, мефармояд:

Сухани Худо:

Бо якдигар низоъ ва кашмакаш накунад, зеро заъф ва забун мешавед ва ҳайбат ва эҳтироматон зоеъ мешавад ва аз миён меравад.

(Сураи Анфол, ояи 46.)

Саъдии Шерозӣ низ дар ин бора мегӯяд.

Бирав бо дустон осуда биншин,

Чу бинӣ дар миёни душманон ҷанг.

Саҳеҳ аст, ки онҳо метавонистанд аз ин роҳ раҳна кунанд ва мусалмононро ба ҷони ҳам андозанд, то ба мақсади худ бирасанд, вале акнун чи гуна дар қорашон муваффақ мешаванд, ки ҳазрати Умар (р), ин марди бузурги сиёсат дар раъси давлати мусалмонон нишастааст ва барои бақои ваҳдати мусалмонон ва ҳифзи иттиҳоди

аъроб пойдор аст ва дар кораш то он чо мекӯшад, ки Сайид Мир Алӣ мегӯяд:

-Агар Умар (р) беш аз он чи умр дид, дар ин чаҳон зинда мемонд, дар асари шиддати тасаллут, нуфузи калима ва шахсияти азиме, ки Худо ба ӯ иноят ва муҳаббат фармуда буд, метавонист ваҳдат ва қавмияти арабро ба ҳадде тақвият намояд, ки аз сарзадани ҷангҳои дохилӣ, ки мавҷудияти исломро таҳдид ва онро дар хатар андохт, ҷилавгири кунад.

Ба ин хотир тасмим гирифтанд қабл аз ҳар коре ӯро, ки мушкили корашон буд аз миён бардоранд, то аввалан бо қатли ӯ роҳро барои эҷоди фитна ва тафриқа дар байни мусалмонон бар рӯи худ боз кунанд. Сониян, дарди дили ҳешро андаке таскин диҳанд, зеро қисмати азими зарбаҳо ва шикастҳое, ки бар онҳо ворид шуд, манбаъ ва маншаи аслии он ҳазрат Умар (р) буд, ки фармон меод ва роҳбари мефармуд.

Онҳо медонистанд, ки ҳазрати Умар (р) на дар хона ва на дар масҷид ва на дар ҷои дигар, муҳофиз ва ниғаҳбоне надорад ва яккаву танҳо дар кӯча ва бозор мегардад.

Пас бо ин ҳол даст ёфтанд ба қатли ӯ осон аст. Аз ин рӯ найранги куштори ӯро, ки мусалламан нақшаи он дар хориҷ тарҳрезӣ шуда буд, дар Мадина амалӣ намуданд. Дастандаркорони иҷрои нақша аз инҳо иборат буданд:

1. Хурмузон- ҳамон сардори эронӣ, ки навиштам дар ҷанги Шуштар аз Абумусои Ашъарӣ фармондеҳи сипоҳи мусалмонон шикаст хӯрд. Абумусо ӯро асир намуда, ба Мадина назди ҳазрати Умар (р) фиристод ва ӯ дар Мадина бо найранг аз қатл наҷот ёфт ва ба зоҳир мусалмон гардид.

Мусалламан, ӯ нангу ори шикасти муҳлики худро аз ёд намебарад ва зишти асораташро фаромуш намекунад. Ӯ ҳамон рӯзе, ки ба унвони асир ба Мадина ворид шуд ва дид

ҳазрати Умар (р) бидуни муҳофиз ва ниғаҳбон дар гушае аз масҷид ба хоб рафта аст, барқи умед дар дили нопокаш тобид ва мутмаин шуд, ки куштори ӯ мушкил нест, биноан дар либоси ислом даромад ва дар Мадина монд, то фурсате ба даст оварад, ки битавонад он бузургворро ба қатл расонад ва мочароеро, ки бар сараш омада буд, чуброн ва қалбашро аз буғз ва кина сабук созад;

2. Марде бо номи Чуфайна аз масеҳиёни мутаассиб ва араби шаҳри Ҳийра, ки Саъд ибни Абуваққос ўро ба унвони омузгори хондан ва навиштан аз он ҷо ба Мадина овард. Ў бо Ҳурмузон ошно шуд ва гарчӣ ин ду нафар аз назари дин бо якдигар мухталиф буданд, чун Ҳурмузони зардуштӣ ва Чуфайна масеҳӣ буд, вале дар мароми сиёсӣ, яъне зиддият бо дини ислом ва адовати ботинӣ бо мусалмонон ва гирифтани қасоси ҳамкешонашон аз мусалмонон иттиҳоди ақида доштанд. Аз ин рӯ дар найранги қатли халифаи мусалмонон даст дар даст ниҳоданд.

Нақши душманони ислом дар қатли Умар (р)

(аз нигоҳи нависанда)

Дар китобҳои аҳодиси набавӣ ва таърихи ислом мехонем яҳудиёни Хайбар, ибни Қурайза, ибни Назир, ибни Қайнақоъ ва ғайра, ки ҳам дар шаҳри Мадина ва ҳам атрофи дуру наздики он суқунат доштанд бо он ки Расул (с) дар авоили нузулаш ба Мадина ба онҳо аҳдномае ато фармуд ва онҳоро дар амон гирифт ва ба онон ҳамон ҳуқуқ ва имтиёзҳои сиёсиеро дод, ки мусалмонон доштанд. Мусалмонон низ бо онҳо ба беҳтарин наҳве муносибат ва рафтор карданд. Ин яҳудиёни ҳақношинос меҳрубонӣ ва дутфи набавиро ба назар наёварданд. Хулас рафтори мусалмононро нодида гирифтанд ва аҳдшиканӣ карданд ва

бо расули Худо (с) ва мусалмонон то он ҷо душманӣ карданд, ки мушрикони бутпарастро дар ҳар ҷо барои ҷанг бо онҳо таҳрик мекарданд ва худашон низ амалан бо мушрикон ҳамдаст ва бо ҳам дар ҷанги Хандақ ба Мадина рӯи оварданд, то мусалмононро қатли ом кунанд ва аз сафҳаи вуҷуд нобуд карда, шаҳрро ғорат намоянд ва натиҷатан номе аз дини ислом дар дунё намонад. Мусалламан агар мусалмонон гирдогирди шаҳри Мадина хандақ намекарданд ва агар зирази баъзе аз мусалмонон, ки бо машварати Расулу-л-лоҳ (с) буд, ба қор намеафтод, душманон ба мақсадашон мерасиданд.

Ҳазрати расул аз ноҳияи онҳо эҳсоси хатари қатъӣ кард, бо онҳо ҷангид ва онҳоро мағлуб намуд ва бар диёрашон тасаллут ва бар амволашон ба унвони ғанимат даст ёфт ва онҳоро халғи силоҳ намуд.

Чун яҳудиёни кинатуз натавонистанд бо қудрати низомӣ қоре аз пеш баранд, баъзе аз хушёрони онҳо аз қабиле Ваҳаб ибни Мунаббаҳ ва Абдуллоҳ ибни Сабо дар либоси ислом омаданд, то дар либоси дӯст, қори душман бикунанд ва қасоси яҳудиёни ҳамкешӣ худро аз мусалмонон бигиранд.

Ҳамчунин пас аз ҳаёти Расулу-л-лоҳ (с) дар давраи хулафои рошидин, буданд мардуме махсусан аз яҳуд, ки ба зохир мусалмон шуданд ва барои роҳ ёфтани ба вайронсозии ақидаи мардум ва барангехтани фитна дар байни онон ба ҳадде моҳирона зоҳиран тақво мекарданд, ки ҳеҷ касе ба қуфр ва нифоқашон пай намебурд.

Хатари ин мунофиқин дар ҷаҳони ислом беш аз хатари мунофиқин дар замони Расулу-л-лоҳ (с) буд, зеро инҳо ба унвони ин ки аҳли дин ва китоби осмонии собиқ мебошанд, ривояте аз худ месохтанд ва ба даъвои ин, ки аз қутуби анбиёи гузашта мебошад дар байни мусалмонон

пахн мекарданд. Ваҳаб ибни Мунаббаҳ ва Абдуллоҳ ибни Сабо аз чумлаи чунин мардум буданд.

Тибқи ривояти Бухорӣ (сах.146, ҷ.9) омадааст:

-Интишори ахбор ва ривоёт аз аҳли китоб корро ба ҷоё расонд, ки Абдуллоҳ ибни Аббос аз ин амр ба ваҳшат афтода меғӯяд:

-Эй мусалмонон! Ҷаро аз аҳли китоб мепурсед ҳоло он ки китобатон «Қуръон», ки Худо бар расулаш «Муҳаммад» нозил фармуда ҷадидтарин китобе аст, ки мехонед ва танҳо китобе аст, ки холис аст ва ҳеҷ шубҳа ва дастоварде дар он роҳ наёфта аст. Ин китоб ба шумо тазаккур дода, ки аҳли китоб «яхуд ва насоро» китоби Худо «Таврот ва Инҷил»ро табдил ва тағйир доданд ва аз пеши худ ва аз фикри худ матолибе навиштанд ва гуфтанд аз назди Худо нозил шуда, то аз ин роҳ аз пайравонашон каме пул ба даст оваранд. Оё он чи аз дониш, ки дар «Қуръон» омада аст барои шумо кофӣ нест ва оё улуми Қуръон набояд шуморо аз мурочиа ба онҳо бениёз ва аз пурсиши онҳо боз дорад ? На, ба Худо ҳеҷ гоҳ надидем, ки ҳатто як нафар аз онҳо чизе дар бораи китобе, ки бар шумо нозил шуда бипурсад.

Гуфтем дастандаркорони қатли Умар (р) халифаи мусалмонон, яке Ҳурмузони зардуштӣ буд, дуввум Ҷуфайнии масеҳӣ, ки тарҷумаи ҳоли онҳо гузашт. Инак мерасем ба нафари сеюм, ки шахсе буд ба номи Фирӯзон машҳур ба Абулдуълуи аҳвоӣ. Ӯ низ зардуштӣ ва ғуломи Муғйира ибни Шӯъба буд ва дар Мадина ба шуғли оҳангарӣ иштиғол дошт.

Ин нопок иҷрои қатли халифаи мусалмононро ба ўҳда гирифт ва барои ин кор ҳангоми субҳ дар масҷид камин нишаст ва замоне, ки он ҳазрат дар меҳробии масҷид истод ва барои ифтитоҳи намози субҳ такбир гуфт, бо ханҷаре, ки худаш сохта буд ва онро захрогин карда буд, ҷандин зарба

ба он ҳазрат ворид кард ва сездаҳ нафари дигар аз мусалмононро, ки мехостанд ўро дастгир намоянд низ маҷрўҳ намуд. Ҳафт нафари онҳо дар асари шиддати ҷароҳати вориди даргузаштанд ва чун ба василаи як нафари мусалмонон, ки рўймол дар рўйяш андохт, дастгир шуд, худро фавран бо ҳамин ханҷар кушт, то ҷараёни маҷр фoš нашавад.

Ҳазрати Умар (р) дар асари заробати ханҷари душманони ислом субҳи рўзи ҷаҳоршанбе бистушашуми моҳи зулҳиҷча соли бистусаввуми ҳиҷрат вафот ёфт ва дар хучраи умму-л-мўъминин ҳазрати Оиша ҷое, ки қабл аз ў ҳазрати расул (с) ва Абубақр (р) мадфун шуда буданд дар канори қабри Абубақр (р) ба хок супурда шуд.

Муддати хилофати ҳазрати Умар (р) даҳ солу, шаш моҳ ва ҳаждаҳ рўз буд ва монанди ҳазрати расул(с) ва Абубақр (р) дар синни шастусесолағӣ падрудӣ ҳаёт гуфт ва ба олами аъло шитофт.

Чунон ки фаҳмидем ташкилкунандағони қатли ҳазрати Умар (р) худӣ набуданд, балки бегонагон ва душманоне буданд аз қавми зардуштӣ ва яҳуд ва насорӣ, ки мулк ва мамлакаташонро аз даст дода буданд ва буғзи ислом ва кинаи мусалмонон дар қулубашон мечўшид. Дар мабҳаси хилофати Абубақр (р) аз ривояти Ҳузайфа ибни Ямон саҳобии ҷалили Расулу-л-лоҳ (с) фаҳмидем модоме, ки ҳазрати Умар (р) дар ҳаёт бошад дарвозаи маҳкаме бар рўйи фитна баста шуда ва ҳамин ки он ҳазрат аз дунё биравад он дарвоза шикаста ва фитна озод мешавад ва берун меҷаҳад.

Дар «Футуҳоту-л-исломия» (саҳ.179 ҷ.2) низ ҳадисе аз ҳазрати расул (с) ривоят шуда, ки меғўяд:

- Рўзе Умар ибни Ҳаттоб(р) аз муқобили Расулу-л-лоҳ (с) меғузашт. Ҳазрати расул (с) фармуданд:

-Модоме ки ин мард дар миёни шумо бошад байни шумо ва фитна дарвозае аст, ки ба шиддат баста шуда ва ҳамин ки ӯ аз миёни шумо биравад он дарвоза боз хоҳад шуд.

Агар ба сайри таърих ва ҳаводисе, ки баъд аз шаҳодати ҳазрати Умар (р) дар ҷаҳони ислом ба миён омад, андаке назар кунем ба таври возеҳ дармеёбем, ки он чи аз Ҳузайфа шунидем ва он чи аз ҳазрати Расулу-л-лоҳ (с) ривоят шуда саҳеҳ буда ва он чи фармуд амалан воқеъ гардид.

Оре, баъд аз шаҳодати он бузургвор майдони басо васеъ барои фаолияти душманони ислом ва мусалмонон фароҳам шуд ва чунон ки меҳостанд ба хубӣ ба ормон ва орзуи худ расиданд. Дар байни мусалмонон фитна барангехтанд ва ихтилофоти хурдкунандае дар байни онон ба роҳ андохтанд, ки мунҷар ба ҷангҳои дохилӣ ва қатли халифаи саввум, баъдан мунтаҳӣ ба қатли халифаи ҷаҳорум гардид. Пас аз он дар тӯли таърих фитнаҳо ва ошӯбҳои пай дар пайе, ки яке пас аз дигаре ба ҷаҳони ислом ва мусалмонон расид ва натиҷатан императори азими ислом, ки бо дасти тавоноии Умар (р) ба вучуд омад ва бар ҷои ду императори азими дунё нишаст, аз азамат афтод ва қитъа-қитъа шуд ва ба ҳукуматҳои зиёд ва заиф мубаддал гардид, ки ҳеҷ кадом қодир набуд мустақилан рӯи пои худ биистад ва битавонад ба хуби аз худ дифоъ намояд.

Нигоҳи дубора ба шахсияти ҳазрати Умар (р)

Акнун мабоҳиси китоб ба инояти Худованди ҷалла ҷилोलуху ба охир расида аст, вале аҷиб аст, ки эҳсос мекунам ҷозибай мармузе дастамро ба идомаи кор мекашад ва монев аз ин мешавад, ки қалам боз дорам. Бинобар ин ба нидои ин ҷозибатабаррукан ба зикри шаммае аз азамати ҳазрати Умар (р) мепардозам.

Гарчи дар тайи баҳсҳои ин китоб то андозае ба азамати ин шахсияти азими ҷаҳони ислом пай бурдем, вале чи беҳтар, ки ба ин амри муҳим мустақилан таваҷҷӯҳ намоем ва онро ба қалам оварем. Аксари бузургони ҷаҳон ё азамати рӯҳонӣ доранд, ки сабаби маҳбубияти инсон дар байни мардум мешавад ё азамати шахсӣ доранд, ки сарчашмаи қудрат, шавкат ва нуфузи суҳанонашон мегардад. Дар тӯли таърихи башарият камтар дида мешавад, ки як нафар ҳам азамати шахсиятӣ дошта бошад ва ҳам азамати рӯҳонӣ, вале Умар ибни Хаттоб (р) халифаи дуввуми Расулу-л-лоҳ (с) лоиқи ҳар ду азамат буд.

Мизони руҳии ҳазрати Умар (р) ҳамин бас, ки дар он ҳангом, ки бо як дасти тавонояш бисоти императори Форсро бармечид ва дар ҳамон ҳангом бо дасти пурқудрати дигараш пояҳои маҳками императори Бизонсро аз сарзаминҳои Сурия, Фаластин, Урдун ва Миср бармеандоخت. Зоҳиран чунин касе бар ҳасби сиришти башарӣ агар рӯҳонияти азиме дар вучудааш набошад, бояд таҳти таъсир воқеъ шавад мутақаббир гардад, вале ҳазрати Умар (р) ба ҳадде азамати руҳӣ дошт, ки аслан таҳти таъсири ин пешрафтҳои ҳайратангез воқеъ нашуд.

Вақте ки ҳазрати Умар (р) бо қосиди эъзомии Саъд ибни Абуваққос дар беруни Мадина мулоқот ва муждаи фатҳи Қодисияро аз ӯ дарёфт кард, фатҳи Қодисия ба ҳадде муҳим буд ба манзилаи кушудани дарвозаи Форс ва тасаллут бар Мадоин пойтахти Сосонӣ буд, камтарин такаббуре дар ӯ роҳ наёфт, балки ҳамон марди рӯҳонӣ ва беш аз пеш фурутан ва мутавозеъ монд.

Чун қосиди ҳомили муждаи фатҳ, қаблан ӯро надида буд ва намешинохт, аз шутури худаш пиёда нашуд. Ҳазрати Умар (р) низ дар канори шутур пиёда ва бошитоб роҳ мерафт. Дар ҳамон ҳол ҳар ду бо ҳам ба шаҳри Мадина

дохил шуданд. Ин чо буд, ки қосид фаҳмид ин касе, ки масофате дар канори шутур то ин чо пиёда омада халифаи Расулу-л-лоҳ (с) ва фармонравои ҷаҳони ислом аст, зеро мардум ба номи амиру-л- мўъминин бар ў салом мекарданд. Вақте ки қосид маъзарат хост ва арз кард:

- Чаро нафармудӣ, ки амиру-л-мўъминин ҳастӣ? Фармуд:

-Боке нест бародарам.

Мардуми Мадина аз шунидани хабари хуши фатҳи Қодисия дар масҷиди Набавӣ чамъ шуданд, то ҳазрати Умар (р) бар ҳасби одати он рӯзгор ба минбар биравад ва нисбат ба ин муваффақияти бузурги низомӣ ва сиёсӣ як хутбаи муҳимми ҳамосӣ эрод намояд. Тасаввур мерафт, ки он ҳазрат ба муқтазои хислат ва фитрати башарӣ, худнамоӣ ва худситоӣ мефармояд.

Вале он ҳазрат бобати муваффақияти худ ҳатто як калима рӯи минбар ҳарф назад ва ба ҷои ин ки дар ҷаҳонкушоии худ ва пешрафти лашқараш ҳамосасарои фармояд, хабари фатҳи Қодисия ва ҷараёни ҷангро ба мардум мужда дод ва хутбаашро бо ин ҷумла, ки аз камоли рӯҳоният сарчашма мегирад хатм намуд:

-Эй мусалмонон! Худои таборак ва таъоло ин маҳалро аз мардуме, ки ҳаққи онро надоштанд гирифт ва ба шумо дод, мабодо коре кунед, ки онро аз шумо боз гирад ва ба мардуме диҳад, ки аз шумо бештар ҳаққи онро дошта бошанд.

Дар мабҳаси футуҳоти ҳазрати Умар (р) хондем, ки шаҳри Байту-л-муқаддас пас аз муҳосираи тўлонӣ дарвозаҳои худро аз тариқи сулҳ барои вуруди ҳазрати Умар (р) боз кард. Ускуфи аъзам, амирон ва бузургони шаҳр ба интизори вуруди халифаи мусалмонон истоданд, ҳазрати Умар (р) ҳамроҳи фармондеҳони пирӯзмандаш

дар ин ҳол ворида шаҳр шуд ва онро тасарруф фармуд. Фаҳмидем, ки шаҳри Байту-л-муқаддас шаҳри муҳими динии ҷаҳони масеҳият буд. Масҷиду-л-ақсо, ки номаш дар Қуръон омада дар ин шаҳр воқеъ шуда. Қуръон сариҳан мефармояд:

-Ҳазрати расул (с) дар шаби асро ба ин масҷид дохил гардид. Ин пирӯзии ошкор табъан бояд дар вучуди Умар (р) асаре аз такаббур ба вучуд оварад, зеро қазия беҳад муҳим буд.

Вале ҳазрати Умар (р) як марди бузурги рӯҳонӣ буд ва на танҳо дар асари ин пирӯзии азим ва ин фатҳи бузург камтарин такаббуре дар ӯ роҳ наёфт, балки худро гаравғони лутф ва азамати Худо ҷалла ҷалолуху донист ва ҳамин ки он рӯзи таърихи поён ёфт ва шаб фаро расид дар урдугоҳи лашкари ислом рӯ ба даргоҳи муқаддаси парвардигор ва машғули намози шукр гардид.

Оре, ин бузургвори рӯҳонӣ ба ҷои ин ки дар асари ин пешрафт ва муваффақияти азим мутакаббир шавад, мутавозеъ мегардад ва ба парастии парвардигораш мепардозад.

Ин матлаб, ки чизе аз маҷмуаи умури муҳими таърихи ҳазрати Умар (р) мебошад, намунаи боризе аз азамати рӯҳонияте аст, ки дар вучуди он ҳазрат пинҳон буда, осори он дар паи ҳаводисе, ки рух меод, таҷаллий мекард.

Азамати шахсият ва нуфузи сухани ҳазрати Умар (р).

Азамат ва нуфузи сухани Умар (р) барои аввалин бор дар он рӯз мушаххас шуд, ки Расуду-л-лоҳ (с) ва мусалмононро барои анҷоми воҷиботи дини ислом ошкоро ба Масҷиду-л-ҳаром овард.

Дар пиромуни исломи Умар (р) дар ин китоб хондем, ки қабл аз ин ки ӯ мусалмон шавад, мусалмонон ва ҳатто ҳазрати расул (с) ибодаташонро пинҳонӣ ва дар хонаи дарбаста анҷом меоданд. Аз тарси душманон чуръат надоштанд дар Масҷиду-л-ҳаром ошкоро намоз бихонанд, аммо ҳамин ки Умар (р) ба дини ислом мушарраф гардид, раво надид ин вазъ идома дошта бошад. Аз ин хотир хузури Расулу-л-лоҳ (с) арз кард:

-Эй Расулу-л-лоҳ (с), чаро дини худро пинҳон кунем ва холо он ки мо барҳақем? Хулоса чунон ки дар он ҷо шарҳ додем Расулу-л-лоҳ (с) ва мусалмононро аз хона берун овард ва ба Масҷиду-л-ҳаром бурд, ду бор Байту-л-лоҳро дар назари душманон тавоф карданд. Дар он рӯз барои аввалин бор дар муқобили Каъбаи шариф истоданд ва намоз хонданд ва ҳеч кас аз душманон ба худ чуръат наод, то монегӣ онҳо бишавад.

Дар ин ҷо буд, ки ҳазрати Умар (р) ин ҷумлаи таърихии худро ба гӯши мардум расонд ва фармуд:

-Аз таърихи имрӯз дигар Худоро ҳаргиз пинҳонӣ наменарастем.

Аз ин ҷо аст, ки Абдуллоҳ ибни Масъуд чунон ки Бухорӣ ривоят карда мегӯяд:

«Аз рӯзе, ки Умар (р) мусалмон шуд, барои ҳамеша тавоно шудем, исломаш барои мо фатҳ ва пирӯзии муҳиме шуд» ҳамчунин Абдуллоҳ ибни Масъуд мегӯяд».

«Ёд дорам, ки наметавонистам дар муқобили хонаи Каъба намоз бихонам, то он ки Умар (р) ба дини ислом мушарраф шуд. Он гоҳ рӯ ба рӯи Каъба намоз хондем».

Чунон ки мебинем ҳазрати Умар (р) чунон азамат ва шахсияти боризе дошт, ки бо ин иқдоми шуҷоонаи худ сафҳаи нуронии қадид ва муҳиме дар таърихи ислом боз

кард, яъне ибодати исломиро, ки қаблан пинҳонӣ сурат мегирифт барои ҳамеша ошкор сохт.

Оре, он чи акнун мебинем ё мешунавем, ки дар нуқоти гуногуни Аврупо, Амрико, Африқо ва Осиё масҷид сохта шуда ва мусалмонон озодона вочиботи динии худро дар ин масоҷид анҷом медиҳанд, асоси он ҳамон рӯз бо дасти пурқудрати ҳазрати Умар (р) пайрезӣ шуд, ки мусалмононро ба Масҷиду-л-ҳаром ворид фармуд, то ибодаташонро ошкорро анҷом диҳанд. Инчо лозим медонам бори дигар шеъри Фирдавсиро дар «Шоҳнома», ки дар ин хусус дар шаъни азими он ҳазрат сурудааст пешкаш мекунам, ки мегӯяд:

Умар кард исломро ошкор.

Биорост гетӣ чу боғи баҳор.

Дар боби адолати Умар (р) дар ин китоб хондем, ки мардуми Макка назди он ҳазрат шикоят карданд, ки Абусуфён бо сохтани садде, оби дарраеро ба тарафи манзили онҳо чархонда ва хонаҳои онҳоро дар маърази хатари сел қарор дода аст. Он ҳазрат ба маҳал рафт, Абусуфёнро низ ба маҳал ҳозир намуд ва дар пеши назари шикояткунандагон ва мардуми дигар ба Абусуфён амр фармуд, то саддеро, ки сохта буд бо дасти худ хароб кунад. Абусуфён фавран итоъат кард ва онро хароб кард ва сангҳои онро бо дасти худ ба ин тараф ва он тараф бурд.

Ин ҳамон Абусуфён, -сарвари бани Умая фармонравои Макка буд, ки рӯзе дар ин шаҳр амр мекард ва мардум итоъат мекарданд ва фармон мебуданд. Ин ҳамон фармонраво аст, ки пеш аз исломро пазируфтаниш аҳзоб ва қабоили арабро чамъ намуд ва ба Мадина ҳуҷум бурд, то мусалмононро қатли ом ва Мадинаро ғорат кунад. Акнун ҳамин шери бани Умая дар муқобили азамати ҳазрати

Умар (р) заиф шуда фармон мебарад. Мутақобилан ҳазрати Умар (р) низ аз ин бобат на танҳо заррае худҳоӣ ба худ роҳ надод, балки дар ҳамон ҷо ва дар назари ҳозирон рӯ ба Каъбаи мукарамма кард ва гуфт:

-Худоро сипос, ки бандаш Умар (р) -ро ба ҷое расонид, ки ба Абусуфён дар шаҳри Макка фармон медиҳад ва Абусуфён фармон мебарад.

Бо он ки ҳазрати Умар (р) ба лашкаркашӣ ба ховари миёна дасти Ҳеракл императори Бизонсро аз яқояки шаҳрҳои Фаластин, Урдун ва Сурия қатъ кард ва ӯ пас аз ин ки Антокиё - охири сангарашро аз даст дод, барои наҷоташ аз қатл ё асорат ба дасти лашкари Умар (р) аз ин диёр фирор кард ва ба Қустантания пойтахти қаламрави аслии худ рафт. Ҳангоми тарки ин диёр бо дили пур аз ҳасрат ва андӯх бо Сурия видоъ кард ва гуфт:

«Салом бар ту эй Сурия! Саломе, ки баъд аз ин бо ҳам мулоқот нахоҳем кард ва румиён пас аз ин ҷуз бо хавф ва тарс ба сӯи ту боз нахоҳанд омад».

Бо вучуди ин пас аз ин ки муддате аз ин қазия гузашт маълум шуд, ки Абдуллоҳ ибни Ҳузайфа саҳобаи бузурги Расулу-л-лоҳ (с) асир шуда ва дар Қустантания зиндонӣ аст. Густов Лубун менависад:

-Ҳазрати Умар (р) дар ин бора ба Ҳеракл чунин нигошт:

- Ба номи Худои бахшандаи меҳрубон.

Ҳамду сано Худовандро, ки Парвардигори оламиён аст ва дуруду раҳмат бар расули ӯ бод.

-Аз бандаи Худо Умар (р) ба Ҳеракл императори Руми Шарқӣ. Ба расидани вусули ин нома Абдуллоҳ ибни Ҳузайфаро, ки дар ҳабси шумо аст озод ва ӯро назди мо равон намоед. Агар чунин умед аст, ки Худо шуморо ба роҳи рост ҳидоят фармояд, вагарна барои набард бо ту

мардуме мефиристам, ки дунё ва мол ва матои дунё наметавонад онҳоро аз вазоифи илоҳӣ боз дорад. Ва салом (сулҳ, осудахотирӣ) бар роҳравони роҳи рост.

Номаи ҳазрати Умар (р) ба дасти Ҳеракл мерасад. Зоҳиран бо он зарбаҳои низомӣ, сиёсӣ ва моддӣ, ки аз Умар (р) хӯрда буд, бояд аз ин нома ба ҳадде хашмгин гардад, ки онро пора ва тика - тика намояд ва ба дасти бод бисупорад, вале ӯ ба ҳадде зери таъсири шавкати Умар (р) ва таҳти азамати ӯ воқеъ шуда буд, ки фавран фармон дод Абдуллоҳ ибни Ҳузайфаро аз зиндон озод намоянд ва ӯро бо эҳтиром ва ҳамроҳ бо тӯҳфаҳо ва ҳадя назди Умар (р) фиристод.

Аллоҳу акбар! Чи азамате дар вучуди Умар (р) пинҳон буд, ки душманаш бо он ҳашамат ва дабдабаи мулки мамлакати бизонсӣ дар муқобилаш пешони бар замин мениҳад ва фармонашро итоъат ва иҷро менамояд?

Чанд қазияи фавқ намунаи рушане аз осори азамат ва шахсияти бузурги Умар (р) мебошад, ки дар паи ин ҳаводис ошкор гардид.

Ин як амри мусаллам аст, ки ҳар гуна асаре, ки дар паи ҳаводис ва пешомадҳои муҳим аз инсон зоҳир мешавад муайянсозандаи шахсият ва байёнгари мизони азамати ӯ мебошад, чи он ҳаводис аз ҳуди инсон содир шавад ва чи ба таври тасодуф барои ӯ пеш ояд.

Охирин сухани мо дар бораи ҳазрати Умар (р)

Ҳар кас ба таърихи зиндагонии ҳазрати Умар ибни Хаттоб (р), ки дар ин китоб ба таври ихтисор зикр шуд, каме диққат кунад мефаҳмад, ки ҳикмати илоҳӣ дар кор буд, ки он бузургвор бар маснади хилофати хотаму-л-анбиё салавоту-л-лоҳи ва саломуху алайҳи бинишинад, то шарияти муқаддаси ислом дар асари нуфузи сухан ва

шахсияти ӯ ба хориҷи нимҷазира роҳ ёбад ва мунташир шавад ва адолати иҷтимоӣ мутобиқи дастурот ва таълими шариати ислом дар асари эҳтимоми он бузургвор дар байни қулли табақоти мардум дар дохил ва хориҷи нимҷазира на бо гуфтор, балки амалан ва ба таври мусовӣ иҷро шавад.

Ҳондем, ки ҳазрати Умар (р) чи гуна қувваҳои фармонравоёни машҳури он давраро дар ҳам қўбид ва бар кишварҳои бузурги он рӯзгор тасаллут ёфт ва худ ба ҷои онҳо нишаст. Аҳкоми китобҳои кўҳнаи истибдодии он фармонравоёни ҷабборро, ки бар асоси тафрикаи табақоти, қарнҳо бар сари қор буд дур афканд ва Қуръони Худоро ба ҷои он китобҳои қуҳна ва аҳкоми одилаи дини Худоро дар ҷои он аҳкоми истибдодии зиёнбахш устувор фармуд.

Кохи тамаддуни азиме, ки санги асоси он бо дасти мубораки ҳазрати расул алайҳи салоту ва-с-салом гузорида шуд ва ҳазрати Абубакр (р) дар замони хилофаташ рӯи он қор қард, ҳазрати Умар (р) онро ба тавфиқи парвардигор ба қамол расонд ва натиҷатан як инқилоби сиёсӣ, ки зомини саодати ҷомеаи инсонӣ буд дар ҷаҳони ислом, ба вуҷуд овард.

Агар қасе ба умури муҳимме, ки ҳазрати Умар (р) муваффақ шуд дар давраи хилофаташ анҷом диҳад, ба дидаи инсоф нигоҳ кунад, фаҳм хоҳад қард, ки он бузургвор дорандаи сифот ва хислатҳои як фармондеҳи муқтадир ва ботаҷриба дар кишваркушоӣ ва дорои қамоли маҳорат ва сиёсат дар идораи умури мамлакат ва императории васеъ буд, ки бо дасти тавонои худӣ ӯ бунёд ниҳода шуд ва бо инояти худӣ ӯ ба дурустӣ идора мешуд.

Ҳар гоҳ халифаҳо баъд аз ҳазрати Умар (р) ҳамон сиёсат ва тадбиреро ки ӯ дошт медоштанд ва монанди ӯ маҷлиси хилофат медоштанд ва дар қорҳои муҳими хилофат бо

аҳли маҷлис дар миён мегузоштанд ва тасмими ниҳоиро мегирифтанд, бешак футуҳоти исломӣ ва дини ислом, ҷаҳонро мегирифт ва мусалламан он ҷангҳои дохилӣ, ки сабабгор ба таъбифи мусалмонон гардид, пеш намеомад ва давлати ислом ҳамон шавкат ва азамати беназири худро ва дини ислом ҳамон ваҳдат ва ҳамон сафо ва равнақи рӯҳонии худро барои ҳамеша ҳифз мекард.

Вале мутаассифона шуд он чи шуд ва ҷалол ва ҷилваи ҳукумати ислом бо вафоти он бузургвор тибқи шаҳодати таърих хотима ёфт. Қалби давлати ислом, то абад дарднок ва нолон шуд ва ҷашми дини ислом барои ҳамеша гирён ва ашкборон гардид, чунки дигар касе монанди он бузургвор барои онҳо аз модар назоид ва ҳаргиз намезояд.

Ба таърихи шаби чумъа бистусаввуми соли 1398 ҳиҷрии қамарӣ мусодиф бо понздаҳуми муҳаррами моҳи 1356 ҳиҷрии шамсӣ.

Сайид Абдураҳими Хатиб

**ТАЪРИХИ ХУЛАФОИ РОШИДИН:
АБУБАКР (Р) ВА УМАР (Р)**

Баргардонанда:
Муҳаммадиқболи Садриддин

Муҳаррири масъул:
Қиёмиддин Сатторӣ

Муҳаррири матни тоҷикӣ:
Шараф Атоӣ

Хуруфчин: **Меҳрбонуи Назрӣ**
Тарроҳ: **Диловари Бобоҳон**

Баргардон аз рӯи китоби “**Шайхайн**”, интишороти
“Эҳсон”: нашри соли 1382 ҳичрии шамсӣ,
чопи шашум: сурат гирифтааст.

Ношир: ЧДММ «Суннатулло»
Супориш: № 3
Таърихи чоп: 1. 03. 2006
Теъдод: 1000 нусха

**КИТОБҲОЕ, КИ АЗ БАҲАРДОНАНДАИ ИН
КИТОБ ТО БА ҲОЛ ТАРҶУМА ВА ТАҶИЯ
ШУДААСТ:**

1. Ҳазор ҳикмат;
2. Лаънатшудагон дар ҳадисҳои набавӣ;
3. Саду як қисса аз ҳаёти Абубакри Сиддиқ (р);
4. Саду як қисса аз ҳаёти Умар (р);
5. Таърихи хулафои рошидин: Абубакр (р) ва Умар (р);
6. Таърихи хулафои рошидин: Усмон (р) ва Алӣ (р);
7. Аниси занҳои покдоман;
8. Оиша - пешвои бонувони мӯъмин ва дӯстдоштатарин ҳамсари паёмбари оламин;
9. Одоб ва хусусиятҳои моҳи Рамазон;
10. Моҳи Рамазон, истиқбол ва зиндадошти он;
11. Фазилати шаби Қадр ва даҳаи охири моҳи Рамазон.